

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

А. В. Молдован

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: Україна, ФРН, Франція, Англія, США

*2-ге видання,
перероблене та доповнене*

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

До 175-річчя університету присвячується

Київ — 2010

ББК 67.408я73
УДК 341(075.8)
М 75

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 14/18.2-164 від 26.01.2005)*

Рецензенти:

Фурса С. Я. — доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Дадерко Л. Ф. — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Міжгалузевого інституту управління

Молдован А. В.

М 75 Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид.
Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.

ISBN 978-966-364-929-0

Розглядаються питання основ кримінально-процесуального права п'яти країн, які представляють дві правові системи сучасності: романо-германську (Україна, ФРН, Франція) та загального права (Англія, США).

На основі чинного законодавства зазначених країн висвітлюються положення доказового права, порушення кримінального переслідування і розслідування кримінальних справ, провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції, перегляду судових рішень.

ББК 67.408я73
УДК 341(075.8)

ISBN 978-966-364-929-0

© Молдован А. В., 2010
© Центр учбової літератури, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	6
Глава 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	7
1.1. УКРАЇНА	7
1.1.1. Предмет і основні поняття курсу	7
1.1.2. Принципи правосуддя	11
1.1.3. Учасники кримінального процесу	21
1.1.4. Інші учасники кримінального процесу	23
1.1.5. Заходи процесуального примусу	28
1.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА ...	34
1.2.1. Предмет і основні поняття	34
1.2.2. Принципи кримінального процесу	38
1.2.3. Органи, які здійснюють провадження у криміналь- них справах	46
1.3. ФРАНЦІЯ	58
1.3.1. Загальні положення	58
1.3.2. Органи, які здійснюють провадження у криміналь- них справах	61
1.4. АНГЛІЯ	64
1.4.1. Загальні положення	64
1.4.2. Органи, які здійснюють провадження у криміналь- них справах	67
1.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	74
1.5.1. Загальні положення	74
1.5.2. Органи, які здійснюють провадження у криміналь- них справах	76
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	87
Глава 2. ДОКАЗОВЕ ПРАВО	90
2.1. УКРАЇНА	90
2.1.1. Докази у кримінальному процесі	90
2.1.2. Джерела доказів	92

2.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА	97
2.2.1. Докази в кримінальному процесі	97
2.2.2. Джерела доказів	101
2.3. ФРАНЦІЯ	105
2.3.1. Докази у кримінальному процесі	105
2.3.2. Джерела доказів	107
2.4. АНГЛІЯ	113
2.4.1. Докази в кримінальному процесі	113
2.4.2. Джерела доказів	116
2.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	121
2.5.1. Докази в кримінальному процесі	121
2.5.2. Джерела доказів	122
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	123

Глава 3. ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

3.1. УКРАЇНА	126
3.1.1. Порухення кримінальної справи	126
3.1.2. Основні положення досудового розслідування	129
3.1.3. Слідчі дії	133
3.1.4. Притягнення до відповідальності як обвинуваченого	140
3.1.5. Зупинення і закінчення досудового слідства	143
3.1.6. Обвинувальний висновок	147
3.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА	150
3.2.1. Попереднє розслідування	150
3.3. ФРАНЦІЯ	155
3.3.1. Порухення публічного позову	155
3.4. АНГЛІЯ	164
3.4.1. Досудове провадження у кримінальних справах	164
3.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	169
3.5.1. Досудове провадження	169
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	177

Глава 4. ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ У СУДАХ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	181
4.1. УКРАЇНА	181
4.1.1. Підсудність	181
4.1.2. Попередній розгляд справи суддею	185
4.1.3. Загальні положення судового розгляду	192
4.1.4. Порядок судового розгляду	196
4.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА ...	225
4.3. ФРАНЦІЯ	228
4.4. АНГЛІЯ	241
4.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	254
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	261
Глава 5. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ	265
5.1. УКРАЇНА	265
5.1.1. Апеляційне провадження	265
5.1.2. Касаційне провадження	277
5.1.3. Виключне провадження	282
5.1.4. Виконання вироку, ухвали і постанови суду ...	287
5.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА ...	300
5.3. ФРАНЦІЯ	305
5.4. АНГЛІЯ	310
5.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	316
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	323
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	327
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	331

ВСТУП

У поліпшенні фахової підготовки юристів чимала роль належить курсу порівняльного права. Студенти знайомляться з основами кримінально-процесуального права України, порівнюючи їх з відповідними юридичними нормами інших країн. Це сприяє збагаченню їхньої правової культури, дає змогу уникнути шаблонності в процесуальному мисленні, допомагає краще осмислити можливі шляхи удосконалення судової справи в нашій країні.

У пропонованому навчальному посібнику даються основи кримінального процесу п'яти країн: України, ФРН, Франції, Англії, США. Такий вибір пояснюється тим, що ці країни досить повно представляють дві основні системи сучасного права — романо-германську (Україна, ФРН, Франція) та загального права (Англія, США). Зрозуміло, що питома вага викладання українського кримінально-процесуального права є де-що більшою порівняно з кримінально-процесуальним правом інших країн, бо навчальний посібник розраховано на студентів-юристів, які навчаються у навчальних закладах України.

У книзі використано матеріали навчального посібника В.В. Молдована, А.В. Молдована “Порівняльне кримінально-процесуальне право” (К.: Юрінком Інтер, 1999), до якого внесені суттєві доповнення, пов'язані зі змінами в законодавстві вказаних країн.

Глибоку вдячність автор висловлює рецензентам — проф. С.Я. Фурсі, проф. Л.Ф. Дадерко та проф. В.В. Молдовану за їхню конструктивну допомогу у підготовці підручника.

Per aspera ad astra!

Автор

Глава 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. УКРАЇНА

1.1.1. Предмет і основні поняття курсу

1. Поняття і завдання кримінального процесу. 2. Історичні форми кримінального процесу. 3. Стадії кримінального процесу. 4. Функції кримінального процесу. 5. Процесуальна форма. 6. Процесуальні відносини. 7. Процесуальні гарантії. 8. Наука кримінально-процесуального права. 9. Джерела кримінально-процесуального права. 10. Дія кримінально-процесуального права в часі, у просторі і щодо осіб.

1. Поняття і завдання кримінального процесу. Поняття кримінальний процес, походить від латинського *criminalis* — злочинний, і *process* — просування.

Поняття кримінальний процес вживається у трьох значеннях:

1. Вид державної діяльності щодо порушення, розслідування, судового розгляду і винесення рішень з кримінальних справ.

2. Галузь права.

3. Наукова дисципліна.

Кримінальний процес — це порядок провадження у кримінальних справах.

Завдання кримінального процесу:

1) охорона прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь;

2) швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону, з тим щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнений до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

2. Історичні форми кримінального процесу. Розрізняють три історичні форми кримінального процесу:

1) змагальний або обвинувальний, коли порушення справи, весь її хід визначається діями обвинувача. Такий процес існував у Стародавній Греції – Геліоський суд, Стародавньому Римі – постійні квестії. Обвинувальний процес був і у Київській Русі за часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого;

2) інквізиційний, який зародився у стародавньому Римі, в Європі був поширений у XIII–XVII ст. Щодо України, то даний процес існував за часів правління Петра I. Інквізиційний процес являв собою попереднє розслідування. Судовий розгляд і винесення вироку були по суті його доповненням. Процес стає таємним і письмовим. Каткування вважалося звичайним засобом одержання показань;

3) змішаний, який з'явився у Франції після революції 1789 р. Офіційно був закріплений у кодексі Наполеона. Відповідно у цій формі процес поділяється на дві частини: розслідування і розгляд справи. Для цієї форми характерні такі принципи, як гласність, усність, право обвинуваченого на захист.

3. Стадії кримінального процесу. Стадія – це відносно відокремлена частина процесу, яка має свої завдання, процесуальні акти, своїх учасників. Виділяють такі стадії кримінального процесу: 1. Порушення кримінальної справи. 2. Досудове розслідування (дзнання і слідство). 3. Попередній розгляд справи суддею. 4. Судовий розгляд. 5. Апеляційне провадження.

ня. 6. Виконання вироку. 7. Касаційне провадження. 8. Виключне провадження.

4. Функції кримінального процесу — це напрямки діяльності учасників процесу. Розрізняють чотири основні функції кримінального процесу:

- ◆ Функція обвинувачення, її можуть виконувати державний обвинувач (прокурор), потерпілий (приватний обвинувач), позивач, представник позивача чи потерпілого.
- ◆ Функція захисту, її можуть виконувати захисник, обвинувачений (підсудний), законний представник, відповідач, представник відповідача.
- ◆ Функція розгляду і вирішення справи, яку виконує суддя чи суд.
- ◆ Функція розслідування справи, яку виконують слідчі, дізнавачі, прокурори.

5. Кримінально-процесуальна форма — це сукупність умов установлених законом для здійснення слідчих і судових дій. Це порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян, залучених до сфери цієї діяльності, як і порядок вчинення й оформлення окремих процесуальних дій.

6. Процесуальні відносини — це відносини, які регламентуються нормами кримінально-процесуального права. Суб'єктами цих відносин можуть бути суддя, слідчий, прокурор, захисник та інші.

7. Процесуальні гарантії — це установлені законом норми, які забезпечують здійснення завдань правосуддя. Закон надає всім учасникам процесуальні права, а державні органи зобов'язані забезпечити можливість реалізації цих прав.

8. Наука кримінально-процесуального права — це частина юридичної науки, до її предмета входить: теорія процесу, діюче право, юридична практика, історія кримінального процесу, зарубіжний кримінальний процес.

Кримінально-процесуальне право поділяється на дві частини: загальну і особливу. Загальна частина включає: основні поняття і принципи процесу, суб'єкти процесу, докази, запобіжні заходи. Особлива частина включає: стадії процесу, зарубіжний процес.

9. Джерела кримінально-процесуального права. До основних джерел кримінально-процесуального права відносяться:

- ◆ Конституція України.
- ◆ Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК).
- ◆ Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.
- ◆ Закони України “Про адвокатуру”, “Про прокуратуру”, “Про судоустрій”, “Про оперативно-розшукову діяльність” та деякі інші.

10. Чинність кримінально-процесуального закону в просторі, часі та щодо осіб в КПК регулюється ст. 3.

Чинність кримінально-процесуального закону в просторі означає, що порушення, розслідування і розгляд судом кримінальних справ на території України здійснюються за нормами КПК незалежно від місця вчинення злочину.

Чинність кримінально-процесуального закону в часі полягає в тому, що слідчі органи, прокурор, суддя і суд застосовують процесуальні норми, що діють на момент провадження в справі.

Норми кримінально-процесуального закону по колу осіб застосовуються щодо: 1) громадян України; 2) осіб без громадянства; 3) іноземців, за винятком осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності.

1.1.2. Принципи правосуддя

1. Поняття і значення принципів. 2. Здійснення правосуддя виключно судом. 3. Незалежність суддів і підкорення їх лише закону. 4. Одноособовий і колегіальний розгляд справи. 5. Принцип законності. 6. Рівність всіх учасників перед законом та судом. 7. Забезпечення доведеності вини. 8. Принцип змагальності. 9. Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором. 10. Забезпечення обвинуваченому права на захист. 11. Гласність судового процесу. 12. Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження. 13. Презумпція невинуватості. 14. Виборність і призначуваність суддів. 15. Принцип державної мови судочинства. 16. Принцип недоторканності особи. 17. Принцип публічності. 18. Принцип вільної оцінки доказів. 19. Принцип установлення об'єктивної істини. 20. Принцип безпосередності, усності, безперервності судового розгляду.

1. Поняття і значення принципів. Принципи — це основні засади, які закріплені в законі і виражають суть кримінального процесу.

Значення принципів:

- ◆ забезпечують однакове розуміння і застосування законів;
- ◆ слугують своєрідним орієнтиром в діяльності юристів.

2. Здійснення правосуддя виключно судом. Вихідними для цього принципу є ст.ст. 124 і 125 Конституції України. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

3. Незалежність суддів і підкорення їх лише закону. Незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України (ст.ст. 126, 129 Конституції України, ст. 18 КПК). Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

Гарантії незалежності і недоторканності суддів поділяються на матеріальні і процесуальні. До матеріальних гарантій відносяться: отримання квартири протягом 6 місяців, встановлення сигналізації, встановлення телефону... До процесуальних гарантій відносяться: незалежність суддів від органів влади, незалежність суддів від суддів вищого рівня, особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності та ін.

4. Одноособовий та колегіальний розгляд справи. Ст.ст. 129 Конституції України зазначає: судочинство в Україні здійснюється одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. За загальним правилом всі справи у суді першої інстанції розглядаються суддею одноособово. Однак справи про злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше 10 років, розглядаються колегією у складі трьох суддів, якщо підсудний заявив про це клопотання; справи про злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, розглядаються судом у складі двох суддів і трьох народних засідателів. Розгляд справ у апеляційному і касаційному порядку здійснюється відповідно апеляційними і касаційними судами у складі трьох суддів (ст. 17 КПК).

5. Принцип законності – ст. 129 Конституції України, ст. 5 КПК. Згідно з цим принципом, всі учасники процесу діють у

межах закону, будь-які відступи від норми закону забороняються. Додержання законів — гарантія правосуддя. В судочинстві цей принцип полягає: а) у забезпеченні виконання законів нашими правоохоронними органами, в нагляді за юридичними і фізичними особами; б) в точному і неухильному дотриманні законів самими слідчими прокурорами і суддями.

6. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом — ст. 129 Конституції України, ст. 261 КПК.

Суть цього принципу полягає в тому, що обвинувачений, підсудний, потерпілий, захисник, інші учасники процесу користуються рівними правами щодо: 1) подання доказів; 2) участі в дослідженні доказів; 3) заявлення клопотань.

У свою чергу суд зобов'язаний забезпечити можливість використання цих прав.

7. Забезпечення доведеності вини — п. 8 ст. 129 Конституції України, ст. 4, 22, 49-53 КПК.

Заключається в забезпеченні прав і законних інтересів всіх учасників процесу: обвинуваченого, підсудного, потерпілого, захисника та інших. Ці особи наділені правами, реалізація яких дозволяє їм особисто захищати свої інтереси. Потерпілий, позивач, відповідач вправі скористатися допомогою представника. Закон покладає на суддю, прокурора, слідчого обов'язок роз'яснити ці права і забезпечити їх здійснення.

Суддя, прокурор, слідчий зобов'язані вжити заходів щодо охорони життя і майна учасників процесу, встановити винних і притягти їх до відповідальності.

Стаття 22 КПК зобов'язує суддю, прокурора, слідчого розслідувати дану справу всебічно, повно, об'єктивно.

Всебічність — висунення всіх версій як проти, так і на користь обвинуваченого.

Повнота — це правильне визначення предмета доказування і повне з'ясування обставин справи.

Об'єктивність — неупередженість судді, прокурора, слідчого, їх безсторонність. За наявності обставин, які викли-

кають сумнів в об'єктивності судді, прокурора, слідчого, вони підлягають відводу.

8. Принцип змагальності – ст. 129 Конституції України, ст. 16¹, 261, 264, 296 КПК.

Принцип змагальності передбачає таку побудову процесу, при якій функції обвинувачення і захисту відокремленні від функції вирішення справи, а обвинувачу і захиснику надані рівні можливості для відстоювання своїх позицій.

Проблеми:

1) суд виконує функцію обвинувачення, зокрема він порушує справи (ст. 27 КПК).

2) при відмові прокурора від обвинувачення суд продовжує розгляд справи (ст. 264).

3) при розгляді багатьох справ прокурор не з'являється на засідання.

4) на стадії досудового слідства цей принцип майже не діє.

9. Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором – ст. 129 Конституції України, ст. 264 КПК.

Прокурор бере активну участь у дослідженні доказів, першим робить заяви, вносить клопотання, допитує свідків, підсудного, потерпілого, відкриває судові дебати, подає суду свої міркування з приводу застосування кримінального кодексу і міри покарання.

Участь прокурора обов'язкова за винятком:

1) справ приватного обвинувачення (ст. 27 КПК);

2) коли прокурор відмовляється від участі у справі (ст. 264 КПК).

Підтримуючи обвинувачення, прокурор керується вимогами законів, внутрішніми переконаннями та матеріалами справи.

10. Забезпечення обвинуваченому права на захист – ст. 129 Конституції України, ст. 21 КПК.

Цей принцип включає три складові частини: 1) особистий захист; 2) професійний захист; 3) офіційний захист.

Особистий заключається в тому, що закон наділяє обвинуваченого сукупністю прав, які дозволяють йому особисто захищати і відстоювати свої інтереси, спростовувати обвинувачення.

Професійний — заключається у наданні обвинуваченому права скористатися послугами професійного захисника. Особи, яким захисник передбачений надавати їх безкоштовно — малолітні, особи які мають психічні вади, особи які мають фізичні вади, особи, які не володіють мовою судочинства, неосудні, коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення. У суді апеляційної інстанції участь захисника у згаданих випадках є обов'язковою, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого чи виправданого.

Офіційний — заключається в тому, що правоохоронні органи зобов'язані роз'яснити ці права обвинуваченому і забезпечити їх здійснення.

Порушення цього принципу означає істотне порушення вимог закону (ст. 370 КПК).

11. Гласність судового процесу — ст. 129 Конституції України, ст. 20 КПК.

Розгляд справ у всіх судах відкритий за деяким винятком. Кожна особа, якій виповнилось 16 років, може прийти на судові засідання, хід засідання може висвітлюватися у ЗМІ.

Навіть якщо засідання закрите, то цей принцип не виключається, тому що існує внутрішня гласність, крім того, вирок у справі завжди оголошується публічно.

Закрите засідання проводиться: 1) з метою збереження таємниці (державної, комерційної, банківської); 2) у справах неповнолітніх; 3) з метою не розголошення відомостей про інтимне життя; 4) з метою гарантування безпеки учасників процесу; 5) з метою охорони таємниці усиновлення.

Крім того, хід розгляду справи має супроводжуватися його повним фіксуванням технічними засобами на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду (ст. 87¹ КПК).

12. Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішень суду — ст. 129 Конституції України, ст. 347–400 КПК.

Судочинство забезпечується апеляційним і касаційним оскарженням. Учасники процесу мають право на подання апеляції на рішення суду протягом 15 днів з моменту винесення вироку, а якщо підсудний перебуває під вартою, то з моменту вручення йому копії вироку. Суд, який постановив вирок, передає справу разом з поданою апеляцією і запереченнями на неї до апеляційного суду і визначає дату розгляду справи. Справа призначається до розгляду не пізніше *трьох місяців* з дня направлення її до апеляційного суду (ст. 354 КПК).

У випадках, коли при попередньому або апеляційному розгляді справи апеляційний суд визнав необхідним провести судове слідство, він може перенести розгляд справи не більше, як на 30 діб.

Строк подачі касації становить 1 місяць після винесення рішення, а якщо вирок вже перевірявся, то 6 місяців (ст. 386 КПК). Розглядатися справа має протягом двох місяців з дня її надходження до касаційного суду (ст. 392 КПК).

13. Презумпція невинуватості — ст. 62 Конституції України, ст. 15 КПК.

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях.

Діє правило — *In dubio pro geo* — сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого.

Практичне значення цього принципу полягає у наступному:

1) поки ведеться розслідування справи, не дозволяється виступати у ЗМІ, називати підозрюваного злочинцем;

2) обов'язок доказувати лежить на правоохоронних органах;

3) забороняється домагатись показань обвинуваченого шляхом погроз, насильства та інших незаконних методів;

4) недоказана винуватість в юридичному відношенні прирівнюється до доказаної невинуватості.

У разі скасування вироку суду як неправомірного держава відшкодовує матеріальні та моральні збитки, завданні безпідставним засудженням.

14. Виборність і призначуваність суддів — ст. 128, 148 Конституції України.

Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України, всі інші судді призначаються Верховною Радою України безстроково в порядку, встановленому законом.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк.

15. Принцип державної мови судочинства — ст. 10 Конституції України, ст. 19 КПК.

Судочинство провадиться українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості. Особам, що беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство, забезпечується право робити заяви, давати показання, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи, виступати в суді рідною мовою і користуватися послугами перекладача. Обвинувальний висновок і вирок мають бути обов'язково вручені обвинуваченому, який не володіє мовою судочинства, в перекладі на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє.

16. Принцип недоторканності особи — ст.ст. 29, 30, 31 Конституції України, ст. 14 КПК.

Кожна особа має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований, триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду. У разі на-

гальної необхідності запобігти злочину можливе затримання і без рішення суду, але лише на 72 години.

Кожен затриманий має право оскаржити рішення про затримання.

Кожному гарантується недоторканність житла, не допускається проникнення у житло без вмотивованого рішення суду. Але у виняткових випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна, проникнення у житло можливе і без рішення суду.

Кожному гарантується таємниця листування, винятки можуть бути встановлені лише судом.

17. Принцип публічності (офіційності) — ст. 4 КПК.

Правоохоронні органи, зобов'язані порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину.

Обов'язки правоохоронних органів:

1) вони зобов'язані порушити і розслідувати справу незалежно від бажання потерпілого і в'яснити всі обставини справи;

2) прокурор зобов'язаний передати справу до суду;

3) суд зобов'язаний розглянути цю справу і винести рішення.

Цей принцип діє на кожній стадії процесу і проявляється у наступному:

- ◆ на першій стадії — у перевірці приводів і підстав порушення справи, і при винесенні постанови про порушення справи;
- ◆ на другій — у вжитті заходів щодо збирання доказів і з'ясування всіх обставин справи;
- ◆ на третій — у перевірці наявності достатніх доказів;
- ◆ на четвертій — у дослідженні всіх доказів і винесенні законного рішення;
- ◆ на п'ятій, шостій і восьмій — у перевірці законності і обґрунтованості прийнятого рішення;
- ◆ на шостій — у вжитті заходів до виконання вироку.

Винятки з принципу публічності — справи приватного, приватно-публічного обвинувачення (ст. 27 КПК) і за примиренням обвинуваченого з потерпілим (ст. 8 КПК).

18. Принцип вільної оцінки доказів — ст. 67 КПК.

Цей принцип заключається в тому, що суддя, слідчий, прокурор оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням і ніякі докази для них не мають наперед установленної сили. Оцінка доказів контрольована: 1) нормами КПК; 2) апеляційними і касаційними інстанціями.

Внутрішнє переконання судді, слідчого, прокурора має ґрунтуватися на об'єктивному розгляді всіх обставин справи. Всі рішення мають бути вмотивовані. Важливою передумовою оцінки доказів є їх перевірка.

Способи перевірки:

- ◆ аналіз кожного доказу окремо;
- ◆ зіставлення з іншим доказами;
- ◆ провадження повторних, додаткових слідчих дій;
- ◆ провадження оперативно-розшукових заходів.

До змісту оцінки доказів входить встановлення їх достовірності, належності, допустимості, достатності.

Достовірність доказів — означає, що вони правильно, адекватно відображають сліди злочину.

Належність доказів — означає їх придатність для встановлення обставин справи.

Допустимість доказів — визначається законністю джерела, умов і способів їх одержання.

Достатність доказів — це така сукупність доказів, яка дає можливість для прийняття правильного рішення у справі.

При оцінці доказів необхідно переконатися:

- ◆ чи передбачений доказ КПК;
- ◆ чи не було порушення при одержанні доказів, а якщо були, то чи суттєві.

Недопустимість використання доказів:

- ◆ не можуть бути доказами повідомлені свідком чи потерпілим дані, джерело яких невідоме (ст. 68 КПК);

- ♦ забороняється допитувати як свідків, захисників, родичів, священиків, нотаріусів тощо (ст. 69 КПК);
- ♦ учасники судових дебатів можуть посилалися лише на ті докази, які досліджені у суді (ст. 318 КПК).

Оцінка доказів є обов'язковою для слідчого, прокурора, судді на всіх стадіях процесу.

19. Установлення об'єктивної істини — ст.ст. 2, 23, 64, 433 КПК.

Істина — це повна і точна відповідність об'єктивної дійсності висновкам судді, слідчого, прокурора в конкретній справі.

Принцип встановлення об'єктивної істини — це вимога закону, яка зобов'язує суддю, слідчого, прокурора дослідити обставини справи, встановити всі факти для правильного вирішення справи.

Ніяких винятків з цього принципу закон не передбачає.

Деякі рішення приймаються на основі імовірних знань (порушення справи, застосування запобіжних заходів). Істина не встановлюється у випадку помилування, при поверненні справи на дослідження.

20. Безпосередність, усність, безперервність судового розгляду — ст. 257 КПК.

Суд першої інстанції повинен безпосередньо дослідити докази у справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів, оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи.

Як виняток, суд може оголосити показання підсудного чи свідка:

а) при наявності істотних суперечностей між показаннями, які підсудний чи свідок давав на суді і під час досудового розслідування;

б) у разі відмови підсудного давати показання в суді;

г) коли справа розглядається у відсутності підсудного чи свідка (ст.ст. 301, 306 КПК).

Усність означає, що всі докази мають бути дослідженні і обговорені усно. Ніяких винятків немає.

Безперервність судового розгляду. Судове засідання з кожної справи відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Це значить, що розгляд суддею інших справ до закінчення початої справи не допускається. Після підписання вироку судді повертаються до залу засідання, де головує або один із суддів проголошує вирок.

Перерви можна робити:

- ◆ для підготовки учасників до судових дебатів, реплік;
- ◆ для витребування нових доказів, проведення експертизи;
- ◆ для заміни учасників процесу (захисника, секретаря, прокурора);
- ◆ для відпочинку суддів, вживання їжі.

1.1.3. Учасники кримінального процесу

1. Класифікація учасників процесу. 2. Суд (суддя). 3. Прокурор. 4. Органи розслідування. 5. Підстави для відводу і самовідводу судді, прокурора, слідчого.

1. Класифікація учасників процесу. Всіх учасників процесу можна поділити на три групи:

- а) Суд і правоохоронні органи.
- б) Особи, що мають якийсь інтерес у справі (захисники, позивачі, відповідачі, потерпілі).
- в) Особи які не мають особистих інтересів (свідки, поняті), а також особи, які допомагають правоохоронним органам (спеціалісти, секретарі).

2. Суд (суддя) – центральний орган у кримінальному судочинстві, це орган, який визначає результат кримінальної справи. Основні повноваження: суддя може порушити кримінальну справу, він виконує функцію попереднього розгляду

справи, вирішує справу по суті, бере участь у апеляційному і касаційному розгляді справи.

Суд у всіх стадіях процесу — dominus litis (господар процесу).

3. Прокурор — це єдиний учасник всіх стадій процесу.

Форми діяльності прокурора: 1. Порушення кримінальної справи. 2. Притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочин. 3. Здійснення нагляду за органами розслідування. 4. Обов'язкова участь прокурора у попередньому розгляді справи суддею. 5. Виконання функції державного обвинувачення, заявлення клопотань, відводів. 6. Участь у розгляді справи в апеляційному і касаційному суді. 7. Здійснення нагляду за виконанням вироку.

4. Органи розслідування — це родове поняття. Поділяються вони на органи дізнання і органи слідства.

До органів слідства відносяться: слідчі прокуратури (загальної, військової, природоохоронної, транспортної), слідчі органів внутрішніх справ, слідчі органів безпеки, слідчі податкової міліції. Як правило, всі рішення слідчий приймає самостійно, за винятком тих, для яких потрібна санкція прокурора. Вказівка прокурора є обов'язковою для слідчого. Але слідчий може висловити незгоду з рішенням прокурора у таких випадках: 1) про притягнення як обвинуваченого; 2) про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення; 3) про направлення справи до суду; 4) про закриття справи.

У даних випадках слідчий має право не виконувати вказівку прокурора і повідомити про це прокурора вищого рівня. У цьому разі прокурор або скасовує вказівки прокурора нижчого рівня, або доручає провадження слідства в цій справі іншому слідчому.

Функції органів дізнання виконують: міліція; податкова міліція; органи безпеки; органи прикордонної служби; органи державного пожежного нагляду; митні органи; начальники установ виконання покарань; начальники органів управління

Військової служби правопорядку у ЗС України; командири кораблів під час походу за межами України; командири військових частин; капітани морських суден, які перебувають у далекому плаванні (ст. 101 КПК).

5. Підстави і порядок відводу суддів, прокурорів, слідчих передбачені у ст.ст. 54 – 63 КПК.

Суддя підлягає відводу:

1. Якщо він являється позивачем, відповідачем або родичем учасників процесу.
2. Якщо суддя брав участь у даній справі у якості свідка, експерта, перекладача.
3. Якщо суддя особисто або його родичі зацікавлені у результатах справи.
4. При наявності інших підстав, що викликають сумнів в об'єктивності судді.
5. Якщо суддя вже брав участь при розгляді справи у судді першої інстанції, то він не може брати участь при повторному розгляді справи.

Для відводу прокурора застосовуються також підстави, як і для відводу судді. Однак існують певні винятки. Так, попередня участь прокурора у розгляді справи у суді першої інстанції не є підставою для його відводу при подальшому перегляді справи у апеляційному чи касаційному суді.

До слідчого застосовуються такі ж правила відводу, що й до судді і прокурора.

Порядок відводу:

- ♦ якщо справа розглядається колегією суддів, то питання про відвід вирішують інші судді цієї колегії. При рівності голосів суддя підлягає відводу;
- ♦ питання про відвід прокурора за клопотанням зацікавленої сторони вирішує прокурор вищого рівня;
- ♦ питання про відвід слідчого вирішує прокурор, який здійснює нагляд за слідчим. Заява про відвід слідчого має бути розглянута протягом 24 годин.

1.1.4. Інші учасники кримінального процесу

1. Підозрюваний. 2. Обвинувачений. 3. Захисник. 4. Потерпілий і його представник. 5. Позивач і його представник. 6. Відповідач і його представник.

1. Підозрюваний — це особа, що затримана за підозрою у вчиненні злочину, а також особа, до якої застосовано за-
побіжний захід до пред'явлення обвинувачення. Підстави для
затримання особи зазначені у ст. 106 КПК.

Особливості процесуального становища підозрюваного:
він як учасник процесу з'являється тільки на перших стадіях
(не більше 15 днів з дня затримання). При подальшому роз-
гляді справи, за наявності до того підстав, підозрюваний може
стати обвинуваченим, свідком, потерпілим. При затриманні
підозрюваного складається протокол затримання.

Права підозрюваного:

1. Знати, у вчиненні якого злочину його підозрюють. Це
право гарантується тим, що: у протоколі затримання обов'яз-
ково мають бути вказані мотиви і підстави затримання, перед
допитом підозрюваному оголошується, в чому він підо-
зрюється.

2. Мати захисника і побачення з ним до першого допиту.

3. Давати показання. Це право забезпечується обов'язком
слідчого відразу ж допитати підозрюваного, але не пізніше 24
годин з моменту затримання. Давати показання — це його пра-
во, а не обов'язок. Підозрюваний може відмовитися давати по-
казання, відповідати на запитання.

4. Заявляти клопотання. У разі відмови у клопотанні
слідчий виносить мотивовану постанову.

5. Подавати докази.

6. Подавати скарги на дії прокурора, слідчого.

7. Заявляти відвід слідчому, прокурору, дізнавачу.

8. З дозволу слідчого брати участь у проведенні слідчих дій.
9. Підозрюваний має право на перекладача.
10. За наявності відповідних підстав має право на забезпечення безпеки (ст. 43¹ КПК).

Обов'язки підозрюваного:

1. З'являтися за викликом слідчого.
2. Дотримуватися порядку при розслідуванні справи.
- 2. Обвинувачений** — це особа, щодо якої винесена постановою про притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 43 КПК).

Права обвинуваченого: 1. Знати, у чому його обвинувачують. Це право гарантується тим, що слідчий зобов'язаний пред'явити обвинуваченому постанову про притягнення до кримінальної відповідальності не пізніше 48 годин із моменту її винесення (ст. 133 КПК). 2. Давати пояснення щодо пред'явленого обвинувачення. 3. При складанні протоколу має право вносити поправки і доповнення. 4. Знайомитися з матеріалами справи після розслідування. 5. Мати захисника. 6. Заявляти відводи, подавати докази. 7. Подавити скарги на дії та рішення судді, прокурора, слідчого. 8. За наявності відповідних підстав — на забезпечення безпеки.

Обов'язки обвинуваченого: 1. З'являтися за викликом слідчого, прокурора. 2. Не ухилятися від розслідування і суду. 3. Дотримуватися порядку судового засідання. 4. Виконувати вимоги судді, прокурора, слідчого при освідуванні та пред'явленні зразків для порівняльного дослідження. 5. Та інші.

3. Захисником можуть бути особи, які мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, фахівці в галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Як захисники допускаються і близькі родичі обвинуваченого, але лише під час судового розгляду справи (ст. 44 КПК).

Права захисника: 1. Одержати побачення з обвинуваченим. 2. Знайомитися з матеріалами справи, робити виписки.

3. Подавати докази. 4. Заявляти клопотання, відводи. 5. Брати участь у судовому розгляді справи. 6. Подавати скарги на дії судді, прокурора слідчого. 7. З дозволу слідчого бути присутнім при проведенні слідчих дій. 8. Та інші.

Обов'язки захисника: 1. Не порушувати порядку судового розгляду справи. 2. Сумлінно виконувати свої обов'язки. 3. Дотримуватися присяги. 4. Та інші.

4. Потерпілий — це особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Про визнання особи потерпілим дізнавач, слідчий, суддя виносять постанову, а суд ухвалу (ст. 49 КПК).

Права потерпілого: 1. Давати показання. 2. Подавати докази, скарги. 3. Заявляти клопотання, відводи. 4. Знайомитися з матеріалами справи. 5. Брати участь у дослідженні доказів у суді. 6. Та інші.

У справах приватного обвинувачення потерпілий має право підтримувати обвинувачення (ст. 27 КПК). Свої права потерпілий може реалізувати самостійно або через своїх представників. Представниками можуть бути адвокат, родичі. У разі смерті потерпілого його права переходять до його родичів.

Обов'язки потерпілого: 1. З'являтися за викликом судді, прокурора, слідчого. 2. Давати правдиві показання. 3. Не розголошувати даних розслідування. 4. Мотивувати клопотання.

Не можуть визнаватися потерпілими особи, яким нанесена шкода злочинними діями внаслідок аморальної чи незаконної поведінки.

5. Позивач і його представник. Особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право пред'явити обвинуваченому і особам, що несуть матеріальну відповідальність за обвинуваченням, позов, який розглядається разом з кримінальною справою (ст.ст. 50, 52 КПК).

Права позивача:

1. Подавати докази, скарги. 2. Заявляти клопотання, відводи. 3. Брати участь у судовому розгляді. 4. Просити суддю,

слідчого, прокурора вжити заходів для забезпечення позову: накласти арешт на майно, банківські рахунки. 5. Знайомитися з матеріалами справи. 6. Та інші.

Обов'язки позивача:

1. Подавати необхідні документи, пов'язані з позовом. 2. Мотивувати клопотання. 3. Дотримуватися правил судового засідання.

Позов, як правило, подається до обвинуваченого, але може пред'являтися і до батьків, опікунів, піклувальників або підприємств, установ, організацій.

6. Відповідач і його представник. Як цивільних відповідачів може бути притягнуто батьків, опікунів, піклувальників або інших осіб, а також підприємства, установи та організації, які в силу закону несуть матеріальну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями обвинуваченого (ст.ст. 51, 52 КПК).

Цивільний відповідач або його представник має такі права: 1. Заперечувати проти пред'явленого позову. 2. Давати пояснення. 3. Подавати докази. 4. Заявляти клопотання. 5. Ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються цивільного позову, з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилося, — після призначення справи до судового розгляду. 6. Брати участь у судовому розгляді. 7. Заявляти відводи. 8. Та інші.

Обов'язки відповідача: 1. Не розголошувати даних розслідування. 2. Мотивувати клопотання. 3. Дотримуватися порядку судового розслідування. 4. Та інші.

1.1.5. Заходи процесуального примусу

1. Поняття та види заходів процесуального примусу. 2. Підписка про невиїзд. 3. Особиста порука. 4. Порука громадської організації або трудового колективу. 5. Застава. 6. Взяття під варту. 7. Нагляд командування військової частини. 8. Віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи. 9. Затримання підозрюваного. 10. Відсторонення обвинуваченого від посади.

1. Поняття та види заходів процесуального примусу. Заходи процесуального примусу — це заходи, які в примусовому порядку:

- ◆ забезпечують виконання учасниками судочинства їх процесуальних обов'язків;
- ◆ дають змогу збирати докази;
- ◆ виключають можливість з боку обвинуваченого продовжувати злочинну діяльність.

Ці заходи поділяються на такі чотири види:

- 1) запобіжні заходи — це заходи, які забезпечують неухилення обвинуваченого від слідства і суду;
- 2) заходи, спрямовані на забезпечення засобів доказування (обшук, виїмка, освідування);
- 3) заходи, щодо забезпечення порядку судового розгляду (видалення із зали суду, сплата штрафу);
- 4) заходи щодо забезпечення цивільного позову (арешт на майно, опис майна).

Найбільша група заходів процесуального примусу — це запобіжні заходи. Правоохоронні органи можуть і не застосовувати запобіжні заходи у випадку, коли з обвинуваченого буде взято зобов'язання з'являтися за викликом судді, прокурора, слідчого і повідомляти про зміну місця проживання.

2. Підписка про невіїзд (ст. 151 КПК) — найрозповсюдженіший запобіжний захід. Полягає в тому, що підозрюваний або обвинувачений дають письмове зобов'язання не відлучатися без дозволу слідчого. Якщо обвинувачений чи підозрюваний порушує це зобов'язання, то до нього застосовується більш серйозний запобіжний захід. Про можливість застосування більш серйозного запобіжного заходу до підозрюваного або обвинуваченого попереджує слідчий. Якщо виникає необхідність кудись від'їхати, то необхідно отримати дозвіл слідчого.

Підписка про невіїзд оформляється двома документами: постановою про обрання запобіжного заходу у вигляді підписки про невіїзд і самою підпискою. Строк дії підписки не вказується, і вона може діяти аж до виконання вироку.

3. Особиста порука (ст.ст. 152, 153 КПК) полягає у відібранні від осіб, що заслуговують довір'я, письмового зобов'язання про те, що вони ручаються за належну поведінку та явку обвинуваченого за викликом слідчого або судді. Кількість поручителів визначає слідчий, але їх має бути не менше ніж дві особи. Поручитель повідомляється про суть справи і попереджається про можливість притягнення до відповідальності у вигляді штрафу в розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у випадку невиконання обвинуваченим свого обов'язку. Поручителі можуть відмовитися від поруки, при цьому відбувається заміна запобіжного заходу.

4. Порука громадської організації або трудового колективу (ст. 154 КПК) полягає у винесенні зборами громадської організації постанови про те, що вони ручаються за належну поведінку і явку обвинуваченого до судді, слідчого, прокурора.

Громадська організація має бути ознайомлена з характером обвинувачення. Якщо обвинувачений вибуває з цієї організації або організація не може забезпечити його поведінку і явку, то слідчий має застосувати інший запобіжний захід.

5. Застава (ст. 154¹ КПК) полягає у внесенні на депозит правоохоронних органів чи суду грошей або цінностей з метою забезпечення належної поведінки обвинуваченого.

Законодавство визначає такі можливі розміри застави:

1) не менше 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні особливо тяжкого злочину;

2) не менше 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину або раніше судимої;

3) не менше 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян щодо інших осіб.

У разі невиконання обвинуваченим своїх обов'язків застава йде в дохід держави. У всіх випадках розмір застави не може бути меншим ціни цивільного позову.

Застава може застосовуватися лише з дозволу прокурора. Питання про звернення застави в дохід держави вирішує суд.

6. Взяття під варту (ст. 155, 156 КПК) — це найсуворіший запобіжний захід. Він застосовується у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 3 роки (як виняток можливий і менший строк). Місце арешту: слідчий ізолятор, тюрма чи КПЗ (але не більше 10 днів, далі обвинувачений має бути переведений в слідчий ізолятор). Загальний строк тримання під вартою становить 2 місяці. Він може бути продовжений:

а) до 4 місяців — за поданням слідчого погодженим з прокурором, або самим прокурором — суддею місцевого суду;

б) до 9 місяців — за поданням слідчого за погодженням з прокурором області або самим прокурором — суддею апеляційного суду;

в) до 18 місяців — за поданням слідчого, погодженим з Генеральним прокурором України або його заступниками або самим цим прокурором — суддею Верховного Суду України.

Строки тримання під вартою закінчуються в день надходження справи до суду. Ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи в строк тримання під вартою не включається. У разі відкликання справи з суду прокурором перебіг строків поновлюється з дня надходження справи до прокурора. При поверненні справи на досліджування строк тримання під вартою — 2 місяці.

Начальник слідчого ізолятора зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти, якщо постанова судді про продовження строку тримання під вартою не надійшла, а строк тримання закінчився.

Цей запобіжний захід оформлюється постановою судді або ухвалою суду мінімум у чотирьох примірниках: перший залишається в матеріалах справи, другий передається суду, третій надсилається у слідчий ізолятор, четвертий прокурору який здійснює нагляд за справою. Виконується органом, який обрав такий запобіжний захід або органом внутрішніх справ.

Якщо у заарештованого є неповнолітні діти, то слідчий зобов'язаний внести подання до служби у справах неповнолітніх про влаштування дітей до дитячої установи. Про вжиті заходи слідчий повідомляє прокурора і заарештованого. Також вживаються заходи по охороні майна заарештованого.

Про арешт і місце перебування обвинуваченого слідчий має повідомити родичів затриманого і за місцем його роботи. Побачення з заарештованим надає той слідчий, суддя чи прокурор, у якого знаходиться справа. Тривалість побачення — до двох годин один раз на місяць.

7. Нагляд командування військової частини (ст. 163 КПК) застосовується до військовослужбовців. Полягає у вжитті заходів, передбачених статутами Збройних Сил України, для того, аби забезпечити поведінку і явку обвинуваченого. Командування військової частини має бути повідомлено про суть справи. Командир повідомляє у письмовій формі слідчого, суддю чи прокурора про встановлення нагляду за обвинуваченим.

Обвинувачений військовослужбовець позбавляється права носити зброю, не призначається в караул, не звільняється з розташування військової частини, не направляється на роботу.

Якщо обвинувачений втік, питання про відповідальність командування за невиконання обов'язків по нагляду вирішується згідно з статутами Збройних Сил України.

8. Віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ст. 436 КПК). До неповнолітніх крім зазначених запобіжних заходів може застосовуватися і передача під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи. Від цих осіб береться письмове зобов'язання, що вони забезпечать явку і належну поведінку обвинуваченого. Вони попереджаються про відповідальність у разі невиконання свого обов'язку. До батьків, опікунів, піклувальників застосовується відповідальність у вигляді штрафу в розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а адміністрація дитячої установи несе дисциплінарну відповідальність.

9. Затримання підозрюваного (ст.ст. 106, 149, 165¹ КПК) — це тимчасовий запобіжний захід.

Підстави затримання:

- 1) особу застали під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення;
- 2) очевидці і потерпілий прямо вказали на дану особу, що саме вона вчинила злочин;
- 3) коли на підозрюваному, на його одягу, при ньому або у його житлі виявлено явні сліди злочину.

Особа може бути затримана при умові, що їй може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі. Особа може бути затримана також і за інших підстав, зокрема:

- а) коли особа намагається втекти від правоохоронних органів;
- б) якщо вона не має постійного місця проживання;
- в) якщо не встановлено особу підозрюваного.

Протокол про затримання складається органом дізнання, затриманому роз'яснюються його права. Протокол підписується дізнавачем та затриманою особою. Копія протоколу вручається затриманому і направляється прокурору. Про затримання особи повідомляється один з родичів затриманого.

Протягом сімдесяти двох годин після затримання орган дізнання:

1) звільняє затриманого, — якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання було здійснено з порушенням вимог;

2) звільняє затриманого і обирає щодо нього запобіжний захід, не зв'язаний з триманням під вартою;

3) доставляє затриманого до судді з поданням про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Затримання може бути оскаржено до суду. Якщо скарга на затримання особи надійшла протягом перших трьох днів, то вона розглядається суддею разом з поданням слідчого, а якщо після, то протягом п'яти днів із моменту надходження скарги до судді.

На постанову судді про законність затримання і застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту протягом семи днів можна подати апеляцію. Подача апеляції не зупиняє виконання постанови судді.

10. Відсторонення обвинуваченого від посади (ст. 147 КПК) — це захід процесуального примусу, який застосовується до посадових осіб, що притягнуті до відповідальності як обвинувачені, за умови, що ці особи можуть негативно вплинути на хід розслідування справи. Відсторонення проводиться з санкції прокурора. Копія постанови направляється за місцем роботи чи служби.

Питання про відсторонення осіб, що призначаються на посаду Президентом України, вирішується самим Президентом за поданням Генерального прокурора України.

Відсторонення від посади скасовується постановою слідчого чи прокурора.

1.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

1.2.1. Предмет і основні поняття

1. Загальні положення. 2. Завдання кримінального процесу.

1. Загальні положення. Кримінально-процесуальне право Федеративної Республіки Німеччини є одним із найстабільніших у Європі. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН, прийнятий у 1887 р., і нині діє в редакції від 7.04.1987 р. У ньому знайшли своє відображення загальні демократичні ідеї реформ кримінального процесу ХІХ ст., які в Німеччині отримали свій розвиток у результаті перемоги буржуазної революції 1848 р., також позитивно вплинув і французький Кримінально-процесуальний кодекс (кодекс Наполеона 1808 р.). Йдеться про такі принципи, як незалежність суддів; розподіл функцій обвинувачення та вирішення справ; створення самостійної прокуратури; гласність та усність судового розгляду; участь у кримінальному правосудді народних представників (шеффенів та присяжних); заборона “повороту до гіршого” (*reformatio in pejus*); вільна оцінка доказів; захист прав та свобод особи від зловживань та свавілля у кримінальному судочинстві.

Нова організація кримінального процесу, заснована на зазначених принципах, прийшла на зміну німецькому інквізиційному процесу, постулатами якого були: суміщення усіх процесуальних функцій у руках судді; таємне та письмове судочинство у справі; позбавлення обвинуваченого права на захист, застосування тортур як засобів визнання вини.

Починаючи з 1964 р., Кримінально-процесуальний кодекс ФРН піддавався численним змінам. Насамперед потрібно відмітити Закон від 19 грудня 1964 р. “Про зміни кримінального судочинства та судоустрою”, який став відомий під назвою “Мала реформа кримінального процесу ФРН”. Цей Закон закріпив:

- ◆ вимогу обов’язкового обґрунтування взяття під варту;
- ◆ обмеження строку тримання під вартою шістьма місяцями;
- ◆ надав право обвинуваченому після закінчення попереднього розслідування знайомитись з матеріалами справи;
- ◆ розширив права захисника на листування та побачення з обвинуваченим, який знаходиться під вартою, тощо.

З метою прискорення розвитку кримінального судочинства в 1974 р. ліквідовано інститут попереднього слідства, який до цього традиційно розглядався як попереднє слідство судді, що надавало більше прав обвинуваченому на захист у порівнянні з дізнанням; скасовані норми, які надавали право обвинуваченому за участю захисника знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, просити прокурора про додаткове заслуховування (це було передбачено “Малою реформою кримінального процесу 1964 р.”); введено інститут виключення захисника з процесу (якщо захисник підозрюється в конспіративних контактах з підзахисним, зловживає своїм правом відвідування місця ув’язнення або це створює загрозу небезпеці ФРН тощо).

Стадія попереднього розслідування звужена до форми прокурорського дізнання, обмежені конституційні права громадян на недоторканність житла, поліції надані додаткові повноваження щодо затримання громадян тощо.

Закон про зміну кримінально-процесуального кодексу від 14.04.1978 р. обмежив конституційні права громадян на недоторканність житла, свободи особи. З метою затримання

осіб, причетних до терористичних організацій, розширив підстави обшуку житлових приміщень; надав право судді, прокурору і поліції створювати на вулицях, майданах та інших громадських місцях контрольні пункти, де громадяни зобов'язані засвідчити свою особу і надати речі для обшуку; закріпив право прокуратури і поліції затримувати громадян не тільки з метою з'ясування причетності особи до злочину, а й будь-яку особу, оскільки це забезпечує розслідування злочину; в справах про терористичні організації при особистих переговорах захисника і обвинуваченого тюремне помешкання, де проходить побачення, обладнане так званим розподільним склом, яке б виключало передачу письмових матеріалів і предметів.

У 1986 р. закон “Про всезагальний поліцейський розшук” надав поліції право з метою затримання підозрюваних і розкриття злочинів вводити в комп'ютери поліцейських оперативно-довідкових систем оперативну інформацію, зібрану на громадян, а також автоматично “прочитувати” за допомогою комп'ютерів спеціально виготовлені паспорти і посвідчення особи із закодованими в них відомостями про їх власників.

У 1987 р. законом “Про зміни Кримінально-процесуального кодексу” передбачено ряд доповнень до КПК з метою прискорення провадження з кримінальних справ і посилення ефективності кримінального судочинства, зокрема можливості перегляду суддівського наказу про покарання, який набрав законної сили.

У 1992 р. законом “Про боротьбу з нелегальною торгівлею наркотиками та іншими формами організованої злочинності” КПК доповнено параграфами, що регулюють провадження негласних оперативно-розшукових заходів, зокрема оперативне впровадження офіційних співробітників поліції в якості секретних агентів у злочинні організації; таємне фотографування; негласне зовнішнє спостереження; негласне використання відповідних технічних засобів.

У 1993 р. законом “Про розгрузку кримінального судочинства” розширено перелік підстав зупинення кримінальних справ; обмежено з цією ж метою оскарження в апеляційному порядку вироків з призначенням покарань у вигляді незначних грошових штрафів; посилено каральну владу дільничного суду, надавши йому повноваження призначати покарання з позбавленням волі до чотирьох років, а в одноособовому суді – до двох років; передбачено додаткові заходи захисту здоров'я і життя свідків.

У 1997–2001 рр. до КПК внесені доповнення, які розширили підстави негласного прослуховування телефонних та інших переговорів громадян; розширили права потерпілих; підвищили незалежність суддів і судів, розширили поняття подружжя у зв'язку з відповідною реформою в сімейному праві ФРН, що буде детальніше висвітлено в наступних параграфах.

Необхідно відмітити, що КПК ФРН не містить норм, які б прямо регулювали завдання німецького кримінального процесу (*Strafverfahrensrecht*). Ці завдання вирішуються і досліджуються в теоретичних працях, в яких відзначаються такі завдання кримінального процесу ФРН:

- ◆ викриття і покарання винуватих і тим самим захист суспільства від злочинних посягань;
- ◆ недопустимість притягнення до юридичної відповідальності і засудження невинуватих;
- ◆ якомога менше втручання державних органів у сферу особистої свободи обвинувачених;
- ◆ забезпечення прав і свобод, честі і гідності обвинуваченого, як і будь-якої людини у правовій державі;
- ◆ виключення будь-яких поліцейсько-державних зловживань органів кримінального переслідування.

1.2.2. Принципи кримінального процесу

1. Система принципів. 2. Принцип офіційності. 3. Принцип обвинувачення, 4. Принцип законності. 5. Принцип обов'язку дослідження всіх обставин кримінальної справи. 6. Принцип безпосередності. 7. Принцип усності. 8. Принцип прискореного судочинства. 9. Принцип гласності судочинства. 10. Презумпція невинуватості. 11. Принцип допустимого оскарження судових рішень. 12. Принцип обов'язковості судових рішень.

1. Система принципів. У німецькій теорії немає єдиного підходу до визначення системи принципів кримінального процесу. Так, в одних випадках система включає всі принципи, які називаються загальними кримінально-процесуальними. До них відносяться принципи: офіційності; обвинувачення; законності; обов'язку дослідження всіх обставин кримінальної справи; правового судового заслуховування; швидкості судочинства; безпосередності; усності; вільної оцінки доказів; тлумачення сумнівів на користь підсудного; гласності; презумпції невинуватості; припустимого оскарження судових рішень; обов'язковості рішень суду.

В інших випадках — приблизно ті ж самі принципи класифікуються за окремими ознаками. Наприклад, принципи порушення провадження у справі, до яких належать принципи офіційності, обвинувачення і законності. Або принципи доказування — обов'язковість дослідження всіх обставин кримінальної справи, безпосередність, вільна оцінка доказів, тлумачення сумнівів на користь підсудного.

Із усіх принципів КПК ФРН прямо закріплює такі принципи:

- ♦ офіційності — **Legalitätsgrundsatz** (ч. 1 § 152);

- ♦ обвинувачення — **Akkusationsprinzip** (§§ 151, 155, 264);
- ♦ законності — **Gesetzlichkeit** (ч. 2 § 152);
- ♦ обов'язку дослідження всіх обставин кримінальної справи — **erstrecken alle Tatsachen und Beweismittel, die für die Entscheidung von Bedeutung sind** (ч. 2 § 155, 244).

2. Принцип офіційності (Legalitätsgrundsatz) заключається в тому, що кримінальне переслідування здійснюється відповідними державними органами незалежно від волі потерпілого (ex officio).

Винятком із цього принципу є справи приватного обвинувачення, які порушуються за скаргою потерпілого. Дія принципу офіційності також обмежена відносно деяких державних злочинів. Для кримінального переслідування з цих справ обов'язково потрібен спеціальний дозвіл відповідного органу, який вирішує це за власним розсудом, виходячи із політичного значення справи, чи потрібно взагалі порушувати кримінальне переслідування, чи краще від нього відмовитися. Наприклад, кримінальне переслідування за образу федерального президента допускається тільки з його дозволу; образа конституційних органів (законодавчих органів, конституційних судів, їх членів) — з дозволу вказаних органів; розголошення державної таємниці — з дозволу федерального уряду.

3. Принцип обвинувачення (Akkusationsprinzip). Зміст цього принципу заключається в обмеженні вироку суду обвинуваченням, яке висунула прокуратура в досудовій стадії. Діє правило: нема обвинувача — немає судді. При цьому суд пов'язаний діяннями і особами, вказаними у обвинувальному висновку (§ 200 КПК ФРН). Судовий розгляд кримінальної справи може бути розпочато на основі порушення публічного обвинувачення. Виходячи з цього, розслідування і рішення в справі можуть стосуватися тільки дій та осіб, указаних в обвинуваченні. Можливість додаткового обвинувачення відносно інших дій та осіб при дотриманні визначених вимог закону не суперечить цьому принципу.

Таким чином, при дотриманні принципу обвинувачення КПК ФРН вимагає участі двох осіб: обвинувача і судді, який не може бути обвинувачем. У діючому кримінальному процесі цей принцип означає, що судове слухання справи формально розпочинається тільки актом пред'явлення обвинувачення.

4. Принцип законності (Gesetzlichkeit) проголошує, що прокуратура зобов'язана застосувати заходи відносно всіх переслідуваних в кримінальному порядку діянь, за наявності достатніх приводів і підстав. Однак, як визнається в німецькій процесуальній літературі, принцип порушується внаслідок численних винятків, і практично діє принцип не законності, а принцип доцільності (Opportunistdtsprinzip).

КПК ФРН передбачає велике коло підстав, з яких прокуратура має право відмовитися від кримінального переслідування або закрити справу. Це не тільки справи про малозначні кримінально карані діяння і справи приватного обвинувачення. Восьмий закон "Про зміни в кримінальному праві" від 26 липня 1968 р. увів принцип доцільності відносно державних злочинів (так звані справи про захист держави) і передбачив невизначені основи закриття справ цієї категорії. Так, Генеральний прокурор ФРН має право відмовитися від кримінального переслідування державних злочинів, якщо проведення судового процесу викликало б небезпеку серйозної шкоди Федеративній Республіці Німеччини, і якщо переслідування протирічило б іншим вищим публічним інтересам.

"Вступний закон до кримінального кодексу ФРН" від 2 березня 1974 р. надав право прокурору закривати кримінальні справи з проступків до порушення публічного обвинувачення, якщо обвинувачений у встановлений термін виконає покладені на нього обов'язки, наприклад внесе визначену грошову суму в доход загальнокорисної установи або в державну казну. З цього приводу в процесуальній літературі ФРН був висловлений погляд, що ці норми закону перетворюють кримінальне правосуддя в комерційну угоду. З іншої сторони, визнається,

що на практиці спонукання до виконання покладених обов'язків не виключає застосування методів, заборонених законом.

5. Принцип обов'язку дослідження всіх обставин кримінальної справи (erstrecken alle Tatsachen und Beweismittel, die für die Entscheidung von Bedeutung sind) означає, що суд за обов'язком служби зобов'язаний дослідити всі обставини справи і при цьому не пов'язаний з клопотаннями і показаннями учасників процесу. В кримінально-процесуальному законі ФРН прямо передбачено, що розслідування та розгляд справи поширюється на вказані в обвинуваченні діяння особи та що в межах цього обвинувачення суд має право і зобов'язаний здійснити самостійне дослідження фактичних обставин справи. Закон також підкреслює, що суд з метою встановлення істини зобов'язаний за обов'язком служби досліджувати всі факти і докази, які мають значення для вирішення справи (ч. 2 § 244 КПК ФРН).

Інші принципи прямо не вказані в КПК ФРН, а лише виводяться із аналізу діючих норм кримінально-процесуального закону.

6. Принцип безпосередності (Prinzip der Unmittelbarkeit) сформульований, виходячи з вимог § 250 КПК ФРН, який проголошує: “Якщо доказування факту засноване на сприйнятті особи, то ця особа повинна бути допитана в судовому засіданні. Допит не може бути замінений оголошенням протоколу раніше проведеного допиту або письмових пояснень цієї особи”.

7. Принцип усності (Mündlichkeit) означає, що тільки усно, як правило, німецькою мовою, дослідження зібраного у справі доказу може бути покладено в основу вироку. Цей принцип виводиться із двох передбачених законом положень — принципу вільної оцінки доказів і предмету вироку. Про результати дослідження доказів вказує § 261 КПК ФРН, суд приймає рішення на свій власний розсуд, заснований на роз-

гляді всіх обставин справи у їх сукупності. А предметом вироку, згідно з § 264 КПК ФРН, є кримінально каране діяння, яке встановлене в результаті розгляду справи. При визначенні принципу тлумачення сумнівів на користь підсудного береться до уваги, по-перше, вимога вільної оцінки доказів у тому, що якщо для засудження підсудного необхідне переконання суду у винності, то сумнів в цьому повинен перешкоджати вирішенню питання про покарання, і по-друге, — презумпція невинуватості.

8. Принцип прискороного судочинства (Schnellgerichtsverfahren) кримінальної справи виникає з аналізу ряду норм КПК ФРН, наприклад, негайної доставки затриманих компетентному судді на допит (§§ 115, 128 КПК ФРН), обмеження тримання під вартою обвинуваченого в порядку застосування слідчого арешту шести місяцями (§ 121 КПК ФРН), обов'язкової явки обвинуваченого, свідків, експертів за викликом прокурора (§§ 228, 229 КПК ФРН) та ін.

9. Принцип гласності судочинства (Öffentlichkeit f des Gerichtsverfahrens) врегульований в Законі про судочинство ФРН 1877р. Згідно з § 169 цього Закону розгляд справи в судовому засіданні, включаючи проголошення вироку, проводиться гласно. Учасники процесу, а також кореспонденти газет, радіо, телебачення мають право вести записи про хід судового процесу, а фотографування — тільки з дозволу головуєчого. Радіо, телевізійні передачі, кінозйомка в залі суду з метою публічного освітлення судового процесу не допускаються.

Гласність судового розгляду може бути виключена у передбачених законом випадках: якщо виникає загроза державній безпеці, публічному порядку або моралі, якщо мова йде про розголошення відомостей про особисте життя підсудних або свідків, відомостей, які складають комерційну, виробничу, винахідницьку, податкову таємницю, якщо неправомірне розголошення таємниці може сприяти покаранню в кримінальному порядку свідків і експертів, якщо допитуються

особи, які не досягли 16 — річного віку. На основі § 48 Закону про суди в справах неповнолітніх всі справи цієї категорії розглядаються в закритих судових засіданнях, включаючи проголошення вироку.

10. Принцип презумпції невинуватості КПК ФРН окремо не закріплює. Але він сформульований у Конвенції про захист прав людини і основних свобод, ратифікований ФРН в 1952 р. Згідно з ч. 2 ст. 6 цієї Конвенції обвинувачений вважається невинуватим у скоєнні кримінально караного діяння, поки його винуватість не буде доказана в передбаченому законом порядку.

Юридичний зміст цього принципу складають такі правила:

1) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину або меншу винуватість, або наявність обставин, які виключають його кримінальну відповідальність;

2) обов'язок доказування винуватості обвинуваченого покладено на слідчого, прокурора, а в справах приватного обвинувачення — на потерпілого або його представника;

3) заборонено перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого, домагатись його показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів;

4) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях;

5) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь;

6) недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає його невинуватість і тягне за собою закриття кримінальної справи на досудовому слідстві та постановлення виправдувального вироку — в стадії судового розгляду;

7) факт притягнення особи до участі у справі як підозрюваної, обвинуваченої, підсудної, обрання щодо неї запобіжного заходу не повинні розцінюватися як доказ її винуватості, як покарання винуватого;

8) до остаточного вирішення кримінальної справи і офіційного визнання особи винною у вчиненні злочину з нею не можна поводитись як з винуватою, а також публічно, в засобах масової інформації або в будь-яких офіційних документах стверджувати, що дана особа є злочинцем.

11. Принцип допустимого оскарження судових рішень (Statthaftigkeit der Beschwerde des Gerichtsurteils) реалізується поданням скарги (Appell) на всі рішення, винесені судом першої інстанції, або в апеляційному провадженні, на постанову головуючого, судді на досудовому розслідуванні та судді, який діє на підставі прохання або доручення (§§ 312 – 319 КПК ФРН).

Свідки, експерти та інші учасники процесу також мають право подавати скарги на ухвали і постанови, які їх стосуються.

Скарга на рішення про покладення обов'язків, про судові витрати та відшкодування витрат допускається лише в тому випадку, якщо ціна предмета скарги перевищує 200 DM. На інші рішення про судові витрати та відшкодування витрат скарга допускається, якщо ціна предмета скарги перевищує 100 DM.

На ухвали і постанови Верховного Суду ФРН подання скарги не допускається. Це ж правило застосовується відносно ухвал та постанов вищого земельного суду, по яких він виступає в якості суду першої інстанції. Виняток складають лише скарги які, стосуються:

1. Ув'язнення, тимчасового поміщення в психіатричну лікарню, до наркологічного диспансеру, поміщення в спеціальний заклад для дослідження і спостереження, обшуку та виїмки.

2. Відмови в порушенні судової справи.

3. Призначення судового розгляду при відсутності підсудного.

4. Ознайомлення з матеріалами справи.

Скасування умовного засудження, відмови у звільненні від покарання (§ 304 КПК ФРН).

12. Принцип обов'язковості судових рішень (Notwendigkeit des Gerichtsurteils) полягає в тому, що судові рішення ухвалюються судами іменем народу землі і є обов'язковими до виконання на території держави. З цього випливає, що вирок, ухвала і постанова суду, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території Німеччини (§ 36 КПК ФРН).

За чинним Кримінально-процесуальним кодексом ФРН вже на початку справи можуть з'ясуватися питання, які стосуються особи підсудного (автобіографічні дані, відомості про фізичний та психічний стан, колишні судимості тощо).

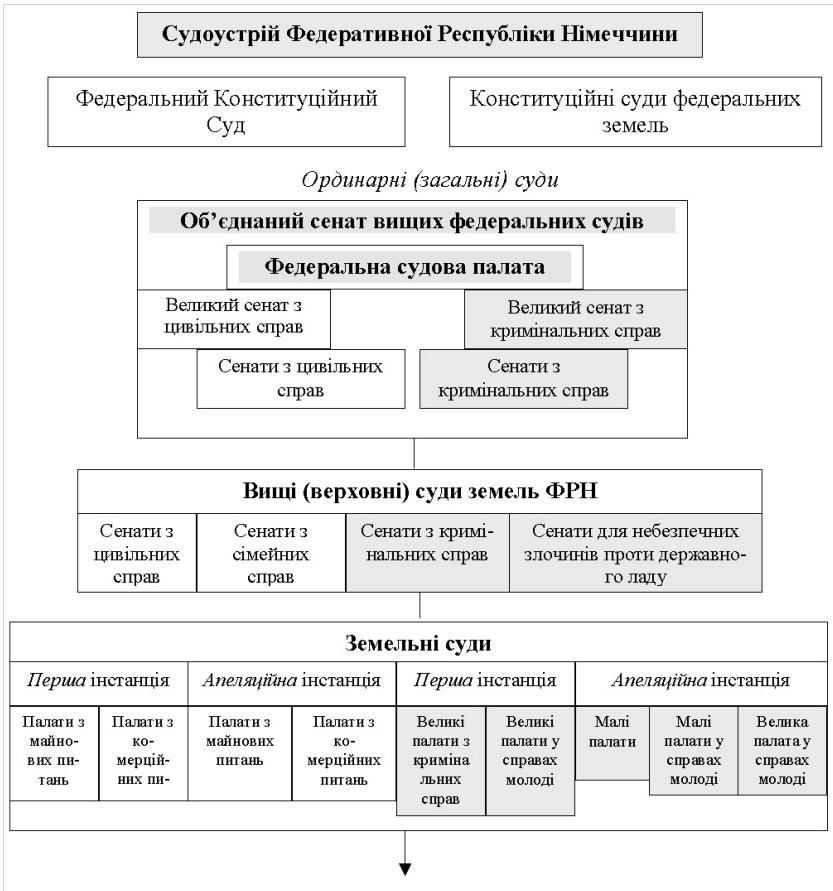
У зв'язку з тим, що в даний час німецьке кримінально-процесуальне законодавство велику увагу приділяє питанням ресоціалізації злочинців, прогнозування подальшого розвитку особи підсудного, виникає необхідність дослідження великого обсягу інформації про особу підсудного. Але передчасне оголошення несприятливих для підсудного відомостей про особу може викликати несприятливе враження про винуватість обвинуваченого. Тому з метою охорони особистих прав підсудного недопустиме розголошення в суді відомостей про його інтимне життя.

Вторгнення в особисту сферу підсудного і оголошення відомостей, які характеризують його особу, будуть допускатися лише в другій частині судового розгляду після визнання підсудного винуватим.

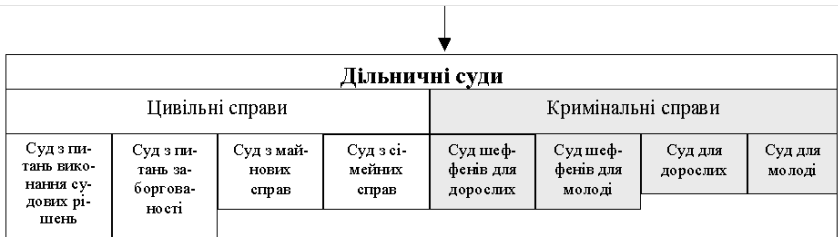
1.2.3. Органи, які здійснюють провадження у кримінальних справах

1. Судові органи. 2. Прокуратура. 3. Органи попереднього розслідування. 4. Адвокатура.

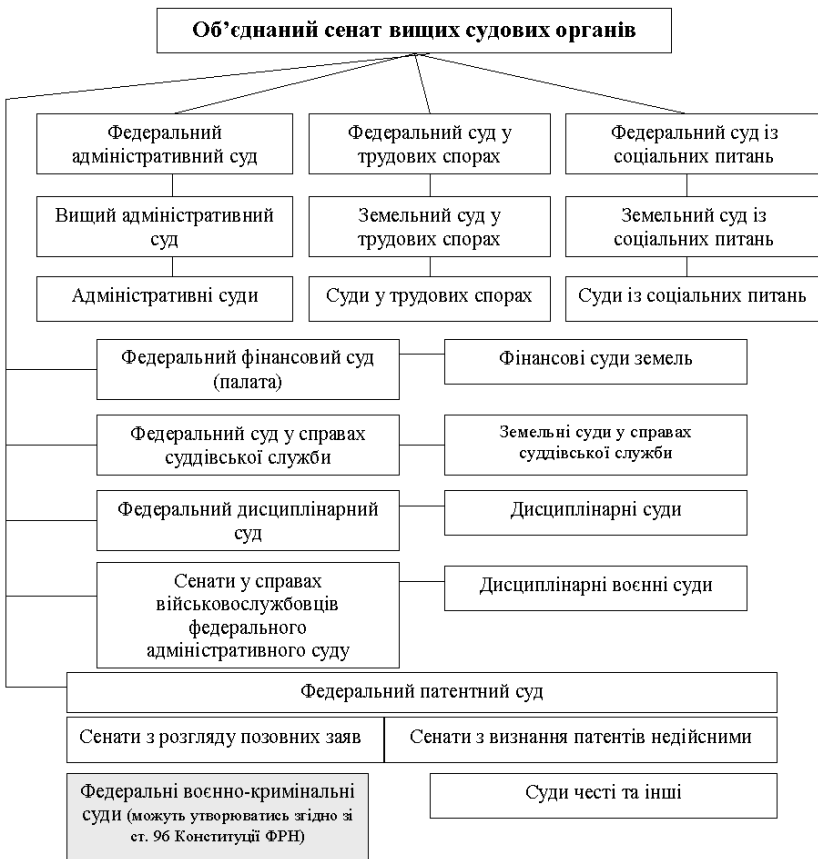
1. Судові органи.

Глава 1. Загальна характеристика кримінального процесу

Спеціальні суди

У ФРН є суди **федерації і земель**. Переважну більшість справ розглядають суди земель. Завдання федеральних судів полягає у забезпеченні єдності судової практики. Як видно із наведеної таблиці, не рахуючи конституційних судів, юрисдикція у Німеччині поділяється на п'ять самостійних галузей: ординарну (загальну), адміністративну, фінансову, трудову, соціальну. Кожну з цих галузей очолює вищий суд.

Суди **ординарної (загальної)** юрисдикції компетентні у всіх кримінальних справах, спорах в галузі цивільного і торговельного права, непозовного судочинства (справи про опікунство, спадщину, реєстрацію в поземельній книзі). Рішення у певних питаннях промислового правового захисту виносить федеральний патентний суд.

Дільничні суди компетентні розглядати всі майнові спори на суму до 5000 марок, а також спори (наприклад, за договором найму) незалежно від суми позову, який є в таких випадках останньою інстанцією, причому оскарженими можуть бути лише позови на суму більш як 500 марок.

Для всіх інших цивільних справ першою інстанцією слугують **земельні суди**, в яких рішення приймають як одноособовий суддя, так і колегія із трьох суддів. Апеляційною інстанцією виступають вищі земельні суди. Подальше звернення до Федеральної земельної палати можливе тільки з питань права на суму позову, який перевищує 40000 марок. Для німецького цивільного судочинства характерна детальна спеціалізація. **Особливі відділення** в судах діють у справах: **будівництва, сільського господарства, судноплавства, торгівлі.**

Розподіл компетенції **з кримінальних справ** судами ординарної юрисдикції більш складний. У якості судів першої інстанції в залежності від віку підсудного і суспільної небезпеки діяння можуть виступати 8 судів різного складу — від одноособового судді до палат, які засідають у складі трьох професійних суддів і двох засідателів. Вибір суду в багатьох випадках залежить від прокуратури.

Одноособовий суддя розглядає справи про злочини, покарання за які не може перевищувати **одного року позбавлення волі**. Справи

про злочини, за які покарання може бути призначено до трьох років позбавлення волі, розглядається колегією із професійного судді і двох засідателів. Загальне правило формування кримінального суду — чим складніша справа, тим більший склад суду і тим більше в ньому професійних суддів. У вищій судовій інстанції — федеральній судовій палаті — справи вирішують **5 професійних суддів без засідателів**.

В особливе провадження виділені справи про злочини неповнолітніх. Ними займаються особливі відділення дільничних і земельних судів. Особи, які здійснили правопорушення, поділяються на дві вікові групи: від 14 до 18 років та від 18 до 21 року. Судді повинні мати досвід спілкування з молоддю; якщо суд діє з участю двох засідателів, то в якості одного з них повинна виступати жінка; одноособовий суддя може приймати рішення лише про заходи виховного характеру.

Відносно **вищих земельних судів** слід відмітити, що вони не є елементом федеральної структури; вищий земельний суд не є Верховний суд певної землі. В деяких землях діє декілька вищих земельних судів, наприклад, у Баварії їх 4. Всього в ФРН таких судів більше 20. В галузі цивільних справ ці суди виступають як апеляційна інстанція; в галузі кримінальної юрисдикції вони розглядають деякі найбільш складні і значні справи по першій інстанції.

Федеральна судова палата як вищий судовий орган країни покликана забезпечити єдність судової практики, хоча її рішення формально і не мають сили прецеденту. Це ревізійна інстанція. В її складі 11 сенатів з цивільних справ і 5 з кримінальних. У середньому щорічно Федеральна судова палата в порядку ревізії розглядає 2–2,5 тис. цивільних і близько 3,5 тис. кримінальних справ (Судебные системы западных государств. — М., 1991. — С.153).

Адміністративні суди компетентні у всіх публічно-правових спорах не конституційно-правового характеру (оскарження громадянами дій адміністративних органів які відмовляють їм, наприклад, у дозволі на будівництво будинку, позов про заборону спорудження чи експлуатації атомних установок, аеропортів, у разі відмови прийня-

ти до вузу, скарги іноземних громадян, що просять притулку). Розглядають адміністративні суди також позови чиновників до своїх установ. Система адміністративних судів має три інстанції: суди першої інстанції, вищі адміністративні суди на рівні земель і федеральний адміністративний суд. Усі ці суди діють колегіально, причому в перших двох інстанціях разом з трьома професійними судьями діють по два засідателі, а федеральний адміністративний суд розглядає справи у складі п'яти професійних суддів. Засідателі адміністративних судів обираються на чотири роки і не належать до певної професійної групи громадян. Суди другої і вищої інстанції можуть у певних випадках функціонувати як суди першої інстанції. Наприклад, Федеральний адміністративний суд розглядає спори між федерацією і землями або між окремими землями.

Процес в адміністративному суді здійснюється у формі так званого розшукового провадження, коли суд сам досліджує обставини справи, не будучи пов'язаний претензіями чи доказами сторін, залучаючи за власною ініціативою до розгляду третіх осіб. Рішення адміністративного суду першої інстанції може бути оскаржене у вищій земельній суд, а його рішення, у свою чергу, — в касаційному провадженні перед Федеральним адміністративним судом.

Федеральний адміністративний суд приймає до розгляду справи у випадках, коли мова йде про порушення норм федерального права. Якщо оспорується правильність застосування права землі, Вищий адміністративний суд (в землі) приймає остаточне рішення.

Особливим видом адміністративних судів, які діють на підставі спеціальних нормативних актів, є **дисциплінарні** та **фінансові** суди. Останні виносять рішення у спорах між громадянином і державою щодо податків і зборів.

Суди у трудових справах займаються конфліктами між найманими працівниками і підприємцями у галузі трудових правовідносин, спорами між сторонами, що укладають тарифні угоди, а також такими питаннями, як участь найманих працівників в управлінні підприємством. Трудові суди мають три інстанції. Управління трудовими судами і службовий нагляд за їх діяльністю здійснюють міністри праці земель за погодженістю із земельними управліннями

юстиції. Всі трудові справи розглядаються професійними суддями і засідателями. В палатах трудових суддів, в яких діють два засідателі, один з них представляє робітників, інший - роботодавців. Засідателі обираються на чотири роки і повинні забезпечувати інтереси кожної із сторін в ході розгляду.

Справи в трудових спорах розглядаються в основному у відповідності з нормами цивільного процесу, однак допускається ряд спрощень процедур для його прискорення і здешевлення. Слухання справи в трудовому суді починається із спроби примирення сторін суддею. У разі невдачі такого намагання воно переноситься на розгляд колегії, в трудовому суді першої інстанції сторони можуть виступати самі або бути представлені довіреними особами від профспілок або спілки підприємців. Адвокати у цій інстанції допускаються лише як виняток, у земельних трудових судах сторони повинні бути представлені адвокатами або довіреними від своїх професійних організацій, у **Федеральному трудовому суді** обов'язкове представництво через адвоката. Рішення трудових спорів можуть бути оскаржені в земельних трудових судах тільки у випадках, коли майнові інтереси сторін оцінюються в сумі більше як 800 марок або земельний суд допускає оскарження справи з точки зору її принципової важливості.

Вищою інстанцією з трудових спорів є Федеральний трудовий суд. Касаційне провадження у Федеральному трудовому суді може бути почато за клопотанням трудового суду першої інстанції. Як правило, воно починається з дозволу земельного трудового суду. Цей суд може своїм спеціальним рішенням просити Федеральний суд не про касаційне провадження, а про розгляд справи по суті.

Суди із соціальних питань займаються конфліктами в галузі соціального страхування, страхування на випадок безробіття, соціального забезпечення жертв війни, прав лікарів, лікарняних кас. У судовому розгляді в більшості випадків повинні передавати розгляд скарги зацікавленої особи у відповідному відомстві. У випадку відмови відомства справа може бути передана в соціальний суд, який розглядає її в службовому порядку, не будучи пов'язаним заявами і доказами сторін. Для полегшення доступу громадян до соціальних судів провадження в них безкоштовне. Позов або апеляція не обов'язково повинні подаватися в письмовій формі, скарги можуть бути продиктовані в секретаріаті суду. Суд має три інстанції, першою з яких виступають соціальні суди в земельних, наступною інстанцією є зе-

мельні соціальні суди, а вищою — Федеральний соціальний суд. У соціальних судах діють спеціалізовані палати з різних видів справ: з соціального страхування, страхування на випадок безробіття, у справах інвалідів війни, лікарняних кас тощо. У всіх інстанціях соціальні суди працюють колегіально. В першій інстанції — це суддя з двома засідателями. У двох вищих — це три судді з двома засідателями. В палатах і сенатах, які розглядають справи про соціальне страхування та виплати з безробіття, один із засідателів представляє інтереси застрахованих осіб, інший — підприємців; у палатах, які розглядають позови інвалідів війни, один — із кола осіб, які отримують таке страхування, інший — із кола осіб, які це страхування здійснюють.

Касаційне провадження в **Федеральному соціальному суді** можливе у випадках, коли це допускає земельний або сам Федеральний соціальний суд. Справа розглядається лише тоді, якщо має принципове значення з точки зору права, або рішення земельного суду входить у протиріччя із раніше прийнятим рішенням Федерального суду. Достатньою підставою для касаційного провадження є суттєві порушення процесуальних норм. Федеральний соціальний суд підлягає службовому нагляду з боку федерального міністра праці та соціального порядку.

Об'єднаний сенат вищих федеральних судів складається з президентів усіх цих судів і суддів тих же судів, колеги яких міняються в залежності від характеру конкретної справи. На цей сенат покладено обов'язок підтримання єдності правосуддя. У випадках, коли один із вищих федеральних судів приймає з конкретної справи рішення, яке не відповідає рішенням іншого суду такого ж рангу або існуючому рішенням Об'єднаного сенату, остаточне рішення виносить Об'єднаний сенат.

Федеральний Конституційний Суд слідкує за тим, щоб зафіксоване конституційне право не порушувалося. Судді конституційного суду мають усі можливості, щоб перевірити правову норму, міжнародно-правову угоду, судовий вирок чи окреме рішення державного органу з погляду їх узгодженості з Основним законом. Кожен громадянин може, пройшовши до цього усі передбачені інстанції, звернутися до Федерального Конституційного Суду із скаргою на дію німецької публічної влади, якщо він вважає, що цією дією були порушені його основні права.

Глава 1. Загальна характеристика кримінального процесу

Створений у 1951 р. Федеральний Конституційний Суд до цього розглянув понад 90000 справ, 95% яких стосувались конституційних скарг і 3% – контролю правових норм. Усі інші справи стосувались спорів між федерацією і землями, конфліктів органів з федерацією та землями і 2% – заборони партії. (Німеччина: конституція і правопорядок, 1994). Кожен суд може – і повинен – звернутись до Федерального Конституційного Суду, якщо він вважає, що закон, застосований ним у вирішенні спору, суперечить Основному закону. Уряди федерації та земель, а також Бундестаг, якщо цього вимагають не менше третини депутатів, можуть у будь-який час передати федеральний чи земельний закон на перевірку його узгодженості з Основним законом. Рішення Федерального Конституційного Суду є обов'язковим для всіх конституційних органів, а також для усіх суддів і установ. До компетенції Конституційного Суду належать також притягнення до відповідальності суддів, виключна компетенція у питанні заборони політичних партій, вирішенні спорів, що мають конституційно-правовий характер між федерацією і землями чи між землями.

Федеральний Суд є самостійним і незалежним. Він складається з двох сенатів, у кожен з яких входить 8 суддів. Половину його суддів обирає Бундестаг і половину – Бундесрат. Цю посаду вони займають протягом 12 років. Повторне обрання не допускається. Суддями Федерального Конституційного Суду обираються не тільки працівники органів юстиції, а й політичні діячі, представники юридичної науки.

Про значущість різної юрисдикції в системі правосуддя ФРН дає уявлення таблиця.

	Кількість суддів	Розглянуто справ (%)
Суди загальної юрисдикції (дільничні, земельні, вищі)	12968	73,9
Адміністративні	1536	9,2
Соціальні	997	6,0
Дисциплінарні	667	4,0
Трудові	629	3,6
Фінансові	472	2,8
Конституційні	90	0,5
Всього:	16.675	100

2. Прокуратура. Прокурор (Staatsanwalt) бере активну участь у провадженні кримінальних справ. Здійснює розслідування у формі дізнання або дає доручення поліції щодо розслідування справ, пред'являє обвинувачення, висуває вимогу щодо покарання. Після набуття вироком законної сили прокурор забезпечує його виконання. Здійснює нагляд за місцями позбавлення волі.

Прокуратура не має жорсткого підпорядкування за вертикаллю. Прокурори працюють в судах, а організаційно вони підпорядковані міністерствам юстиції земель. Федеральна прокуратура розміщується при Федеральній судовій палаті. Федеральна прокуратура надає висновки щодо ревізійної скарги з кримінальної справи.

При кожному верховному суді землі є генеральна прокуратура, прокурори якої працюють при судах нижчих рівнів у межах юрисдикції верховного суду землі. При кожному земельному суді є прокуратура, до сфери діяльності якої належать дільничні суди.

3. Органи попереднього розслідування. Досудове розслідування у формі дізнання (vorbereitende Untersuchung) проводиться прокуратурою і поліцією. Провадження дізнання в поліції покладено на визначену категорію урядовців, які згідно з Законом про судоустрій ФРН називаються допоміжними урядовцями прокуратури. Вони стають такими не за особистим призначенням, а за належністю до певного розряду урядовців, наприклад, інспектор поліції (Polizeiinspektor). Цей розряд визначається урядом землі за погодженням з управлінням юстиції землі.

Провадження дізнання в повному обсязі відноситься до компетенції прокуратури. Поліція виконує лише окремі доручення прокуратури, а також за власною ініціативою розслідує кримінальні злочини з метою попередження заплутаних справ. У цьому випадку вона зобов'язана негайно передати всі матеріали справи прокурору (§ 163 КПК ФРН).

Основним завданням прокурорського дізнання є встановлення підозри у скоєнні кримінально караного діяння.

За ступенем вірогідності і функціональним призначенням розрізняють *три види підозри: проста, достатня, серйозна*.

Проста підозра, яка необхідна для початку дізнання, — це мінімальна вірогідність здійснення кримінально караного діяння. На даному етапі розслідування сумнів в тому, що злочин, який мав місце, може бути. Однак, простого припущення про здійснення злочину недостатньо. Дізнання починається як за фактом, так і відносно конкретної особи.

Достатня підозра, як роз'яснює Верховний Суд ФРН, означає “Наявність фактів, які з аналізу практичного досвіду вказують на можливість засудження обвинуваченого судом на основі беззаперечного доказування. При цьому прокуратура не повинна з'ясовувати питання про здійснення злочину та про вину в повному обсязі, в усіх деталях, а досліджувати тільки достатню підозру в здійсненні злочину та вині, яка вказує на вірогідність засудження обвинуваченого. Для цього повинні бути доказані лише деякі обвинувальні моменти, а виявлення протиріч між показаннями обвинуваченого і отриманими результатами дізнання надається суду”.

Поняття серйозної підозри пов'язане з вирішенням питання про застосування такого заходу процесуального примусу, як тримання під вартою. Оскільки цей захід є найбільш радикальним вторгненням у сферу особистої свободи громадян, охоронювану Конституцією, то визначена гарантія законного і обґрунтованого її застосування проглядається в тому, що підозра повинна бути серйозною. Згідно з § 112 КПК ФРН взяття під варту може бути застосоване, якщо обвинувачений серйозно підозрюється у здійсненні злочину і є основи для арешту. Серйозна підозра мається на увазі тоді, коли на момент розслідування підозра є високою та вказує на те, що обвинувачений здійснив злочин і є вірогідність засудження його судом. Ступінь вірогідності підозри має бути достатньою.

Як тільки прокуратурі стало відомо із заяв громадян або інших джерел (повідомлень поліції, судових органів) про скоєне кримінально каране діяння, вона зобов'язана для вирішення питання про порушення публічного обвинувачення розслідувати обставини справи. Заяви та повідомлення можуть бути залишені без наслідків з правових або фактичних основ, і прокуратура не зобов'язана повідомляти приватним особам причини, з яких відмовлено в проведенні дізнання.

При провадженні дізнання прокурор має право вимагати від відповідних органів різні відомості (про освіту, майновий стан, податки, місце роботи, стан здоров'я обвинуваченого та ін.); допитати свідків, обвинувачених; застосовувати запобіжні заходи. Згідно з Законом "Про обмеження поштової, телеграфної і телефонної таємниці" від 13 серпня 1968 р. прокурор також має право дозволяти відомству з охорони конституції, управлінню безпеки бундесверу, федеральної служби розвідки розкривати та переглядати кореспонденцію, а також прослуховувати і записувати на магнітофон телефонні розмови.

Прослуховування телефонних розмов обвинуваченого призначається на основі §100а КПК ФРН при наявності підозри в здійсненні злочину, обґрунтованої фактичними даними, і тільки в справах про тяжкі злочини, вказані в законі. Прослуховування і запис телефонних розмов згідно з §100b КПК ФРН можуть бути проведені тільки з дозволу судді, а при невідкладності дій — з дозволу прокурора з наступним суддівським підтвердженням. У письмовому суддівському наказі вказується особа, відносно якої застосовується цей захід, вид, обсяг та строк прослуховування. В КПК ФРН встановлений строк до трьох місяців (§100 КПК ФРН). Але він може бути продовжений. Цей наказ відсилається в органи федеральної пошти, які повинні забезпечити суддю, прокурора або допоміжних поліцейських службовців прослуховуванням телефонних розмов і ознайомленням з записом. Кабіни для про-

слухування телефонних розмов розміщуються в приміщенні поліції. Службовці пошти лише забезпечують підключення до телефонної мережі на час і в обсязі, вказаному суддею. Якщо підстави, передбачені в §100a КПК ФРН відпали, то прослуховування негайно припиняється. Основний зміст звукозапису повинен бути викладений письмово у формі протоколу і доданий до матеріалів кримінальної справи.

4. Адвокатура (Rechtsanwaltschaft). Це поняття охоплює як усіх осіб, покликаних в якості адвокатів (Rechtsanwalt) за законами ФРН, так і організацію адвокатів, яка має правові основи і власну компетенцію. Адвокатом може бути лише та особа, яка набула право кандидувати на посаду судді за загальними вимогами. Дозвіл на зайняття адвокатською практикою при земельному чи вищому земельному суді надається відповідними земельними судовими управліннями, а при Федеральній судовій палаті — Федеральним міністром юстиції після внесення кандидатури спеціальною виборчою комісією. При інших федеральних судах адвокатури не існує, і тому вільно допускаються акредитовані адвокати.

Захисником у кримінальному судочинстві адвокат може брати участь в будь-якому суді на території Німеччини. Адвокат зобов'язаний виконувати функцію захисника за призначенням суду в справах, у яких підсудний не може вільно скористатися вибором через неплатоспроможність. Адвокат може займатися консультативною практикою. Статус і завдання адвоката врегульовані Федеральним положенням про адвокатів (Bundesrechtsanwaltsordnung) від 1 серпня 1959 р. В Німеччині є близько 55 тисяч адвокатів, акредитованих при земельних або вищих земельних судах. Усі адвокати, які здійснюють адвокатську практику в судовому окрузі Верховного суду землі, входять до палати адвокатів (Rechtsanwaltskammer), а ті, що мають дозвіл на практику у Федеральних судах — складають Палату адвокатів при Федеральній судовій палаті. Усі палати адвокатів Німеччини, що є корпораціями публічного права,

об'єднані у Федеральну палату (Bundesrechtsanwaltskammer), яка розміщується поки ще в Бонні.

У кримінальному судочинстві захисником може виступати будь-який адвокат в будь-якому суді на території Німеччини. Викладачі права німецьких університетів також мають право виступати як захисники у кримінальному судочинстві. Свобода й незалежність захисника у кримінальній справі є однією з суттєвих ознак кримінального процесу в правовій державі. Захисник за призначенням виконує свої функції так само, як і захисник за вільним вибором (детальніше див.: *Шишкін В.І.* Судові системи країн світу // Книга друга. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 98 — 100.).

1.3. ФРАНЦІЯ

1.3.1. Загальні положення

1. Загальні положення. Кримінально-процесуальне право Франції являє собою форму змішаного чи континентального процесу, який прийшов на зміну інквізиційному процесу феодалної абсолютистської держави. Для цієї форми кримінального процесу характерні такі чинники: наявність самостійної стадії попереднього розслідування, чітке розмежування розслідування і стадії судового розгляду кримінальної справи по суті, причому на відміну від попереднього розслідування судовий розгляд заснований на принципах гласності, усності, безпосередності й змагальності у веденні процесу. Змішаний кримінальний процес Франції слугував зразком для інших держав континентальної Європи. Законодавче вираження він одержав у Кримінально-процесуальному кодексі Франції 1808 р. (кодексі Наполеона), який діяв 150 років з деякими змінами й доповненнями.

У 1959 р. набув чинності новий Кримінально-процесуальний кодекс Франції. Він вирізняється високим рівнем законодавчої техніки, якістю і детальністю. Весь кодекс складається із п'яти частин, кожна з яких має власну нумерацію статей (всього їх понад 800).

Перша частина складається із п'яти книг: книга 1 “Про провадження з публічного позову та про наслідки”, книга 2 “Про юрисдикції, що вирішують справи по суті”, книга 3 “Про надзвичайні способи оскарження”, книга 4 “Про деякі особливі види провадження” та книга 5 “Про виконавче провадження”. У 2000 р. КПК доповнений преамбулою і загальними положеннями.

Друга частина, статті якої мають літеру “R” — *reglement* (постанова) складається із постанов уряду та декретів, затверджених Державною Радою, стосовно регламентації провадження з кримінальних справ.

Третя частина, статті якої мають літеру “D” — *decret* (декрет), складається із нормативних актів, що іменуються декретами, більша частина яких присвячена пенітенціарному режиму.

Четверта частина, статті якої мають літеру “A” — *arrkte* (акт виконавчої влади), складається з актів міністерств і відомств (МВС, Мін'юсту), які стосуються конкретних питань, що мають кримінально-процесуальне значення.

П'ята частина, статті якої мають літеру “C” — *circuleire* (циркуляр, інструкція). Це загальна інструкція щодо застосування КПК, прийнята Міністерством юстиції при введенні кодексу в дію 2 березня 1959 р.

З моменту дії до КПК внесені численні зміни і доповнення. Проведена 4.01.1993 р. реформа кримінально-процесуального права торкнулася близько 250 статей кодексу. Ця реформа була проведена у ліберальному дусі, особливо щодо стадії попереднього розслідування. Застосування зміненого КПК на практиці викликало певні непорозуміння між інтересами суспільства та особами, які піддавались кримінальному пе-

реслідуванню. Не пройшло і року, як послідували нові зміни КПК. Закон від 24.08.1993 р. підправив найбільш радикальні зміни і повернув функціонування кримінального судочинства у нормальне русло.

Суттєві зміни до КПК внесені від 15 червня 2000 р. Більшість його положень введені в дію з 1.01.2001 р., а деякі з 15.06.2002 р., про що буде більш детально висвітлено в наступних параграфах роботи.

Конституція Французької Республіки 1958 р. має розділ VIII “Про судову владу”, в якому закріплено принципи незалежності, незмінності судової влади, законності. У преамбулі Конституції міститься норма, яка підтверджує дію “Декларації прав людини і громадянина” 1789 р. і презумпцію невинуватості.

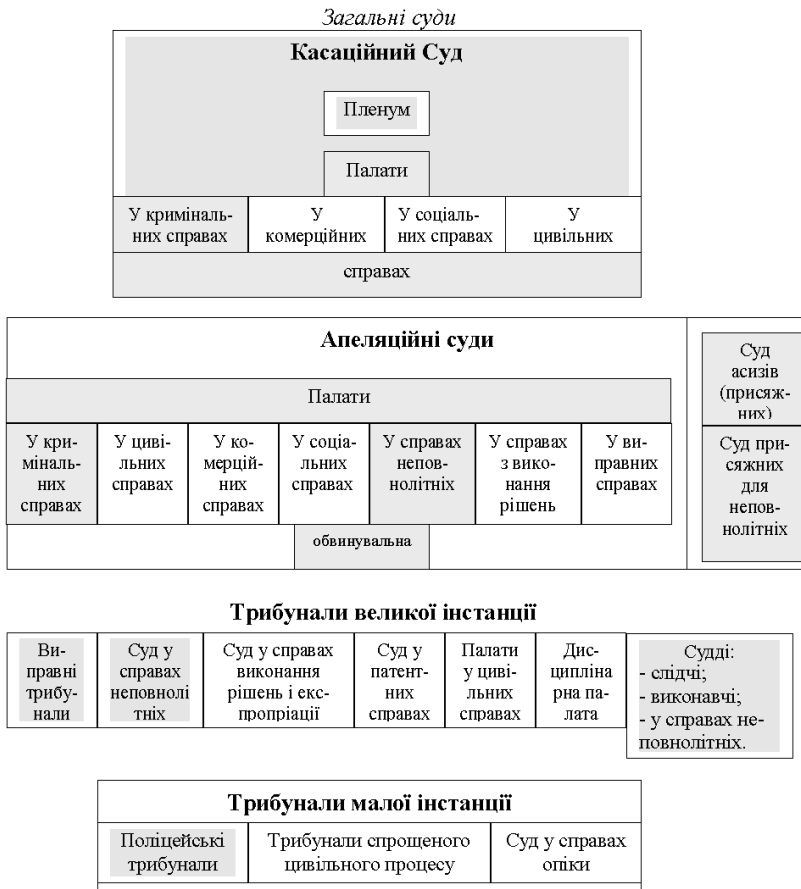
Джерелами французького кримінально-процесуального права є також і норми міжнародного права:

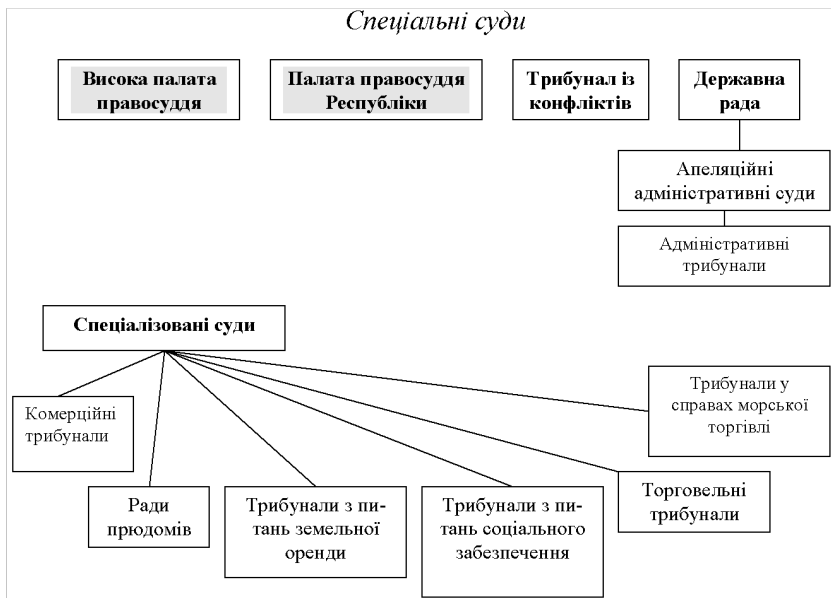
- ♦ Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., ратифікована в 1973 р.;
- ♦ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., ратифікований в 1971 р.;
- ♦ Європейська конвенція про видачу 1957 р.;
- ♦ Європейська конвенція про взаємно-правову допомогу з кримінальних справ 1959 р.;
- ♦ Закон від 26.02.2002 р., який доповнив КПК положеннями про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, та ін.

1.3.2. Органи, які здійснюють провадження у кримінальних справах

1. Судові органи. 2. Прокуратура. 3. Органи попереднього розслідування. 4. Адвокатура.

1. Судустрій.

(Детальніше див.: *Молдован В.В.* Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. – К., 2004. – С. 243).

2. Прокуратура є однією із найстаріших державних установ Франції, створена ще у XIV ст. Нинішня її назва “Публічне міністерство” (*ministere public*). Основні напрямки діяльності – здійснення кримінального переслідування, керівництво діяльністю судової поліції, порушення кримінального позову, підтримання обвинувачення в суді, забезпечення виконання судових рішень, які набрали законної сили.

Призначаються прокурори Президентом Франції за пропозицією Міністра юстиції і у відповідності з висновком Вищої Ради магістратури. При кожному трибуналі великої інстанції є прокурор республіки, його заступники і помічники. В апеляційних судах є генеральний прокурор і генеральні адвокати. При Касаційному суді Франції існують посади Генерального

прокурора, Першого генерального адвоката і 18 генеральних адвокатів. Очолює прокуратуру міністр юстиції.

3. Органи попереднього розслідування. Попереднє слідство проводять: слідчі судді, слідчі камери, “судді з волі та ув’язнення” (*juge des libertes et de la detention*). Слідчі судді та “судді з волі та ув’язнення” діють у складі трибуналів великої інстанції. До складу слідчих камер входять три члени апеляційного суду, один з яких виконує функцію голови слідчої камери. Ці камери здійснюють контроль за діяльністю слідчих суддів, нагляд за органами дізнання, займаються питаннями екстрадиції, реабілітації. Спеціалізованими органами попереднього слідства є судді та слідчі судді зі справ неповнолітніх, слідчий суддя і палата з контролю за слідством при військових судах, слідчі комісії при Високій палаті правосуддя та Палаті правосуддя Республіки. Органами дізнання є національна поліція, яка підпорядкована Міністерству внутрішніх справ, і національна жандармерія — підпорядкована Міністерству оборони.

4. Адвокатура заснована ще ордонансом Філіпа III у 1274 р. На неї покладені обов’язки забезпечення права на юридичну допомогу учасникам процесу (затриманому, обвинуваченому, потерпілому, свідкам). Якщо будь-який із цих учасників процесу висунув клопотання про безкоштовну допомогу, то він зобов’язаний надати обґрунтування того, що його щомісячний прибуток не перевищує відповідної грошової суми, розмір якої щорічно визначається спеціальним фінансовим законом.

Існують територіальні колегії адвокатів при трибуналах великої інстанції. Кожна колегія управляється Радою ордену адвокатів, що обирається на 3 роки всіма членами колегії, адвокатами-стажерами, і почесними членами колегії. Загальну координацію діяльності французької адвокатури здійснює Національна рада колегії адвокатів, що обирається представниками всіх територіальних колегій.

1.4. АНГЛІЯ

1.4.1. Загальні положення

Кримінально-процесуальне право Англії є найстарішою процесуальною системою, її правила характеризуються деякою архаїчністю. Досі в Англії вважаються чинними багато процесуальних актів, прийнятих ще сотні років тому, наприклад, “Велика хартія вольностей” 1215 р., якою англійські юристи обрунтовують право кожної людини бути судимою собі рівною, а також відомий “Хабеас корпус акт” 1679 р., яким обрунтовується право кожного обвинуваченого бути залишеним до суду на волі під заставу.

Англійське кримінально-процесуальне право складається із загального, тобто неписаного, права й статутного, тобто окремих парламентських актів, які накопичувалися протягом століть. Загальне право — це право, засноване на судових прецедентах. Якщо прийнято судове рішення вищих судових інстанцій, яке встановлює нове правове положення або тлумачить який-небудь закон, дає відповідь на запитання, не передбачене законом, то воно стає зразком для інших судів за подібних фактичних обставин.

Оксфордський словник визначає поняття “прецедент” як приклад або як справу, що приймається чи може бути прийнятою зразком або правилом для наступних справ чи з допомогою якого може бути підтверджений або витлумачений який-небудь аналогічний акт чи обставина. Прецедентами можуть бути рішення Апеляційного суду і Палати лордів з конкретних кримінальних справ. Таке рішення є обов’язковим для інших судів при вирішенні ними аналогічних справ. Від 1865 р. почалася офіційна публікація прецедентів.

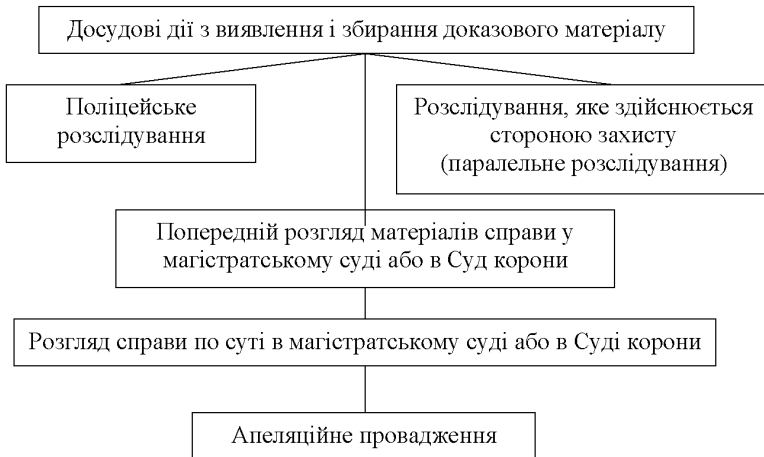

У ХХ ст. роль статутного права в Англії значно зросла. Зокрема, були прийняті закони про обвинувальні акти, кримінальне правосуддя, докази, апеляції у кримінальних справах, суди присяжних засідателів, юридичну допомогу, мирових суддів, магістратські суди. Усі вони, однак, регулюють лише окремі питання кримінального процесу. В цілому кримінально-процесуальне право Англії, як й інші галузі права, некодифіковані. Формальна дія старовинних законодавчих актів, відсутність кодифікації, численність джерел англійського кримінально-процесуального права роблять його дуже громіздким, заплутаним і складним. Тільки досвідчений юрист зможе розібратися в різноманітному й суперечливому правовому матеріалі. Тому в англійському суді адвокату належить особлива роль.

Були неодноразові спроби реформи кримінального й кримінально-процесуального права, створювалися комісії, але їхня робота не закінчувалася створенням кодексів. У 1978 р. була утворена Королівська комісія з питань кримінального процесу, однак її робота не принесла успіху. Традиційні, старі форми права розглядаються англійцями як оплот і гарантії їхніх свобод. Панує думка, що кодифікація права суперечить традиціям англійського права та юридичного побуту.

За формою англійський кримінальний процес є обвинувальним, або змагальним, тобто таким, у якому весь рух кримінального процесу спрямовується зусиллями обвинувача. Крім того, він будується на засадах змагальності, полягає в тому, що на всіх стадіях являє собою спір, боротьбу формально рівноправних сторін — обвинувача й обвинуваченого, суд же є лише арбітром у їхньому спорі (змаганні).

Формально проти обвинуваченого виступає король (королева), обвинувач же, навіть якщо він є потерпілим від злочину, здійснює кримінальне переслідування від імені корони. Основна турбота про збирання доказів, на підставі яких вирішується справа, покладається на сторони — обвинувача та обвинуваченого.

Структура англійського кримінального процесу:

Необхідно відмітити, що норми прецедентного права дещо втрачають своє значення. Про це свідчать прийняті останнім часом закони: “Про суди і правове обслуговування” 1990 р.; “Про апеляцію у кримінальних справах” 1995 р.; “Про кримінальний процес і розслідування” 1996 р.; “Про кримінальну юстицію” 1998 р.; “Про правосуддя для неповнолітніх і докази у кримінальних справах” 1999 р.; “Про правосуддя з кримінальних справ і поліцію” 2001 р.; “Про антитероризм, злочинність і безпеку” 2001 р. тощо.

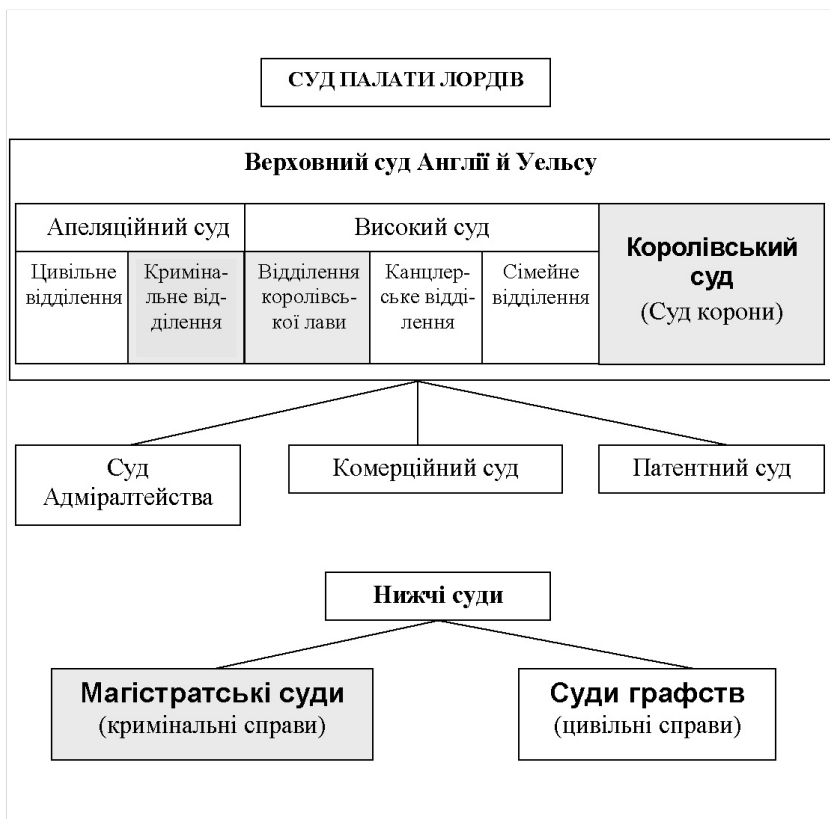
Діють на території Англії, як члена Ради Європи, і норми міжнародних договорів щодо захисту прав і свобод людини. Причому надається пріоритет міжнародним нормам відносно відповідності їх нормам свого внутрішнього як писаного, так і неписаного права.

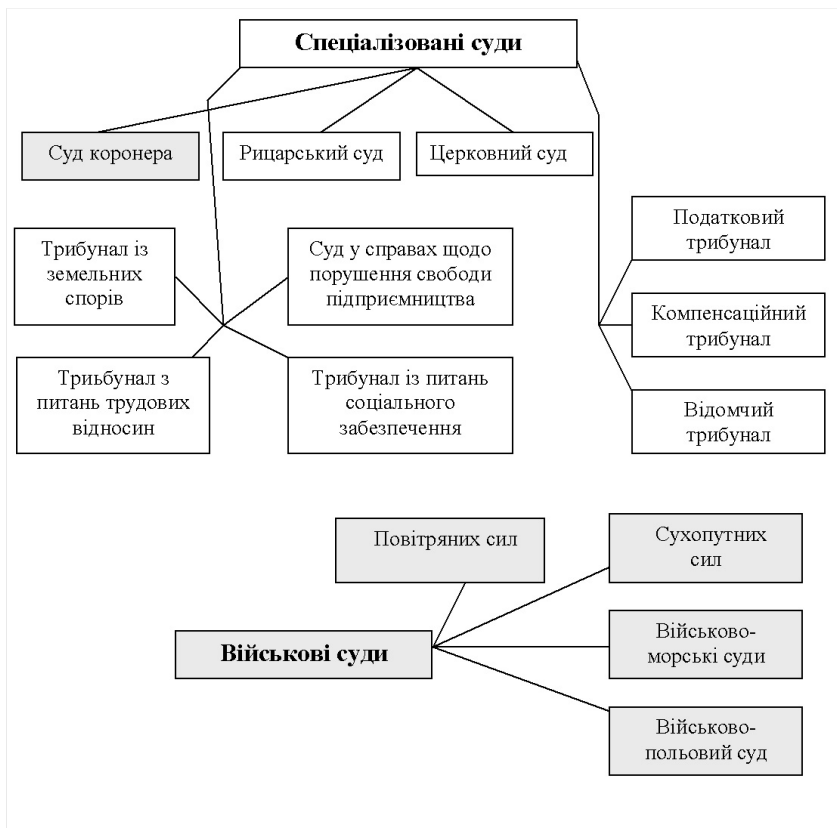
Останніми роками значного розповсюдження набули підзаконні (відомчі) акти, що виходять від судів, Міністерства внутрішніх справ, Генерального атторнея, Директора публічних переслідувань, Лорд-канцлера (детальніше див.: *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филімонов Б.А.* Уголовный процесс западных государств. – М., 2002. – С. 52–57).

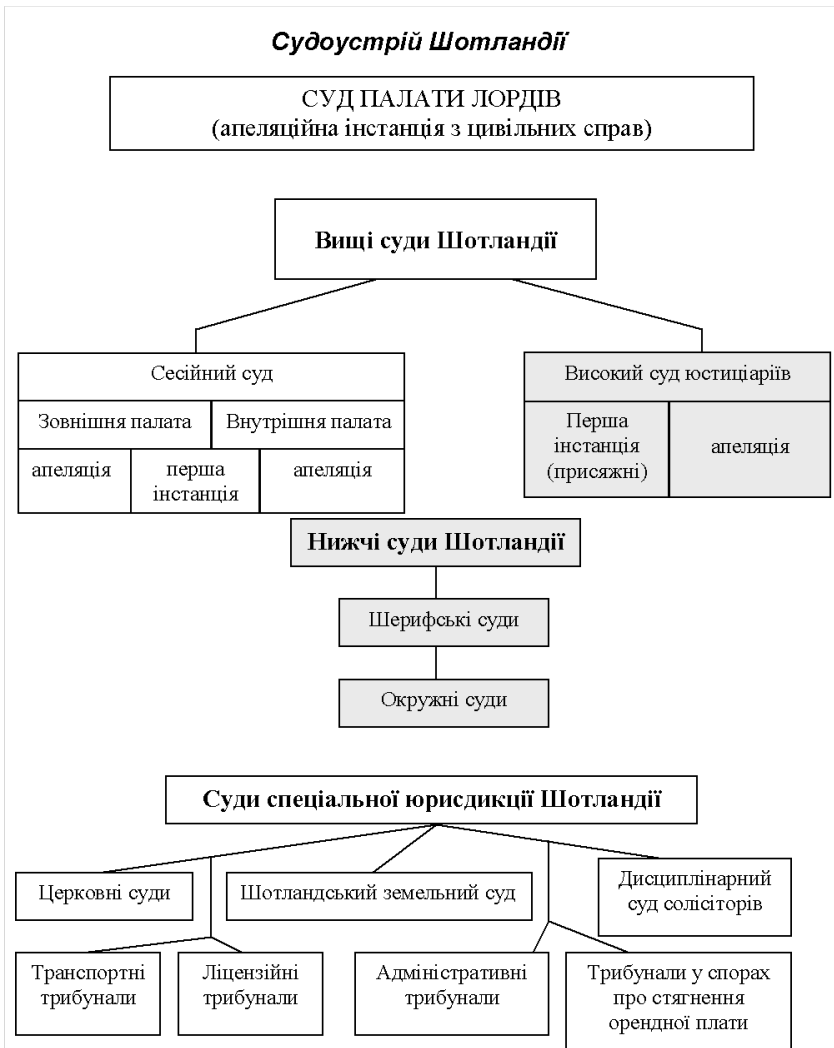
1.4.2. Органи, які здійснюють провадження у кримінальних справах

1. Судові органи. 2. Генеральний атторней. 3. Королівська служба переслідувань. 4. Поліція. 5. Адвокатура.

1. Судові органи.

(Детальніше див.: *Молдован В.В.* Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. – К., 2003. – 256 с.)

Магістратські суди — основна ланка судової системи Великої Британії. Розглядають понад 95% кримінальних справ. Застосовують штраф або позбавлення волі на строк до 6 місяців. Якщо магістрати приходять до висновку, що обвинувачений заслуговує більш тяжкого покарання, вони передають справу до Суду корони. Магістратські суди проводять також попереднє слухання в справах про злочини, що переслідуються за обвинувальним актом. Вирішують питання щодо достатності доказів для віддання обвинуваченого до Суду корони.

Суд корони — кримінальний суд. Розглядає по першій інстанції за участю присяжних справи про найбільш серйозні злочини. Кількість присяжних від 10 до 12. Виправдувальні вироки, винесені судом присяжних, апеляційному оскарженню не підлягають.

Апеляційний суд має цивільне і кримінальне відділення. До складу суду входять лорд-канцлер, колишні лорд-канцлери, лорд — головний суддя, який очолює цивільне відділення, а також до 18 лордів апеляційного суду. Апеляції на судові вироки розглядаються не менше як трьома суддями. Проміжні апеляції можуть розглядатися одним чи двома суддями.

Відділення королівської лави Високого суду розглядає по першій інстанції найбільш складні цивільні справи й апеляції на вироки магістратських судів з кримінальних справ. На правах складових частин цього відділення функціонують: *Суд адміралтейства*, в якому розглядаються спори з морських перевезень, зіткнення кораблів і відшкодування пов'язаних з цим збитків тощо; *Комерційний суд*, якому підсудні спори торговельного характеру.

Суд коронера. Коронер — посадова особа, обов'язком якої є проведення дізнання щодо нещасних випадків з летальним кінцем або смерті за неясних обставин. Під час проведення розслідування здійснює огляд трупа, опитує свідків, проводить розшук підозрюваної особи, може заарештувати її без санкції суду. Коронер скликає спеціальне журі присяжних, які мають визначити причини смерті, спираючись на докази, вста-

новлені коронерським дізнанням, та зафіксувати її відповідним вердиктом. Якщо коронерське журі дійде висновку, що смерть була природною або внаслідок випадку чи неспровокованого самогубства, то на підставі вердикту справа закривається. При встановленні обставин, які свідчать про насильницьку смерть або спровоковане самогубство, ухвалюється вердикт для суду, але дізнання коронера не повинно закінчуватись висновком щодо винуватості когось у вчиненні злочину чи остаточним висновком щодо причини насильницької смерті. Цей вердикт разом з матеріалами дізнання направляється до суду або до прокурора, який проводить повне розслідування. Суд і органи обвинувачення не зв'язані вердиктом коронерських присяжних і проводять слухання у звичайному порядку, де коронер може виступати як свідок.

Військові суди здійснюють правосуддя у Збройних Силах Великої Британії. Розглядають справи про серйозні порушення військового права. Однак справи про навмисне вбивство, зраду та згвалтування, вчинені в межах Сполученого Королівства, розглядаються судами звичайної юрисдикції. *Військовий апеляційний суд* розглядає апеляції на рішення судів першої інстанції. Скарги на рішення Військового апеляційного суду можуть подаватися до Суду Палати лордів.

2. Генеральний атторней (Attorney General) — королівський юрист, юридичний радник Уряду і Королеви. Така посадова особа діє з XV ст. Призначається безпосередньо Королевою. Здійснює загальне керівництво Королівською службою переслідування, приймає рішення про доцільність переслідування конкретних осіб, підтримує обвинувачення в судах у справах про нанесення шкоди Королеві, Уряду або його членам.

3. Королівська служба переслідування (Crown Prosecution Service). Почала свою діяльність з 1986 р. Являє собою систему спеціалізованих державних органів виконавчої влади, до якої входять:

а) місцеві підрозділи, які здійснюють основну роботу з організації та здійснення кримінального переслідування;

б) середня ланка, яка здійснює переслідування у справах про злочини підвищеної небезпеки і складності, а також координує діяльність місцевих підрозділів;

в) дирекція публічних переслідувань. Директора публічних переслідувань призначає Генеральний атторней, він же і керує діяльністю служби переслідування.

Функції та повноваження служби переслідування:

- ◆ доручення поліції початку провадження кримінальних справ;
- ◆ нагляд за дотриманням законності розслідування органами поліції;
- ◆ здійснення кримінального переслідування в судах та інструктаж адвокатів, яким ця служба доручає провадження конкретних кримінальних справ і які виступають як переслідувачі в судах;
- ◆ взаємодія з іншими правоохоронними органами.

З кожної кримінальної справи, яка надходить із поліції, королівський переслідувач має відповісти на 2 питання:

1) чи зібрані достатні докази для здійснення кримінального переслідування певної особи в суді;

2) чи буде відповідати публічним інтересам таке переслідування.

Дирекція публічних переслідувань у 1994 р. опублікувала стандарти, яких мають дотримуватись юристи при досудовій підготовці кримінальних справ. У 1999 р. нею ж опубліковані стандарти, якими встановлюються правила визначення розміру гонорарів за ведення кримінальних справ у судах.

4. Поліція (Police). Заснована ще в 1663 р. На даний час нараховується понад 40 регіональних поліцейських служб, більшість із яких очолюють старші констеблі (Chief Constables). Найбільшою є Лондонська столична поліція (London's Metropolitan Police), штаб-квартира якої іменується Скотленд Ярдом.

Ядро поліції – констеблі. Вони проводять основну роботу з виявлення, попередження та розслідування злочинів. Деякі

із поліцейських займаються детективною діяльністю на постійній основі у складі підрозділів (criminal investigation divisions). Детективи в контакті з криміналістами (працівниками науково-технічних підрозділів) займаються розслідуванням найбільш складних справ.

Розслідуванням кримінальних справ займаються також й **інші органи**: Податкова служба (Inland Revenue); Інспекція охорони здоров'я і санітарної безпеки (Health and Safety Inspectorate); Департамент соціального забезпечення (Department of Social Security); Митна служба (Customs and Excise); Інспекція з питань заробітної плати (Wages Inspectorate) тощо.

5. Адвокатура. Адвокатами вважаються представники юридичної професії, які входять до корпорації баристерів (barrister) та солісіторів (solicitor). З'явилися вони ще в кінці XIII ст. Різниця між ними заключається в тому, що баристери вважаються юристами вищого ґатунку, завжди мають справу с судами, а солісітори ведуть підготовчу роботу з клієнтами, можуть виступати лише в судах низового рівня. Законом про суди та правове обслуговування 1990 р. статус солісіторів наближений до статусу баристерів. За певних умов перші можуть виступати і в судах більш високого рівня (судах корони, високих судах), можуть призначатись на посади суддів.

Слід відмітити, що англійські адвокати можуть виступати і як обвинувачі за дорученням не лише приватних осіб, а й державних органів, здійснювати функцію переслідування осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності. Вони можуть вести паралельне розслідування кримінальної справи.

Останнім часом отримало значний розвиток законодавство, яке регламентує надання юридичної допомоги малозабезпеченим і незабезпеченим громадянам. Так, Законом Про забезпечення доступу до правосуддя (Access to Justice Act) від 27.07.1999 р. розроблений чіткий і реальний механізм надання безкоштовної юридичної допомоги із державного бюджету та інших фінансових джерел.

1.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

1.5.1. Загальні положення

Історія американської правової системи починається з проголошення в 1776 р. незалежності північноамериканських колоній Англії і створення в 1781 р. конфедерації 13 молодих держав, яка отримала згодом назву: Сполучені Штати Америки.

За своєю формою кримінальний процес США є обвинувальним, або змагальним, як і в Англії, але на відміну від неї в США кримінально-процесуальне право частково кодифіковано, оскільки вироблені та прийняті Конституція США і конституції штатів. У штатах (Іллінойс, Каліфорнія, Нью-Йорк та ін.) діють кримінально-процесуальні кодекси.

У тексті Конституції США зафіксовано ряд положень, безпосередньо пов'язаних із визначенням порядку провадження в кримінальних справах у федеральних органах юстиції, основні принципи розмежування компетенції судів штатів і федерації, умови проведення арештів та обшуків, право на суд присяжних, принцип *non bis in idem* (заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме діяння), заборона спонукань до дачі показань проти самого себе, право обвинуваченого знати, в чому він обвинувачується, та ін.

Необхідно підкреслити, що у США кримінальне й кримінально-процесуальне право федерації і штатів — автономні системи, вони не доповнюють одне одного, а існують паралельно.

Крім законів, а також виданих федеральними виконавчими органами підзаконних актів (наказів президента, інструкцій і наказів Департаменту юстиції, Міністерства оборони та ін.), кримінально-процесуальне право США включає в себе й інші нормативні акти, які видаються самими судами.

Федеральними законами в 1933 і 1940 рр. Верховному Суду США надано право самому в міру необхідності встановлювати правила, які регулюють практику, процес кримінального переслідування і захист у кримінальних справах. Як зазначено в Законі від 29 червня 1940 р., після набрання цими правилами чинності всі інші норми права, які суперечать їм, не повинні мати сили й застосовуватися. Це означає, що їм надається сила закону. Встановлювати правила судової процедури мають право й деякі суди штатів. Існують також видані Верховним Судом США Правила провадження у Верховному Суді США, Правила розгляду справ уповноваженими при федеральних районних судах та ін.

У ряді штатів, крім писаного права, діють і норми загального права. Поширеним джерелом кримінально-процесуального права в США є судові прецеденти, тобто рішення Верховного Суду США і вищих судових інстанцій штатів в окремих кримінальних справах. Як і в Англії, численність і різноманітність джерел кримінально-процесуального права в США зумовлюють його заплутаність, складність і тим самим підвищують роль адвоката у кримінальному процесі США, без якого і потерпілий і обвинувачений безпорадні.

В американському кримінальному процесі у зв'язку з тим, що на обвинувачення не покладено обов'язок всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення не лише обвинувальних, а й виправдувальних обставин, захисникам доводиться проводити власне розслідування з метою збирання доказів, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його вину.

Верховний Суд США в рішенні у справі Гідеон проти Вайнрайта (1963 р.) указав на те, що "обвинувачений у кримінальній справі, який не має коштів, щоб найняти адвоката для надання йому допомоги в захисті як у суді, так і при поданні першої апеляції, може користуватися послугами адвоката, призначеного судом, при судовому переслідуванні феде-

рацією або штатом за злочини, які караються смертною карою, або за інший тяжкий злочин”.

Рішенням Верховного Суду США і законом встановлено, що малоімущим обвинуваченим суд має призначати захисника з числа адвокатів, які працюють у відомствах “публічних захисників” або в конторах з надання юридичної допомоги населенню, які знаходяться на державному бюджеті.

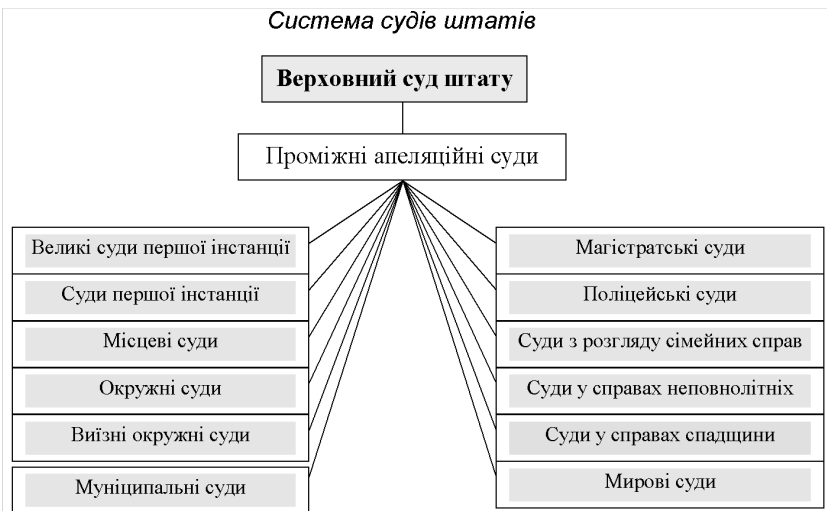
1.5.2. Органи, які здійснюють провадження у кримінальних справах

1. Судові органи.
2. Прокуратура.
3. Органи попереднього розслідування.
4. Адвокатура.

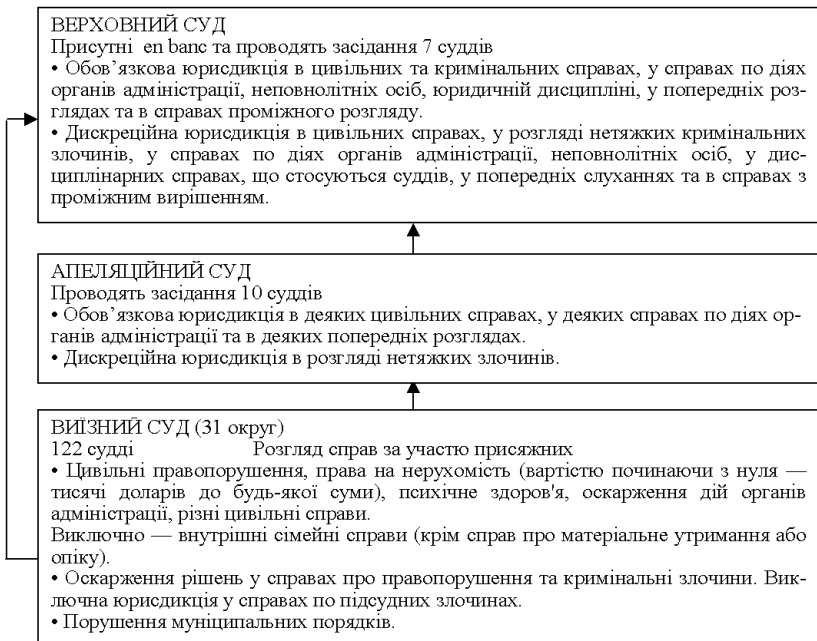
1. Судові органи.

Глава 1. Загальна характеристика кримінального процесу

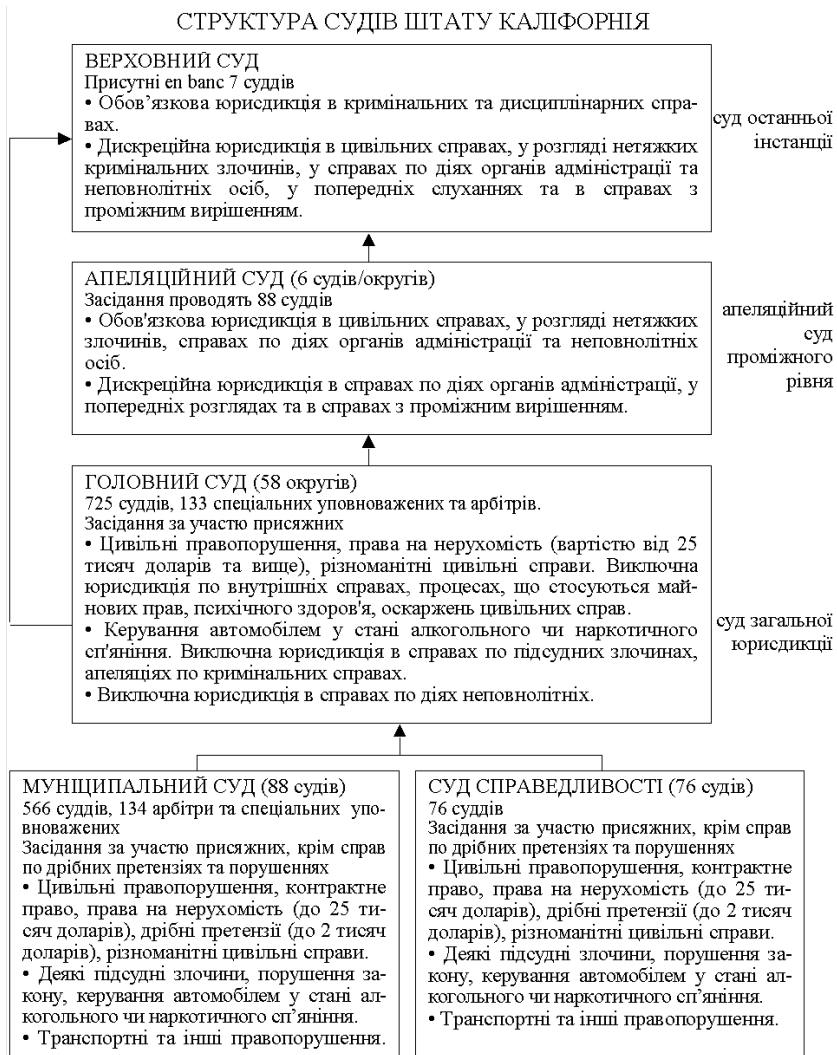

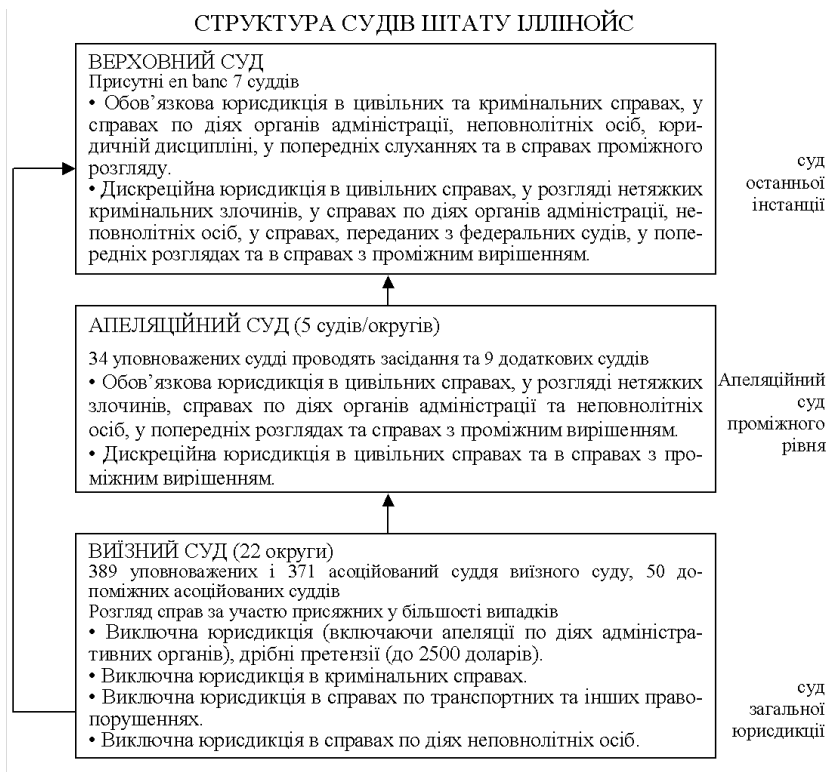
СТРУКТУРА СУДІВ ШТАТУ ВІРДЖІНІЯ

Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США

Окружний суд має назву: Суд у справах неповнолітніх та внутрішніх сімейних взаємин, коли слухаються справи по діях неповнолітніх осіб чи сімейних стосунках, або Генеральний окружний суд у решті випадків.

Схеми судових систем штатів Вірджинія, Іллінойс та Каліфорнія складені професором права інституту Вірджинія Даніелем Мідором (Суди в Сполучених Штатах. Даніел Джон Мідор, Сент-Пол, Мінесота Вест Паблішинг Ко. 1991р.).

Особливості судоустрою США в тому, що там існує декілька різних судових систем, незалежних одна від одної. У багатьох випадках діє паралельна юрисдикція двох або більше судових систем. Це і зумовлює складність судоустрою Сполучених Штатів Америки.

Судова влада поширюється на всі справи, що розв'язуються за законом і правом справедливості, виникають на основі цієї Конституції, законів Сполучених Штатів, міжнародних угод, що укладені чи будуть укладені Сполученими Штатами; на всі справи, що стосуються послів, інших повноважних представників та консулів; на всі справи адміралтейства та інші морські справи, в яких Сполучені Штати є стороною; на всі спори між двома чи більше штатами, між штатом і громадянами іншого штату, між громадянами різних штатів, між громадянами одного штату за позовами про землі, даровані різними штатами, а також між штатом чи його громадянами та чужоземними державами, громадянами чи підданцями.

Усі справи, що стосуються послів, інших повноважних представників та консулів, а також справи, де однією із сторін є котрийсь штат, підсудні Верховному Судові як першій інстанції. У всіх інших згаданих вище випадках Верховний Суд є апеляційною інстанцією, що розв'язує як питання права, так і факту з тими обмеженнями і відповідно до тих правил, що їх запровадить Конгрес.

Усі справи про злочини, за винятком випадку імпічменту, підсудні суду присяжних, і судовий розгляд відбувається в тому штаті, де скоєно злочин, а якщо його скоєно за межами штату, то суд відбувається в тому місці чи місцях, які визначить Конгрес.

За зраду Сполучених Штатів вважається тільки розв'язання війни проти них, приєднання до їхніх ворогів, надання ворогам допомоги та послуг. Ніхто не може бути визнаний винним у державній зраді, якщо це не буде підтверджено показаннями свідків інкримінованого акту чи власним зізнанням у відкритому судовому засіданні.

Конгрес має право визначити покарання за зраду, але засудження за зраду не повинне тягти за собою позбавлення громадянських прав чи конфіскацію майна інакше, як за життя засудженого.

Верховний Суд США – очолює федеральну судову піраміду. Може переглянути будь-яке рішення федеральних апеляційних судів. Починаючи з 1869 р. і понині до складу цього суду входить 9 суддів, яких призначає Президент США за рекомендацією та згодою Сенату. Кожну справу заслуховують усі 9 суддів. Головне завдання Верховного Суду США – роз’яснювати закон, коли інші суди не можуть дійти згоди в тлумаченні Конституції або федеральних законів. Постанови цього суду остаточні і оскарженню не підлягають. Щороку до цього суду звертаються з проханням перевірити близько 5 тисяч справ, розглянутих штатними та федеральними судами. Суд відбирає близько 170 найсерйозніших справ (Чим займаються Федеральні суди Сполучених Штатів. Підготовлено федеральним судовим центром. – 1994 р.).

Окружні суди США є основними загальними судами федеральної системи. Розглядають справи, що стосуються федеральних законів. У таких справах позивач посилається на Конституцію США, акт Конгресу або угоду. Інша велика група справ по федеральних судах – цивільні справи, у яких позивач та відповідач є суб’єктами права різних штатів.

До юрисдикції **апеляційних судів** належить перегляд цивільних та кримінальних справ, що їх розглядали окружні суди. До юрисдикції цих судів належить також перегляд постанов найважливіших федеральних адміністративних органів.

Спеціальні суди. *Суд міжнародної торгівлі* розглядає справи, пов’язані із законами, що регулюють митні податки та імпорт товарів. Цей суд має власний постійний склад суддів. *Тимчасовий надзвичайний апеляційний суд* розглядає апеляції з усіх окружних судів країни у певних справах стосовно федеральних правил використання енергії. *Спеціальний суд з питань заходів проти іноземних розвідок* розглядає, за поданням Генерального прокурора, питання дозволу на встановлення на території США апаратури підслуховування в інтересах національної безпеки. Цей суд, як і попередній, не має власних суддів. Розгляд справ у них проводиться суддями інших судів за тимчасовим призначенням Верховного судді США. *Апеляційний військовий суд* переглядає рішення військових судів

Збройних Сил. Його рішення можуть бути переглянуті Верховним судом. *Апеляційний суд ветеранів* переглядає рішення суду у справах ветеранів США, що стосуються допомоги колишнім військово-службовцям. Його рішення можуть переглядатися Апеляційним судом США. *Податковий суд* розглядає позови платників податків до федерального уряду згідно з Кодексом про податкове регулювання. Його рішення підлягає перегляду апеляційним регіональним судом США. *Претензійний суд США* розглядає грошові претензії до федерального уряду. Його рішення підлягають перегляду апеляційним судом федерального округу. *Суд з питань банкрутства* розглядає широке коло питань згідно з федеральними законами про банкрутство. Їхні рішення можуть переглядати федеральні окружні суди, апеляційні суди США.

До системи судів штатів відносяться **суди первинної юрисдикції**. У більшості штатів ці суди мають два рівні. *Головні суди першої інстанції* вирішують різноманітні цивільні та кримінальні справи. У деяких штатах їх називають окружні суди, в інших – вищі або генеральні окружні суди. Вони можуть виносити вирок чи рішення в будь-якій судовій справі. *Суди першої інстанції* можуть виносити судові рішення з обмеженого кола питань. Наприклад, суди, які вирішують незначні порушення правил руху, або суди у справах спадщини, у справах неповнолітніх. Компетенція деяких судів обмежена сумою позову (не більше 5 тисяч доларів). Існують також муніципальні, магістратські поліцейські мирові суди. У судах первинної юрисдикції справи вирішуються судом присяжних або одним суддею. Рішення судів першої інстанції може бути переглянуте і скасоване судами вищого рівня. Для деяких судів першої інстанції цей перегляд відбувається у головних судах першої інстанції. Рішення судів загальної юрисдикції переглядається апеляційними судами.

Апеляційні суди. У більшості штатів судові системи очолює Верховний Суд штату. У штатах Нью-Йорк і Мериленд цей вищий судовий орган іменується Апеляційним судом, а у штатах Массачусетс і Мен він відомий як Верховний юридичний суд. У штатах Техасі й Оклахомі таких вищих судів 2: Верховний суд (для

цивільних справ) і Апеляційний кримінальний суд (для кримінальних справ). Спочатку Верховний суд був єдиним апеляційним судом у штаті. Він мав юрисдикцію над усіма апеляціями, що надходили з судів першої інстанції. Всезростаюча кількість справ призвела до створення *проміжних апеляційних судів*, і зараз вони існують у переважній більшості штатів. Апеляційні суди переглядають основну масу справ, а верховні суди вирішують найважливіші судові справи, які мають більше значення для закону і відправлення правосуддя, а не лише для сторін у справі. Справи в судах розглядаються колегіально (від 3 до 15 і навіть до 28 суддів). Коли суперечливі рішення з одного і того ж питання приймаються різними журі, єдиним шляхом розв'язання конфлікту є перегляд у верховному суді штату.

Юрисдикція **Верховного суду штату** обмежується переглядом рішень проміжного суду на дискреційній основі (дискреційний – залежний від власного розсуду). Дискреційна компетенція може використовуватись з огляду на терміновість і важливість питання або ж тоді, коли потрібно розвантажити проміжний суд, якщо в ньому накопичилося багато справ. Сторона не має права на дві апеляції. Будь-який подальший перегляд після першої апеляції передбачений тільки в інтересах закону і системи правосуддя.

2. Прокуратура. В нашій юридичній літературі ця правоохоронна установа називається по-різному: атторнетура; атторнейська служба; прокуратура. З точки зору українських дослідників і нашої правової доктрини атторнея можна привіняти до прокурора.

Атторней (*attorney*) – офіційна особа, яка представляє певні юридичні інтереси, перебуває на державній службі і виконує функції:

- ♦ контролю за законністю діяльності поліції при розслідуванні злочинів;
- ♦ здійснення кримінального переслідування в суді осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності;

- ♦ захисту майнових та інших інтересів особи та держави тощо.

Генерал — атторней (General attorney) — головний юридичний радник Президента США. Ця посада з'явилася у 1789 р. з прийняттям Закону про судоустрій. З часом функції Генерал-атторнея розширилися. Він став керівником служб, на які покладалася підготовка і ведення цивільних та кримінальних справ у судах, керівництво федеральними тюрмами. У 1870 р. Ці служби були об'єднані в установу, яка дістала назву Департамент юстиції. В даний час існують три рівні органів прокуратури.

Федеральна прокуратура. До її складу входить Департамент юстиції США, очолюваної Генерал-атторнеєм. У апараті цього департаменту є підрозділи, які організують роботу федеральної прокуратури; безпосередньо виконують прокурорські функції; аналізують і узагальнюють діяльність федеральних прокурорських служб; здійснюють координацію діяльності всіх федеральних правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Основу місцевої федеральної прокуратури складають *окружні прокурори*. Вони забезпечують своєчасне переслідування осіб, які караються за федеральними законами або здійснені на територіях, на які розповсюджується юрисдикція федеральних властей (національні парки та заповідники, території, які знаходяться за межами США, військові об'єкти тощо).

Прокуратура штатів. У кожному з них є свій генерал-атторней, якому в більшості випадків підпорядковані згадані вже служби. У сфері кримінального судочинства прокуратура наділена широкими правами з переслідування осіб, які скоїли злочин.

Місцева прокуратура. Вона працює під контролем і керівництвом органів місцевого самоуправління. Проводить боротьбу зі злочинами, які переслідуються за законами штатів. До складу цих прокуратур у деяких штатах входять слідчі

(investigators), що збирають і оформлюють матеріали обвинувальної справи, які використовуються прокурорами при здійсненні кримінального переслідування в суді.

Особливістю прокуратури є те, що прокурори трьох рівнів автономні, їх не об'єднує жорстка субординація. Генерал-Атторней США призначається Президентом країни за згодою Сенату строком на чотири роки. На той же строк і в такому ж порядку призначаються окружні прокурори. У штатах прокурорів обирають законодавчі збори або ж вони обираються населенням штату. Місцеві прокурори, як правило, обираються населенням, але можливе їх призначення органами місцевого самоуправління. Для координації роботи між прокуратурами всіх рівнів у США діє Національна асоціація генеральних атторней. Вона регулярно проводить наради, симпозиуми, на яких обмінюються досвідом та інформацією прокурорської діяльності.

3. Органи попереднього розслідування. Як відмічає К.Ф. Гуценко, у США існує близько 20 000 тис. різного роду поліцейських служб, які займаються профілактикою і розкриттям злочинів, чисельність яких понад 1 млн. осіб (*Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. Изд. 2-е, доп. и испр. — М.: Зерцало-М, 2002. — С. 197*).

До спеціалізованих федеральних органів відносяться: Федеральне бюро розслідування; Федеральна митна служба; Федеральне бюро тюрем; Служба імміграцій та натуралізації; Федеральна секретна служба (входить до структури Міністерства фінансів і здійснює охорону Президента США, а також боротьбу з підробкою грошей); Федеральна служба маршалів; Адміністрація по боротьбі з наркотиками ... До федеральної поліції можна віднести поліцію у м. Вашингтоні, національних парках, заповідниках.

Більшість поліцейських підрозділів, які займаються розслідуванням злочинів, підпорядковані центральній владі

штату і органу місцевого самоуправління. Розслідують злочини і коронери — виборні посадові особи, які проводять невідкладні дії у випадку виявлення трупів з ознаками насильницької смерті, якщо поліція не почала своє розслідування.

Активну роль у розслідуванні злочинів відіграють приватні детективи та їх об'єднання. На підставі контрактів вони надають професійну допомогу фізичним і юридичним особам у зборі доказів, розслідуванні кримінальних справ.

4. Адвокатура. Стосовно американської правової системи цей термін можна вживати умовно. Адвокатською професією займаються практикуючі юристи, які працюють в різного роду об'єднаннях, установах, фірмах, прокуратурі. В своїй більшості вони знаходяться в асоціаціях. Найбільш відома із них — Американська асоціація юристів (Amerikan Bar Assotiation). У кожному штаті існують свої асоціації юристів. Основна їх мета — сприяння професійній діяльності своїх членів, відбору практикуючих юристів, захист їх інтересів. Лише члени цих асоціацій мають право виступати у судах і вести там справи.

Останніми роками отримує все більше розповсюдження захист, який здійснюється в публічних агентствах з надання юридичної допомоги малоімущим громадянам (publik defenders agencies). Фінансуються такі агентства із бюджету, спеціальних внесків членів асоціацій, благодійних внесків. За даними Адміністративного суду США, у 2000 р. повністю або частково безплатна юридична допомога була надана майже 70 % обвинувачених при розгляді кримінальних справ у федеральних судах (детальніше див.: *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филлимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств.* Изд. 2-е, доп. и испр. — М.: Зерцало-М, 2002. — С. 203).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. У чому полягає суть кримінально-процесуального права?
2. Які завдання кримінального процесу?
3. З яких стадій складається кримінальний процес?
4. Які правила дії кримінально-процесуального закону в просторі, часі та щодо осіб?
5. Яка система принципів кримінального процесу?
6. Який зміст принципу законності в кримінальному процесі?
7. Що означає принцип недоторканності особи й житла в кримінальному процесі?
8. У чому полягає принцип охорони особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень?
9. Що означає принцип здійснення правосуддя в кримінальних справах тільки судом?
10. Що означає колегіальний розгляд кримінальних справ у суді?
11. У чому полягає незалежність суддів і народних засідателів і підкорення їх тільки законові?
12. Який зміст принципу гласності судового розгляду і які є винятки з цього принципу?
13. У чому полягає зміст принципу забезпечення підозрюваному, обвинуваченому й підсудному права на захист?
14. Яке визначення і юридичний зміст презумпції невинності?
15. Який зміст принципу публічності в кримінальному процесі?
16. В чому полягає принцип вільної оцінки доказів?
17. Що означає безпосередність та усність у кримінальному процесі?
18. Яке значення принципу змагальності в кримінальному процесі?

19. Які принципи кримінального процесу проголошені в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права і як вони реалізовані в КПК України?

20. Кого слід вважати суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності?

21. Які процесуальні повноваження суду, судді?

22. Яке місце в кримінальному процесі займає прокурор?

23. У чому полягають права та обов'язки слідчого і його процесуальна незалежність?

24. Хто вважається потерпілим, і які його права та обов'язки?

25. Як регулюється питання про цивільний позов у кримінальному процесі, хто є цивільним позивачем і цивільним відповідачем?

26. Хто може бути захисником, які його права й обов'язки?

27. Які вимоги ставляться до перекладача та які його обов'язки?

28. Хто є експертом у кримінальній справі, які його обов'язки та права?

29. У чому полягає відмінність спеціаліста від експерта? Які права та обов'язки спеціаліста при провадженні слідчих дій?

30. Хто вважається підозрюваним, які його права й обов'язки?

31. Які обов'язки виконує секретар судового засідання?

32. Для чого запрошуюються поняті?

33. Хто може бути законними представниками і представниками в кримінальному процесі, які їхні права й обов'язки?

34. Що таке запобіжні заходи, які підстави і мета їх застосування?

35. Які види запобіжних заходів передбачає КПК? В чому полягає суть кожного з них?

36. У яких випадках обирається взяття під варту як запобіжний захід?

37. Які строки тримання обвинуваченого під вартою?

38. У чому полягає відсторонення обвинуваченого від посади?

39. Як оформляється застосування запобіжного заходу?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

40. В якому році прийнятий чинний Кримінально-процесуальний кодекс ФРН і які принципи його дії?
41. Що нового внесла “Мала реформа кримінального процесу ФРН”?
42. У чому суть інституту виключення захисника з процесу?
43. З якою метою в 1974 р. ліквідовано інститут попереднього слідства?

ФРАНЦІЯ

44. Яка форма кримінального процесу у Франції?
45. У чому полягає змішаний кримінальний процес?
46. В якому році прийнятий нині чинний КПК Франції?
47. Яка структура КПК Франції?
48. Чим відрізняється чинний КПК Франції від КПК 1808 р. (кодексу Наполеона)?

АНГЛІЯ

49. У чому полягає особливість кримінально-процесуального права Англії?
50. Що таке загальне й статутне право?
51. Що означає поняття “прецедент”?
52. Яка форма англійського кримінального процесу?
53. Від імені кого здійснюється кримінальне переслідування?
54. На кого покладається обов’язок збирання доказів?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

55. Яка форма кримінального процесу США?
56. Чим відрізняється кримінально-процесуальне право США від англійського кримінально-процесуального права?
57. З чого складається кримінально-процесуальне право США?
58. Яка особливість діяльності захисника щодо збирання доказів?
59. Яка роль “публічних захисників”?

Глава 2

ДОКАЗОВЕ ПРАВО

2.1. УКРАЇНА

2.1.1. Докази у кримінальному процесі

1. Поняття та джерела доказів, доказове право, теорія доказів. 2. Поняття доказування, допустимість доказів. 3. Процес доказування. 4. Предмет доказування. 5. Обов'язок доказування. 6. Класифікація доказів.

1. Поняття та джерела доказів, доказове право, теорія доказів. Докази — це всякі фактичні дані, які мають значення для правильного вирішення справи (ст. 65 КПК). Джерелами доказів є: показання свідків, показання потерпілого, показання підозрюваного, показання обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, протоколи з відповідними додатками, складені уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, інші документи.

Доказове право — це система правових норм, які регламентують виявлення, процесуальне закріплення, перевірку і оцінку доказів, а також доказування всіх обставин, які мають значення для справи. Доказове право часто плутають із теорією доказів. На відміну від доказового права теорія доказів — це система відповідних теоретичних положень, плюс діюче право, практика його застосування, наукові рекомендації, історія і зарубіжний досвід.

2. Поняття доказування, допустимість доказів. Доказування — це діяльність судді, слідчого, прокурора з виявлення, закріплення, перевірки й оцінки доказів та отримання таким чином певних висновків.

Допустимість доказів визначається джерелом доказів, із якого вони отримані. Допустимі лише ті докази, які визначені КПК і з дотриманням усіх правил.

3. Процес доказування — це діяльність із виявлення та пізнання з допомогою доказів фактів об'єктивної дійсності для вирішення конкретної справи.

Доказування ділиться на три етапи:

1. Збирання і закріплення доказів. Збираються докази під час розслідування справи. Закріплення доказів оформляється протоколом, який складається відповідно до вимог КПК, підписується слідчими і понятими у присутності яких ці докази були вилучені.

2. Перевірка доказів. Перевірка проводиться шляхом аналізу доказів по суті, співставлення з іншими доказами.

3. Оцінка доказів. Цей етап складається з визначення достовірності зібраних фактів. Докази оцінюються з точки зору правдивості і якості. Ніякі докази не мають наперед установленної сили. Суддя, прокурор, слідчий оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному розгляді всіх обставин справи у суді (ст. 67 КПК). При оцінці доказів вирішуються наступні питання: релевантність (допустимість) доказів, перевірка достовірності даних про факти, дотриманість вимог КПК при отриманні доказів і достатність їх для вирішення справи.

4. Предмет доказування — це сукупність обставин чи фактів, які необхідно встановити для правильного вирішення справи. У будь-якій справі має бути встановлений склад злочину: об'єкт злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. У ст. 64 КПК зазначені обставини, які підлягають доказуванню:

- 1) подія злочину (час, місце, спосіб вчинення злочину);

2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину;

3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину і характер відповідальності обвинуваченого;

4) характер і розмір шкоди, завданої злочином.

5. Обов'язок доказування покладається на правоохоронні органи. Суддя, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, не вправі перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого. У справах приватного обвинувачення обов'язок доказування покладається не на правоохоронні органи, а на потерпілого.

6. Класифікація доказів — це розподіл доказів на окремі групи і визначення особливостей кожної з таких груп. Докази класифікуються на такі групи:

1. Щодо обвинувачення на: а) обвинувальні; б) виправдувальні.

2. Щодо головного факту: а) прямі; б) побічні.

3. По джерелу отримання: а) першоджерельні; б) похідні.

2.1.2. Джерела доказів

1. Показання свідків. 2. Показання потерпілого. 3. Показання підозрюваного. 4. Показання обвинуваченого. 5. Висновок експерта. 6. Речові докази. 7. Протоколи слідчих і судових дій. 8. Інші документи.

1. Показання свідків — це найбільш розповсюджене джерело доказів. Показання свідків — це повідомлення певної особи про обставини справи. Особа, що є свідком, не може виконувати інші процесуальні функції, за винятком законних представників.

Не можуть бути свідками: захисники обвинуваченого, представники позивача, відповідача, потерпілого, психічно хворі особи. Відмовитися давати показання як свідки мають

право: члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Права свідка:

1) давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

2) знати, у зв'язку з чим і у якій справі він допитується;

3) власноручно викладати свої показання в протоколі допиту;

4) одержувати відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для дачі показань;

5) подавати скарги прокурору на дії дізнавача і слідчого;

6) має право вносити зміни і доповнення до протоколу допиту.

Свідками можуть бути особи будь-якого віку. Однак особи менше 14 років допитуються з врахуванням таких особливостей: допит проводиться в присутності батьків, вчителя, або лікаря, неповнолітні не несуть відповідальності за відмову від дачі показань.

2. Показання потерпілого. Потерпілого можна допитувати про обставини, які підлягають встановленню у справі, в тому числі про факти, які характеризують особу підсудного, про його взаємовідносини з ним, про міркування з приводу обставин справи. Всі правила щодо свідків поширюються і на потерпілого.

Особливості становища потерпілого: 1. Потерпілий безпосередньо зацікавлений у вирішенні справи. 2. Як правило, він активний учасник процесу. 3. Потерпілий має право знайомитися з матеріалами справи. 4. Потерпілий не вилучається із зали суду. 5. На відміну від свідка несе відповідальність лише за неправдиві показання.

3. Показання підозрюваного. Підозрюваний дає показання з приводу обставин затримання або застосування запобіжних заходів. Дача показань — це його право, а не

обов'язок. Відмова від дачі показань не може вважатися доказом вини.

Показання підозрюваного підлягають перевірці. Визнання підозрюваним своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі.

4. Показання обвинуваченого. Особливістю показань обвинуваченого є те, що він найбільш зацікавлений і найбільше знає про події злочину (якщо він його вчинив). Як і підозрюваний, не несе відповідальності за відмову від показань або дачу неправдивих показань. Показання обвинуваченого ретельно перевіряються, навіть якщо він зізнався у вчиненні злочину.

Причини зізнання обвинуваченого: 1) зізнається в одному злочині, аби приховати інший; 2) оговорює себе під впливом психічного стану; 3) розраховує на зменшення покарання; 4) як наслідок незаконних методів розслідування; 5) та інші.

Обмова — це показання обвинуваченого, у яких він повідомляє про участь у вчиненні злочину інших осіб. Мотивами обмови можуть бути: помста, приписування собі другої ролі у вчиненні злочину.

5. Висновок експерта. Експерт — це особа, яка володіє спеціальними знаннями в науці, техніці, мистецтві і якій доручено провести дослідження обставин справи.

Експертиза — це процес дослідження експертом обставин справи.

Висновок експерта — це процесуальний документ, складений експертом, у якому даються відповіді на питання судді, прокурора, слідчого. Цей висновок виступає доказом по справі. Існують такі види експертиз: судово-медична, технічна, психіатрична та інші.

Не можуть бути експертами: 1. Особи, які мають власні інтереси у справі. 2. Особи, які виконують іншу процесуальну роль. 3. Особи, як перебувають у професійній залежності від обвинуваченого.

За ухилення від обов'язків експерта або неправдивий висновок настає кримінальна відповідальність.

Обов'язкове призначення експертизи:

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для встановлення статевої зрілості потерпілої в справах про злочини, передбачені ст. 155 КК України;
- 4) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності;
- 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення і відсутні документи, які підтверджують вік цих осіб.

Також при аваріях, катастрофах, підробці грошей, випуску недоброякісної продукції.

Права експерта: 1) знайомитися з матеріалами справи; 2) порушувати клопотання про надання додаткових матеріалів; 3) бути присутнім при провадженні слідчих дій (з дозволу слідчого); 4) задавати питання особам, що допитуються; 5) відмовитися від експертизи, якщо він не володіє достатніми знаннями для її проведення; 6) давати висновок рідною мовою; 7) оскаржувати дії прокурора, слідчого; 8) за наявності достатніх підстав — на забезпечення безпеки.

Обов'язки експерта: 1. З'являтися за викликом. 2. Провести експертизу. 3. Дати об'єктивний висновок.

Експертиза може бути: комісійна, комплексна, додаткова, повторна.

Комісійна — експертиза, проведена кількома експертами однієї спеціальності.

Комплексна — експертиза, проведена кількома експертами різних спеціальностей.

Додаткова — експертиза, яка відповідає на додаткові питання і доповнює попередню.

Повторна експертиза провадиться тоді, коли попередня експертиза була визнана необґрунтованою або суперечливою.

Наряду з експертом у розгляді справи бере участь фахівець (спеціаліст). Він має спеціальні знання і допомагає судді, прокурору, слідчому, консультує їх. Фахівець дає довідки, які не є доказами.

6. Речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій та інші, які можуть допомогти при розкритті злочину.

Для того, щоб той або інший предмет проходив як доказ, потрібно скласти протокол. Кожен речовий доказ ретельно описується, фотографується. Речові докази зберігаються при справі, за винятком громіздких предметів, які зберігаються в органах дізнання, досудового слідства і в суді або передаються для зберігання відповідному підприємству, установі чи організації. Речові докази зберігаються до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови чи ухвали про закриття справи. Після цього знаряддя злочину конфіскуються, а речі, що вилучені з обігу, знищуються. Гроші і цінності передаються державі або повертаються громадянам. Якщо речі швидко псуються, то вони здаються на реалізацію або повертаються власникам.

7. Протоколи слідчих і судових дій, складені і оформлені в порядку, передбаченому КПК, носії інформації, на яких з допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, є джерелом доказів. Такими доказами є: протоколи обшуку, огляду, освідування, виїмки, судового засідання, протоколи з відповідними додатками, складені за результатами оперативно-розшукових заходів (ст. 82 КПК).

8. Інші документи — це папери, на яких друкованими або рукописними літерами виражена якась думка (акти ревізії, накази, посвідчення, наряди, протоколи). Коли достовірність документів викликає сумнів, потрібно призначити експертизу.

2.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

2.2.1. Докази в кримінальному процесі

1. Чітке доказування. 2. Вільне доказування. 3. Мета доказування. 4. Обов'язок доказування. 5. Заборона доказування.

Під доказуванням у німецькому кримінальному процесі розуміється практична діяльність суду щодо збирання, дослідження та оцінки доказів. Розрізняються два види доказування — чітке і вільне.

1. Чітке доказування здійснюється тільки у стадії судового розгляду і полягає в установленні фактів, що мають значення для вирішення питання вини і визначення покарання. У стадії ж попереднього розслідування, на думку вчених-процесуалістів, здійснюється тільки підготовка до доказування. Чітке доказування здійснюється у відповідності з принципами кримінального процесу при суворому дотриманні норм доказового права. Це означає, що можуть застосовуватися лише докази, передбачені §§ 244 — 256 КПК ФРН. Наприклад, клопотання підсудного про доказування певних фактів можуть бути відхилені судом лише з указаних в КПК підстав.

2. Вільне доказування заключається в тому, що воно не регулюється законом, не пов'язане процесуальною формою. В процесі цього доказування, як правило, не застосовуються передбачені законом докази і не вимагається дотримання правил їх застосування. Наприклад, клопотання про доказування тих чи інших фактів розглядається не на підставі закону, а за

вільним розсудом органів розслідування і суду. Метою вільного доказування є вірогідність установлення фактів. На підставі вільного доказування проводиться досудове розслідування, так як воно носить попередній характер і немає необхідності у застосуванні засад кримінального процесу, зокрема таких, як усність та безпосередність. З цих причин німецький законодавець детально не регламентує стадію попереднього розслідування кримінально-процесуальними нормами. КПК ФРН надає прокуратурі та поліції повну свободу дій.

3. Мета доказування – установлення істини. Відповідно до § 244 КПК у ФРН суд зобов'язаний з метою установлення істини дослідити всі факти і докази, які мають значення для вирішення справи. Елементами предмета доказування у німецькому кримінальному процесі є: головний факт; докази; допоміжні факти; “дослідні положення”.

Головний факт включає суттєві для вирішення справи факти, які обґрунтовують висновок про наявність складу злочину, а також факти, що стосуються кримінальної відповідальності, які мають значення для обрання міри покарання, пом'якшуючі та обтяжуючі кримінальну відповідальність. Факти поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять злочинну діяльність, місце і спосіб здійснення злочину, знаряддя злочину. Внутрішні факти – умисел, мета та мотиви злочину.

Докази – факти, на підставі яких можна зробити висновок, щодо наявності суттєвих фактів (факт погрози убивством, видалення з одягу плям крові). Докази також поділяються на зовнішні та внутрішні. Використовується і таке поняття доказів, як факти, що передували злочину, наприклад, зацікавленість у злочині, задум; супроводжуючі факти (перебування обвинуваченого на місці скоєння злочину та ін.); подальші факти (приховування обвинуваченим слідів злочину тощо).

За допомогою допоміжних фактів визначається доказова сила, якість доказів, проводиться оцінка доказів. Так, вони можуть засвідчувати схильність свідка до дачі правдивих показань або певні особливості свідка запам'ятовувати якісь факти.

“Дослідні положення” застосовують при застосуванні спеціального пізнання із різних галузей знань. Мова йде про експертизу. Теоретичну основу інституту експертизи і складає концепція “дослідних положень”.

Не підлягають доказуванню питання застосування норм права, загальновідомі факти, правові презумпції. Загальновідомі чи нотаріальні факти поділяються на два види: загальновідомі і “судовідомі”. Загальновідомі — факти, які відомі розумній, розважливій людині, відомості про які можна безперешкодно отримати із неофіційних, загальнодоступних джерел без застосування спеціальних знань. Вони не мають відношення до ознак злочину, не пов'язані з обвинуваченням. Це дати стихійних лих, сонячних затемнень тощо, події політичного, загальнокультурного життя. “Судовідомі” — факти, відомості, які суддя отримує із судових рішень з інших процесів. Вони пов'язані з ознаками складу злочину, з пред'явленням обвинувачення.

В якості правових презумпцій (природних чи законних) визнаються процесуально-правові положення, які суд має прийняти без доказування. Наприклад, припущення осудності обвинуваченого виходить з того, що люди, як правило, душевно здорові.

4. Обов'язок доказування (onus probandi) у німецькому кримінальному процесі покладається на суд. У стадії попереднього розслідування він покладається на прокуратуру. У стадії судового розгляду прокурор зачитує формулу обвинувачення, зачитує ухвалу суду про зміну обвинувачення, якщо така зміна відбулася у стадії віддання до суду, здійснює нагляд за

законністю. Беручи участь у судовому засіданні, прокурор сприяє дослідженню доказів, допомагає суду. Керівництво розглядом справи, допити підсудного, свідків, потерпілих здійснює головуючий.

5. Заборони доказування — сукупність норм кримінально-процесуального закону, які встановлюють певні межі в процесі доказування. Умовно їх можна розділити на дві групи. До першої слід віднести доказування, які включають заборону встановлення деяких фактичних обставин справи, використання певних джерел доказів; застосування незаконних методів допиту. Для з'ясування цих відомостей необхідний спеціальний дозвіл (§54 КПК ФРН).

Забороняється допитувати як свідків близьких родичів обвинуваченого (§52 КПК ФРН), священників, захисників, нотаріусів, лікарів (§53 КПК ФРН). Будь-який свідок має право не відповідати на питання, відповіді на які створили б для нього самого чи близьких родичів небезпеку переслідування у кримінальному чи адміністративному порядку (§55 КПК ФРН).

Незаконні методи допиту обвинуваченого. Відповідно до § 136 а КПК ФРН свобода волі і свобода волевиявлення не можуть пригнічуватися шляхом жорстокого поводження, виснаження, тортур, обману, гіпнозу, обіцянок, не передбачених законом вигод.

До другої групи відносяться заборони застосування незаконних методів допиту обвинуваченого. Показання обвинуваченого, отримані шляхом застосування заборонених методів допиту, не можуть бути використані в процесі навіть при згоді самого обвинуваченого (ч. 3 § 136 а КПК ФРН).

2.2.2. Джерела доказів

1. Показання свідків.
2. Показання обвинуваченого.
3. Висновки експертів.
4. Речові докази.
5. Документи.

Джерелами доказів у німецькому кримінальному процесі є: показання свідків, обвинуваченого, потерпілого, які допитуються як свідки; висновки експертів; протоколи слідчих та судових дій; речові докази.

1. Показання свідків. Свідками можуть бути особи які, володіють достатньою здатністю повідомити осмислені дані про ті чи інші факти. Якщо особа сприймала певні факти на основі своїх спеціальних знань, то таку особу прийнято називати тямущим свідком. Свідки допитуються з приводу обставин конкретної справи, стосунків з обвинуваченим і потерпілим.

Не можуть бути свідками судді, шеффени, секретарі судових засідань (§§22, 31 КПК ФРН). Якщо вони допитані як свідки, то усуваються від виконання своїх обов'язків і виступають у процесі свідками.

Свідок зобов'язаний з'явитися за викликом прокурора, судді чи суду. За неявку без поважних причин суддя може призначити штраф, адміністративний арешт до шести тижнів, примусовий привід (§51 КК ФРН).

Свідок зобов'язаний давати правдиві показання. У випадку порушення цього обов'язку суддя має право накладити штраф або піддати адміністративному арешту. Крім того, суддя має право з метою спонукання свідка до дачі показань арештувати його на строк, який не перевищує тривалості даної стадії процесу або не більше як шість місяців. За дачу завідомо неправдивих показань передбачена кримінальна відповідальність до 5 років ув'язнення (§153 КК ФРН).

Із обов'язків свідка давати показання передбачено ряд винятків:

- ♦ право необмеженої відмови від дачі показань свідка з особистих підстав має особа, заручена з обвинуваченим; подружжя, навіть якщо шлюб розірваний; близькі родичі обвинуваченого до третього коліна (§52 КПК ФРН);
- ♦ особи певної професії, або ті, які займають певну посаду, мають необмежене право на відмову від дачі показань про факти, які їм стали відомі в силу їх професійної чи посадової діяльності. Це священники, захисники обвинувачених, адвокати, нотаріуси, радники з податків, лікарі, аптекарі, акушери, члени Бундестагу, Ландтагу, особи, зайняті підготовкою, виданням, розповсюдженням періодичних видань чи радіопередач (§53 КПК ФРН);
- ♦ судді, посадовці, інші особи, які перебувають на державній службі, можуть бути допитані про обставини, які вони зобов'язані зберігати як службову таємницю, лише на підставі спеціального дозволу, члени Бундестагу чи федерального уряду — на підставі особливих приписів. Президент має право відмовитися від дачі показань, якщо б його показання спричинили шкоду федерації чи одній із німецьких земель (§54 КПК ФРН);
- ♦ будь-який свідок має право відмовитися повідомляти дані з питань, відповіді на які потягли б для нього самого чи близьких родичів небезпеку переслідування у кримінальному чи адміністративному порядку (§55 КПК ФРН).

Свідки приводяться до присяги суддею після їх допиту і, як правило, у стадії судового розгляду. Присяга дається в релігійній формі. Суддя звертається до свідка: “Ви присягаєтеся перед всемогутнім і всевидючим Богом, що сказали свідомо чисту правду і нічого не приховали?” На що свідок

відповідає: “Я присягаюся, що це істинно так, хай допомагає мені Бог”. Присяга не в релігійній формі: “Ви присягаєтесь, що сказали свідомо чисту правду і нічого не приховали?” Свідок: “Я присягаюся у цьому”. Якщо свідок повідомляє, що він як член релігійного товариства бажає проголосити формулу присяги свого товариства, то він має на це право. Той, хто приносить присягу, має піднести праву руку.

У КПК ФРН передбачена можливість особливого режиму допиту свідків, яким загрожує небезпека, неповнолітніх свідків. Вони можуть бути допитані і поза судовим засіданням. До суду в такому випадку подається відеокасета з записом допиту (§§ 58 а, 247а КПК ФРН).

Свідок має право на відшкодування понесених витрат, пов'язаних з його участю у справі в якості свідка. Витрати, необхідні для забезпечення безпеки свідків, у ряді випадків відносяться на рахунок держави.

2. Показання обвинуваченого. Обвинувачений зобов'язаний з'явитися за викликом прокурора, судді, суду. У випадку порушення цього обов'язку він може бути підданий приводу. Дача показань — його право, а не обов'язок. Йому має бути роз'яснено, що він може відмовитися від дачі показань у справі (§ 136 КПК ФРН).

Перед допитом йому має бути повідомлено, яке діяння йому інкримінується і за якою статтею КК ФРН; повідомляється його право на мовчання; право на зустріч із захисником чи з захисниками (до трьох максимум); право на власноручне написання своїх показань. Забороняється: фізичний вплив на обвинуваченого, тортури, обман, гіпноз, застосування спеціальних препаратів. Наприклад, при вмісті алкоголю в крові 4,4% показання обвинуваченого не можуть бути використані в процесі. Визнання обвинуваченим своєї вини визнається за царицю доказів. Відмова від визнання вини тягне за собою посилення покарання.

3. Висновки експертів. Підставою призначення експертизи визнається відсутність у суду спеціальних знань. Експерт

дає висновок з питань, які вимагають спеціальних знань в науці, мистецтві, ремеслі.

Обов'язково призначається експертиза:

- ◆ для встановлення причин смерті;
- ◆ для встановлення психічного стану обвинуваченого;
- ◆ за підозрою в отруєнні;
- ◆ при підробці грошей та інших цінних паперів.

У кримінальному процесі ФРН діяльність експерта визначається концепцією, згідно з якою експерт — не лише засіб доказування, а й помічник судді (це відголосок інквізиційного процесу). Експерт стоїть в одному ряду з правоохоронними органами, несе відповідальність за розслідування і вирішення справи. Суддя може оцінювати висновок експерта в залежності від певних інтересів і прийняти вигідне для себе рішення.

4. Речові докази. Під речовими доказами в німецькому кримінальному процесі розуміються об'єкти огляду та документи. Об'єктами огляду можуть бути всі речі, а також живі особи, трупи. Огляд може проводитися за допомогою будь-якого органу відчуттів: зору (огляд місця події, місцеположення трупа, рани, відбитки пальців, слідів ніг), слуху (шуми музикальних автоматів, дискотек, які порушують спокій), нюху (запах зіпсованих продуктів харчування), дотику (заточеність леза ножа).

5. Документи. Документом визнається будь-який предмет, на якому зафіксована думка за допомогою письмових знаків. Документи обов'язково оголошуються в судовому засіданні.

2.3. ФРАНЦІЯ

2.3.1. Докази у кримінальному процесі

1. Проблеми обов'язку доказування. 2. Проблеми засобів доказування. 3. Проблеми доказової сили.

Загальна теорія доказів у сучасному французькому кримінальному процесі складається з трьох частин: проблеми обов'язку доказування (*opus probandi*); проблеми засобів доказування; проблеми доказової сили.

1. Проблема обов'язку доказування (*charde de la prevue*) тісно пов'язана із засадою презумпції невинуватості. З 2000 р. у КПК Франції у статті-преамбулі записано: “будь-який підозрюваний чи особа, яка переслідується у кримінальному порядку, презумується невинуватою, доки її вина не установлена”. Звідси і виходить, що обов'язок доказування покладається на обвинувачення, тобто на прокуратуру, яка пред'являє обвинуваченому порушений нею ж публічний позов і на цивільного позивача, який пред'явив цивільний позов.

Прокуратура зобов'язана:

- ♦ довести відсутність деяких формальних обставин, таких як амністії, закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, зміну чи скасування відповідного кримінального закону тощо;
- ♦ довести “матеріальний елемент злочину” (чи мало місце злочинне діяння, що його здійснила певна особа, що діяння здійснено при обтяжуючих обставинах і. т. д.);
- ♦ довести вину особи у здійсненні злочину, тобто наявність у його діях умислу чи необережності.

У деяких випадках обов'язок доказування покладається і на захист.

Захисник зобов'язаний:

- ◆ довести наявність обставин, що виключають злочинну діяльність, наприклад — необхідну оборону;
- ◆ довести неосудність обвинуваченого у момент здійснення злочину;
- ◆ довести наявність імунітету від кримінальної відповідальності;
- ◆ довести факт засудження за той же злочин в іноземній державі.

У деяких випадках обов'язок доказування своєї невинуватості покладається на обвинуваченого.

Обвинувачений зобов'язаний:

- ◆ довести легальність отримання прибутку (ст. 225—6 КК Франції);
- ◆ довести, що товари, вилучені у митній зоні у зв'язку з відсутністю належних документів, не є контрабандними (ст. 418 Митного кодексу) тощо.

Обов'язок доказування на практиці лежить і на слідчому судді, а також і на суді. Під час попереднього розслідування слідчий суддя самостійно в таємній і письмовій формі збирає докази. Суд зобов'язаний встановити істину у справі незалежно від ініціативи сторін і вправі самостійно здійснювати доказування. Він є господарем процесу (*dominus litis*).

2. Проблеми засобів доказування (*moyens de preuve*). КПК Франції не містить вичерпного переліку доказів, які підлягають використанню у процесі доказування. Будь-який доказ допустимий незалежно від того, названий він у законі чи ні. Існують винятки із принципу свободи доказів, наприклад, доказ не може бути отриманий із переписки між підсудним та його адвокатом (ст. 432 КПК Франції); незначні порушення кримінального закону, так звані правопорушення, доказуються лише протоколами і рапортами, складеними співробітниками судової поліції.

3. Проблеми доказової сили (*force probante*). Ці проблеми пов'язані з питанням про те, яку силу мають ті чи інші докази, як вони оцінюються і яким чином суддя приймає рішення, як-

що він має певну сукупність суперечливих доказів. Французька система доказування основана на вільній оцінці доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, судді.

Винятком із вільної оцінки доказів слід вважати особливу доказову силу поліцейських протоколів і рапортів у справах про правопорушення (ст.ст. 431, 537 КПК Франції). Спростувати відомості, які містяться в таких протоколах, можна лише за допомогою письмових документів або показань свідків. Існують також протоколи і рапорти із особливою доказовою силою, для спростування яких необхідне рішення Касаційного суду (ст.ст. 642 – 674 КПК Франції). Доки Касаційний суд не визнав такий протокол дізнання фальшивим, його доказова сила абсолютна для судді.

2.3.2. Джерела доказів

1. Показання свідків.
2. Показання обвинуваченого.
3. Висновок експерта.
4. “Уліки та матеріальні констанції”.

Джерелами доказів у французькому кримінальному процесі є показання свідків, обвинуваченого, висновок експерта, протоколи поліцейських і слідчих дій, речові й письмові докази, “уліки та матеріальні констанції”. Докази оцінюються суддями вільно, за їхнім внутрішнім переконанням, що ґрунтується на тих враженнях, які зробили на суддів подані їм докази.

1. Показання свідків — усні повідомлення зроблені судді або офіцеру судової поліції особою, викликаною в якості свідка, про відомі їй обставини злочину. Показання потерпілого не розглядаються як особливий вид доказів — вони прирівнюються до показань свідків. Цивільний позивач наділений деякими додатковими правами, яких не мають інші свідки, наприклад, правом на присутність адвоката при прова-

дженні допиту. Свідки допитуються з приводу діянь обвинуваченого, його особи та моральності. Перед допитом свідки приносять присягу про те, що вони будуть “говорити без ненависті й страху всю правду й нічого, крім правди”. Потерпілі теж допитуються як свідки.

Особа, названа в скарзі потерпілого, що супроводжується пред’явленням цивільного позову, має право відмовитися давати показання як свідок. Після ознайомлення зі скаргою слідчий суддя повинен попередити про це названу особу й зробити відмітку в протоколі. У разі відмови давати показання як свідок ця особа може бути допитана як обвинувачена.

Забороняється допитувати як свідків осіб, проти яких є серйозні докази щодо їхньої вини, коли це завідомо тягне за собою порушення права на захист.

Не можуть заслуховуватися під присягою показання батька, матері, сина, дочки та інших родичів обвинуваченого по висхідній і низхідній лініях, братів і сестер, свояків, подружжя, в тому числі й після розлучення, цивільного позивача (потерпілого), дітей віком до 16 років. Однак, коли хто-небудь із цих осіб був допитаний під присягою, то це не означає недійсності його показань, якщо ні прокурор, ні жодна із сторін не заперечують проти принесення присяги. У разі ж заперечень свідок може бути заслуханий у порядку одержання відомостей так званого довідкового характеру.

Кожна особа, викликана до слідчого судді або в суд, зобов’язана з’явитися, принести присягу й дати показання. За порушення цих зобов’язань КПК встановлює досить суворі штрафні санкції. Крім того, свідок, який не з’явився без поважних причин, підлягає примусовому приводу.

Якщо через неявку свідка до суду розгляд справи було перенесено на найближчу сесію, і свідок не навів поважних причин неявки, всі витрати щодо підготовки справи до слухання покладаються на свідка, що не з’явився, а сам він підлягає приводу в судові засідання на вимогу прокурора.

Кримінально-процесуальне законодавство передбачає особливий порядок допиту членів уряду й повноважних представників іноземних держав.

Прем'єр-міністр та інші члени уряду Франції можуть виступати перед судом як свідки лише з дозволу Ради Міністрів, прийнятого за доповіддю міністра юстиції. Такий дозвіл оформляється декретом. Якщо суд не вимагає особистої явки зазначених осіб або на неї не було дозволу, то за дорученням суду, який розглядає справу, вони допитуються за місцем їхнього проживання в письмовій формі першим головою апеляційного суду або головою трибуналу великої інстанції. У суді присяжних такі показання оголошуються публічно й використовуються в дебатах.

Письмові показання представників іноземної держави можуть бути витребувані судом через міністра зовнішніх зносин. Якщо вимога буде прийнята, допит провадить перший голова апеляційного суду або магістрат, якого він уповноважить.

Інститут “асистованого свідка” (*temouin assiste*). Тривалий час однією із проблем попереднього слідства у французькому кримінальному процесі був статус особи, вказаної у вимозі прокурора або у скарзі цивільного позивача, так як, з одного боку, ця особа ще не стала обвинуваченим і, відповідно, не може реалізувати своє право на захист, будучи не більш як свідком, але з іншого боку очевидно, що кримінальне переслідування порушено якраз проти цієї особи. Закон 1987 р. вирішив цю проблему з допомогою особливої категорії свідків — “асистованих свідків”, тобто свідків, які мають адвоката. У 2000 р. у КПК Франції з'явилися нові статті 113-1—113-8, спеціально присвячені статусу і порядку допиту “асистованого свідка”.

Якщо особа, вказана в якості підозрюваного у вимозі прокурора про провадження попереднього слідства або у скарзі цивільного позивача, або якщо проти неї показує будь-який свідок у справі, або проти особи існують докази, що дозволяють правдоподібно вважати, що вона могла брати участь у здійсненні злочину (ст. 113-2 КПК), то вона доки залишається свідком і несе обов'язки:

- ◆ з'явитися за викликом слідчого судді;
- ◆ давати показання.

Але, з іншого боку, особа стає “асистованим свідком” і наділяється рядом прав обвинуваченого:

- ◆ мати адвоката (тобто асистента або помічника), який має право бути присутнім на всіх допитах; знайомитися зі справою;
- ◆ давати показання без присяги.

Виникають у нього і особливі права:

- ◆ клопотати про проведення очної ставки з особою, що показує проти нього;
- ◆ вимагати свого “переводу” в розряд обвинувачених (для отримання більш широких прав). Ця вимога автоматично тягне за собою зміну процесуального статусу і не потребує формального пред'явлення обвинувачення.

Статус “асистованого” свідок може мати тільки під час попереднього слідства. В судовому засіданні він стає звичайним свідком.

2. Показання обвинуваченого має подвійне значення: по-перше, це засіб доказування, необхідний для встановлення істини у справі, по-друге, показання обвинуваченого розглядаються як один із засобів здійснення права на захист. Слідчий суддя і суддя зобов'язані допитати обвинуваченого з метою отримання його показань як мінімум двічі (під час розслідування і судового розгляду). При допиті обвинувачений не приносить присягу. Обвинувачений має право не давати ніяких показань. Під час першої ж явки обвинуваченого слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити йому це право. У протоколі робиться відмітка про це роз'яснення. Якщо ж обвинувачений виявить бажання дати показання, слідчий суддя негайно провадить допит.

У французькому кримінальному процесі визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину не є вирішальним доказом і не тягне за собою припинення дослідження доказів у справі.

3. Висновок експерта. Як доказ є результат експертизи, яка проводиться тоді, коли “виникає питання технічного порядку”. Експертиза не може проводитись під час дізнання. Французький кримінальний процес дає право слідчому судді чи суду в разі необхідності дати розпорядження про проведення експертизи на вимогу прокуратури, за власною ініціативою або за клопотанням сторін.

Експерти обираються з числа осіб, які занесені до національного списку, складеного бюро Касаційного суду, або до одного із списків, складених апеляційними судами, узгоджених з генеральним прокурором. Спеціалісти, які бажають стати експертами, подають про це заяву до відповідного суду. Вони мають бути не молодшими 30 років й не старшими 70 років. При занесенні їх до одного із списків експерти приносять перед апеляційним судом, у районі компетенції якого знаходиться їхнє постійне місце проживання, присягу про те, що вони будуть виконувати свої обов'язки, подавати доповіді й робити свої висновки по честі й совісті. Вони не повинні відновлювати присягу за кожним викликом. Ці фахівці називаються присяжними експертами.

Лише як виняток експерт за мотивованою ухвалою може бути обраний із осіб, не внесених до жодного із списків. Ці експерти приносять присягу перед слідчим суддею чи магістром, призначеним судовим органом, за кожним викликом.

Якщо питання, поставлене на експертизу, дуже важливе, призначається не менше двох експертів, в інших випадках — лише один експерт.

Після закінчення експертизи готується доповідь, яка має містити описування проведених досліджень і висновок. Якщо експерти дотримуються різних думок або якщо у них є застереження щодо загального висновку, кожен із них викладає свою думку чи свої застереження, мотивуючи їх.

Слідчий суддя зобов'язаний викликати зацікавлені сторони й повідомити їм про висновок експертів. Він вислуховує

їхні заяви й визначає строк, протягом якого вони мають право подати свої міркування і сформулювати клопотання, зокрема про доповнення експертизи чи проведення контрехпертизи.

Участь спеціалістів, але не в формі експертизи, передбачена й при провадженні дізнання судовою поліцією. Якщо необхідно провести дослідження, яке не терпить зволікання, посадова особа судової поліції звертається за сприянням до будь-яких компетентних осіб, які дають письмову присягу давати свої висновки по честі й совісті. Такі висновки є письмовим доказом у справі. Як правило, ці особи є співробітниками науково-технічних апаратів поліції або лікарями. На суді вони виступають як свідки.

Як докази допускаються магнітофонні записи. Розроблені детальні правила виготовлення фонограм, що мають доказове значення. Так, при провадженні звукозапису в ході слідчих дій необхідна присутність понятих або одного із чиновників суду чи прокуратури. Після закінчення запису магнітна стрічка опечатується. Звукозапис як доказ не має переваги й оцінюється разом з іншими зібраними в справі доказами.

4. “Уліки та матеріальні констанції”. Дане джерело доказів є по суті збірним поняттям, причому межа між “уліками і матеріальним констанціями” вельми розпливчаста. До них відносяться:

- ◆ результати огляду місця події;
- ◆ освідування різних учасників кримінального процесу;
- ◆ вилучені під час обшуку і виїмки предмети;
- ◆ зразки для порівняльного дослідження;
- ◆ речові докази, сліди злочину, відбитки пальців і т. ін.

У деяких випадках “уліки і матеріальні констанції” можуть бути безпосередньо досліджені судовою поліцією, слідчим суддею чи судом, а в інших випадках вимагається їх “інтерпретація” експертом (детальніше див.: *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филімонов Б.А.* Уголовный процесс западных государств. — М., 2002. — С. 323).

2.4. АНГЛІЯ

2.4.1. Докази в кримінальному процесі

1. Доказове право. 2. Предмет доказування. 3. Обов'язок доказування.

1. Доказове право. Правила про докази мають особливе місце в англійському кримінальному процесі. Доказове право (law of evidence) традиційно домінує у кримінальній юстиції. Це викликано тим, що в Англії протягом багатьох століть існує суд присяжних, яким необхідно детально роз'яснювати правила доказування. Крім того, в Англії ніколи не було кримінально-процесуального кодексу, який би узагальнив основні положення доказового права.

Доказове право не розглядається як інструмент забезпечення прав особи. Його мета — створити такі правила, які б дозволяли усунути із процесу або не допустити в процес сумнівних доказів. Якщо доказ, з точки зору судді, не викликає сумніву, навіть якщо він отриманий з порушенням процедури, то немає ніяких причин відмовлятися від такого доказу.

2. Предмет доказування. Правила визначення предмета доказування умовно поділяють на дві групи: обставини, пов'язані зі злочинним діянням (фактичні обставини), і обставини, пов'язані з особою підсудного і потерпілого. До першої групи відносяться:

- ♦ обставини, які входять до предмета доказування (головного факту) і підлягають встановленню судом при винесенні вироку (facts in issue);
- ♦ обставини, на підставі яких можна зробити висновки про основні, головні факти. “Факти, що мають відно-

шення до суті обвинувачення” (facts relevant to the issue);

- ◆ похідні (супутні) обставини (collateral facts), які важливі лише у зв'язку з якимось конкретним випадком, наприклад, чи могла людина із слабким слухом чути розмову в сусідній кімнаті.

До другої групи обставин, пов'язаних з особою підсудного і потерпілого, входять:

- ◆ обставини, пов'язані з судимістю, попередньою поведінкою обвинуваченого на роботі і в сім'ї, заслугами в минулому тощо;
- ◆ обставини, пов'язані з особою потерпілого, якщо в його негативній характеристиці зацікавлений захист, наприклад, у справах про згвалтування захисник має право задавати потерпілій питання, пов'язані з її поведінкою в минулому і моральним обличчям.

При оцінці доказів існують правила, що дещо обмежують цю свободу суддів при оцінці доказів:

- ◆ особа може бути засуджена за зраду лише за наявності, як мінімум двох показань свідків (Закон про державну зраду 1795 р.);
- ◆ забороняється виносити обвинувальний вирок на підставі показань одного свідка і при відсутності інших доказів (Закон про наклеп 1911 р.);
- ◆ обвинувачення у перевищенні швидкості має бути підкріплено показанням одного свідка і як мінімум будь-яким іншим доказом (Закон про дорожній рух 1984 р.).

3. Обов'язок доказування вини обвинуваченого в англійському кримінальному процесі лежить на обвинувачеві, але в ході кримінального процесу він може переміщуватися на обвинуваченого. Обвинувачений зобов'язаний довести, наприклад, що він є душевнохворим, якщо він посилається на цю хворобу на свій захист, а також інші обставини, які виключа-

ють його відповідальність: те, що він уже був судимий за таке ж діяння, алібі. В окремих випадках закон прямо встановлює, що відсутність якого-небудь елемента складу злочину має бути доведена захистом, наприклад, відсутність наміру ввести в оману в справах про злочини, передбачені законом про банкрутство. Обов'язок доказування може переходити на обвинуваченого й на основі презумпції або у зв'язку з можливістю зробити висновок із певних фактів. Наприклад, встановлено, що якась особа володіє майном, незадовго до того викраденим. Якщо вона не доведе, що володіє цим майном на законних підставах, її можуть визнати винною в крадіжці або приховуванні краденого й засудити.

У кримінальному процесі Англії існує правило, що все недостатньо з'ясоване, не підтверджене доказами й таке, що викликає сумніви, належить тлумачити на користь обвинуваченого. Однак ці сумніви регулюються жорсткими правилами, які стосуються в основному питання про допустимість доказів. Ці правила зводяться переважно до такого.

Недопустимі свідчення за чутками. Свідок, котрий знає будь-які факти від іншої людини, якої немає в суді, не вправі навіть згадувати про ці факти у своїх показаннях. Із цього правила, як і з усіх інших, є винятки. Свідку дозволяється говорити про те, що він чув від третьої особи про зізнання обвинуваченого. Він може також говорити про повідомлення, які зробила будь-яка людина перед своєю смертю.

Не дозволяється зачитувати в суді лист, автора якого неможливо допитати, крім випадків, коли йдеться про письмові показання під присягою.

Забороняється задовольнятися гіршими доказами, коли є можливість подати кращі. "Кращий доказ" — першоджерело. Практично дане правило стосується лише документів і означає, що належить подавати оригінал документа, а не його копію. Якщо документ не подано до суду, то про його зміст забороняється вести мову, крім випадків, коли відомо, що доку-

мент утрачений або його не вдалося розшукати після старанних, сумлінних пошуків.

Не дозволяється перед закінченням процесу доказування і взагалі перед винесенням обвинувального вердикту присяжними доказувати погану репутацію підсудного (його негарні звички або погані риси характеру), бо предметом доказування є факти, а не думка про моральні якості обвинуваченого. На цю обставину обвинувач може посилатися лише після того, як присяжні засідателі винесуть обвинувальний вердикт і суд перейде до визначення покарання. Слід зауважити, що в разі, коли сам підсудний посилається на свою хорошу репутацію, то він може піддаватися перехресному допиту про його поведінку. При поданні доказів хорошої репутації підзахисного адвокатом обвинувач має право на спростування доказів захисника подавати докази поганої репутації обвинуваченого.

Перед виходом присяжних для постановлення вердикту забороняється оголошувати про попередню судимість обвинуваченого.

2.4.2. Джерела доказів

- 1. Показання свідків.*
- 2. Показання обвинуваченого.*
- 3. Показання експерта.*
- 4. Документи і речові докази.*

Джерелами доказів в англійському кримінальному процесі є показання свідків, обвинуваченого, експерта, документи і речові докази.

1. Показання свідків — найпоширеніше джерело доказів. Як свідок може бути допитана будь-яка особа, котрій відомі факти, що стосуються справи. Будь-яка особа визнається компетентною давати показання, якщо тільки, на думку судді, вона внаслідок юного віку, нетверезого стану або психічного захворювання не позбавлена здатності розуміти значення при-

сяги або свій обов'язок говорити правду чи давати розумні показання. Особи, які страждають частковою втратою розуму, не є некомпетентними свідками з приводу обставин, не пов'язаних з їхньою хворобою. Але якщо їхні показання суд вважає не-якісними внаслідок психічної неповноцінності свідків, присяжні можуть не брати їх до уваги.

Свідок зобов'язаний з'явитися за викликом суду й дати показання. У разі порушення цього обов'язку він може бути оштрафований за неповагу до суду, заарештований. Дачі свідком показань передуює процедура приведення його до присяги — на Біблії чи Євангелії: “Я клянусь всемогутнім Богом, що буду говорити суду правду й лише правду. Нехай допоможе мені Бог”. Якщо свідок заперечує проти принесення присяги під приводом того, що він невіруючий, або посилається на те, що принесення присяги суперечить його релігійним переконанням, він може дати суду урочисте запевнення в правдивості показань, яке прирівнюється до присяги.

В англійському доказовому праві передбачений інститут імунітету свідків, тобто право окремих категорій осіб за певних умов відмовитися давати показання.

Свідка забороняється примушувати відповідати на запитання або вимагати від нього який-небудь документ, якщо він під присягою запевняє, що це потягне за собою обвинувачення його в злочині, накладення на нього штрафу або конфіскацію його майна.

Свідок має право відмовитися подавати до суду для огляду документи, які належать йому на праві власності.

Подружжя має право відмовитися повідомляти відомості, які стали відомі одному з них від другого під час перебування в шлюбі. Дружина або чоловік обвинуваченого можуть бути викликані як свідки лише на прохання обвинуваченого, за винятком справ про державну зраду або при посяганні на свободу, здоров'я один одного.

Адвокати та їхні клерки не можуть давати показань про дані, які були їм довірчо повідомлені їхніми клієнтами або від

імені клієнтів, а також подавати без згоди клієнта документи, одержані ними від клієнтів.

Свідок не має права відповідати на запитання, якщо це пов'язано з розголошенням офіційних повідомлень, що, на думку судді, завдасть шкоди публічним інтересам. Тому, наприклад, поліцейський чиновник, який виступає в суді як свідок, може не називати імені інформатора; свідку також не можна ставити запитання, чи не є він сам інформатором поліції.

На відміну від кримінального процесу континентальних європейських держав в англійському суді свідок дає свої показання не в формі послідовної розповіді, а у вигляді коротких відповідей на запитання сторін. Суд у допиті не бере участі, він може лише відвести поставлене стороною запитання.

Допити бувають трьох видів: головний, перехресний і повторний.

Спочатку свідок підлягає головному допиту. Цей допит веде сторона, яка його викликала. В англійському кримінальному процесі немає свідків суду, правосуддя, а є свідки сторін: обвинувачення й захисту. Мета головного допиту — одержати від свідка такі показання, які підтверджують версію сторони, яка допитує. Навідні питання під час головного допиту не допускаються.

Після закінчення головного допиту свідка допитує протилежна сторона, тобто свідка обвинувачення допитує захисник, а свідка захисту — обвинувач. Цей допит називається перехресним. Дозволяється ставити навідні запитання. Як правило, сторона, що викликала свідка, не має права ставити запитання, які дискредитують цього свідка. Однак, якщо в результаті перехресного допиту протилежної сторони свідок перейшов на позицію останньої, вона може з дозволу судді також піддати його перехресному допиту.

Після перехресного допиту свідок може бути підданий повторному допиту стороною, яка його викликала. Допит чітко

обмежений метою з'ясування справжнього значення деяких відповідей свідка, даних ним під час перехресного допиту. Без дозволу судді особа, яка проводить повторний допит, не вправі ставити запитання, які вона могла й повинна була ставити при головному допиті. Навідні питання під час повторного допиту не допускаються.

2. Показання обвинуваченого як самостійного джерела доказів в англійському кримінальному процесі юридично немає. Якщо підсудний забажає дати показання, він переводиться до розряду свідків, дає присягу як свідок у тому, що буде говорити правду, і допитується як свідок, тобто допиту підсудного як такого немає, але є допит підсудного як свідка. При цьому підсудний зобов'язаний відповідати на запитання, давати правдиві показання й за неправдиві показання може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Підсудний розглядається як свідок захисту, і першим йому ставить запитання захисник. Якщо ж підсудний не виявив бажання давати показання, допит не проводиться. При цьому обвинувач не повинен коментувати той факт, що підсудний відмовився давати показання.

Визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину має вирішальне значення. У разі його зізнання на суді справа не розглядається по суті. Таке положення англійські юристи обрунтовують принципом змагальності. У суді проходять змагання, спір між обвинувачем і підсудним. Якщо підсудний визнав себе винним, то спору нема, й дослідження доказів вини стає зайвим. Така переоцінка значення зізнання обвинуваченим своєї вини не відповідає інтересам установлення істини в кримінальній справі, оскільки зізнання обвинуваченого, навіть добровільне, нерідко буває неправдивим.

В англійському кримінальному процесі міститься ряд умов, за наявності яких зізнання обвинуваченого є вирішальним доказом його вини: добровільність зізнання, відсутність навіювання, спокуси, погроз, обіцянок, примусу. В момент

арешту обвинуваченого поліція зобов'язана попередити його, що все сказане ним може бути використане проти нього й що він не зобов'язаний давати показання.

3. Показання експерта. Експерт в англійському суді також виступає як свідок, але на відміну від звичайного свідка дає показання, викладаючи свою думку з приводу різних фактів. У процесі діє також принцип змагальності експертизи. Поліцейський чиновник, який проводив яке-небудь спеціалізоване дослідження в справі, може бути залучений однією із сторін (найчастіше обвинувачем) до участі в процесі як свідок і під присягою дати показання про проведені ним дослідження та їхні результати, а також висловити свою думку. Як свідок дає показання про свої дії і поліцейський чиновник або детектив, який провадив огляд місця події чи обшук.

Кожна із сторін може доручити провадження спеціальних досліджень будь-якій компетентній особі незалежно від того, де вона працює, і залучати її до участі в суді як обізнаного свідка, тобто експерта. Відповідно до принципу змагальності експертизи сторони можуть залучати до участі в процесі своїх експертів для проведення контрекспертизи з метою заперечення висновків експерта протилежної сторони. Кваліфікація експерта й результати експертизи можуть бути завжди перевірені під час перехресного допиту.

Дозволяється поєднання в одній особі експертних і слідчих функцій в одній і тій самій справі. Різні спеціалізовані дослідження можуть проводити ті ж самі поліцейські, що ведуть розслідування в справі й виступають потім у суді як звичайні свідки й свідки-експерти одночасно.

4. Документи і речові докази. В англійському кримінальному процесі завжди надавалося велике значення використанню документів і речових доказів. Допускається використання як доказу й магнітофонного запису. Відповідно до Закону про поліцію і про докази в кримінальних справах 1984 р. за певних умов може бути доказом і документ, одержаний з комп'ютера.

2.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

2.5.1. Докази в кримінальному процесі

До порівняно недавнього часу в науці кримінально-процесуального права США панував погляд, що органи юстиції не ставлять перед собою завдання установити, що ж відбулося насправді. Суд повинен констатувати, чи довів обвинувач висунуті ним обвинувачення, однак при цьому обов'язок доказування обставин, які виключають або пом'якшують відповідальність, як правило, покладається на обвинуваченого.

Професор Гарвардського університету Е. Морган у передмові до Примірного кодексу про докази, узагальнюючи погляди своїх колег, судову практику, стверджував: “Думаючи юристи чітко уявляють собі, що правовий спір не є і не може бути науковим дослідженням, яке здійснюється з метою встановлення істини” (цит. за: *Гуценко К. Ф.* Уголовная юстиция. — М., 1979. — С. 140).

В останні десятиліття в американських законах часто можна зустрічати приписи, які виходять з того, що у кримінальних справах має бути встановлена істина.

“Після певного співставлення і розгляду всіх доказів свідомість присяжних залишається в такому стані, коли вони не можуть сказати, що відчувають тверде переконання в істинності обвинувачення” (§ 1096 Кримінального кодексу штату Каліфорнія).

“У випадку, коли обвинувачений доставляється до магістрату для попереднього розгляду, дана посадова особа має здійснити перевірку істинності даного обвинувачення” (ст. 16.01. КПК штату Техас).

“Прийняття даних Правил не повинно перешкоджати розвитку і вдосконаленню доказового права і відповідності з ос-

новними принципами, мета яких — справедливе встановлення істини” (правило 5 Правил доказування, прийнятих у штаті Нью-Джерсі). У правилах доказування, прийнятих Верховним судом штату Огайо, відзначається, що мета даних правил заключається у визначенні процедур розгляду справ, що забезпечують устанавлення істини... (детальніше див.: *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филімонов Б.А. Уголовный процесс западных государств.* — М., 2002. — С. 209—213).

2.5.2. Джерела доказів

1. Показання свідків. 2. Висновки експертів.

1. Найпоширенішим джерелом доказів у США, як і в інших країнах, є **показання свідків**. Останні поділяються на свідків обвинувачення і свідків захисту. Як і в Англії, суд за власною ініціативою свідків не викликає, а допити бувають трьох видів: основні, перехресні й повторні.

Як докази використовуються показання анонімних свідків, у тому числі таємних поліцейських агентів, їм надається так звана гарантія невикриття, суть якої полягає в тому, що свідок обвинувачення — поліцейський таємний агент — на судові засідання не викликається, його показання оголошуються в суді без вказівки джерела їх одержання.

Обвинувачені також допитуються як свідки, причому визнання обвинуваченим своєї вини має вирішальне значення. Тому поліція і прокуратура завжди намагаються одержати таке визнання.

2. **Висновки експертів.** Як і в Англії, в кримінальному процесі США експертиза має змагальний характер. Кожна із сторін за власною ініціативою запрошує одного або кількох експертів. Якщо одна сторона провела експертизу, друга має право провести контрекспертизу. На суді експерт допитується

як свідок, але на відміну від звичайного свідка він не дає показання про відомі йому факти, а висловлює свою думку з приводу різних фактів.

Законом “Про засекречення інформації” у США передбачена можливість доповіді слідчих матеріалів особисто судді окремо від захисту й підсудного для спільного вирішення питання про доцільність долучення їх до справи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Що таке кримінально-процесуальне доказування, і яке значення воно має?
2. Що таке доказове право, і яка сукупність норм кримінально-процесуального права до нього входить?
3. Що таке теорія доказів і яке її завдання?
4. Як збираються докази та їхні джерела в кримінальному процесі?
5. Як перевіряються докази та їхні джерела?
6. Які правила оцінки доказів та їхніх джерел?
7. Що означає належність і допустимість доказів та їхніх джерел?
8. Що таке предмет доказування та який його зміст?
9. Що треба розуміти під межами й обсягом доказування?
10. Хто є суб'єктом доказування, і на кому лежить обов'язок доказування?
11. Що треба розуміти під доказами в кримінальному процесі та їхніми процесуальними джерелами?
12. Як класифікуються докази та їхні процесуальні джерела?
13. Хто є свідком у кримінальному процесі, які його права й обов'язки?

14. Що є предметом показань потерпілого та правила оцінки показань останнього?

15. Який предмет, різновиди й правила оцінки показань підозрюваного та обвинуваченого?

16. Що розуміють під висновком експерта та яке його доказове значення?

17. Які процесуальні види експертизи? Коли призначення експертизи є обов'язковим?

18. Що таке речові докази, протягом якого часу вони зберігаються і як вирішуються питання про них?

19. Які протоколи слідчих дій є джерелами доказів?

20. Що розуміють під документами як джерелами доказів? Коли документ може бути речовим доказом?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

21. Які є види джерел доказів у німецькому кримінальному процесі?

22. Які заходи вживаються до свідка, що без поважних причин відмовляється від дачі показань?

23. В чому суть присяги свідка в релігійній і не в релігійній формах?

24. Який існує особливий порядок допиту президента, депутатів, міністрів?

25. Хто має право відмовитися від дачі показань?

26. Які особливості допиту обвинуваченого?

27. Які особливості діяльності експерта в німецькому кримінальному процесі?

ФРАНЦІЯ

28. Які є види джерел доказів у французькому кримінальному процесі?

29. Що є предметом оцінки показань свідків та правила оцінки їхніх показань?

30. Кого забороняється допитувати як свідків?
31. Які особливості допиту членів уряду й повноважних представників іноземних держав?
32. Які особливості показань обвинуваченого?
33. Хто може бути експертом у кримінальному процесі?

АНГЛІЯ

34. На кого покладається обов'язок доказування в англійському кримінальному процесі?
35. Що таке “свідчення за чутками”?
36. Що таке “кращий доказ”?
37. Чому забороняється оголошувати про попередню судимість обвинуваченого перед виходом присяжних для постановлення вердикту?
38. Які є джерела доказів у кримінальному процесі?
39. Хто може бути допитаний як свідок?
40. Що таке імунітет свідка?
41. Які особливості дачі показань свідків, підсудного, експерта?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

42. Які особливості процесу доказування у кримінальному процесі США?
43. Які особливості показань свідків?
44. В чому проявляється змагальний характер експертизи?
45. Які особливості допиту експерта?
46. Чи можуть бути передані матеріали слідства особисто судді без відома захисника й підсудного?
47. Яким законом передбачена можливість доповіді про слідчі матеріали особисто судді без відома захисника й підсудного?

Глава 3

ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

3.1. УКРАЇНА

3.1.1. Порушення кримінальної справи

1. Суть і значення порушення кримінальної справи. 2. Органи та особи, які мають право порушити кримінальну справу. 3. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи. 4. Перевірка заяв і повідомлень про злочин. 5. Обставини, що виключають провадження в кримінальній справі. 6. Процесуальний порядок порушення кримінальної справи.

1. Суть і значення порушення кримінальної справи. Порушення кримінальної справи — це перша стадія процесу. Її суть полягає в тому, що правоохоронні органи, встановивши, що в події, яка стала їм відомою, наявні ознаки злочину, приймають рішення розпочати кримінальну справу.

Значення цієї стадії полягає в тому, що своєчасно порушена кримінальна справа сприяє зміцненню правопорядку, виховує у громадян повагу до закону.

2. Органи та особи, які мають право порушити кримінальну справу: 1) слідчі; 2) прокурори; 3) начальники слідчих відділів і управлінь; 4) органи дізнання; 5) судді.

3. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи (ст. 94 КПК).

Приводи — це встановлені законом джерела, з яких правоохоронним органам стає відомо про злочин. Такими приводами є :

1) заяви або повідомлення фізичних і юридичних осіб. Вони можуть бути як усними, так і письмовими. У випадку подачі усної заяви складається протокол усної заяви. Протокол підписується особами, яка подала заяву і яка оформила протокол;

2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним;

3) явка з повинною — це особисте, добровільне письмове чи усне повідомлення заявником правоохоронним органам про злочин, вчинений чи підготовлюваний ним, до порушення проти нього кримінальної справи;

4) повідомлення, опубліковані в пресі;

5) безпосереднє виявлення правоохоронними органами ознак злочину.

Підстави — це достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину.

4. Перевірка заяв і повідомлень про злочин (ст. 97 КПК).

При необхідності перевірити заяву або повідомлення про злочин така перевірка здійснюється правоохоронними органами у строк не більше десяти днів. Проводиться огляд місця події, опитуються громадяни, беруться пояснення, можливе проведення відомчої ревізії, відео- та фотозйомки.

Для перевірки заяви можуть проводитися оперативно-розшукові заходи. Проведення таких заходів можливе з дозволу суду за погодженням з прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступником.

5. Обставини, що виключають провадження у кримінальній справі:

1) відсутність події злочину;

- 2) відсутність в діянні складу злочину;
- 3) внаслідок акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з помилуванням окремих осіб;
- 4) щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку;
- 5) за примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого;
- 6) за відсутністю скарги потерпілого, якщо справу може бути порушено не інакше як за його скаргою, крім випадків, коли прокуророві надано право порушувати справи і при відсутності скарги потерпілого;
- 7) щодо померлого, за винятком випадків, коли провадження в справі є необхідним для реабілітації померлого або відновлення справи щодо інших осіб за нововиявленими обставинами;
- 8) щодо особи, про яку є вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвала чи постанова суду про закриття справи з тієї ж підстави;
- 9) щодо особи, про яку є не скасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи по тому ж обвинуваченню;
- 10) якщо про відмову в порушенні справи по тому ж факту є не скасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора.

6. Процесуальний порядок порушення кримінальної справи. При наявності приводів і підстав, зазначених вище, і після їх перевірки слідчий, орган дізнання, прокурор або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи. Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, справа має бути порушено стосовно цієї особи.

Після порушення справи:

1) прокурор направляє справу для провадження досудового слідства або дізнання;

2) слідчий починає досудове слідство, а орган дізнання починає дізнання;

3) суд справу про злочин, зазначений у частині першій ст. 27 КПК, призначає до розгляду.

При відсутності підстав до порушення кримінальної справи прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя своєю постановою відмовляють у порушенні кримінальної справи, про що повідомляють заінтересованих осіб і підприємства, установи, організації (ст.ст. 98, 99 КПК).

3.1.2. Основні положення досудового розслідування

1. Поняття, завдання і значення досудового розслідування. 2. Форми і строки розслідування. 3. Підслідність. 4. Окреме доручення. 5. Процесуальні документи досудового слідства. 6. Недопустимість розголошення даних розслідування. 7. Розслідування справ групою слідчих. 8. Об'єднання і виділення справ.

1. Поняття, завдання і значення досудового розслідування. Розслідування — це діяльність органів прокуратури, дізнання і слідства по виявленню, оцінці і закріпленні доказів з метою розкриття злочинів. Завданням досудового слідства крім розкриття злочинів є і профілактична робота серед населення, а також вчасне забезпечення відшкодування збитків, завданих громадянам злочином.

Значення досудового слідства: хороше розслідування сприяє зміцненню законності, виховує повагу до законів, сприяє повазі до правоохоронних органів.

2. Форми і строки розслідування. Існує дві форми розслідування:

1) дізнання (ст. 101 КПК), строк — до 10 днів. Дізнання — це проведення таких невідкладних слідчих дій, як: огляд місця події, обшук, виїмка, освідування, затримання. Про початок дізнання негайно повідомляється прокурор. На дізнання відводиться 10 днів, після чого справа передається слідчому. У разі взяття підозрюваного під варту дізнання проводиться у строк не більше п'яти діб з моменту обрання запобіжного заходу. Після передачі справи слідчому органи дізнання можуть самостійно проводити слідчі дії з дозволу слідчого;

2) досудове слідство (ст. 112 КПК), строк проведення — 2 місяці. Перебіг строків слідства починається з моменту встановлення особи, яка вчинила злочин. Якщо справа була повернута на додаткове розслідування (дослідження), то строк для такого дослідження встановлюється — один місяць.

3. Підслідність — це сукупність встановлених законом ознак справи, відповідно до яких вона належить до відання того чи іншого органу розслідування. Види підслідності:

1. Предметна (родова) — визначається характером чи родом справи (ст. 112 КПК).

2. Територіальна (місцева) визначає, слідчий якого саме району чи області повинен розслідувати дану кримінальну справу. Розслідування проводиться там, де вчинено злочин. Коли місце вчинення злочину невідоме, то розслідування проводиться за місцем виявлення злочину або за місцем перебування більшості свідків (ст. 116 КПК).

3. Персональна підслідність визначається суб'єктом злочину військовослужбовцями, неповнолітніми. У цих справах встановлений порядок розслідування, передбачений ч.2 ст. 112, ст. 432 КПК.

4. Альтернативна підслідність означає, що справа розслідується тим слідчим, який порушив справу або до якого надійшла заява про факт вчинення злочину (ч. 6 ст. 112 КПК).

5. Підслідність за зв'язком справи застосовується тоді, коли розслідування однієї справи пов'язане з розслідуванням іншої (ч. 7 ст. 112 КПК).

Якщо слідчий встановив, що справа йому не підслідна, він зобов'язаний провести невідкладні слідчі дії і передати справу за підслідністю.

4. Окреме доручення (ст. 118 КПК). Якщо виникає необхідність провадження слідчих дій в іншій місцевості, слідчий може самостійно виїхати для проведення таких дій або доручити проведення таких дій іншому слідчому, юрисдикція якого поширюється на відповідну місцевість. Строки проведення таких слідчих дій — до 10 днів. Доручення оформлюється у вигляді листа. Якщо необхідно провести обшук, то слідчий, який надсилає листа, має отримати постанову судді і направити її разом з листом.

5. Процесуальні документи досудового слідства. Протоколи — це процесуальні документи, у яких відображається хід проведення і результат слідчих дій. Найчастіше — це протоколи: допитів, обшуку, огляду. Протокол зачитується всім особам, які брали участь у проведенні слідчих дій. Відповідно до протоколу можуть бути внесені поправки (до підписання протоколу). Протокол підписується всіма особами, які брали участь у слідчих діях. Якщо особа відмовляється підписувати протокол, то слідчий має зазначити про це у протоколі.

Постанови — це процесуальний документ, у якому фіксуються рішення, прийняті слідчим під час розслідування. Постанови: про притягнення як обвинуваченого, про обрання запобіжного заходу, про призначення експертизи.

Постанова складається з трьох частин: вступна (місце, час, ким складена, номер справи); описова (зміст справи, обґрунтування обвинувачення і стаття КПК); резолютивна — викладається зміст процесуального рішення. Постанову підписує та особа, яка її склала.

При розслідуванні можуть складатися і такі документи, як підписка, письмова вказівка, обвинувальний висновок.

6. Недопустимість розголошення даних розслідування (ст. 121 КПК, ст. 387 КК).

Розголошення даних розслідування можливе лише з дозволу слідчого чи прокурора у тому обсязі, в якому вони визнають це за можливе. Слідчий зобов'язаний попередити всіх, хто брав участь у справі, що вони не мають права розголошувати дані слідства. За розголошення даних слідства без відповідного дозволу можливе притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 387 КК.

7. Розслідування справи групою слідчих (ст. 119 КПК).

У складних справах для більш ефективного розслідування або для того, аби вкластися у строки, відведені на слідство, призначається група слідчих, які проводять розслідування. У групу слідчих, як правило, входять слідчі різних відомств. Про призначення групи слідчих виноситься постанова, вона оголошується обвинуваченому. З групи слідчих визначається старший слідчий, який керує процесом слідства.

8. Об'єднання і виділення справ (ст. 26 КПК).

Законодавство передбачає дві підстави для об'єднання справ:

- 1) при обвинуваченні декількох осіб — співучасників вчинення одного або кількох злочинів;
- 2) по обвинуваченню однієї особи у вчиненні декількох злочинів.

Виділення справи допускається, якщо в цьому є необхідність і це не впливає негативно на розслідування справи і її вирішення. Справа виділяється: 1) у разі ухилення обвинуваченого від правосуддя; 2) у разі тяжкої хвороби обвинуваченого.

Об'єднання і виділення проводиться за постановою слідчого або судді, а суд виносить ухвалу.

3.1.3. Слідчі дії

1. Допит свідка. 2. Допит потерпілого. 3. Очна ставка. 4. Пред'явлення для впізнання. 5. Обшук і виїмка. 6. Виїмка поштової кореспонденції. Зняття інформації з каналів зв'язку. 7. Огляд. 8. Освідування. 9. Відтворення обстановки та обставин події. 10. Проведення експертизи.

1. Допит свідка. Свідка можна допитувати про факти справи, про особу обвинуваченого, потерпілого (ст. 167 КПК).

Свідок може викликатися:

1) шляхом надсилання йому повістки. У випадку відсутності свідка повістка передається дорослому члену сім'ї, сусідам;

2) шляхом надсилання телеграми або телефонограми, факсу або інших засобів зв'язку.

Свідок зобов'язаний з'явитися у зазначене місце, у визначений час. Якщо свідок не з'являється, то його доставляють у примусовому порядку, у цьому випадку на свідка можна накласти штраф у розмірі 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт до 15 діб. Неповнолітні особи викликаються через своїх батьків, опікунів, піклувальників.

Допит проводиться у приміщенні міліції, прокуратури, служби безпеки або в інших місцях. Свідки допитуються окремо. Перед допитом слідчий встановлює особу свідка. Всі необхідні дані про свідка заносяться до анкетної частини протоколу допиту. Свідок попереджається про відповідальність за відмову від дачі показань і за неправдиві показання.

Допит складається з двох частин: 1) вільна розповідь; 2) запитання — відповідь.

Існує чотири види запитань:

1) доповнювальні запитання — стосуються тих обставин, що не згадані у розповіді свідка, які він забув або яким не надав значення;

2) уточнювальні питання — ставляться для деталізації окремих фактів, про які свідок розповів лише у загальній формі;

3) нагадувальні питання — допомагають свідку відновити у пам'яті події і факти, які він забув;

4) контрольні питання — ставляться з метою перевірки правдивості показань свідка.

Всі показання заносяться до протоколу від першої особи, по змозі дослівно. Після закінчення допиту протокол зачитується свідку. Якщо необхідно, вносяться доповнення і поправки. У разі необхідності для дачі показань запрошується перекладач.

2. Допит потерпілого. Порядок виклику потерпілого такий самий як і обвинуваченого. Потерпілий попереджається про відповідальність у разі дачі неправдивих показань. Потерпілий — це зацікавлена особа, тому його показання ретельно перевіряються.

3. Очна ставка — це слідча дія, яка проводиться між двома раніше допитаними особами, в чиїх показаннях є суттєві суперечності (ст. 172 КПК).

Анкетні дані осіб, що допитуються, до протоколу не заносяться. В заголовку вказується лише прізвище, ім'я та по батькові.

На початку очної ставки встановлюється, чи знають особи один одного, у яких стосунках перебувають. Якщо особи, що дають показання, є свідками, то попереджаються про відповідальність за неправдиві показання або відмову від дачі показань. Особи можуть задавати питання одна одній (з дозволу слідчого). Оголошення показань даних на попередніх допитах здійснюється лише після закінчення очної ставки. Протокол очної ставки має бути підписаний на кожній сторінці.

4. Пред'явлення для впізнання — це ефективний спосіб викриття злочинців. Метою впізнання є встановлення, чи є дана особа або предмет саме тією особою чи предметом, на які вказав свідок, обвинувачений, потерпілий. Порядок проведення:

1) спочатку складається протокол, куди заносяться показання про зовнішній вигляд, ознаки особи чи предмета, обставини, при яких особа їх спостерігала;

2) далі пред'являється особа для впізнання. Особа пред'являється не сама, а у кількості не менше трьох осіб (особи, що пред'являються для впізнання, мають бути тієї ж статі, віку і не мати різких відмінностей в одязі чи зовнішності). Перед тим, як пред'явити особу, їй пропонується зайняти будь-яке місце;

3) той хто впізнає, запрошується до кімнати, він має чітко вказати на особу, що вчинила злочин;

4) можливе впізнання за фотознімками.

Про наслідки впізнання складається протокол, який підписують всі учасники впізнання (слідчий, особа, що впізнає, три особи, що пред'являються для впізнання, двоє понятих).

5. Обшук і виїмка — це невідкладні слідчі дії.

Обшук — це примусове відшукання і вилучення слідчим у будь-якому приміщенні, на будь-якій території знарядь злочину, цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також предметів і документів, які мають доказове значення.

Виїмка — проводиться тоді, коли слідчий достеменно знає, де і в кого знаходиться певний предмет.

Слідчий має скласти постанову про проведення обшуку або виїмки. Для проведення обшуку у житлі громадян необхідно отримати вмотивовану постанову судді, для виїмки це не потрібно. Якщо документ, який підлягає виїмці, містить державну таємницю, необхідно отримати санкцію прокурора. У невідкладних випадках обшук можна провести без санкції судді. Однак протягом доби має бути повідомлений прокурор.

Обшук і виїмка, як правило, проводяться вдень. Для проведення обшуку і виїмки запрошуються двоє понять.

Якщо обшук чи виїмка проводяться у дипломатичних представництвах, необхідно отримати згоду самих представництв і дозвіл з міністерства закордонних справ. При проведенні обшуку і виїмки у цих приміщеннях має бути присутній слідчий, прокурор і уповноважена особа дипломатичного представництва.

Після проведення обшуку складається протокол у двох примірниках, в якому описуються речі, що були вилучені, вказується час, місце проведення обшуку.

6. Накладання арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку (ст.ст. 187 і 187¹ КПК) проводиться тоді, коли через кореспонденцію можливо встановити місце знаходження особи, злочинні зв'язки обвинуваченого чи підозрюваного, встановити обставини справи. Арешт на кореспонденцію провадиться з санкції прокурора. Слідчий складає постанову, яка направляється у поштово-телеграфну установу. Виїмка кореспонденції проводиться у присутності двох представників поштово-телеграфної установи. Накладання арешту на поштову кореспонденцію скасовується, якщо в цьому відпадає необхідність.

Арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку можливе і до порушення кримінальної справи. Слідчий, за погодженням з прокурором, звертається з поданням до голови апеляційного суду, який виносить постанову про зняття інформації з каналів зв'язку. Інформація, що виявлена, прослуховується, після чого складається протокол. Далі слідчий складає постанову, якою цей протокол визнається доказом, і приєднує його до справи.

7. Огляд — це найневідкладніша дія, яку можна проводити до порушення справи. Якщо під час огляду були виявлені ознаки злочину, то необхідно негайно порушити кримінальну справу.

Органи, які виїхали на огляд, повинні забезпечити охорону місця проведення огляду. Огляд проводиться у присутності не менш як двох понятих, у разі необхідності запрошуються фахівці. Огляд, як правило, проводиться вдень.

У більшості випадків слідчий крім протоколу робить план і креслення місця події. Коли проводиться огляд документів і для цього потрібен тривалий час, то слідчий може опечатати і вилучити ці документи і переглянути їх у себе в кабінеті.

Для огляду трупа необхідно запросити судового медика або лікаря.

Слідчий складає протокол огляду, до якого додаються плани, схеми, записуються всі обставини, що виявлені під час огляду. У протоколі огляду слідчий не може робити висновків з приводу події, що відбулася.

8. Освідування — це слідча дія, направлена на виявлення на тілі живої людини слідів злочину чи особливих прикмет. Освідування, як правило, проводиться тоді, коли немає необхідності у проведенні експертизи. Освідувати можна: підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого.

Освідування можуть проводити: 1) судовий медик; 2) слідчий; 3) лікар.

Якщо освідування проводить слідчий, то це робиться у присутності двох понятих. Слідчий не має прав бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати цю особу. При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність людини або є небезпечними для її здоров'я.

Про результати освідування може бути складений один з таких документів (в залежності від того, хто проводив це освідування): протокол освідування, акт судово-медичного освідування, довідка.

9. Відтворення обстановки та обставин події складається з двох дій:

- 1) слідчого експерименту; 2) перевірки показань на місці.

При експерименті відтворюються обставини, як вони були описанні у показаннях свідків. Шляхом досліду перевіряється, чи міг в дійсності бути такий факт. При проведенні цієї дії запрошуються поняті, при необхідності фахівці. Виконання цих дій допускається при умові, що вони не принижують гідність особи і не є небезпечними для її життя.

Якщо наслідки експерименту негативні, то це свідчить, що такої події не було. А якщо позитивні, то всі обставини мають бути ще ретельно перевірені.

Про відтворення обстановки і обставин події складається протокол, який підписують всі особи, що брали участь у цих діях.

10. Проведення експертизи. Експертиза призначається, коли необхідні наукові, технічні чи інші спеціальні знання. **Обов'язкове призначення експертизи:**

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для встановлення статевої зрілості потерпілої в справах про злочини за ст. 155 КК;
- 4) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності;
- 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення, немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Слідчий має сам визначити, яку саме експертизу потрібно провести і які питання ставити на її вирішення. Слідчий має право призначити експертом будь-якого фахівця. Про призначення експертизи слідчий складає постанову. У ній зазначається: коли і ким вона складена; підстави для проведення експертизи; прізвище експерта або назва установи, якій доручено проводити експертизу; питання, на які необхідно відповісти експерту; об'єкти, які мають бути досліджені, і перелік матеріалів, що додаються до експертизи.

Слідчий має роз'яснити експерту його права і обов'язки і попередити про відповідальність за неправдивий висновок і за відмову від проведення експертизи, а також про нерозголошення даних слідства.

Обвинувачений має бути ознайомлений з постановою про призначення експертизи. Він має право подавати заяви і клопотання, які мають бути занесені у протокол про ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи.

Постанова про призначення психологічної експертизи не оголошується, коли стан обвинуваченого робить це неможливим.

Результати експертизи оформляються висновком, у якому зазначається: ким складено висновок, на якій підставі проведено експертизу, питання, що були поставлені експерту, мотивовані відповіді на ці питання. Коли експерт виявить факти, які мають значення для справи, але питання про них не були йому поставлені, то він має про них вказати у висновку.

Експерт дає висновок від свого імені. Якщо експертизу проводила група експертів, то за наявності спільної згоди щодо висновку він підписується усіма експертами. Якщо ж між ними існують суперечності з приводу висновку, то кожен з них складає свій висновок.

Після цього матеріали експертизи надаються обвинуваченому для ознайомлення. Обвинувачений може висловити заперечення проти висновку, може заявляти клопотання про постановку додаткових питань, про проведення додаткової чи повторної експертизи. Про пред'явлення обвинуваченому висновку експерта складається протокол.

При проведенні експертизи має бути складено мінімум чотири документи: постанова про призначення експертизи, протокол про ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи, висновок експерта, протокол про пред'явлення обвинуваченому висновку експерта.

3.1.4. Притягнення до відповідальності як обвинуваченого

1. Винесення постанови про притягнення як обвинуваченого. 2. Пред'явлення обвинувачення. 3. Допит обвинуваченого. 4. Пред'явлення обвинувачення неповнолітнім та особам з фізичними вадами. 5. Зміна обвинувачення на досудовому слідстві. 6. Застосування до обвинуваченого заходів процесуального примусу.

1. Винесення постанови про притягнення як обвинуваченого. Постанова про притягнення як обвинуваченого виноситься тоді, коли зібрано достатньо доказів, що викривають певну особу у вчиненні злочину. Притягнення особи як обвинуваченого складається з трьох дій: 1) винесення постанови про притягнення як обвинуваченого; 2) пред'явлення обвинувачення; 3) допиту обвинуваченого.

Справа буде розглядатися у суді тільки за тим обвинуваченням, яке пред'явлено особі.

Притягнення особи як обвинуваченого не є закінченням слідства і не є остаточним висновком у справі. Це обвинувачення має бути перевірено слідчим і в подальшому в суді.

Структура постанови про притягнення як обвинуваченого:

- 1) місце і час складання;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала постанову;
- 3) прізвище, ім'я, по батькові особи, що притягується як обвинувачений.
- 4) злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа.

У постанові фактичні обставини мають бути викладені чітко і ясно. Копія постанови негайно направляється прокуратурі. З моменту винесення такої постанови до обвинуваченого

можна вживати заходи процесуального примусу. Якщо є кілька обвинувачених у справі, тоді щодо кожного обвинуваченого має бути складена окрема постанова.

2. Пред'явлення обвинувачення. Особа вважається обвинуваченою з моменту винесення постанови при притягнення її як обвинуваченої, однак цю постанову одразу ж необхідно пред'явити цій особі. Для цього особу викликають за допомогою надіслання повістки або по телефону. Особи, яким не виповнилось 16 років, викликаються через своїх батьків або опікунів. Постанова має бути пред'явлена особі протягом двох днів після її винесення.

Упевнившись в особі обвинуваченого, слідчий оголошує постанову, роз'яснює суть пред'явленого обвинувачення, це засвідчується підписом обвинуваченого на постанові. Якщо він відмовляється підписати постанову, то про це робиться відмітка і сповіщається прокурор.

Обвинувачений має такі права:

1) знати, у чому його обвинувачують: це право гарантується тим, що слідчий зобов'язаний пред'явити обвинуваченому постанову про притягнення до кримінальної відповідальності не пізніше 48 годин із моменту її затвердження (ст. 133 КПК); 2) давати пояснення з пред'явленого обвинувачення; 3) при складанні протоколу має право вносити поправки і доповнення; 4) знайомитися з матеріалами справи після розслідування; 5) мати захисника; 6) заявляти відводи; 7) подати скарги на рішення судді, прокурора, слідчого.

3. Допит обвинуваченого. На допиті слідчий перевіряє і виявляє обставини справи. Для обвинуваченого допит — це засіб захисту, адже тут він може давати пояснення з приводу обставин справи.

Як правило, допит проводиться вдень, з 6 год. ранку до 22.00. Можливе проведення допиту і вночі, у випадку крайньої необхідності, або якщо допит почався вдень і не закінчився з настанням 22.00, або на вимогу обвинуваченого.

На початку допиту слідчий повинен запитати, чи визнає особа себе винною. Далі ідуть показання по суті. Слідчий може задавати питання з метою деталізації та перевірки показань. Показання заносяться до протоколу від першої особи, по змозі дослівно. Протокол допиту підписується обвинуваченим, він має право вносити поправки та доповнення до протоколу.

4. Пред'явлення обвинувачення неповнолітнім та особам з фізичними вадами. У справах, в яких обвинуваченими є неповнолітні особи або особи з фізичними (сліпі, глухі, німі) чи психічними вадами, участь адвоката обов'язкова на всіх стадіях процесу. Тому при пред'явленні такій особі обвинувачення обов'язково має бути присутній адвокат. При допитах цих осіб можуть бути присутні і їх батьки, опікуни, піклувальники, які мають такі права: 1) бути присутніми на допитах; 2) подавати зауваження; 3) задавати питання обвинуваченому (з дозволу слідчого).

Протокол допиту підписують всі особи, що були присутні на допиті.

5. Зміна обвинувачення на досудовому слідстві. У разі виникнення необхідності слідчий під час розслідування справи може змінити обвинувачення. У такому випадку слідчий зобов'язаний заново пред'явити обвинувачення, тобто скласти нову постанову і пред'явити її обвинуваченому. Слідчий має допитати обвинуваченого за новим обвинуваченням або за новими епізодами. Складається протокол про нові допити.

Коли під час розслідування частина обвинувачення не знайшла підтвердження, то слідчий своєю постановою закриває справу у цій частині і оголошує про це обвинуваченому.

6. Застосування до обвинуваченого заходів процесуального примусу. Після пред'явлення обвинувачення особі слідчий має право застосовувати до неї запобіжні заходи (як виняток запобіжні заходи можна застосовувати і до підозрюваного). Слідчий вживає такі заходи з метою: запобігання продовження злочинної діяльності, для забезпечення відшкодування завданих злочином збитків.

Відсторонення обвинуваченого від посади — це захід процесуального примусу, який застосовується до посадових осіб, що притягнуті до відповідальності, і якщо ця особа може негативно впливати на розслідування справи. Відсторонення проводиться з санкції прокурора. Копія постанови направляється за місцем роботи чи служби.

Питання про відсторонення осіб, що призначаються на посаду Президентом України, вирішуються самим Президентом за поданням Генерального прокурора.

Відсторонення від посади скасовується постановою слідчого чи прокурора.

Арешт на майно обвинуваченого накладається з метою забезпечення цивільного позову або у випадку можливої конфіскації майна. Санкції прокурора для цього непотрібно, достатньо постанови слідчого. Майно, на яке накладено арешт, описується і передається на зберігання (родичам, сусідам, іншим особам). Ці особи попереджуються про відповідальність за їх незбереження. Для встановлення вартості описаних предметів запрошуються фахівці.

Арешт на майно знімається за постановою слідчого, коли у цьому відпадає потреба.

3.1.5. Зупинення і закінчення досудового слідства

1. Зупинення досудового слідства. 2. Закінчення досудового слідства. 3. Закінчення слідства з направленням справи до суду.

1. Зупинення досудового слідства — тимчасова перерва в провадженні слідчих дій. Воно провадиться на підставі спеціально винесеної постанови. Слідство зупиняється у таких випадках:

а) коли місцезнаходження обвинуваченого не встановлено;

б) коли психічне або інше тяжке захворювання перешкоджає закінченню провадження у справі;

в) коли не встановлено особу, яка вчинила злочин.

Зупинення в першому і в третьому випадках допускається лише після закінчення строків слідства.

Коли особа захворіла, то зупинити слідство можна і раніше, про що виноситься мотивована постанова.

Якщо у справі двоє чи більше підсудних, а підстави зупинення стосуються не всіх, тоді потрібно виділити справу і зупинити її відносно окремих обвинувачених. Якщо виділення справи неможливе, то зупиняється слідство в усій справі (ст. 206 КПК).

Коли місцезнаходження особи, що вчинила злочин, невідоме, то оголошується державний чи міждержавний розшук. Про це виноситься постанова і направляється до міліції, крім цього виноситься постанова про взяття під варту особи, що вчинила злочин. У ч. 5 ст. 120 КПК зазначено, що коли невідома особа, що вчинила злочин, то перебіг строків слідства не починається.

При зупиненні слідства у зв'язку з хворобою обвинуваченого необхідним документом є висновок експерта. Після цього справа відновлюється і направляється в суд для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Зупинені справи підлягають закриттю в таких випадках:

1) по закінченню строків давності (ст.49 і ст.106 КК);

2) внаслідок зміни обстановки, коли вчинене діяння втратило суспільно небезпечний характер (ст. 7 КПК);

3) у випадках, передбачених ст.6 КПК.

2. Закінчення досудового слідства. Слідство може закінчуватися в трьох формах:

а) складанням обвинувального висновку і направленням справи до суду;

б) закриттям справи;

в) направленням справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 212 КПК).

Справа закривається в таких випадках:

- 1) за наявності підстав, зазначених у ст. 6 КПК;
- 2) при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину (ст. 213 КПК).

Закриття справи у зв'язку із закінченням строків давності та в зв'язку з помилюванням не допускається, якщо особа не визнає себе винною або заперечує проти закриття справи.

Закриття справи за мотивами недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину допускається тоді, коли встановлено подію злочину, певній особі пред'явлено обвинувачення, але зібрані матеріали не дають підстав для висновку про доведеність цього обвинувачення. Всі можливості для подальшого збирання доказів вичерпані.

Справа закривається за мотивованою постановою слідчого, в якій зазначається: 1) відомості про особу обвинуваченого; 2) суть справи; 3) рішення про застосування запобіжного заходу; 4) підстави для закриття справи; 5) скасування заходів щодо забезпечення цивільного позову; 6) рішення щодо речових доказів.

Якщо є дані про вчинення службового проступку, аморального вчинку, то в цій постанові вказується про можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності або про застосування заходів громадського впливу.

Копія постанови направляється прокурору і обвинуваченому. Потерпілому і позивачеві повідомляється про закриття справи.

У разі закриття справи через смерть обвинуваченого близькі родичі з метою реабілітації особи можуть просити про направлення справи до суду і її розгляду.

Постанова про закриття справи може бути оскаржена прокурором у семиденний термін до суду. Слідство в закритій

справі може бути відновлено прокурором в межах встановлених строків давності.

3. Закінчення слідства з направленням справи до суду.

Коли слідчий закінчує слідство, він повідомляє про це потерпілого, позивача, відповідача або їх представників, роз'яснює їх право на ознайомлення з матеріалами справи. Про ознайомлення з матеріалами справи складається протокол. При ознайомленні вони мають право заявляти клопотання. Про відмову у таких клопотаннях складається мотивована постанова. При ознайомленні із матеріалами справи можна робити виписки. Якщо обвинувачених декілька, то справа для ознайомлення надається кожному з них. При необхідності для ознайомлення із справою запрошується перекладач.

Якщо захисник не може разом з обвинуваченим знайомитися зі справою, то ознайомлення можна відкласти на строк до трьох днів. Час для ознайомлення зі справою необмежений. Але якщо обвинувачений навмисно затягує цей час, то слідчий складає графік ознайомлення зі справою, який оформлюється постановою. Така постанова має бути затверджена прокурором.

Права захисника при ознайомленні зі справою: 1) мати побачення з обвинуваченим; 2) знайомитися з усіма матеріалами справи і робити виписки з них; 3) обговорювати з обвинуваченим питання про заявлення клопотань; 4) заявити клопотання про провадження слідчих дій; 5) вимагати витребування нових доказів; 6) вимагати роз'яснення змісту постанови про притягнення як обвинуваченого; 7) заявляти відвід слідчому чи експерту; 8) подавати скарги на дії слідчого; 9) бути присутнім при провадженні додаткових слідчих дій.

Усні клопотання заносяться до протоколу ознайомлення зі справою, письмові — підшиваються до справи. Слідчий складає протокол про ознайомлення зі справою. Цей протокол підписує обвинувачений, слідчий, захисник, перекладач (якщо брав участь у справі).

При проведенні додаткових слідчих дій слідчий зобов'язаний ознайомити з їх результатами обвинуваченого.

3.1.6. Обвинувальний висновок

1. Суть і значення обвинувального висновку. 2. Описова частина обвинувального висновку. 3. Резолютивна частина обвинувального висновку. 4. Додатки до обвинувального висновку. 5. Затвердження обвинувального висновку прокурором.

1. Суть і значення обвинувального висновку. Обвинувальний висновок — це процесуальний акт, в якому підводяться підсумки досудового слідства на основі оцінки зібраних по справі доказів.

В обвинувальному висновку слідчий викладає результати проведеного слідства, формулює обвинувачення, яке підтверджує матеріалами слідства. Обвинувальний висновок — це головний документ слідства. За своєю природою — це акт обвинувальної влади. Цей висновок виходить від обвинувача і виражає тезу, яку обвинувач доказує, на визнанні правильності якої він наполягає.

Складається обвинувальний висновок слідчим, але свою юридичну силу він отримує після затвердження прокурором. Значення обвинувального висновку полягає в наступному, він:

- 1) визначає обсяг і рамки майбутнього судового розгляду як щодо осіб, так і щодо пред'явленого обвинувачення;
- 2) є умовою, необхідною для того, аби обвинувачений міг побудувати свій захист на суді;
- 3) має значення систематизованого зведення матеріалів слідства.

Обвинувальний висновок має бути вручений обвинуваченому за три дні до судового розгляду. Обвинувальний висновок оголошується в суді із самого початку. За згодою сторін

прокурор може зачитати лише резолютивну частину обвинувального висновку.

Обвинувальний висновок складається з двох частин: описової і резолютивної.

2. Описова частина обвинувального висновку складається з шести елементів:

1) вказівки на приводи і підстави до порушення кримінальної справи;

2) викладу фактичних обставин справи (місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, відомості про потерпілого);

3) приведення доказів по справі. Кожне твердження слідчого повинно бути підтвержене посиланням на докази. Підтвердження робиться шляхом посилання на матеріали справи зі вказівкою на конкретну сторінку і що саме потрібно знайти на цій сторінці;

4) даних про особу обвинуваченого (дані про судимість, поведінку на роботі та вдома, інші відомості, які можуть вплинути на міру покарання);

5) приведення пояснень обвинуваченого. Вказується, визнав себе винним чи ні, чим пояснює свої дії, які заперечення висуває, які докази подав;

6) вказівки на обставини, що сприяли вчиненню злочину.

3. Резолютивна частина обвинувального висновку складається з трьох елементів: а) анкетних даних обвинуваченого; б) формулювання обвинувачення; в) юридичної кваліфікації злочину.

Таким чином, у резолютивній частині містяться юридичні висновки, юридичні обґрунтування вимог прокурора. Фактичні обставини наводяться у стислій формі.

Складаючи резолютивну частину, потрібно пам'ятати:

1) вона повинна повністю впливати з описової частини;

2) не повторювати всіх обставин справи, а давати їх юридичне формулювання;

3) має містити індивідуалізоване обвинувачення стосовно кожного обвинуваченого.

4. Додатки до обвинувального висновку:

1) список осіб, що підлягають виклику в судове засідання, з зазначенням їх адреси і аркушів справи, де викладені їх показання або висновки;

2) довідка про рух справи та про застосування запобіжного заходу з зазначенням часу і місця тримання під вартою кожного з обвинувачених, якщо вони заарештовані;

3) довідки про речові докази, про цивільний позов, про заходи, вжиті до забезпечення цивільного позову і можливості конфіскації майна;

4) довідка про судові витрати в справі за час досудового слідства з посиланням на відповідні аркуші справи.

Склавши обвинувальний висновок, слідчий направляє справу прокурору.

5. Затвердження обвинувального висновку прокурором. Для того, щоб обвинувальний висновок отримав юридичну силу, він має бути затверджений прокурором.

Прокурор, отримавши матеріали від слідчого, зобов'язаний перевірити цю справу:

- ◆ чи мала місце подія злочину;
- ◆ чи має діяння, яке ставиться у вину обвинуваченому, склад злочину;
- ◆ чи були додержані під час провадження дізнання і досудового слідства вимоги КПК про забезпечення права підозрюваного і обвинуваченого на захист;
- ◆ чи немає в справі обставин, що тягнуть за собою закриття справи;
- ◆ чи пред'явлено обвинувачення з усіх установлених злочинних дій обвинуваченого;
- ◆ чи притягнуті як обвинувачені всі особи, що викриті у вчиненні злочину;
- ◆ чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону;
- ◆ чи додержано вимог закону при складанні обвинувального висновку;

- ◆ чи правильно обрано запобіжний захід;
- ◆ чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, і можливої конфіскації майна;
- ◆ чи виявлено причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, і чи вжито заходів до їх усунення;
- ◆ та інші вимоги КПК.

Прокурору дається п'ять днів на перевірку обвинувально-го висновку. Після цього він може прийняти такі рішення:

- а) затвердити висновок або скласти свій висновок;
- б) повернути справу слідчому на дослідження;
- в) закрити справу.

Прокурор має право: вносити зміни до обвинувального висновку, може змінити запобіжний захід. Затвердивши обвинувальний висновок, прокурор направляє справу в суд, повідомляє чи буде підтримувати обвинувачення в суді, повідомляє обвинуваченому, що справу направлено суд.

3.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

3.2.1. Попереднє розслідування

1. Порушення публічного обвинувачення. 2. Дізнання. 3. Проста підозра. 4. Достатня підозра. 5. Серйозна підозра.

1. Порушення публічного обвинувачення. Право порушення публічного обвинувачення належить прокуратурі (§ 152 КПК ФРН). Якщо предметом процесу є проступок, то прокуратура має право за згодою суду вирішити питання про

віддання до суду обвинуваченого без кримінального переслідування (якщо вина правопорушника незначна).

У справах про малозначні діяння прокуратура може відмовитися від публічного обвинувачення і одночасно покласти на правопорушника такі зобов'язання:

- ◆ виконати певну роботу з метою усунути шкоду, завдану діянням;
- ◆ внести певну грошову суму на користь установи чи в державну казну;
- ◆ виконати громадськокорисну роботу.

При цьому встановлюється певний строк (до одного року). Якщо обвинувачений виконує ці обов'язки, то він звільняється від відповідальності.

2. Досудове розслідування у формі дізнання (vorbereitende Untersuchung) проводиться прокуратурою і поліцією. Провадження дізнання в поліції покладено на визначену категорію урядовців, які згідно з Законом про судоустрій ФРН називаються допоміжними урядовцями. Вони стають такими за належністю до певного розряду урядовців, наприклад інспектор поліції (**Polizeiinspektor**). Цей розряд визначається урядом землі за погодженням з управлінням юстиції землі.

Провадження дізнання в повному обсязі відноситься до компетенції прокуратури. Поліція виконує лише окремі доручення прокуратури, а також за власною ініціативою розслідує кримінальні злочини з метою попередження заплутаних справ. У цьому випадку вона зобов'язана негайно передати всі матеріали справи прокурору (§ 163 КПК ФРН).

Основним завданням прокурорського дізнання є встановлення підозри у скоєнні кримінально караного діяння.

В дізнання не входить доведення вини обвинуваченого, а тільки встановлення підозри, так як доведення її ускладнювало б розшук інших підозрюваних і надавало б дізнанню обвинувальний характер. Оскільки поняттю підозри в німецькому кримінальному процесі надається велике значення, то в теорії

розроблена концепція підозри, яка за змістом є теоретичною і правовою основою стадії попереднього розслідування.

З методологічної точки зору підозра в кримінальному процесі ФРН відповідає філософській категорії вірогідності і виражає так звану персоналістську інтерпретацію вірогідності (точніше, той чи інший ступінь віри суб'єкта в існуванні якогось явища, якщо віра складає елемент раціонального). Поняття підозри визначається Г. Кюне як ретроспективно — прогностичний висновок, оснований на фактах і такий, що має якість перевірки. За ступенем вірогідності і функціональним призначенням розрізняють *три види підозри: проста, достатня, серйозна*.

3. Проста підозра, яка необхідна для початку дізнання, — це мінімальна вірогідність здійснення кримінально караного діяння. На даному етапі розслідування сумнів в тому, що злочин, який мав місце, може бути. Однак простого припущення про здійснення злочину недостатньо. Дізнання починається як за фактом, так і відносно конкретної особи.

4. Достатня підозра, як роз'яснює Верховний Суд ФРН, означає “Наявність фактів, які з аналізу практичного досвіду вказують на можливість засудження обвинуваченого судом на основі беззаперечного доказування. При цьому прокуратура не повинна з'ясовувати питання про здійснення злочину та про вину в повному обсязі в усіх деталях, а досліджувати тільки достатню підозру в здійсненні злочину та вині, яка вказує на вірогідність засудження обвинуваченого. Для цього повинні бути доказані лише деякі обвинувальні моменти, а в'яснення протиріч між показаннями обвинуваченого і отриманими результатами дізнання надається суду”.

5. Поняття серйозної підозри пов'язане з вирішенням питання про застосування такого заходу процесуального примусу, як тримання під вартою. Оскільки цей захід є найбільш радикальним вторгненням у сферу особистої свободи громадян,

охоронювану Конституцією, то визначена гарантія законного і обґрунтованого її застосування проглядається в тому, що підозра повинна бути серйозною. Згідно з § 112 КПК ФРН взяття під варту може бути застосоване, якщо обвинувачений серйозно підозрюється у здійсненні злочину і є основи арешту. Серйозна підозра мається на увазі тоді, коли на момент розслідування підозра є високою та вказує на те, що обвинувачений здійснив злочин і є вірогідність засудження його судом. Ступінь вірогідності підозри має бути достатньою.

Як тільки прокуратурі стало відомо із заяв громадян або інших джерел (повідомлень поліції, судових органів) про скоєне кримінально каране діяння, вона зобов'язана для вирішення питання про порушення публічного обвинувачення розслідувати обставини справи. Заяви та повідомлення можуть бути залишені без наслідків з правових або фактичних основ, і прокуратура не зобов'язана повідомляти приватним особам причини, з яких відмовлено в проведенні дізнання.

При провадженні дізнання прокурор має право вимагати від відповідних органів різні відомості (про освіту, майновий стан, податки, місце роботи, стан здоров'я обвинуваченого та ін.); допитати свідків, обвинувачених; застосовувати запобіжні заходи. Згідно з Законом "Про обмеження поштової, телеграфної і телефонної таємниці" від 13 серпня 1968 р. прокурор також має право дозволяти відомству з охорони конституції, управлінню безпеки Бундесверу, федеральній служби розвідки розкривати та переглядати кореспонденцію, а також прослуховувати і записувати на магнітофон телефонні розмови.

Прослуховування телефонних розмов обвинуваченого призначається на основі § 100а КПК ФРН за наявності підозри в здійсненні злочину, обґрунтованого фактичними даними, і тільки в справах про тяжкі злочини, вказані в законі. Прослуховування і запис телефонних розмов згідно з § 100b КПК ФРН можуть бути проведені тільки з дозволу судді, а при

невідкладності дій — з дозволу прокурора з наступним суддівським підтвердженням. У письмовому суддівському наказі вказується особа, відносно якої застосовується цей захід, вид, обсяг та строк прослуховування. В КПК ФРН встановлений строк до трьох місяців (§ 100 КПК ФРН), але він може бути продовжений. Цей наказ відсилається в органи федеральної пошти, які повинні забезпечити суддю, прокурора або допоміжних поліцейських службовців прослуховуванням телефонних розмов і ознайомленням з записом. Кабіни для прослуховування телефонних розмов розміщуються в приміщенні поліції. Службовці пошти лише забезпечують підключення до телефонної мережі на час і в обсязі, вказаному суддею. Якщо підстави, передбачені в § 100а КПК ФРН, відпали, то прослуховування негайно припиняється. Основний зміст звукозапису повинен бути викладений письмово у формі протоколу і доданий до матеріалів кримінальної справи.

При розслідуванні справи прокуратура має право вимагати від усіх органів і осіб різні відомості. Поліція зобов'язана виконувати усі вимоги і доручення прокуратури.

Затримання громадян з метою встановлення особи не може продовжуватися більше як 12 годин. Затриманий має бути негайно доставлений до дільничного судді для дачі санкцій на взяття під варту. При допиті обвинуваченого суддею дозволяється присутність представника прокуратури і захисника. При допиті свідків або експерта дозволяється присутність представника прокуратури, обвинуваченого і захисника.

Кримінально-процесуальним кодексом ФРН (§ 169) передбачені посади слідчого судді вищого земельного суду і слідчого судді Верховного суду ФРН (які розслідують складні злочини).

3.3. ФРАНЦІЯ

3.3.1. Порухення публічного позову

1. *Порухення публічного позову.*
2. *Попереднє слідство.*
3. *Мандати про явку, привід, затримання, арешт.*
4. *Дізнання.*
5. *Перевірка особи.*
6. *Віддання до суду.*

1. Порухення публічного позову (кримінального переслідування), а також керівництво судовою поліцією, нагляд за розслідуванням і підтримання обвинувачення в суді, забезпечення виконання судових рішень покладено на прокуратуру.

До системи органів прокуратури входять: прокурор Республіки (знаходиться при кожному трибуналі великої інстанції й одночасно особисто або через поліцейського комісара чи офіцера поліції обслуговує трибунал нижчої інстанції); генеральний прокурор при апеляційному суді (йому підпорядковуються всі прокурори Республіки в районі компетенції апеляційного суду); генеральний прокурор при Касаційному суді (він не має адміністративних функцій, але може давати керівні вказівки прокурорам при судових органах нижчого рівня на підставі практики Касаційного суду).

Кожен прокурор має заступників і помічників. Діяльністю органів прокуратури керує міністр юстиції, але сам він прокурорських функцій не виконує. Всі прокурори у Франції призначаються Президентом Республіки за поданням міністра юстиції.

Міністр юстиції має право повідомити генеральному прокуророві при апеляційному суді про всі відомі йому випадки порушення кримінального закону, запропонувати йому самому порушити або дати розпорядження про порушення кримінального переслідування. Такі ж повноваження генеральний прокурор при апеляційному суді має щодо проку-

рорів Республіки. Під його наглядом перебувають посадові особи й агенти судової поліції. Він може доручити їм збирання всіх відомостей, які вважає корисними в інтересах найкращого відправлення правосуддя.

Прокурор Республіки приймає скарги й повідомлення про злочини й вирішує, які заходи щодо них вжити: дати розпорядження про проведення всіх дій, необхідних для розшуку й переслідування осіб, винних у порушенні кримінального закону; повідомити поліцейським комісарам або офіцерам поліції й дати розпорядження про порушення кримінального переслідування; зажадати початку попереднього розслідування.

Попереднє розслідування у французькому кримінальному процесі має дві форми: попереднє слідство й дізнання.

2. Попереднє слідство є обов'язковим лише в справах про злочин. В окремих випадках воно може провадитися й у справах про делікти й проступки. У Франції кримінальні діяння за ступенем їхньої суспільної небезпеки, характером і розміром санкції поділяються на три категорії: а) злочини — діяння, за які призначають найбільш тяжкі покарання: довічне або довгострокове позбавлення волі, вигнання (смертна кара була скасована в 1981 р.); б) делікти — діяння, які караються позбавленням волі на строк понад два місяці і, як правило, не більш як на п'ять років і (або) штрафом понад дві тис. франків; в) проступки — незначні правопорушення, які караються позбавленням волі на строк до двох місяців і (або) штрафом до двох тис. франків. У 1986 р. порушення були розділені на п'ять класів, залежно від чого вони караються штрафом від 30 франків до 10 тис. франків. Максимальний строк позбавлення волі залишився два місяці (за повторне порушення п'ятого класу). Перші три класи порушень караються лише штрафом.

Проведення попереднього слідства є прерогативою слідчого судді, а в справах про діяння неповнолітніх — судді в справах неповнолітніх. Він призначається з числа суддів вищих трибуналів декретом Президента Республіки за поданням

міністра юстиції строком на три роки з правом відновлення цього строку.

Слідчий суддя може проводити слідство лише на підставі вимоги прокурора Республіки, в тому числі й у випадку явного проступку чи делікту.

Якщо потерпілий (у французькому кримінальному процесі він називається цивільним позивачем) подав скаргу слідчому судді, останній дає розпорядження про направлення її прокуророві Республіки з тим, щоб той заявив необхідні вимоги. При цьому в тих випадках, коли його скарга приводить у рух цивільний позов, потерпілий під загрозою неприйняття його позовної скарги мусить внести до канцелярії трибуналу суму, визнану необхідною для забезпечення витрат, пов'язаних з процесом. Ця сума встановлюється постановою слідчого судді.

Вимога прокурора Республіки про порушення справи може мати місце стосовно як визначеної, так і ще не відомої слідству особи.

Розслідуючи справу, слідчий суддя має право пред'явити обвинувачення будь-якій особі, але у вчиненні лише того діяння, яке вказане у вимозі прокурора. Якщо ж у ході розслідування слідчому судді стало відомо про діяння, не вказані у вимозі прокурора, він зобов'язаний негайно повідомити його про скарги, які надійшли до нього, або передати йому протоколи, в яких вони зафіксовані.

Слідчий суддя проводить усі слідчі дії, які він вважає за необхідні для встановлення істини. Якщо ж він не в змозі провести всі слідчі дії, то може дати письмове доручення посадовим особам судової поліції або судовим магістратам про проведення необхідних слідчих дій (за винятком допитів обвинуваченого та очних ставок з його участю). Цивільного позивача вони вправі допитати лише за його клопотанням.

Під час першої явки обвинуваченого слідчий суддя зобов'язаний встановити його особу, повідомити точно, яке діяння

ня ставиться йому за вину, і роз'яснити його право не давати ніяких показань, про що робиться відмітка в протоколі. Якщо обвинувачений захоче давати показання, слідчий суддя повинен негайно провести допит.

Слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його право обрати собі захисника, а в разі неможливості зробити вибір, сам призначає захисника, якщо обвинувачений просить його про це. Для обвинувачених, які не мають достатніх коштів, захисник призначається старшиною адвокатської колегії, як правило, з числа початкуючих адвокатів. Затриманий обвинувачений має право після першої ж явки до слідчого судді вільно спілкуватися зі своїм захисником.

Із загального правила про те, що коли обвинувачений забажає мати захисника, то до допиту можна приступити лише в присутності останнього, існують винятки: за так званих невідкладних обставин (свідок при смерті, існує загроза втрати доказів) слідчий суддя, обминувши процедуру дій при "першій явці", має право приступити за відсутності захисника до допиту обвинуваченого й проведення очних ставок.

Цивільний позивач також має право користуватися допомогою свого представника з моменту першого допиту.

Матеріали справи мають бути передані захисникові обвинуваченого й представникові цивільного позивача не пізніше ніж за 24 години до кожного допиту відповідно обвинуваченого чи цивільного позивача.

Слідчий суддя може залежно від обставин видати мандат про явку, на привід, на затримання або арешт обвинуваченого.

3. Мандати про явку, привід, затримання, арешт. Мандат про явку має на меті покласти на обвинуваченого обов'язок з'явитися до судді в указаний день і час.

Мандат на привід являє собою розпорядження, видане слідчим суддею публічним збройним силам (армії, жандармерії, поліції та органам державної безпеки) про негайне супроводження до нього обвинуваченого.

Мандат на затримання — це розпорядження, видане слідчим суддею коменданту арештного будинку прийняти й утримувати обвинуваченого.

Мандат на арешт являє собою звернене до публічних збройних сил розпорядження про розшук обвинуваченого й супроводження його в указаний у мандаті арештний будинок, де його приймуть і будуть утримувати.

Мандати підлягають виконанню на території всієї Республіки.

Слідчий суддя негайно допитує обвинуваченого, викликаного мандатом про явку. Обвинуваченого, затриманого на підставі мандату про привід, також допитують негайно, а якщо це неможливо — супроводжують до арештного будинку, де він не може бути затриманим більш як на 24 години.

Обвинуваченого, затриманого на підставі мандату про арешт, негайно супроводжують до арештного будинку. Він має бути допитаним протягом 48 годин після затримання. Якщо допит не проведений в указаний термін, комендант арештного будинку зобов'язаний направити обвинуваченого до прокурора Республіки, який заявляє вимогу слідчому судді або за його відсутності — голові трибуналу про негайне провадження допиту. Якщо допит не провадиться, обвинувачений підлягає звільненню.

Взяття під варту — винятковий запобіжний захід. Він не може перевищувати чотирьох місяців. Але якщо необхідно надалі тримати обвинуваченого під вартою, слідчий суддя має право подовжити цей строк ще до чотирьох місяців спеціальною мотивованою постановою, заснованою на матеріалах справи, а також за мотивованою вимогою прокурора Республіки.

Обвинувачений, який був попередньо звільнений або який у ході розслідування не був арештований (був під заставою), повинен з'явитися під варту не пізніше ніж напередодні судового розгляду. Після закінчення слідства матеріали на-

правляються прокурору Республіки, який зобов'язаний повідомити слідчому судді свої вимоги не пізніше триденного строку.

У постанові, винесеній слідчим суддею після закінчення попереднього слідства, вказуються прізвище та ім'я, місце, дата народження, місце проживання, професія обвинуваченого, юридична кваліфікація діяння, мотиви, на підставі яких обвинувачення визнається обґрунтованим чи необґрунтованим.

Про всі постанови слідчого судді представників обвинуваченого й цивільного позивача належить сповіщати рекомендованим листом протягом 24 годин. З матеріалами попереднього слідства вказані особи не знайомляться. На найважливіші постанови слідчого судді заінтересовані особи можуть принести апеляцію до обвинувальної камери.

4. У більшості випадків попереднє розслідування проводиться у формі поліцейського **дізнання**. До складу судової поліції входять посадові особи, чиновники й агенти. Посадовими особами судової поліції є: мери та їхні помічники; офіцери, чини жандармерії й окремі жандарми; поліцейські комісари, офіцери та деякі чини державної безпеки; комісари поліції, їхні помічники й офіцери поліцейської префектури.

Стадія дізнання починається з моменту отримання або виявлення інформації про вчинений злочин і закінчується прийняттям прокурором рішення про порушення кримінального переслідування (публічного позову). Існує чотири форми дізнання: дізнання очевидних злочинів (проступків); початкове (первісне) дізнання; “дізнання сумнівної смерті” і перевірка особи. Дізнання очевидних злочинів (проступків) поділяється на три групи:

- ♦ умови проступку очевидні — злочин здійснюється в момент виявлення або щойно завершений;
- ♦ умови очевидності презумуються — скоро після здійснення злочину підозрюваний переслідується “криками людей”, коли при ньому виявлені предмети

або на ньому є сліди, що дають підстави вважати його причетним до щойно здійсненого злочину;

- ♦ умови проступку прирівнюються до очевидного — коли злочинне діяння здійснено в жилому приміщенні і його господар (власник) запрошує прокурора чи офіцера судової поліції засвідчити цю обставину.

Це форма дізнання відрізняється тим, що при її провадженні поліція має широкі повноваження, враховуючи, що факт вчинення злочину очевидний. Це стосується, зокрема, права на застосування заходів процесуального примусу. Строк дізнання очевидних злочинів — *не більше восьми днів*.

Початкове (первісне) дізнання проводиться при відсутності ознак (умов) очевидності. Прокурор, отримавши повідомлення про здійснення злочину, якщо в ньому немає ознак очевидності і в той же час недостатньо інформації, щоб відразу порушити публічний позов, може направити судовій поліції вказівку про провадження дізнання. Офіцери та агенти судової поліції мають почати початкове дізнання (*ex officio*). Але всі їх процесуальні дії в такому випадку виконуються під контролем прокурора. Особливістю цієї форми дізнання є те, що права судової поліції щодо заходів процесуального примусу обмежені. Останніми роками у зв'язку зі справами про тероризм поліція отримала право на примусовий привід свідків, обшуки, виїмки (з санкції судді). Дозволено за згодою прокурора обшукувати автомобілі та проводити обшуки особи.

Закон від 15 червня 2000 р. визначає такі строки дізнання:

- ♦ якщо дізнання розпочато за ініціативою прокурора, то він і встановлює строк в кожному конкретному випадку (з правом продовження);
- ♦ якщо поліція діє за власною ініціативою, то про результати дізнання прокурор має бути повідомлений не пізніше, ніж *через шість місяців* після його початку.

Крім того, як тільки поліція встановила особу, яка підозрюється у скоєнні злочину, вона зобов'язана довести це до відома прокурора.

Якщо в ході дізнання застосовувалось затримання, то його строк не повинен перевищувати *шести місяців*. По закінченню цього строку прокурор зобов'язаний прийняти рішення про порушення кримінального переслідування або про відмову в його порушенні.

“Дізнання сумнівної смерті”. У випадку виявлення трупа, незалежно від того, чи йде мова про насильницьку смерть чи ні, але причини якої невідомі чи підозрілі (ст. 74 КПК Франції), офіцер судової поліції має повідомити про це прокурору, який або особисто прибуває на місце виявлення трупа для з'ясування обставин смерті, або доручає це офіцеру судової поліції. В результаті проведення дізнання констатується природна смерть особи, або, при зворотному висновку, настає подальша кримінально-процесуальна діяльність по розслідуванню причин смерті.

5. Перевірка особи. КПК Франції розрізняє перевірку особи у тісному значенні (*controle d'identité*), коли відсутні заходи процесуального примусу і встановлення особи (*verification d'identité*), коли такі заходи застосовуються.

Перевірка особи в тісному значенні (ст. 78-2 КПК) дає поліції право запропонувати будь-якій особі подати про себе відомості, якщо є докази, які дозволяють вважати, що дана особа скоїла або намагається скоїти кримінальне правопорушення, що вона готувалась його здійснити, що вона у змозі подати відомості з приводу здійсненого злочину або, вкінці, що вона розшукується владою.

Установлення особи (ст. 78-3 КПК Франції) проводиться, якщо громадянин відмовляється або не здатний подати про себе відомості. Поліція має право його затримати строком на чотири години, про що він може відразу ж повідомити прокурора, а також членам сім'ї та іншим особам. За час затримання поліція вживає заходи до того, щоб установити особу затриманого і зібрати про неї відомості. Як крайній засіб застосовується фотографування і дактилоскопування. По закінченню

чотирьох годин складається протокол, який направляється прокурору для прийняття рішення.

Після закінчення перевірки особи може початися дізнання чи попереднє слідство. В іншому випадку затриманий має бути звільнений, причому всі матеріали перевірки особи підлягають тоді знищенню під контролем прокурора не пізніше, ніж через шість місяців.

Посадові особи провадять усі необхідні дії з дізнання і мають право арештувати обвинуваченого. Про всі відомі їм злочини вони зобов'язані негайно інформувати прокурора Республіки, а після закінчення дізнання направити йому матеріали справи.

6. Віддання до суду. Органом, який здійснює віддання до суду осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів, є обвинувальна камера. Вона складається з голови і двох членів апеляційного суду. Обвинувальна камера збирається не рідше одного разу на тиждень, а з ініціативи голови чи на вимогу генерального прокурора — щоразу, коли в цьому виникає потреба.

Генеральний прокурор направляє справу зі своїм висновком до обвинувальної камери й сповіщає рекомендованим листом кожному із сторін про дату розгляду справи на засіданні обвинувальної камери. Сторони та їхні представники до засідання обвинувальної камери мають право викласти в письмовому вигляді свої міркування, які вони направляють прокуророві та іншим сторонам.

Розгляд справи відбувається в закритому засіданні в такому порядку. Спочатку з доповіддю виступає член обвинувальної камери, потім генеральний прокурор і представники сторін за своїм бажанням викладають коротко свої міркування. Після закінчення дебатів сторін обвинувальна камера вирішує питання про те, чи зібрано проти обвинуваченого достатньо доказів.

Якщо обвинувальна камера приходить до висновку, що діяння обвинуваченого не містить складу злочину, ні делікту, ні проступку, або коли особа, яка вчинила діяння, залишилася невідомою, або якщо немає достатніх доказів проти обвинува-

ченого, вона оголошує про припинення кримінального переслідування. Коли обвинувальна камера приходить до висновку, що діяння обвинуваченого є деліктом або проступком, вона розпоряджається про направлення справи відповідно до виправного або поліцейського трибуналу. Якщо діяння обвинуваченого містить склад злочину, обвинувальна камера виносить постанову про віддання обвинуваченого до суду присяжних. Обвинувальна камера може за клопотанням генерального прокурора, однієї із сторін або з власної ініціативи дати розпорядження про проведення додаткових слідчих дій, які вона вважає корисними. Додаткове розслідування провадиться одним із членів обвинувальної камери або слідчим суддею, уповноваженим нею для цієї мети.

Спеціальної процедури віддання до суду в справах про делікти й проступки немає. Справа про таке діяння направляється слідчим суддею, коли він його розслідував, або прокурором на розгляд відповідно виправного або поліцейського трибуналу.

3.4. АНГЛІЯ

3.4.1. Досудове провадження у кримінальних справах

1. Особи і органи, що мають право на порушення кримінального переслідування. 2. Поліцейське розслідування. 3. Інші органи розслідування.

1. Право порушення кримінального переслідування та збирання доказів в Англії теоретично майже цілком належить приватним особам. Вони не зобов'язані переслідувати злочинців у кримінальному порядку, їм відшкодовуються лише судові витрати.

Практично в більшості випадків кримінальне переслідування порушується і здійснюється поліцією. На поліцію припадає близько 90 відсотків справ, де кримінальне переслідування здійснюють державні органи.

Діяльність поліції в англійському кримінальному процесі вважається позапроцесуальною, і всі факти, здобуті нею, формально не визнаються доказами до тих пір, доки не будуть пред'явлені мировому судді (магістрату) й там закріплені. Це так звана процедура перед суддями, що допитують, яка замінює собою процесуальну стадію попереднього розслідування й одночасно є стадією віддання обвинуваченого до суду.

2. Поліцейське розслідування. Отримавши інформацію про здійснення злочину, поліція здійснює дії, направлені на встановлення особи, яка його здійснила, збір проти даної особи обвинувальних доказів, а також застосування до нього заходів процесуального примусу. Серед серйозних заходів процесуального примусу, які здійснюються без наказу судді, є арешт. Він здійснюється у справах про арештні злочини (злочини, що передбачають покарання у вигляді п'яти і більше років тюремного ув'язнення).

Без наказу судді у справах про “не арештні злочини” поліція може заарештувати будь-яку особу за наявності таких умов:

- ◆ невідомо прізвище або адреса підозрюваного або є сумніви в тому, що він назвав своє справжнє прізвище або адресу;
- ◆ є сумніви вважати, що арешт необхідний для запобігання фізичного впливу на людей або власність з боку підозрюваного;
- ◆ є підстави вважати, що арешт зможе запобігти фізичному впливу на самого підозрюваного;
- ◆ арешт необхідний для попередження повторного здійснення злочину підозрюваним;
- ◆ необхідно захистити дитину або іншу беззахисну особу від підозрюваного.

У справах про “серйозні арештні справи” наприклад, убивство, насильство, злочинні діяння, які можуть нанести значні збитки державі або громадському порядку, строк арешту може бути продовжений до 36 годин. Далі його може продовжити магістратський суддя, до якого має бути доставлений арештований.

При першому розгляді суд має право продовжити арешт до 72-х годин і потім ще раз — до 96-ти годин. Це максимальний строк поліцейського арешту.

Обшук, як правило, має проводитися на підставі судового наказу. Без судового наказу обшук проводиться при арешті; обшук місця проживання арештованого; особистий обшук при обшуку транспортних засобів за наявності підстав вважати, що у підозрюваного знаходяться крадені речі або заборонені предмети.

“Перехват повідомлень”, який включає, зокрема, і прослуховування телефонних розмов, проводиться без судового наказу. Дозвіл на провадження даної дії видає строком на три місяці (а якщо мова йде про інтереси національної безпеки і в деяких інших випадках — на шість місяців) Міністр внутрішніх справ, який має право самостійно визначати в своїх інструкціях критерії “серйозності злочинів”.

По закінченні поліцейського розслідування може бути прийняте одне з таких рішень:

- ♦ про відмову від кримінального переслідування без будь-яких умов;
- ♦ про попередження, яке буває “неформальне”, “формальне” і “офіційне”. На відміну від перших двох “офіційне” попередження являє собою реальну правову альтернативу кримінальному переслідуванню і особливу форму поліцейського переслідування. Його недолік — слабкий захист прав потерпілого. Відшкодування йому шкоди не є обов’язковою умовою застосування даної форми відмови від кримінального переслідування;
- ♦ про медитацію (посередництво). При такій формі завершення поліцейського розслідування перед прийнят-

тям рішення про порушення кримінального переслідування поліція передає справу в Службу медитації. До цієї Служби входять представники громадських організацій, Служби апробації, а інколи і самі поліцейські. Далі проводиться процедура примирення, коли медитатор почергово зустрічається з потерпілим і його кривдником і намагається знайти шлях до примирення — укладення угоди про відшкодування шкоди. Якщо медитація пройшла успішно, поліція відмовляється від кримінального переслідування;

- ♦ про передачу матеріалів справи у Королівську службу переслідувань. Ця форма застосовується тоді, коли поліція розкриває злочин і встановлює особу, яка його здійснила, а також визнає за доцільне і можливе подаліше кримінальне переслідування даної особи.

3. Королівська служба переслідувань приймає остаточне рішення про подальшу долю справи. Рішення Служби про припинення справи може бути оскаржене зацікавленою особою і піддане судовому контролю.

Попереднє розслідування провадять також **коронери** — посадові особи, які призначаються радами графств чи міст із числа адвокатів або лікарів, які здобули поряд з медичною освітою знання в галузі права. Коронер вправі розпочинати розслідування з власної ініціативи й провадити необхідні слідчі дії, в тому числі й арешти, без санкції суду. Свідки під страхом кримінальної відповідальності зобов'язані з'явитися на виклик коронера й дати показання.

Коронери провадять розслідування справ переважно при виявленні трупа, якщо причина смерті здається не природною або підозрілою. Коронер може розпорядитися про розтин трупа і, якщо не виявить нічого підозрілого, припинити на цьому розслідування. Якщо обставини настання смерті неясні, він скликає журі в складі від семи до одинадцяти присяжних і провадить розслідування. Кожна заінтересована у справі особа може допитувати свідків особисто або через адвокатів. За-

ключні промови не проголошуються. Коронер аналізує докази й дає роз'яснення присяжним з питань права. Результати коронерського розслідування оформляються вердиктом присяжних, який є підставою для направлення справи на розгляд суду присяжних.

Органом публічного обвинувачення є і **дирекція публічних переслідувань**, яка безпосередньо підпорядкована одному з членів уряду — генеральному атторнею. Основне завдання дирекції публічних переслідувань — підтримання обвинувачення в справах, які стосуються інтересів Корони. Директор публічних переслідувань призначається міністром внутрішніх справ, але діє під наглядом генерал-атторнея, який очолює адвокатуру. Він зобов'язаний здійснювати переслідування щодо особливо тяжких і складних за характером злочинів, зокрема тяжкого вбивства та інших, коли цього вимагають “суспільні інтереси” або виникають складності у здійсненні кримінального переслідування; він має право взяти на себе й переслідування в справі, порушеній іншими особами, в будь-якій стадії процесу.

Директор публічних переслідувань може залучити соліситора за своїм вибором для здійснення кримінального переслідування від його імені. Він зобов'язаний сприяти в питаннях кримінального переслідування порадами і допомогою керівним чиновникам поліції, судовим клеркам та іншим особам, які беруть участь у кримінальному процесі. Він також може виділити в їхнє розпорядження спеціальні суми для отримання наукових доказів, для оплати особливих витрат адвокатів.

Обвинувальні повноваження надано і ряду адміністративних відомств у справах про ті злочини, які зачіпають їхні інтереси. Так, **управління пошт** переслідує винних у злочинах, передбачених законом про поштову службу; **міністерство праці** — у справах про порушення фабричного законодавства; **міністерство торгівлі** — у справах про порушення законодавства відносно міри й ваги та про банкрутство.

3.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

3.5.1. Досудове провадження

1. Початок провадження кримінальної справи 2. Привілей свідка. 3. Особи і органи, що мають право на кримінальне переслідування. 4. Атторней. 5. Коронер. 6. Попереднє слухання справи у суді.

1. Провадження з конкретної кримінальної справи вважається розпочатим з моменту отримання інформації про злочин та її реєстрації, як правило, в поліції. Далі проводиться перевірка і оформлення фактичних даних. За результатами досудового етапу провадження приймаються рішення, які і визначають долю справи і особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, — про припинення досудового розслідування, порушення кримінального переслідування тощо.

Поліцейським дозволено виявляти і збирати предмети та документи, опитувати потерпілих, свідків, підозрюваних, упроваджувати інформаторів і отримувати необхідні дані від них, оглядати житлові та службові приміщення.

Зібрані поліцією фактичні дані використовуються для застосування заходів процесуального примусу. Для таких заходів примусу, як арешт і обшук, встановлений особливий правовий режим, “Право народу на охорону особи, житла, паперів та майна від необґрунтованих обшуків або арештів не повинно порушуватися і ордера на обшук або арешт не будуть видаватися без достатніх підстав, підтверджених присягою або урочистою обіцянкою. Такі ордера мають містити детальний опис місця обшуку, а також осіб і майна, які підлягають арешту” (IV поправка до Конституції США).

При взятті під варту (за наказом суду чи без нього) поліція:

- ♦ обшукує підозрюваного і вилучає у нього зброю, предмети, які можуть слугувати як докази у справі;
- ♦ заносить у поліцейський журнал прізвище та ім'я арештованого, час його доставки та суть того, в чому він підозрюється;
- ♦ фотографує і знімає відбитки пальців;
- ♦ дає можливість хоча б один раз зателефонувати будь-якій особі (родичам, друзям, адвокату).

У справах про менш тяжкі злочини затриманий може бути відпущений під письмове зобов'язання про явку за викликом, під заставу або обіцянку, що він вишле поштою узгоджену суму грошової застави і буде своєчасно з'являтися за викликом суду чи особи яка проводить розслідування справи.

Найрозповсюдженішою слідчою дією є допит. Особливістю його є те, що в законі відсутній чітко зафіксований порядок його оформлення. Не вимагається установлена форма (дані про особу допитуваного, попередження про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих показань, час допиту, застосування звукозапису). Поліцейський фіксує показання в своєму записнику, а потім — у звіті за результатами розслідування справи. Цим звітом він може користуватися, коли його викличуть у суд і запропонують дати під присягою показання з приводу того, що і як він довідався у ході розслідування справи.

Закон основну увагу надає створенню умов, які б виключали можливість зловживань при провадженні допитів. Однією із таких умов є рішення Верховного суду США у справах Ескобедо і Міранди:

- ♦ визнання своєї вини підозрюваним під час допиту в поліції не можна вважати допустимим доказом, якщо воно було зроблено після відмови надати підозрюваному можливість зустрітись зі своїм захисником;

- ♦ до того, як буде задано будь-яке питання, особа має бути попереджена, що у неї є право на мовчання, що будь-яка заява, яку особа зробить, може бути використана в якості доказу проти неї, а також що в неї є право на те, щоб був присутній його або призначений захисник.

2. Привілей свідка (witness privilege). “Будь-яка особа може бути свідком, якщо інше не передбачено Федеральними правилами доказування” (правило 601). Винятки:

- ♦ свідок не може давати показання з приводу якогось факту, якщо не подані докази, достатні для висновку про те, що даний свідок особисто сприймав цей факт (правило 602);
- ♦ свідок не може давати показання, якщо не принесе присягу або урочисто не запевнить, що буде говорити тільки правду (правило 603);
- ♦ суддя, головуючий при розгляді конкретної кримінальної справи, не може бути свідком по даній справі (правило 605);
- ♦ не може давати показання і присяжний з приводу обставин, пов’язаних зі справою, у розгляді якої він брав участь. Він також має право відмовитись від дачі показань про те, як проходило обговорення у нарадчій кімнаті при постановленні вердикту і що вплинуло на зайняту ним позицію (правило 606).

Ряд привілеїв свідка закріплено в інших нормативних актах:

- ♦ свідок може не давати показання проти себе (привілей проти самообвинувачення);
- ♦ право свідка на адвокатську, лікарську, комерційну, подружню, сімейну таємницю, таємницю сповіді (Звід законів штату Флорида);
- ♦ обвинувачений у кримінальній справі має привілей не бути викликаним в якості свідка і не давати показань;

- ♦ будь-яка особа має привілей відмови від розкриття (disclose) будь-якого матеріалу, який може бути інкримінований їй;
- ♦ особа, яка перебуває у шлюбі має право відмовитися від дачі показань проти особи або власності своїх родичів, а також осіб, які проживають разом з нею (§§ 930, 940, 972 Доказового кодексу штату Каліфорнія).

Існують й інші привілеї (більш детально див.: *Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филлимонов Б.А.* Уголовный процесс западных государств. — М., 2002. — С. 234—238).

Законом про реформу інституту безпеки свідків 1984 р. визначаються заходи, які можуть бути застосовані правоохоронними органами:

- ♦ забезпечення зміни місця проживання з наданням допомоги з перевезення меблів і товарів домашнього вжитку;
- ♦ сприяння у зміні місця роботи;
- ♦ заміна документів, що ідентифікують особу;
- ♦ нерозголошення відомостей про нове місце проживання.

3. Особи і органи, що мають право на кримінальне переслідування. Порушувати кримінальне переслідування й підтримувати обвинувачення в суді може *потерпілий* від злочину. Але не всякий потерпілий має необхідну освіту, хист, засоби, необхідні для збирання доказів. У США є численні *приватні розшукові бюро*, які за плату проводять розшуки на користь того, хто до них звертається. Агенти розшукових бюро часто виступають у суді як свідки обвинувачення і на їхніх показаннях ґрунтуються вироки. До послуг таких бюро і пов'язаних з ними юридичних контор, як правило, звертаються фірми й об'єднання, якщо вони є потерпілими й бажають порушити й вести кримінальне переслідування.

Як уже зазначалось у попередній главі, в більшості випадків кримінальне переслідування в США порушується і ве-

деться поліцією, **федеральним бюро розслідувань (ФБР) і органами атторнейської служби.**

Основним органом розслідування є поліція, до складу якої входять численні установи, які створюються різними владами. Прийнято розрізняти поліцію федеральну, поліцію штатів і місцеву.

ФБР розслідує найнебезпечніші злочини, які переслідуються за федеральними законами. ФБР — це також і контрольно-розвідувальна служба США.

Характер діяльності інших федеральних органів розслідування у межах поліції визначений федеральним законодавством з урахуванням їхньої належності до тієї чи іншої галузі виконавчої влади. Так, **Секретна служба**, яка є частиною Міністерства фінансів США, розслідує фальшування грошей та інші злочини, які завдають шкоди фінансовій системі США. На неї ж покладено розслідування і попередження злочинів, які стосуються безпеки президента й віце-президента, членів їхніх сімей, а також безпеки деяких членів уряду США.

Федеральне бюро імміграції та натуралізації Міністерства юстиції США здійснює розслідування порушень законів про імміграцію та натуралізацію.

Компетенція органів розслідування, які входять до структури поліції кожного із штатів, визначається законодавством штатів, їхня територіальна юрисдикція обмежена штатом. Начальник поліції підпорядковується губернатору.

Компетенція федеральних органів розслідування і відповідних органів у штатах чітко не розмежована, оскільки відповідальність за деякі злочини може бути передбачена й федеральним законом, і законом штату. Місцева поліція являє собою багато різних за структурою так званих поліцейських сил: очолювана шерифом поліція округу, поліція самоврядних населених пунктів, поліція міст.

4. Атторней — особа, яка здійснює правозастосовну діяльність від імені та в інтересах довірителя. Таким довірите-

лем може бути, наприклад, федеральний уряд, уряд штату чи орган місцевого самоврядування. Один із основних обов'язків атторнея — проведення розслідування порушень закону і пред'явлення обвинувачення в кримінальних справах.

Для виконання своїх обов'язків атторнеї багатьох адміністративно-територіальних одиниць, великих міст мають у своєму розпорядженні спеціальні відділи слідчих, сформованих із співробітників атторнея, або із співробітників поліції, які передаються в його розпорядження тимчасово.

Федеральна атторнейська служба складається з окружних атторнеїв (один на два—три штати), генерал-атторнея (міністра юстиції) та їхніх помічників. Всіх їх призначає президент США за порадою і згодою сенату строком на чотири роки.

У більшості штатів атторнеї обираються населенням на чотири роки, в інших штатах — призначаються губернатором або генерал-атторнеєм. Генерал-атторней обирається або призначається губернатором штату і майже не залежить від нього, а останній — не підпорядковується федеральній владі.

Атторней має широкі повноваження. Він може порушити кримінальне переслідування, припинити справу одноособовим рішенням, у тому числі й тоді, коли справа вже знаходиться на розгляді суду. При цьому він не зобов'язаний виносити мотивовану постанову.

Як уже відмічалось, “атторней” часто перекладається як “прокурор”, становище атторнея в системі органів влади, сфера діяльності й правомочності його мають значні відмінності порівняно з тими, які є в країнах, де існує інститут прокуратури.

Як повірений у юридичних справах виконавчої влади атторней має у зв'язку з цим велику владу, значно більшу, ніж прокурор у тій чи іншій західноєвропейській країні. Він може виступати як адвокат у цивільній справі та обвинувач у кримінальній справі, як урядовий юрисконсульт з техніко-юридичних питань і як радник із широких проблем політики. Атторнейські служби управляють тюрмами і займа-

ються справами іммігрантів; співробітники цих служб діють як слідчі й розшукові агентства; у віданні генерального атторнея США знаходяться контррозвідка й політичний розшук — функції, які в інших країнах покладені на відомства, організаційно не пов'язані з прокуратурою.

5. Органом розслідування в США є також **коронер**. Він встановлює причини смерті у тих випадках, коли вони не відомі або коли є підстави припускати, що смерть була насильною. Коронер проводить розслідування з участю присяжних, кількість яких установлене процесуальним законодавством штатів. Якщо в межах округу виявлено труп, коронер проводить його попередній огляд. Потім із числа місцевих жителів він скликає присяжних, які беруть участь в огляді трупа й допиті свідків. Коли коронер і присяжні не можуть визначити причину смерті, вони вправі розпорядитися про проведення судово-медичного розтину трупа. Висновки коронерського розслідування називаються вердиктом. У ньому вказується, чи мало місце вбивство, яка медична причина смерті, коли, де і яким чином було здійснено вбивство, а також ім'я винного, якщо воно встановлене.

Цей вердикт не є актом віддання до суду. Відповідно до порядку, встановленому у штаті, він направляється окружному атторнею, який складає обвинувальний акт і передає його до органу віддання до суду — великого журі, якщо законом штату воно передбачене, або безпосередньо до суду. Вердикт разом із матеріалами розслідування може бути направлений коронером також безпосередньо до суду, при якому має бути скликане велике журі. Ні обвинувач, ні велике журі, ні суд у своїх рішеннях не зв'язані цим вердиктом. Вони можуть установити, наприклад, що смерть була наслідком злочину, хоч коронерське розслідування дійшло висновку, що мав місце нещасний випадок. Коронер і судово-медичний експерт виступають потім у суді як свідки.

Органами розслідування в США є також різного роду **комітети й комісії**, створювані органами виконавчої влади

(комітет з розслідування організованої злочинності, комісія з розслідування вбивства президента Джона Кеннеді та ін.).

Формально вважається, що дані, зібрані органами розслідування, не мають доказової ваги і призначені як матеріал для підтримання обвинувачення, а не для суду. Поліцейські і співробітники ФБР виступають як свідки в суді з приводу виявлених ними обставин, а також подають суду заяви допитаних осіб. Після закінчення розслідування справа передається до суду. Потерпілий може звернутися до суду й безпосередньо.

6. Попереднє слухання справи у суді. Офіційно вважається, що процесуальною стадією розслідування кримінальної справи є попереднє слухання справи в суді, діяльність же поліції та ФБР з розслідування злочинів виходить за межі кримінального процесу, тобто є не процесуальною. У зв'язку з цим теоретично першим кроком кримінального процесу в США вважається доставка до мирового судді (магістрату) особи, яка заарештована за підозрою у вчиненні злочину, для з'ясування питання про обґрунтованість порушення кримінального переслідування і про запобіжний захід.

Після приводу обвинуваченого суддя повинен повідомити йому про висунуте проти нього обвинувачення, про право на сприяння захисника під час попереднього розслідування і на відмову від такого розслідування. Якщо обвинувачений відмовився від попереднього розслідування, суддя пред'являє йому обвинувачення і вирішує питання про те, відпустити його під заставу чи взяти під варту. Суддя з власної ініціативи може, а за клопотанням атторнея — зобов'язаний допитати свідків обвинувачення і зафіксувати їхні показання. Якщо обвинувачений не відмовився від розслідування справи, суддя може надати йому певний строк для запрошення захисника й для виклику свідків.

Розслідування має бути закінченим, як правило, в одному засіданні. Спочатку допитуються свідки обвинувачення. Об-

винувачений і його захисник можуть піддати їх перехресному допиту. Після цього обвинувачений має право дати пояснення щодо пред'явленого йому обвинувачення, а також показання під присягою як свідок захисту. Потім допитуються свідки захисту, яких обвинувач може піддати перехресному допиту. Показання свідків, а також пояснення і показання обвинуваченого заносяться до протоколу або стенографуються.

Заслухавши показання і пояснення, суддя вирішує питання про те, чи достатньо підстав для притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. Якщо таких підстав немає, він постановляє зняти з обвинуваченого обвинувачення, тобто припинити справу. З'ясувавши ж, що таких підстав достатньо, суддя притягує обвинуваченого до кримінальної відповідальності і, якщо справа йому підсудна, у тому ж засіданні вирішує справу по суті й виносить вирок. Якщо ж справа йому не підсудна, нижчий суд направляє її до того суду, якому вона підсудна.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Які завдання вирішуються на стадії порушення кримінальної справи?
2. Які приводи до порушення кримінальної справи передбачені законом?
3. Які є способи перевірки заяв і повідомлень про злочини?
4. Що є підставою до порушення кримінальної справи?
5. Хто має право порушити кримінальну справу?
6. Який порядок порушення або відмови в порушенні кримінальної справи?
7. Які форми має досудове розслідування?

8. Які строки провадження досудового розслідування?
9. Які слідчі дії передбачає закон?
10. Який порядок допиту свідка й потерпілого?
11. Чим відрізняється очна ставка від допиту?
12. Який порядок проведення очної ставки й оформлення її результатів?
13. Які є види огляду? Який процесуальний порядок провадження й оформлення огляду?
14. Який процесуальний порядок пред'явлення особи для впізнання передбачає закон?
15. Які мета й порядок відтворення обстановки та обставин події?
16. У чому полягають відмінності обшуку та виїмки?
17. У яких випадках слідчий має право проводити обшук:
а) без мотивованої постанови судді; б) без винесення постанови про проведення обшуку?
18. Які основні процесуальні правила проведення обшуку та виїмки?
19. У чому полягають особливості проведення обшуку та виїмки в приміщеннях дипломатичних представництв?
20. Які підстави та порядок призначення експертизи?
21. Що є підставою для притягнення особи як обвинуваченого?
22. Який порядок пред'явлення обвинувачення?
23. Які правила оформлення протоколу допиту обвинуваченого?
24. Які підстави та умови для зупинення досудового слідства?
25. Які підстави і порядок закриття кримінальної справи?
26. Коли і в якому порядку досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку?
27. Яке юридичне значення має обвинувальний висновок?
28. Які вимоги до форми та змісту обвинувального висновку передбачає закон?

29. Які документи додаються до обвинувального висновку?

30. Які питання має з'ясувати прокурор, одержавши справу з обвинувальним висновком?

31. Які рішення може прийняти прокурор у справі, що надійшла до нього з обвинувальним висновком?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

32. Кому належить право порушення публічного обвинувачення в німецькому кримінальному процесі?

33. Які особливості публічного обвинувачення за КПК ФРН?

34. Які особливості провадження в справах про малозначні діяння?

35. Хто розслідує кримінальні справи?

36. Який порядок і строк затримання підозрюваного?

37. Який порядок застосування застави?

ФРАНЦІЯ

38. На кого покладається порушення кримінальної справи?

39. Яка система органів прокуратури?

40. Які є форми попереднього розслідування?

41. За якими справами попереднє слідство є обов'язкове?

42. Які права має слідчий суддя?

43. Що таке мандат про явку, привід, затримання, арешт?

44. Які строки тримання обвинуваченого під вартою?

45. Хто має право проводити дізнання в кримінальному процесі?

46. Хто здійснює віддання обвинуваченого до суду?

47. Як відбувається розгляд справ при відданні обвинуваченого до суду?

АНГЛІЯ

48. Хто має право порушити кримінальну справу?
49. Хто проводить попереднє розслідування?
50. Хто такий коронер, які його права й обов'язки?
51. Які завдання виконує дирекція публічних переслідувань?
52. Які права має директор публічних переслідувань?
53. Які органи мають обвинувальні повноваження?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

54. Які особи і органи мають право порушити кримінальну справу?
55. Хто такий атторней?
56. Яка структура федеральної атторнейської служби?
57. Які повноваження атторнея?
58. Які повноваження коронера?
59. Коли офіційно починається процесуальна стадія розгляду кримінальної справи?
60. Які дії проводить мировий суддя при доставці затриманого до суду?
61. Які питання вирішує мировий суддя?

Глава 4

ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ У СУДАХ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

4.1. УКРАЇНА

4.1.1. Підсудність

1. Поняття і значення підсудності. 2. Види підсудності. 3. Передача справи за підсудністю.

1. Поняття і значення підсудності. Підсудність — це властивість справи, яка визначає, до відання якого суду відноситься розгляд кримінальної справи в суді першої інстанції.

Для чого КПК встановлює підсудність:

- ♦ для того щоб суди найбільш ефективно здійснювали свої обов'язки;
- ♦ з метою забезпечення доступності суду для населення.

Підсудність визначається нормами КПК (гл. 2, ст.ст. 33—42) і лише у виняткових випадках встановлюється спеціальними актами держави.

Наприклад, у 1953 р. Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР створено Особливе присутствіє Верховного Суду СРСР для розгляду справи Берії (міністра внутрішніх справ, соратника Сталіна).

Значення. Підсудність:

а) є однією з важливих гарантій законного і обґрунтованого розгляду кримінальних справ, для чого вимагається, щоб суд добре знав місцеві умови (районні суди), специфіку злочину (військові суди);

б) забезпечує надходження в суди справ з урахуванням місця, яке займає кожен з них у судовій системі;

в) забезпечує здійснення принципу рівності всіх громадян перед судом.

2. Види підсудності: територіальна (місцева), предметна (родова), персональна (спеціальна), альтернативна і за зв'язком справ.

Територіальна або місцева підсудність вказує на те, якому з одноіменних судів підсудна справа. Підставою для визначення територіальної підсудності, як загальне правило, є місце вчинення злочину.

Якщо місця вчинення злочину встановити не можна, то справа повинна бути розглянута судом, в районі діяльності якого закінчено дізнання чи досудове слідство в даній справі.

Предметна або родова підсудність визначається характером здійсненого злочину, вираженого кваліфікацією за статтею КК. Місцевим судам підсудна більшість справ. Як закріплено ст. 33 КПК, районному (міському) суду підсудні всі кримінальні справи, крім справ, підсудних судам вищого рівня і військовим судам.

Апеляційному суду по першій інстанції підсудні такі кримінальні справи:

1) про злочини проти основ національної безпеки України, передбачені ст.ст. 109—114 КК України;

2) про злочини, за вчинення яких КК України передбачає покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

У випадках особливої складності або важливості справи, підсудної місцевому суду, — апеляційний суд має право прийняти її до свого провадження (ст. 34 КПК).

Персональна або спеціальна підсудність — це підсудність справ військовим судам.

Військовим судам гарнізонів як суду першої інстанції підсудні справи про злочини осіб, які мають військове звання до підполковника, капітана другого рангу включно, крім тих справ, які підсудні військовим судам вищого рівня.

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

Військовим судам регіону, Військово-Морських Сил, як судам першої інстанції, підсудні:

1) справи про злочини осіб, які мають військове звання полковника, капітана I рангу і вище;

2) справи про злочини осіб, які займають посаду від командира полку, капітана корабля першого рангу і вище, а також осіб, рівних їм за службовим становищем;

3) справи про всі злочини, за які в умовах мирного часу законом передбачена можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Альтернативна підсудність визначається ст. 39 КПК. В разі об'єднання в одному провадженні кримінальних справ по обвинуваченню декількох осіб у вчиненні декількох злочинів, коли ці справи підсудні двом або декільком одноіменним судам, справу розглядає той суд, в районі діяльності якого було порушено кримінальну справу або закінчено досудове слідство.

Підсудність за зв'язком справ визначається можливістю об'єднати в одному провадженні кримінальні справи по обвинуваченню однієї особи або групи осіб в скоєнні злочину чи злочинів (ст. 40 КПК).

При цьому діють такі правила. Якщо одна особа або група осіб обвинувачується у вчиненні декількох злочинів, справи про які підсудні різноіменним судам, то справа розглядається судом вищого рівня.

Якщо одна особа або група осіб обвинувачується у вчиненні декількох злочинів і справа хоча б про одну з них або про один із злочинів підсудна військовому суду, то справу розглядає військовий суд.

При обвинуваченні групи осіб у вчиненні одного або кількох злочинів, що не є військовими злочинами, якщо щодо хоча б одного з обвинувачених справа підсудна загальному суду, справа щодо всіх обвинувачених розглядається загальним судом.

3. Передача справи за підсудністю. Справу на розгляд того чи іншого суду направляє прокурор. Однак суд не зв'язаний юридичною оцінкою обвинувачення, яку дав прокурор. Суд може внести зміни: щодо юридичної оцінки злочинів, щодо підсудності справи.

Передача справи з одного суду в інший можлива з двох підстав:

- 1) якщо справа підсудна не тому суду, в який вона передана до розгляду;
- 2) доцільності її розгляду в суді, якому вона не підсудна.

Порядок передачі справи за підсудністю залежить від того, коли саме суд установить факт непідсудності і який характер непідсудності.

Якщо непідсудність виявлена в стадії попереднього розгляду справи, то суддя своєю постановою направляє справу за підсудністю.

Якщо це буде встановлено в судовому засіданні, суд може залишити справу в своєму провадженні (якщо справа підсудна однойменному суду, щоб не допускати тяганини).

Передача справи судом вищого рівня, який приступив до розгляду справи, до суду нижчого рівня не допускається.

Коли справа підсудна суду вищого рівня або військовому суду, вона обов'язково направляється за підсудністю.

В окремих випадках з метою:

- ◆ забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи;
- ◆ забезпечення виховної ролі суду справа може бути передана на розгляд суду за:
  - ◆ місцем проживання чи роботи обвинуваченого;
  - ◆ місцем знаходження більшості свідків (це допускається лише до початку її розгляду в судовому засіданні).

Питання про передачу справи з одного місцевого суду до іншого вирішується головою відповідного апеляційного суду.

Питання про передачу справи до суду іншої області або військового суду іншого регіону вирішується Головою Верховного Суду України чи його заступником.

Спори про підсудність між судами не допускається. кримінальна справа, надіслана з одного суду до іншого в порядку, встановленому гл. 2 КПК, повинна бути прийнята цим судом до свого провадження, якщо при цьому не перевищується компетенція суду.

4.1.2. Попередній розгляд справи суддею

1. Поняття і значення стадії попереднього розгляду справи суддею. 2. Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи. 3. Порядок досудового розгляду справи. 4. Повернення справи на дослідження, закриття справи, зупинення справи і направлення її за підсудністю. 5. Особливості досудового розгляду в справах приватного обвинувачення. 6. Питання, які підлягають вирішенню суддею в зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду.

1. Поняття і значення стадії попереднього розгляду справи суддею.

Попередній розгляд справи суддею — третя стадія кримінального процесу України, в якій суддя, не вирішуючи наперед питання про винність, перевіряє наявність всіх необхідних даних для розгляду справи по суті в суді першої інстанції.

Починається ця стадія з моменту надходження справи до суду і триває від 10 до 30 днів (ст. 241 КПК). Суддя перевіряє повноту, всебічність і об'єктивність дослідження обставин справи і дотримання всіх інших вимог закону при провадженні розслідування.

Перевірка є необхідною передумовою для успішного розгляду справи. Підготовку до основного судового розгляду не можна відносити до формальностей, так як вона має суттєве значення до подальшого розгляду справи. Необхідно звертати

увагу і виправляти порушення закону органами слідства, прокуратури, а інколи і закривати справу.

Значення цієї стадії:

- ♦ в охороні прав особи, щодо якої порушена справа;
- ♦ у підвищеній якості досудового розслідування;
- ♦ у сприянні успішному виконанню завдань правосуддя.

Саме в цій стадії обвинувачений стає іменуватися підсудним.

2. Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи. У справі, що надійшла від прокурора, суддя з'ясовує щодо кожного з обвинувачених такі питання:

1) чи підсудна справа суду, на розгляд якого вона надійшла;

2) чи немає підстав для її закриття або зупинення;

3) чи правильно складений обвинувальний висновок;

4) чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу;

5) чи не було допущено під час порушення справи, провадження розслідування вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду.

За клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого чи його представника суддя з'ясовує також питання про те, чи немає підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб.

За клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника суддя з'ясовує також питання про те, чи немає підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено.

3. Порядок досудового розгляду справи. Попередній розгляд справи здійснюється суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. Про день досудового розгляду справи повідомляються також інші учасники процесу, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Попередній розгляд справи починається з доповіді прокурора щодо можливості призначення справи до судового розгляду. Якщо в судове засідання з'явилися інші учасники судового розгляду, вони висловлюють свої думки щодо питань, зазначених в ст. 237 КПК, та заявлених ними клопотань.

Прокурор висловлює свою думку щодо клопотань, заявлених іншими учасниками судового розгляду. Постанова судді виноситься в нарадчій кімнаті, в разі необхідності може вестися протокол. Про строки вже згадувалось — до 10 днів (якщо справа невелика) і у разі складності справи — не більше 30 днів з дня надходження її до суду.

Які можуть бути рішення суду:

- ◆ про призначення справи до судового розгляду;
- ◆ про зупинення провадження у справі;
- ◆ про повернення справи прокуророві;
- ◆ про направлення справи за підсудністю;
- ◆ про закриття справи;
- ◆ про повернення справи на додаткове розслідування.

Щодо першого пункту, то він найпоширеніший в суді. За наявності достатніх підстав суддя виносить постанову про призначення справи до судового розгляду, в якій зазначається:

- а) місце й дата її винесення;
- б) посада й прізвище судді;
- в) прізвище, ім'я і по батькові обвинуваченого;
- г) підстави призначення справи до розгляду;
- д) стаття кримінального кодексу, за якою пред'явлено обвинувачення;
- е) рішення з інших питань, пов'язаних з підготовкою справи до розгляду.

Постанова судді оскарженню не підлягає, на неї не може бути внесено подання прокурором.

4. Повернення справи на дослідження, закриття справи, зупинення справи і направлення її за підсудністю.

Повернення справи на дослідження. Суддя з власною ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, йо-

го захисника чи законного представника, потерпілого, позивача, відповідача або їх представників своєю постановою повертає справу на додаткове розслідування у випадках:

- ◆ коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду;
- ◆ якщо необхідно притягнути інших осіб до кримінальної відповідальності;
- ◆ якщо необхідно перекваліфікувати дії обвинуваченого за статтею КК, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено.

У постанові суддя зазначає підстави повернення справи на додаткове розслідування і вказує, які слідчі дії мають бути проведені при досліджуванні. У постанові також повинно бути вирішено питання про запобіжний захід щодо обвинуваченого.

Копія постанови протягом 3 діб після її винесення надсилається сторонам.

На постанову протягом 7 діб з дня її винесення сторони можуть подати апеляції до суду вищого рівня, а якщо справа розглядається по першій інстанції апеляційним судом, — касаційні подання чи скарги до касаційного суду (ст. 246 КПК).

Закриття справи. За наявності обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, ст.ст. 7¹, 7², 8, 9, 10 і 11¹ КПК, суддя своєю мотивованою постановою закриває справу, скасовує запобіжні заходи, заходи забезпечення цивільного позову і конфіскації майна, а також вирішує питання про речові докази, зокрема про гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом.

Копія постанови протягом 3 діб після її винесення надсилається сторонам.

На постанову протягом 7 діб з дня її винесення сторони можуть подати апеляції до суду вищого рівня, а якщо справа розглядається по першій інстанції апеляційним судом, — касаційні подання чи скарги до касаційного суду (ст. 246 КПК).

Зупинення справи і направлення її за підсудністю. Коли при попередньому розгляді справи з'ясується, що обвинувачений зник і місце перебування його невідоме, суддя виносить постанову про зупинення провадження у справі до розшуку обвинуваченого.

У разі захворювання обвинуваченого, що виключає можливість його участі у судовому розгляді справи, суддя своєю постановою зупиняє провадження у справі до його видужання.

Встановивши, що справа не підсудна суду, на розгляд якої вона надійшла, суддя виносить постанову про направлення справи за підсудністю.

Постанова про зупинення справи чи направлення її за підсудністю оскарженню не підлягає, на неї не може бути внесено подання прокурором.

Повернення справи прокурору. Якщо прокурором були суттєво порушені вимоги статей КПК:

- ♦ ст. 228 — перевірка прокурором справи з обвинувальним висновком;
- ♦ ст. 229 — рішення прокурора у справі з обвинувальним висновком;
- ♦ ст. 230 — складання прокурором нового обвинувального висновку;
- ♦ ст. 231 — зміна прокурором обвинувачення;
- ♦ ст. 232 — направлення прокурором справи до суду,

суддя повертає справу прокурору для усунення виявлених порушень.

Постанова про повернення справи прокурору оскарженню не підлягає, на неї може бути внесено подання прокурором.

5. Особливості досудового розгляду в справах приватного обвинувачення. Скарга потерпілого повинна відповідати вимогам, які встановлені КПК щодо обвинувального висновку:

- ♦ ст. 223 — обвинувальний висновок;
- ♦ ст. 224 — додатки до обвинувального висновку.

Суддя, одержавши від потерпілого скаргу з проханням порушити справу, приймає одне із таких рішень:

1) залишає скаргу без розгляду, якщо вона не відповідає вимогам, зазначеним у КПК, та повертає її особі, яка подала скаргу;

2) за наявності до того підстав відмовляє в порушенні кримінальної справи або надсилає її за належністю прокурору;

3) за наявності достатніх даних, які вказують на вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст. 27 КПК, порушує кримінальну справу і призначає її до розгляду.

Не пізніше як за три доби до слухання справи підсудному має бути вручена копія скарги потерпілого, копія постанови судді про порушення кримінальної справи та повістка про виклик його у судове засідання.

Зустрічне обвинувачення в справах про злочини, зазначених в ст. 27 КПК, можуть бути об'єднані в одну справу.

На постанову судді про відмову в порушенні кримінальної справи протягом семи діб можна подати апеляцію до апеляційного суду.

6. Питання, які підлягають вирішенню суддею в зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду. Приймавши рішення про призначення справи до судового розгляду, суддя вирішує такі питання:

1) про призначення захисника у випадках, коли його участь у справі є обов'язковою;

2) про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу;

3) про визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілою, відповідачем, представником потерпілого, позивача, відповідача, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи;

4) про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов не був заявлений під час розслідування справи;

5) про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання, та витребування додаткових доказів;

6) про заходи щодо забезпечення цивільного позову;

7) про виклик у необхідних випадках перекладача;

8) про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;

9) про день і місце судового розгляду справи;

10) всі інші питання, які стосуються підготовчих до суду дій.

За наявності підстав вважати, що в стадії судового розгляду відповідно до ст. 299 КПК будуть досліджуватися лише деякі докази або вони не будуть досліджуватися взагалі, суддя вправі викликати в судове засідання лише тих осіб чи витребувати лише ті докази, про допит чи дослідження яких надійшли клопотання від учасників судового розгляду.

Суддя не вправі відмовити учасникам судового розгляду у дослідженні в стадії судового розгляду доказів, якщо вони є належними і допустимими.

Що нового з'явилося тут?

У новій редакції ст. 299 КПК відмічається, що суддя вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють підсудний та інші учасники судового розгляду зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оспорювати ці фактичні обставини справи та розмір цивільного позову у апеляційному порядку.

І ще нове. Суддя, не вправі відмовити учасникам судового розгляду у дослідженні доказів, якщо вони є належними і допустимими.

За три доби до слухання справи підсудному має бути вручена копія обвинувального висновку і повістка про виклик.

У копії обвинувального висновку і додатках до нього з метою забезпечення безпеки осіб адреси їх не зазначаються. Такі особи викликаються до суду через органи, які здійснюють заходи безпеки.

Згідно зі ст. 255 КПК всім учасникам гарантується право на ознайомлення з матеріалами справи. Матеріали щодо заходів безпеки осіб для ознайомлення не пред'являються.

Справа призначається до розгляду не пізніше 10 діб. Складні справи — 20 діб з дня досудового її розгляду.

4.1.3. Загальні положення судового розгляду

- 1. Суть судового розгляду.*
- 2. Рівність прав учасників судового розгляду.*
- 3. Розпорядок судового засідання.*
- 4. Межі судового розгляду.*

1. Суть судового розгляду. Судовий розгляд — четверта стадія українського кримінального процесу, яка є центральною і найважливішою. Суть її полягає в тому, що суд з участю суб'єктів процесу досліджує в судовому засіданні всі докази й постановляє вирок. Якраз у цій стадії реалізуються завдання правосуддя. Всі попередні стадії можуть розглядатися як необхідні етапи підготовки до судового розгляду, а наступні стадії — як етапи перевірки правильності проведеного судового розгляду й постановленого вироку.

Суд першої інстанції при розгляді справи повинен безпосередньо дослідити докази в справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів, оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи. Судове засідання в кожній справі відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Розгляд тими самими суддями інших справ до закінчення початої справи не допускається.

2. Рівність прав учасників судового розгляду. Обвинувач, підсудний, захисник, потерпілий, а також цивільний позивач і цивільний відповідач та їхні представники в судовому розгляді користуються рівними правами щодо подання доказів, участі в дослідженні доказів і заявленні клопотань.

Розгляд справи в засіданні суду першої інстанції відбувається з участю підсудного, явка котрого до суду є обов'язковою. Розгляд справи за відсутності підсудного допускається лише у виняткових випадках: 1) коли підсудний перебуває за межами України й ухиляється від явки до суду; 2) коли справу про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, підсудний просить розглянути за його відсутності. Проте суд має право і в цьому разі визнати явку підсудного обов'язковою.

3. Розпорядок судового засідання. Підтримання порядку під час судового засідання покладається на суддю, який розглядає справу одноособово, або на головуючого при колегіальному розгляді справи. Всі учасники судового розгляду, а також усі присутні в залі судового засідання повинні беззаперечно виконувати їхні розпорядження. Всі учасники судового розгляду звертаються до суду, дають показання й роблять заяви стоячи. Відступати від цього правила можна лише з дозволу судді або головуючого. Особи віком до 16 років, коли вони не є підсудними, потерпілими або свідками в справі, не допускаються до залу суду.

Якщо підсудний порушить порядок засідання або не підкориться розпорядженням судді чи головуючого, його попереджають про те, що в разі повторення зазначених дій його буде видалено із залу засідання. При повторному порушенні порядку судового засідання підсудного за постановою судді чи ухвалою суду можна видалити із залу засідання тимчасово або на весь час судового розгляду справи. У цьому випадку вирок після його винесення негайно оголошується підсудному.

У разі невиконання розпорядження судді або головуючого прокурором, захисником йому роблять попередження, а при подальшому невідкоренні розгляд справи може бути відкладено, якщо неможливо без шкоди для справи замінити цю особу іншою. Одночасно суддя або суд повідомляє про це відповідно прокурора вищого рівня, президію колегії адвокатів, громадську організацію або трудовий колектив.

За невідкорення розпорядженню головуючого або порушення порядку під час судового засідання свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші громадяни несуть відповідальність за ч. 1 ст. 185³ Кодексу про адміністративні правопорушення у вигляді штрафу або адміністративного арешту до 15 діб.

4. Межі судового розгляду. Розгляд справи в суді проводиться тільки щодо обвинувачених і лише за тим обвинуваченням, за яким їх віддано до суду. Коли дані судового слідства вказують, що підсудний вчинив ще й інший злочин, за яким обвинувачення не було йому пред'явлене, суд, не зупиняючи розгляду справи, за клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника виносить ухвалу (постанову), якою про вчинення цього злочину повідомляє прокурора. В тих випадках, коли нове обвинувачення тісно пов'язане з початковим і окремих розгляд їх неможливий, уся справа повертається для додаткового розслідування. У зв'язку з новим обвинуваченням суд може змінити або обрати запобіжний захід щодо підсудного.

Під час судового розгляду до закінчення судового слідства прокурор вправі змінити пред'явлене особі обвинувачення. Зміна обвинувачення не допускається, якщо цим будуть порушені правила про підсудність чи обов'язковість проведення досудового слідства. У цьому випадку за наявності до того підстав прокурор заявляє клопотання про повернення справи на дослідження.

Прийшовши до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення потрібно змінити, прокурор виносить постанову, в якій формулює нове обвинувачення та викладає мотиви прийнятого рішення. Прокурор оголошує постанову і вручає її копії підсудному, його захиснику і законному представнику, потерпілому, позивачу, відповідачу і їх представникам. Постанова долучається до справи.

Якщо в постанові прокурора ставиться питання про застосування кримінального закону, який передбачає відпові-

Глава 4. Проведення в кримінальних справах у судах першої інстанції

дальність за менш тяжкий злочин, чи про зменшення обсягу обвинувачення, то суд роз'яснює потерпілому та його представнику їх право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Якщо потерпілий та його представник відмовились підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, а також у всіх інших випадках, суд роз'яснює підсудному, що той буде захищатись в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд справи не менше ніж на три доби для надання підсудному, його захиснику і законному представнику можливості підготуватись до захисту проти нового обвинувачення. За клопотанням підсудного цей строк може бути скорочений. Після закінчення цього строку розгляд справи продовжується (ст. 277 КПК).

Суд своєю ухвалою, а суддя постановою вправі поставити перед прокурором питання про порушення справи щодо свідка, потерпілого, експерта або перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок чи неправдивий переклад лише одночасно з постановленням вироку.

Суд своєю ухвалою (постановою) закриває справу, якщо прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення і потерпілий не вимагає продовження розгляду справи. У протилежному ж випадку потерпілий підтримує обвинувачення (ст. 267 КПК).

Повернення справи на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства чи дізнання може мати місце як за ініціативою судді або суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду лише тоді, коли ця неповнота або неправильність не може бути усунута в судовому засіданні.

Якщо під час судового розгляду справи будуть встановлені підстави для закриття справи, суддя або суд, вислухавши думку учасників судового розгляду й висновок прокурора, своєю постановою або ухвалою закриває справу.

Суд своєю ухвалою (постановою) закриває справу про злочини, зазначені у ст. 8, 27 КПК, за примиренням сторін чи у зв'язку з неявкою потерпілого в судові засідання без поважних причин.

На ухвалу, постанову протягом семи діб з дня її винесення сторони можуть подати апеляції до апеляційного суду, а якщо справа розглядається по першій інстанції апеляційним судом — касаційні подання чи скаргу до касаційного суду (ст. 282 КПК).

4.1.4. Порядок судового розгляду

1. Частина судового розгляду. 2. Підготовча частина судового засідання. 3. Судове слідство. 4. Судові дебати. 5. Останнє слово підсудного. 6. Постановлення вироку. 7. Особливі порядки провадження.

1. Частина судового розгляду. Судовий розгляд справи складається з п'яти частин: підготовчої частини судового засідання; судового слідства; судових дебатів; останнього слова підсудного; постановлення і проголошення вироку, постанови або ухвали.

2. Підготовча частина судового засідання починається з його відкриття. У призначений для розгляду справи час суддя або головуючий відкриває судові засідання й оголошує, яка справа розглядатиметься.

Потім суддя або головуючий оголошує про явку до суду прокурора, підсудного, захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників, перекладача, свідків, експертів і спеціалістів і повідомляє про причини неявки відсутніх.

Суд перевіряє повноваження представників громадських організацій, які прибули для участі в справі й вирішує питан-

ня про допуск їх до участі в справі. Коли в розгляді справи бере участь перекладач, суддя або головуючий роз'яснює йому обов'язок правильно робити потрібний у судовому засіданні переклад і попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий переклад, про що від перекладача відбирається підписка.

Встановлюється особа підсудного. Після цього суддя або головуючий запитує, чи вручена йому й коли саме копія обвинувального висновку. В разі невручення або вручення у строк менший, як за три дні до розгляду справи в судовому засіданні, розгляд справи необхідно відкласти на три дні з обов'язковим врученням підсудному обвинувального висновку чи копії постанови судді та повістки у справах приватного обвинувачення. При несвоєчасному врученні підсудному зазначених документів справа може бути розглянута в судовому засіданні лише в разі, якщо про це просить підсудний.

Після виконання зазначених дій суддя або головуючий оголошує учасникам судового розгляду склад суду в даній справі, прізвище запасного судді, якщо він є, прокурора, захисника, перекладача, експерта, секретаря, роз'яснює підсудному та іншим учасникам судового розгляду належне їм право відводу та запитує їх, чи заявляють вони проти кого-небудь відвід, і вирішує заявлені клопотання.

Коли підсудний не з'явиться без поважних причин у судовому засіданні в справах, у яких його явка обов'язкова, суд відкладає розгляд справи й може покласти на підсудного судові витрати, пов'язані з відкладеним засіданням. Крім того, суд має право прийняти рішення про привід підсудного й про заміну запобіжного заходу на більш суворий або про обрання запобіжного заходу, якщо його не було обрано раніше.

Якщо в судовому засіданні не з'явиться прокурор або захисник і їх неможливо замінити іншими особами, слухання справи належить відкласти. Заміна захисника, що не з'явився, допускається тільки за згодою підсудного. Прокуророві, а також

захисникові, які вперше вступили в справу, суд зобов'язаний надати час для ознайомлення з матеріалами справи й підготовки до участі в судовому засіданні. Про неявку прокурора або адвоката в судове засідання суд повідомляє відповідні органи.

У разі неявки в судове засідання потерпілого суд, вислухавши думку учасників судового розгляду, вирішує питання про розгляд справи або відкладення його залежно від того, чи можливо за відсутності потерпілого з'ясувати всі обставини справи й захистити його права та законні інтереси. У разі неявки без поважних причин потерпілого або його представника в справах приватного обвинувачення справа підлягає закриттю, однак за клопотанням підсудного в цих випадках вона може бути розглянута за відсутності потерпілого.

До потерпілого, який не з'явився без поважних причин, суд може застосувати привід. За злісне ухилення від явки до суду потерпілий несе відповідальність за ч. 1, ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Суд у виняткових випадках може звільнити потерпілого, щодо якого здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися в судове засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ним раніше (ст. 290 КПК).

Якщо в судове засідання не з'явиться цивільний позивач або представник його інтересів, суд не розглядає цивільного позову, проте за потерпілим зберігається право заявити позов у порядку цивільного судочинства. Суд може за клопотанням цивільного позивача розглянути цивільний позов за його відсутності. У випадках, коли позов підтримує прокурор або ж позов заявлений установою, підприємством чи організацією, суд розглядає його незалежно від явки цивільного позивача або його представника.

У разі неявки свідка, експерта або спеціаліста суд вислуховує думку учасників судового розгляду про можливість розгляду справи або відкладення її. Відкладаючи розгляд справи, суд вживає заходів щодо виклику осіб, які не з'явилися. Якщо

свідок не з'явився без поважних причин, суд має право застосувати примусовий привід через органи міліції. Суд у виняткових випадках може звільнити свідка, щодо якого здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися в судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ним раніше (ст. 292 КПК).

У випадку винесення судом ухвали про відкладення справи суд може допитати свідків, експерта або спеціаліста, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, які з'явилися. Якщо після відкладення розгляду справи вона розглядається в тому ж складі суду, повторний виклик зазначених осіб у судові засідання провадиться лише в необхідних випадках (ст. 292¹ КПК).

Після перевірки судом явки учасників судового розгляду й позитивного вирішення питання про можливість почати слухання справи суддя або головуючий дає розпорядження про видалення свідків із зали судового засідання в окрему кімнату. Вживаються заходи для того, щоб допитані свідки не спілкувалися з недопитаними. Потерпілий, експерт і спеціаліст із зали суду не видаляються.

Суддя або головуючий роз'яснює підсудному, потерпілому, цивільному позивачеві, спеціалістові, експерту їхні права та обов'язки в судовому засіданні, попереджає експерта про кримінальну відповідальність за відмову виконувати обов'язки експерта й за дачу завідомо неправдивого висновку; опитує учасників судового розгляду, чи мають вони клопотання про виклик нових свідків та експертів, про витребування нових доказів. При заявленні клопотання суд вислуховує думку прокурора та інших учасників судового розгляду й розв'язує ці клопотання постановою або ухвалою. Відхилення клопотань не позбавляє права заявляти їх протягом усього судового слідства.

Суд може з власної ініціативи винести постанову або ухвалу про виклик у судові засідання нових свідків, про призначення експертизи й витребування документів та інших доказів.

У тих випадках, коли суд визнає за необхідне викликати нових свідків та експертів чи витребувати інші докази, він або відкладає розгляд справи, або забезпечує явку свідків та експертів чи витребування інших доказів, продовжуючи розгляд справи.

3. Судове слідство — центральна частина судового розгляду, в якій суд та інші учасники процесу досліджують усі докази, необхідні для вирішення справи.

Починається судове слідство з читання обвинувального висновку. В справах приватного обвинувачення оголошується скарга потерпілого. Якщо в справі заявлено цивільний позов, оголошується також позовна заява. Обвинувальний висновок оголошує прокурор, за згодою сторін — тільки резолютивну частину обвинувального висновку, скарги — потерпілий чи його представник, позовну заяву — цивільний позивач чи його представник. Після цього суддя або головуючий роз'яснює підсудному, а коли підсудних декілька — кожному з них суть обвинувачення і запитує, чи воно їм зрозуміле, чи визнають вони себе винними й чи бажають давати показання, а також чи визнають вони позов.

Суддя або головуючий запитує учасників судового розгляду, в якій послідовності, на їхню думку, належить допитувати підсудних, потерпілих, свідків, експертів і провадити дослідження інших доказів, після чого суд своєю ухвалою встановлює порядок дослідження доказів.

Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються постановою судді чи ухвалою суду. Суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють підсудний та інші учасники судового розгляду зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позицій, а також роз'яснює їм, що

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

у такому випадку вони будуть позбавлені права оспорювати ці фактичні обставини справи та розмір цивільного позову у апеляційному порядку.

Якщо для вирішення питання щодо обсягу доказів, які будуть досліджуватися, необхідно допитати підсудного, суд вирішує його після допиту підсудного. Допит підсудного, якщо тільки він не відмовляється від дачі показань, провадиться обов'язково (ст. 299 КПК).

Важливим засобом одержання доказів на суді є допит. КПК встановлює коло осіб, які провадять допит, і його порядок.

Допит підсудного починається з пропозиції судді або головуючого дати в справі показання, після чого підсудного допитують прокурор, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач або їхні представники, захисник, інші підсудні. Потім підсудного допитують судді та народні засідателі. Суд має право протягом усього допиту підсудного учасниками судового розгляду ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Оголошення судом показань підсудного, даних під час досудового розслідування або на суді, дозволяється як з ініціативи суду, так і за клопотанням прокурора та інших учасників судового розгляду в таких випадках:

- 1) за наявності істотних суперечностей між показаннями, які підсудний дав на суді й під час досудового слідства або дізнання;
- 2) у разі відмови підсудного давати показання на судовому слідстві;
- 3) коли справа розглядається за відсутності підсудного.

У разі, коли відповідно до ст. 299 КПК суд обмежив дослідження фактичних обставин справи допитом підсудного, він після допиту останнього опитує учасників судового розгляду, чи бажають вони доповнити судове слідство і чим саме. У випадках заявлення клопотань суд їх обговорює і розв'язує, про що виносить ухвалу, а суддя — постанову. Після розв'язання

клопотань і виконання додаткових дій головуєчий оголошує судове слідство закінченим і переходить до судових дебатів.

Допит потерпілого провадиться перед допитом свідка за тими ж правилами, що й свідка. Перед дачею кожним з них показань головуєчий встановлює їхню особу, попереджає про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, а свідка — й про кримінальну відповідальність за відмову дати показання.

Свідки допитуються по одному за відсутності інших, ще не допитаних свідків. Кожному свідкові перед допитом його по суті справи ставляться запитання, щоб з'ясувати його стосунки з підсудним і потерпілим, і пропонується розповісти все те, що йому відомо в справі. Після того його допитують прокурор, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, підсудний, судді та народні засідателі.

Якщо свідка викликано в судове засідання за клопотанням прокурора або інших учасників судового розгляду, запитання цьому свідкові ставить спочатку той учасник судового розгляду, за клопотанням якого свідка викликано. Свідок, викликаний з ініціативи суду, допитується в загальному порядку. Допитані свідки залишаються в залі судового засідання й не можуть покинути його до закінчення судового розгляду без дозволу судді або головуєчого. Кожного свідка можна додатково допитати або передопитати в присутності інших, уже допитаних свідків або на очній ставці.

Свідок, даючи показання, може мати при собі нотатки в тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які важко утримати в пам'яті. Свідкові дозволяється зачитувати документи, які стосуються даного ним показання. Ці документи належить пред'явити суду й учасникам судового розгляду на їхню вимогу; за постановою судді чи ухвалою суду вони можуть бути приєднані до справи.

Суд з власної ініціативи або за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду може оголосити показання

свідка, дані під час досудового розслідування або на суді, у випадках: 1) наявності істотних суперечностей між показаннями, які свідок дав на суді й під час досудового слідства або дізнання; 2) неявки в судові засідання свідка, явка якого з тих чи інших причин неможлива.

Для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням прокурора, адвоката чи самого свідка виносить вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, та надання права учасникам процесу слухати його показання, ставити запитання та слухати відповіді на них.

У разі, коли існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Якщо допитати свідка з використанням технічних засобів неможливо, суд допитує його у відсутності підсудного. Допитаний свідок видаляється із залу судового засідання. Після повернення підсудного до залу суду головуючий знайомить його з показаннями свідка і надає йому можливість дати пояснення з цього приводу (ст. 303 КПК).

Експертиза в суді призначається у випадках, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Експерт у судовому засіданні бере участь у дослідженні доказів і може з дозволу суду ставити запитання підсудному, потерпілому й свідкам про обставини, які мають значення для його висновку.

Після з'ясування обставин, що мають значення для висновку експерта, суддя або головуючий пропонує прокуророві, підсудному, його захисникові та іншим учасникам судового розгляду подати у письмовому вигляді питання, які вони бажають поставити експертові. Суд обмірковує ці питання, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усуває ті з них, які не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює ті питання, які він ста-

вить перед експертом з власної ініціативи. Питання, на які му- сить відповісти експерт, суддя або головуючий оголошує і пе- редає експертові у письмовому вигляді, після чого останній складає висновок. Висновок експерта дається у письмовому вигляді, оголошується ним у судовому засіданні й приєднується судом до справи.

Після оголошення висновку експертові можуть ставитися запитання про роз'яснення і доповнення його висновку. Пи- тання, поставлені експертові, та відповіді на них заносяться до протоколу судового засідання. Суд може призначити додатко- ву або повторну експертизу. У цих випадках розгляд справи може бути відкладено.

Речові докази мають бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду, а коли це необхідно — свідкам і експертам. Особи, яким пред'явлені речові докази, можуть звертати увагу суду на ті або інші особливості, які мають значення для вирішення справи, про що відзначається у прото- колі судового засідання. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судові засідання, провадиться у разі необхідності на місці їх знаходження.

Документи, що є доказами у справі, мають бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Ці дії можуть провадити- ся як з ініціативи суду, так і за клопотанням учасників судово- го розгляду в будь-який момент судового слідства. З приводу відомостей, які містяться в документі, в необхідних випадках можуть бути допитані підсудні, потерпілі, свідки, витребувані й перевірені інші докази.

Огляд місця події в необхідних випадках провадиться су- дом з участю прокурора, підсудного, його захисника, по- терпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, а коли цього вимагають обставини справи — то й з участю свідків та експертів. Прибувши на місце огля- ду, суддя або головуючий оголошує судові засідання продов- женим, і суд приступає до огляду. При цьому підсудному,

свідкам, потерпілому та експертам можуть бути поставлені у зв'язку з оглядом запитання. Обвинувач, підсудний, його захисник та інші учасники судового розгляду мають право при огляді звертати увагу на все те, що, на їхню думку, може сприяти з'ясуванню обставин справи. Хід проведення огляду та його результати фіксуються в протоколі судового засідання.

З метою перевірки і уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства, суд вмотивованою ухвалою, а суддя — постановою вправі доручити органу, який проводив розслідування, виконати певні слідчі дії. В ухвалі чи постанові зазначається, для з'ясування яких обставин і які саме слідчі дії необхідно провести, та встановлюється строк виконання доручення.

Особа, яка виконує доручення проводить відповідну слідчу дію з додержанням вимог, передбачених главами 11—18 КПК. Протоколи слідчих дій та інші здобуті докази передаються суду, який дав доручення. Протокол слідчої дії та інші докази, що надійшли від органу, який виконував доручення досліджуються в судовому засіданні й приєднуються до справи (ст. 315¹ КПК).

Після розгляду судом усіх доказів, що є в справі, суддя або головуючий опитує учасників судового розгляду, чи бажають вони доповнити судове слідство й чим саме. У випадках заявлення клопотань суд їх обговорює і розв'язує, про що виносить постанову чи ухвалу. Після розв'язання клопотань і виконання додаткових дій суддя або головуючий оголошує судове слідство закінченим.

4. Судові дебати. Після закінчення судового слідства суд переходить до судових дебатів, які є важливою складовою частиною судового розгляду. В ході дебатів підводяться підсумки судового слідства, провадяться аналіз та оцінка зібраних і досліджених у суді доказів, робляться висновки в справі.

Дебати полягають у промовах прокурора, потерпілого — в справах приватного обвинувачений, а в справах, в яких проку-

рор не бере участі, — цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, захисника, а за його відсутності — самого підсудного.

Учасники судового розгляду мають право в судових дебатах посилатися тільки на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час цих дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства суд знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Суд не вправі обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Суддя або головуючий зупиняє учасників судових дебатів лише в тих випадках, коли вони в промовах виходять за межі справи, що розглядається.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить захисникові, а коли його немає — підсудному. Репліка являє собою коротке заперечення на промову, виголошену тим чи іншим учасником судових дебатів. Наприклад, прокурор може виступити з реплікою, в якій наводить ті чи інші заперечення проти яких-небудь положень, висловлених у промові захисника. Репліку можна використати лише один раз.

5. Останнє слово підсудного. Після промови захисника або підсудного суддя чи головуючий оголошує судові дебати закінченими й надає підсудному останнє слово. У ньому підсудний повідомляє суду все, що він вважає за потрібне сказати перед видаленням суду до нарадчої кімнати для постановлення вироку. Суд не вправі обмежувати тривалість останнього слова підсудного певним часом. Ставити запитання підсудному під час останнього слова не дозволяється. Коли підсудний в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для справи, суд із своєї ініціативи, а також за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства суд відкриває судові дебати з приво-

ду додатково досліджених обставин і надає останнє слово підсудному.

Заслухавши останнє слово підсудного, суд негайно переходить до нарадчої кімнати для постановлення вироку, про що суддя або головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання.

6. Постановлення вироку. КПК України вирок суду визначає як рішення суду першої інстанції про винність або невинність відданої до суду особи (ст. 32). Велике соціальне й правове значення вироку визначають ті високі вимоги, яким він повинен відповідати з точки зору його змісту, структури, порядку постановлення. Основні вимоги — законність та обґрунтованість.

Законним є вирок, винесений на основі правильного застосування матеріального закону і з дотриманням при розслідуванні та розгляді справи вимог процесуального закону. Обґрунтованість вироку означає, що його зміст і висновки мають відповідати фактичним обставинам справи, базуватися на доказах, розглянутих у судовому засіданні.

Вирок постановляється в окремому приміщенні — нарадчій кімнаті. Під час наради й постановлення вироку в нарадчій кімнаті можуть бути присутніми лише судді, які входять до складу суду в даній справі. Судді не мають права розголошувати міркування, що висловлювалися в нарадчій кімнаті.

Постановленню вироку передують наради суддів. Головуючий повинен ставити на обговорення кожне питання в такій формі, щоб на нього можна було дати тільки позитивну або негативну відповідь. При вирішенні кожного окремого питання ніхто із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий голосує останнім. Всі питання вирішуються більшістю голосів.

Суддя, який залишився в меншості, має право викласти письмово свою окрему думку, яка приєднується до справи, але

оголошенню не підлягає. Коли кримінальна справа, в якій є окрема думка, не розглядалася судом апеляційної інстанції, то після того, як вирок суду набрав законної сили, окрема думка разом зі справою направляється голові суду вищого рівня для вирішення питання про необхідність перегляду справи в касаційному порядку.

Коли під час наради при постановленні вироку суд визнає необхідним з'ясувати будь-яку обставину, яка має значення для справи, то він, не постановляючи вироку, своєю ухвалою відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства залежно від його результатів суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин, надає підсудному останнє слово й виходить до нарадчої кімнати, щоб постановити вирок, або якщо дослідження цих обставин у суді виявилось неможливим, винести ухвалу про направлення справи на додаткове розслідування.

Постановляючи вирок, суд має вирішити такі питання:

- ◆ чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний;
- ◆ чи містить це діяння склад злочину та якою саме статтею кримінального закону він передбачений;
- ◆ чи винен підсудний у вчиненні цього злочину;
- ◆ чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин;
- ◆ чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність підсудного, та які саме;
- ◆ яка саме міра покарання має бути призначена підсудному й чи повинен він її відбувати;
- ◆ чи підлягає задоволенню цивільний позов, на чію користь та в якому розмірі й чи підлягають відшкодуванню збитки, заподіяні потерпілому, якщо цивільний позов не був заявлений;
- ◆ що зробити з майном, описаним для забезпечення цивільного позову й можливої конфіскації майна;

Глава 4. Проведення в кримінальних справах у судах першої інстанції

- ◆ що зробити з речовими доказами, зокрема з грошима, цінностями та іншими речами, нажитими злочинним шляхом;
- ◆ на кого покладаються судові витрати і в якому розмірі;
- ◆ який запобіжний захід слід обрати щодо підсудного;
- ◆ чи слід застосовувати до підсудного примусове лікування, чи встановити над ним опікування. Примусове лікування може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.

Відповідно до закону вирок може бути двох видів: обвинувальним або виправдувальним (ст. 327 КПК).

Суд виносить обвинувальний вирок, коли винність підсудного у вчиненні злочину доведена. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і постановляється лише на достовірних доказах. Всі сумніви щодо доведеності обвинувачення, якщо їх не можна усунути, тлумачаться на користь підсудного.

Якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. Суд постановляє обвинувальний вирок без призначення покарання, якщо на момент розгляду справи в суді діяння втратило суспільну небезпечність або особа, яка його вчинила, перестала бути суспільне небезпечною.

Виправдувальний вирок постановляється: а) коли не встановлено події злочину; б) коли в діянні підсудного немає складу злочину; в) коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину.

Незалежно від того, з яких підстав винесено виправдувальний вирок, він цілком реабілітує підсудного, визнає його невинним у пред'явленому обвинуваченні. При постановленні виправдувального вироку суд зобов'язаний роз'яснити виправданому порядок відновлення його порушених прав і відшкодування матеріальних збитків.

Постановляючи обвинувальний вирок, суд залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову задовольняє цивільний позов цілком або частково чи відмовляє в цьому. При виправданні підсудного через недоведення його участі у вчиненні злочину або за відсутністю події злочину суд відмовляє в цивільному позові. При виправданні підсудного за відсутністю в його діях складу злочину суд залишає позов без розгляду.

При задоволенні цивільного позову суд до набрання вироком законної сили може постановити про вжиття заходів щодо забезпечення цивільного позову, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Розв'язавши в нарадчій кімнаті всі питання, що підлягають вирішенню, суд переходить до складання вироку. Кожен вирок незалежно від його виду й характеру складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної.

У вступній частині вироку вказується, що він постановлений ім'ям України, зазначаються назва суду, який виносить вирок, місце й час постановлення вироку, склад суду, секретар, учасники судового розгляду, перекладач, якщо він брав участь у судовому засіданні, прізвище, ім'я та по батькові підсудного, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу підсудного, що мають значення для справи, й кримінальний закон, що передбачає злочин, у вчиненні якого обвинувачується підсудний.

Мотивувальна частина обвинувального вироку містить формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу, мотивів і наслідків учиненого злочину. В ній наводяться обставини, які визначають ступінь винності кожного з підсудних, докази, на яких ґрунтуються висновки суду щодо кожного підсудного, із зазначенням мотивів, що пояснюють, чому суд ґрунтує свій вирок саме на цих доказах і відкидає інші. У разі визнання частини обвинувачення необ-

Глава 4. Проведення в кримінальних справах у судах першої інстанції

грунтованою суд повинен указати підстави цього. Суд зобов'язаний також навести мотиви зміни обвинувачення та обрання даної міри покарання або звільнення підсудного від покарання, підстави до застосування умовного засудження або покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, а також підстави обрання міри покарання, яка може призначатися лише за обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, що зазначені в законі, за яким кваліфіковано злочин.

Якщо суд визнає необхідним застосувати до підсудного примусове лікування або встановити над ним опікування, в мотивувальній частині вироку зазначаються мотиви такого рішення. За наявності клопотань громадських організацій або трудових колективів про умовне засудження і про передачу їм підсудного для перевиховання і виправлення суд у мотивувальній частині вироку зазначає мотиви задоволення чи відхилення клопотань.

Мотивувальна частина виправдувального вироку має містити формулювання обвинувачення, яке пред'явлене підсудному й визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення. Не допускається включення до вироку формулювань, які ставлять під сумнів невинність виправданого. Викладаються також підстави для задоволення або відхилення цивільного позову.

У резолютивній частині обвинувального вироку вказуються: прізвище, ім'я та по батькові підсудного; кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним; покарання, призначене підсудному за кожним з обвинувачень, що визнані судом доведеними; остаточна міра покарання, обрана судом; початок строку відбування покарання; тривалість іспитового строку, якщо застосовано умовне засудження; рішення про цивільний позов, речові докази, судові витрати, залік попереднього ув'язнення, запобіжний захід до набрання вироком законної сили і вказівка про порядок і строк оскарження вироку.

Міра покарання визначається таким чином, щоб при виконанні вироку не виникло ніяких сумнівів щодо виду й розміру покарання, призначеного судом. Коли підсудному було пред'явлено кілька обвинувачень і деякі з них не були доведені, то в резолютивній частині вироку зазначається, в яких із них підсудний виправданій, а в яких — засуджений.

У резолютивній частині виправдувального вироку зазначається прізвище, ім'я та по батькові виправданого; вказується, що підсудний у пред'явленому обвинуваченні визнаний невинним і по суду виправданим; вказується про скасування запобіжного заходу, заходів щодо забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна, про речові докази, судові витрати і порядок та строк оскарження вироку.

Після підписання вироку судді повертаються до зали засідання, де суддя або головуючий проголошує вирок. Всі присутні в залі судового засідання, в тому числі й члени суду, заслуховують вирок стоячи. Суддя або головуючий роз'яснює підсудному зміст вироку, а також строки й порядок його оскарження. Якщо підсудного засуджено до довічного позбавлення волі, головуючий роз'яснює йому його право подати клопотання про помилування. Якщо підсудний не володіє українською мовою, то після проголошення вироку перекладач зачитує його рідною мовою підсудного або мовою, якою він володіє.

При виправданні підсудного чи звільненні його від відбування покарання або при засудженні його до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, суд, якщо підсудний перебуває під вартою, негайно звільняє його з-під варті в залі судового засідання.

З метою забезпечення засудженому чи виправданому можливості своєчасного оскарження вироку закон зобов'язує суд вручити йому копію вироку не пізніше трьох днів після його проголошення.

Одночасно з постановленням вироку суд за наявності для того підстав має право винести окрему ухвалу (постанову),

яка оголошується в судовому засіданні. Окрема ухвала виноситься, коли при розгляді справи встановлені порушення закону чи прав громадян, допущені при провадженні досудового розслідування, причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, аморальні вчинки окремих осіб чи інші обставини, на які суд вважає необхідним реагувати, коли у засудженого до позбавлення волі є неповнолітні діти, які залишилися без нагляду й потребують улаштування або встановлення над ними опіки чи піклування, та в деяких інших випадках (ст. 23² КПК).

7. Особливі порядки провадження. Істотні особливості провадження в окремих категоріях справ зумовлюються специфічним суб'єктом злочину (неповнолітні) чи іншого суспільно небезпечного діяння (неосудні) або ж специфікою процесуальної діяльності в стадіях порушення справ про деякі злочини й попереднього розгляду справи (справи приватного обвинувачення і протокольна форма досудової підготовки матеріалів).

Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх. За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину минуло 16 років, і лише за вчинення деяких найбільш тяжких злочинів (убивство, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров'я, крадіжка, грабіж, розбій та деякі інші) — з 14 років (ст. 22 КК). Зважаючи на неповну фізичну й соціальну зрілість цих осіб, їх обмежену право- і дієздатність, законодавець передбачив такі особливості провадження, які надають їм додаткові, порівняно з дорослими, гарантії на захист, дозволяють процесуальним органам звільнити їх від кримінальної відповідальності або відбування покарання.

Насамперед визначимо особливості предмета доказування в справах про злочини неповнолітніх. Закон передбачає, що при провадженні досудового слідства й розгляді таких справ у суді крім обставин, які підлягають доказуванню в кожній справі (ст. 64 КПК), необхідно також з'ясувати: точний вік не-

повнолітнього (число, місяць, рік народження); стан його здоров'я і загального розвитку, причому за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, з'ясовується, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керувати ними; характеристики особи неповнолітнього; умови його життя і виховання; обставини, які негативно впливали на його виховання; наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягли неповнолітнього в злочинну діяльність.

В усіх випадках про злочини неповнолітніх провадження досудового слідства є обов'язковим. Воно здійснюється слідчими органів внутрішніх справ або прокуратури. Ведення таких справ покладається на слідчих, які спеціалізуються на них.

У справах про злочини неповнолітніх участь захисника обов'язкова з моменту пред'явлення обвинувачення, а в разі затримання неповнолітнього як підозрюваного або застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту до пред'явлення обвинувачення — з моменту оголошення його протоколу затримання або постанови про застосування цього запобіжного заходу, але не пізніше як за 24 години з моменту затримання.

Судовий розгляд справ зумовлюється додатковими гарантіями права неповнолітнього підсудного на захист, забезпечення виховного й запобіжного впливу судових процесів у цих справах, найбільш повного встановлення даних, які характеризують особу й поведінку підлітка, умов його виховання, навчання, роботи.

По-перше, за мотивованою ухвалою суду у справах осіб, які не досягли 16 років, допускається закритий судовий розгляд (ст. 20 КПК).

По-друге, в судове засідання викликаються батьки або інші законні представники неповнолітнього підсудного. Вони є учасниками судового розгляду й мають право заявляти

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

відводи та клопотання, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів.

По-третє, про час і місце розгляду справи неповнолітнього суд сповіщає службу в справах неповнолітніх, підприємство, установу та організацію, в яких навчався або працював неповнолітній. Суд управі викликати в судове засідання представників цих органів та організацій.

По-четверте, суд, вислухавши думку захисника й законного представника підсудного й висновок прокурора, вправі своєю ухвалою видалити неповнолітнього із зали судового засідання на час дослідження обставин, які можуть негативно вплинути на неповнолітнього. Якщо обставини, що досліджувалися за його відсутності, пов'язані з обвинуваченням, головуючий повідомляє про них підсудному після повернення його до залу судового засідання.

По-п'яте, при постановленні вироку суд зобов'язаний у разі звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру відповідно до ст. 105 КК обговорити питання про необхідність призначення неповнолітньому вихователя і за позитивного вирішення цього питання вказати в мотивувальній частині вироку підстави, а в резолютивній — сформулювати рішення про необхідність призначення вихователя.

По-шосте, якщо суд прийде до висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який учинив злочин, що не являє великої суспільної небезпеки, без застосування кримінального покарання, він може звільнити від відбування покарання з випробуванням. У разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу за її згодою або на її прохання обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи (ст. 104 КК).

Кримінальна справа не може бути порушена, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного

віку. До осіб з одинадцятирічного до шістнадцятирічного віку суд може застосувати примусові заходи виховного характеру, які не є кримінальним покаранням.

Суддя призначає справу до розгляду в судовому засіданні у строк не пізніше як за 10 днів. Розгляд справи провадиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора і захисника.

Ведеться протокол судового засідання. Після закінчення судової перевірки свої думки висловлюють прокурор і захисник. Після цього суд виходить у нарадчу кімнату для винесення ухвали.

Заходами виховного впливу є: застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача під нагляд батьків, опікунів, піклувальників під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; відшкодування збитків (з п'ятнадцятирічного віку, якщо є майно або заробітки); направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи на строк до трьох років; призначення вихователя (ст. 105 КК).

За наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка підлягає за ухвалою суду направленню до спеціального навчально-виховного закладу, буде займатися протиправною діяльністю, а також з метою забезпечення виконання своєї ухвали суд управі тимчасово, строком до 30 днів, помістити цю особу в приймальник-розподільник для неповнолітніх, який доставляє її до спеціального навчально-виховного закладу (ст. 447 КПК).

Особливості **провадження в справах приватного обвинувачення**. Згідно з ч. 1 ст. 27 КПК справи про умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), побої і мордування (ч. 1 ст. 126 КК), самоправство (ст. 356 КК) порушуються за скаргою потерпілого, якому й належить у такому разі право підтримувати обвинувачення.

У цих справах дізнання і досудове слідство не провадять-ся. Зазначені справи підлягають закриттю у разі примирення потерпілого з обвинуваченим. Примирення може статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку. Законодавець виходить з того, що зазначені злочини не являють собою великої суспільної небезпеки, й конфлікти, які лежать в їх основі, можуть бути розв'язані й без втручання прокурора, слідчих органів і суду.

Скарга потерпілого повинна відповідати вимогам, які встановлені ст.ст. 223, 224 КПК щодо обвинувального висновку. Суддя, одержавши від потерпілого скаргу з проханням порушити справу, приймає одне із таких рішень: 1) залишає скаргу без розгляду, якщо вона не відповідає вимогам, зазначеним у КПК, та повертає її особі, яка подала скаргу; 2) за наявності до того підстав відмовляє в порушенні кримінальної справи або надсилає її за належністю прокурору; 3) за наявності достатніх даних, які вказують на вчинення злочину, передбаченого ст. 27 КПК, порушує кримінальну справу і призначає її до розгляду.

Підсудному не пізніше як за три доби до слухання справи має бути вручена повістка про виклик його в судове засідання із зазначенням статті кримінального закону, за якою він обвинувачується. Про час вручення повістки зазначається в протоколі судового засідання.

У випадку надходження до суду скарги про зустрічне обвинувачення у вчиненні злочину, вказаного в ч. 1 ст. 27 КПК, суддя виносить постанову про порушення кримінальної справи за зустрічним обвинуваченням. Зустрічні обвинувачення можуть бути об'єднані в одну справу, що сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню її обставин, економії процесуальних засобів, сил і часу суду та учасників судового розгляду.

У виняткових випадках справа про злочини, вказані в ч. 1 ст. 27 КПК, може бути порушена й за відсутності скарги по-

терплого. Таке право надане законом тільки прокурору й лише за умови, що справа має особливе суспільне значення, а також коли потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси. Справа, порушена прокурором, направляється для провадження досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядається судом у загальному порядку як справа публічного обвинувачення. Вона не підлягає закриттю в разі примирення потерплого з обвинуваченим.

На постанову про відмову в порушенні кримінальної справи протягом семи діб з дня її винесення особа, яка подала скаргу вправі подати апеляцію до апеляційного суду (ст. 251 КПК).

Закон передбачає, що справи про зґвалтування без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 152 КК) порушуються прокурором, слідчим, органом дізнання, судом не інакше, як за скаргою потерплого, але закрити їх за примиренням потерплого з обвинуваченим не можна. Вони розслідуються й розглядаються в суді в загальному порядку. Це так звані **справи приватно-публічного обвинувачення**. Законодавець при цьому виходив із того, що необхідно враховувати волевиявлення потерплогої, для якої, можливо, є небажаним розголошення обставин і самого факту вчинення зґвалтування. Як виняток, за відсутності скарги потерплогої, справу про такий злочин вправі порушити тільки прокурор, якщо потерпіла через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси (ч. 3 ст. 27 КПК).

Особливості судового розгляду справ приватного обвинувачення такі. У разі неявки без поважних причин потерплого або його представника справа підлягає закриттю, однак за клопотанням підсудного вона в цих випадках може бути розглянута по суті за відсутності потерплого (ст. 290 КПК). Потерпілий у стадії судового розгляду є приватним обвинувачем і вправі особисто або через свого представника підтримувати

обвинувачення, брати участь у судових дебатах. Вступ прокурора в справу не позбавляє потерпілого цього права.

Судове слідство в справах приватного обвинувачення починається з оголошення заяви потерпілого, яка фактично замінює обвинувальний висновок.

В усіх справах приватного обвинувачення потерпілий і його представник мають право брати участь у судових дебатах.

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів з деяких видів злочинів, які не являють собою великої суспільної небезпеки, була введена з метою розвантаження слідчих, щоб вони змогли зосередити свої зусилля на розслідуванні більш тяжких злочинів, а також щоб максимально наблизити призначення покарання до вчинення злочину і в коротші строки досягти мети покарання.

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів органами дізнання передбачена в справах про такі злочини, як ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, незаконна порубка лісу, хуліганство без обтяжуючих обставин та про деякі інші злочини (перелік їх дано в ст. 425 КПК).

У справах про ці злочини органи дізнання не пізніше як у 10-денний строк установлюють обставини вчиненого злочину й особу правопорушника, одержують пояснення від нього, очевидців та інших осіб, витребують довідку про наявність або відсутність судимості у правопорушника, характеристику з місця його роботи або навчання та інші матеріали, які мають значення для розгляду справи в суді (ч. 1 ст. 426 КПК).

Провадження слідчих дій при цьому не допускається, крім огляду місця події, яке закон дозволяє робити й до порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 190 КПК).

Про обставини вчиненого злочину складається протокол, у якому зазначаються: час і місце його складання; ким складено; дані про особу правопорушника; місце й час вчинення злочину, його способи, мотиви, наслідки та інші істотні обставини; фактичні дані, що підтверджують наявність злочину й

винність правопорушника; кваліфікація злочину за статтею КК України. До протоколу приєднуються всі матеріали, вилучені предмети й документи, а також список осіб, які підлягають виклику в суд.

Начальник органу дізнання затверджує протокол, після чого всі матеріали пред'являються правопорушнику для ознайомлення, про що робиться відповідна відмітка в протоколі, яка засвідчується підписом правопорушника. Протокол разом з матеріалами надсилається прокурору.

Визнавши матеріали досудової підготовки достатніми для розгляду в судовому засіданні, прокурор виносить постанову про порушення кримінальної справи, обирає щодо правопорушника в необхідних випадках запобіжний захід і складає обвинувальний висновок та направляє справу до суду або повертає матеріали для провадження досудового слідства, а в разі відсутності підстав до порушення кримінальної справи відмовляє в її порушенні.

Кримінальні справи, досудова підготовка матеріалів у яких провадилася в протокольній формі, підлягають розгляду в суді не пізніш як у 10-денний строк з моменту надходження матеріалів до суду. Судове слідство в таких справах починається з оголошення постанови про порушення кримінальної справи і провадиться за тим обвинуваченням, яке сформульоване в цьому процесуальному документі (ст. 275 КПК).

При розгляді справи в судовому засіданні суд управі постановити обвинувальний чи виправдувальний вирок або ж повернути справу для провадження досудового слідства, якщо виникає необхідність з'ясування істотних додаткових обставин, які не можуть бути встановлені в судовому засіданні.

Провадження у справах про неосудних і осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 417 КПК у справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особою в стані неосудності, а також про злочини осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинен-

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

ня ними злочину, провадження досудового слідства є обов'язковим. Захисник допускається до участі в таких справах з моменту встановлення факту душевного захворювання особи, причому участь захисника в справі з цього моменту обов'язкова. З цих осіб не може бути стягнута сума для оплати праці адвоката за здійснення захисту. Витрати на захист відносять на рахунок держави.

Після закінчення досудового слідства, якщо на підставі висновку судово-психіатричної експертизи та інших доказів буде встановлено, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному стані або в подальшому захворіла на душевну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, складається постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. В постанові мають бути викладені всі докази, які підтверджують вчинення цією особою суспільно небезпечного діяння, а також дані, які підтверджують, що вона захворіла на душевну хворобу. До постанови обов'язково додається список осіб, які підлягають виклику в судові засідання, а також інші додатки, аналогічні тим, що додаються до обвинувального висновку. Ця постанова разом зі справою надсилається прокуророві (ст.ст. 226, 417 КПК).

Одержавши справу з указаною постановою слідчого, прокурор виконує такі дії: 1) погодившись з постановою, затверджує її і надсилає справу до суду; 2) повертає справу зі своєю письмовою вказівкою слідчому для проведення додаткового досудового слідства, якщо визнає, що психіатрична експертиза та інші докази, зібрані в справі, є недостатніми для того, щоб зробити висновок про психічний стан особи, або що в справі не зібрано достатніх доказів про те, що суспільно небезпечне діяння вчинено даною особою. Слідчий і прокурор також мають право закрити кримінальну справу за наявності обставин, передбачених ст. 213 КПК.

Питання про підсудність указаних справ вирішується на загальних підставах. Стадії попереднього розгляду справи суддею в цих справах немає. Справи, що надійшли до суду від прокурора, суддя або голова суду, якщо погодиться з постановою слідчого, вносить безпосередньо в судові засідання.

Розгляд справи по суті провадиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора та захисника. Участь особи, щодо якої розглядається справа, не є обов'язковою і може мати місце лише в тому разі, якщо цьому не перешкоджає характер її захворювання. У судові засідання викликається законний представник неосудного. Суд зобов'язаний забезпечити йому можливість знайомитися з матеріалами справи, брати участь у дослідженні доказів, подавати докази, заявляти відводи й клопотання і вправі допитати його як свідка. У необхідних випадках (коли експертиза неповна, чи недостатньо зрозуміла, або треба поставити експерту додаткові запитання) в судові засідання викликається експерт-психіатр, який брав участь у проведенні експертизи на досудового слідстві. Суд може призначити повторну судово-психіатричну експертизу. В судовому засіданні допитуються свідки та перевіряються докази, що доводять або спростовують вчинення даною особою суспільно небезпечного діяння, а також перевіряються інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Висновок експертів-психіатрів підлягає ретельній оцінці в сукупності з іншими доказами.

Якщо особа, стосовно якої розглядається справа, викликана в судові засідання, суд вислуховує її пояснення, а потім висновок експерта. При цьому слід мати на увазі, що, згідно зі ст. 65 КПК пояснення такої особи не можуть розглядатися як джерело доказів у справі й на них не може ґрунтуватися рішення в справі.

Після закінчення судового слідства висловлює свою думку прокурор, а потім захисник. Отже, судові дебати в цих справах, на відміну від інших кримінальних справ, не відкриваються.

Заслухавши думку прокурора й захисника, суд виходить у нарадчу кімнату для винесення ухвали, де вирішує такі питання:

1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, з приводу якого порушена справа?

2) чи вчинено це діяння особою, щодо якої розглядається справа?

3) чи вчинила особа зазначене діяння в стані неосудності, чи захворіла вона після вчинення злочину на душевну хворобу, яка виключає застосування покарання?

4) чи слід застосувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо слід, то який саме?

Суд відповідно до ст. 94 КК може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу.

Госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психіатричного хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння, не пов'язаного з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду.

Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб а також щодо психічно хворого,

який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду.

Якщо не буде визнано необхідним застосування до душевнохворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення їх застосування суд може передати його на лікування родичам чи опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

Скасування або зміна примусових заходів медичного характеру може мати місце лише за рішенням суду, який застосував ці заходи, або суду за місцем лікування, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли в результаті змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру.

Розгляд судом цього питання провадиться в такому ж самому порядку, як і про застосування примусових заходів медичного характеру, за поданням головного психіатра органу охорони здоров'я, якому підпорядковується медичний заклад, де тримається особа. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів. За наявності сумніву в правильності висновку комісії суд може викликати в судове засідання члена цієї комісії і самого неосудного. Повідомлення адміністрації психіатричної лікарні й головного психіатра, який вніс подання до суду, про час розгляду справи є обов'язковим.

Особи, до яких судом застосовано примусове лікування, підлягають обов'язковому комісійному переосвідуванню не рідше як один раз на шість місяців.

Одночасно зі скасуванням примусових заходів медичного характеру щодо видужалої особи (яка захворіла на душевну хворобу після вчинення злочину) суд має вирішити питання про відновлення кримінальної справи. При цьому у випадках спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, скасування кримінального закону, наявності акта амністії та з інших підстав, передбачених законом, за зго-

дою особи, щодо якої розглядається справа, коли така згода не-обхідна, кримінальна справа закривається. Якщо підстав для закриття справи немає, кримінальна справа відносно особи, неосудність якої була встановлена в судовому засіданні, надсилається відповідному суду першої інстанції для розгляду по суті, а в усіх інших випадках — прокурору для проведення досудового слідства. Час перебування в медичній установі, якщо ця особа засуджена до позбавлення волі або виправних робіт, зараховується в строк відбуття покарання (ст. 423 КПК).

На ухвалу, постанову, винесені суддею або судом, може бути подано апеляційну чи касаційну скаргу чи внесено апеляційне чи касаційне подання прокурора в загальному порядку. Суд апеляційної чи касаційної інстанції може скасувати чи змінити рішення суду першої інстанції, в тому числі замінити вид застосованого заходу медичного характеру.

4.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

1. Відкриття судового розгляду. 2. Підготовка до слухання справи. 3. Судовий розгляд. 4. Проголошення вироку.

1. Суд, який компетентний розглядати справу по суті, приймає рішення про **відкриття судового розгляду**. В обвинувальному висновку має бути клопотання про відкриття судового розгляду, разом з обвинувальним висновком в суд направляються всі матеріали кримінальної справи.

В обвинувальному висновку мають бути відображені всі суттєві результати розслідування. Вони можуть не приводитися, якщо справу буде розглядати суддя одноособово.

Голова суду вручає обвинуваченому обвинувальний висновок і пропонує йому протягом певного строку заявити клопотання, подати додаткові докази.

Суд виносить ухвалу про відкриття судового розгляду, допускає обвинувачення до розгляду справи. Суд може пере-кваліфікувати обвинувачення. Прокуратура може скласти новий обвинувальний висновок (суттєві результати розслідування в ньому вже можуть не приводитися).

2. Підготовка до слухання справи. Виклик учасників судового розгляду здійснює головуючий. Він може витребувати нові докази. Прокуратура має право викликати інших осіб.

Судовий розгляд повинен розпочатися не раніше ніж через тиждень після вручення підсудному виклику. Якщо цього не відбулося, слухання відкладається (підсудний може просити про дострокове слухання справи). Підсудний може вимагати виклику додаткових свідків, експертів, витребування додаткових доказів. Про задоволення клопотання підсудного повідомляється прокуратура. Якщо головуючий відхиляє клопотання підсудного, то останній може сам викликати свідків (оплачує дорогу та інші витрати). Якщо в суді виявиться, що викликані підсудним свідки були необхідні, то витрати відносяться на рахунок казни.

3. Судовий розгляд. Склад суду у земельному або у вищому земельному суді оголошується підсудному і захисникові (оголошуються як основні, так і запасні судді і шеффени). Відводи суддям можна заявляти до першого допиту підсудного.

За дорученням суду хворого свідка чи експерта може допитувати слідчий суддя (або якщо вони знаходяться на великій відстані від суду). В суді можуть брати участь декілька прокурорів і захисників.

Судовий розгляд можна зупинити на строк до 10 днів (максимум до 30 днів, якщо він уже був продовжений до 10 днів). На клопотання підсудного суддя може звільнити його від явки в суд (якщо за правопорушення передбачено до 6 місяців позбавлення волі, штраф, позбавлення прав водія тощо). Його інтереси представляє захисник на підставі письмового доручення.

Свідків і експертів першим допитує той, хто їх викликав. Допит свідків до 17 років проводить головуючий одноособово.

Сторони можуть просити суддю задати питання свідкові. Самі ж вони можуть допитувати з дозволу судді, якщо немає загрози причинення шкоди особі свідка (§ 241 КПК ФРН).

Обвинувальний висновок оголошує прокурор. Якщо свідок чи експерт заявляє, що не може згадати який-небудь факт, то йому зачитуються раніше дані показання (§ 253 КПК ФРН). Якщо експерт чи свідок знаходяться на далекій відстані від суду, можна зачитати протокол їхніх показань, які вони давали раніше.

В судових дебатах бере участь підсудний до промови захисника. Після промови захисника він також може взяти слово для виступу. Підсудному, який не володіє мовою судочинства, перекладається зміст промов прокурора і захисника.

Про закриття справи виноситься вирок, в якому вказуються обставини, які виключають провадження справи. Рішення при постановленні вироку приймається більшістю в 2/3 голосів (якщо це рішення не вигідне для підсудного). Суд не зв'язаний кваліфікацією злочину, яка була в обвинувальному висновку. Про зміну кваліфікації повідомляється підсудному, і йому надається слово для захисту (§ 264 КПК ФРН).

4. Проголошення вироку. Вирок проголошується іменем народу. Зачитується резолютивна частина і пояснюються його підстави. Доки не складений протокол судового засідання, вирок не вручається. Повністю вирок і протокол судового засідання оформляються не пізніше 5 тижнів після оголошення резолютивної частини вироку. Дата постановлення вироку реєструється в канцелярії суду.

Вирок підписується суддями. Якщо один із суддів не може поставити з якоїсь причини свій підпис, головуючий пояснює причину і найстаріший із суддів, які брали участь у справі, робить відповідну позначку у вироку.

Шеффени (присяжні чи засідателі) не підписують вирок. Копії вироку і виписки із нього мають бути підписані секретарем судового засідання і завірені печаткою суду (§ 275 КПК ФРН).

4.3. ФРАНЦІЯ

1. Загальні положення. 2. Порядок розгляду справ про злочини в суді присяжних. 3. Порядок складання списків присяжних. 4. Порядок дослідження доказів. 5. Постановлення і проголошення вироку. 6. Порядок розгляду кримінальних справ у виправних і поліцейських трибуналах.

1. Загальні положення. Прокурор у стадії судового розгляду не має права відмовитися від обвинувачення. Прокурор — представник суспільства у кримінальному процесі. Суспільство довіряє прокурору право пред'явити публічний позов, але не передає йому право відмовитися від позову. Прокурор не може укласти з обвинуваченим мирову угоду. Він не має права відмовитися від кримінального переслідування. Якщо прокурор вважає, що обвинувачення було пред'явлено помилково, це не усуває компетенцію суду і не знімає з останнього обов'язку розглянути справу по суті і винести вирок.

Розгляд кримінальних справ за першою інстанцією відбувається:

а) в судах присяжних (справи про злочини). Вони є при апеляційних судах, яких у Франції налічується 50 (по одному на кілька департаментів; Франція розділена на 92 департаменти);

б) у виправних трибуналах (справи про делікти). Ці суди функціонують на базі трибуналів великої інстанції. У кожному з адміністративних округів департаменту є один або декілька таких судів;

в) у поліцейських трибуналах (справи про проступки). Вони функціонують на базі трибуналів малої інстанції, які є в кожному окрузі (один або декілька), але їх у цілому значно більше.

Справи про злочини неповнолітніх, які не досягли 16 років, а також про серйозні делікти й проступки неповнолітніх розглядають суди в справах неповнолітніх, які запроваджені за місцем знаходження трибуналів великої інстанції, справи осіб, які досягли 16 років, розглядаються судами присяжних для неповнолітніх, створеними при апеляційних судах.

Справи про обвинувачення Президента Республіки в державній зраді й міністрів у змові проти безпеки держави та в злочинних діях, вчинених ними при виконанні службових обов'язків, розглядає згідно зі ст. 68 Конституції Верховний суд Франції. До його складу входять в однаковій кількості представники Національних зборів і Сенату, яких обирають після кожного повного або часткового відновлення цих палат. Віддати на розгляд Верховного суду справу щодо Президента й міністрів можуть лише обидві палати парламенту відкритим голосуванням і абсолютною більшістю голосів.

2. Порядок розгляду справ про злочини в суді присяжних. На вимогу генерального прокурора апеляційний суд може видати розпорядження про створення такої кількості відділень суду присяжних, які необхідні в інтересах правосуддя. Сесії суду присяжних проводяться один або кілька разів на квартал за місцем знаходження апеляційного суду, в головному місці відповідного округу, а у виняткових випадках — в іншому місці департаменту, де є трибунал великої інстанції.

Список справ, що підлягають розгляду на кожній сесії, встановлюється головою суду присяжних за поданням прокуратури. Остання сповіщає обвинуваченому день, коли він повинен з'явитися до суду.

Суд присяжних складається із суду у власному розумінні цього слова й журі. До складу суду у власному розумінні цього слова входять голова й два асесори. Вони призначаються кожен квартал і для кожного суду присяжних постановою першого голови апеляційного суду зі складу цього суду. Асесори можуть бути призначені зі складу трибуналу великої інстанції,

в межах компетенції якого проводить сесії (засідання) суд присяжних.

Журі складається з громадян, внесених до списків присяжних. Присяжними можуть бути громадяни чоловічої і жіночої статі, які досягли 30-річного віку, уміють читати й писати французькою мовою, користуються політичними, громадянськими та сімейними правами й не підпадають під випадки позбавлення права виконувати функції присяжних і випадки несумісності посад, передбачені в законі.

Позбавлені права виконувати функції присяжних: засуджені й особи, стосовно яких є мандат на затримання або на арешт; чиновники й державні службовці департаментів і комун, усунені від виконання своїх функцій; звільнені зі своїх постів посадові особи міністерств і члени професійних корпорацій, щодо яких є судові рішення про заборону виконувати свої обов'язки; не відновлені в правах банкрути, неспроможність яких оголошена судовим рішенням; особи, які тричі не з'явилися без законних підстав за викликом суду для виконання функцій присяжного; особи з обмеженою дієздатністю; особи, стосовно яких у судовому порядку встановлено піклування; особи, направлені в будинки для душевнохворих.

Виконання функцій присяжного несумісне із займанням таких посад: члена уряду, парламенту, Конституційної ради, Вищої ради магістратури, Економічної і Соціальної рад; члена Виконавчої ради, Сенату й Арбітражного суду французького співтовариства; генерального секретаря уряду або міністерства; члена Державної ради, Касаційного суду або Лічильної палати; префекта, супрефекта, генерального секретаря префектури, магістрата судового відомства; магістрата адміністративного трибуналу; чиновника поліцейської служби, військовослужбовця, який перебуває на командній посаді в сухопутних військах, морському флоті чи авіації; митного чиновника або чиновника, який перебуває на службі в установі з непрямого податкообкладання або на державній службі щодо охорони вод і лісів.

Крім того, ніхто не може бути присяжним у справі, в якій він виконував будь-які дії судової поліції або слідчі дії, або якщо він брав участь як свідок, перекладач, експерт, скаржник чи цивільний позивач (потерпілий).

Від виконання функцій присяжного звільняються особи, котрі досягли 70 років, і особи, які вже виконували такі ж функції в цьому або в минулому році, крім випадків, коли проводяться додаткові сесії суду присяжних.

3. Порядок складання списків присяжних. Існують такі види списків присяжних: попередні, щорічні, додаткові й сесійні.

Попередні списки кандидатур для щорічного списку присяжних складають комісії під головуванням судді трибуналу малої інстанції. У ці комісії входять генеральні радники округу, мер комуни, на території якої знаходиться трибунал, або його помічник, а в деяких випадках — і чотири муніципальних радники. Число кандидатур має бути вдвоє більшим, ніж число осіб, які мають бути включеними в щорічний список для даного округу. Попередній список складається в двох примірниках, один з яких зберігається в канцелярії трибуналу малої інстанції, а другий надсилається до канцелярії суду присяжних.

На підставі попередніх списків спеціальною комісією за місцем знаходження кожного суду присяжних складається щорічний список. До складу комісії входять по одному судді від кожного трибуналу малої інстанції, члени департаментської комісії, мер комуни, на території якої діє суд присяжних, або його помічник. Головою комісії є перший голова апеляційного суду, голова трибуналу великої інстанції або призначена ним особа. Список присяжних складають в алфавітному порядку, підписують на засіданні комісії і здають на зберігання в канцелярію суду присяжних.

Незалежно від щорічного списку членів журі ця ж комісія кожного року складає спеціальний список додаткових присяжних із числа присяжних міста, який є місцем дії даного суду присяжних.

Не пізніше ніж за 15 днів до початку сесії перший голова апеляційного суду, а в містах, де його немає, — голова трибуналу жеребкуванням вибирає у відкритому засіданні із щорічного списку 27 присяжних, які створюють сесійний список. Крім того, в такому ж порядку обирається 6 додаткових присяжних зі спеціального списку.

Не пізніше ніж за 8 днів до відкриття сесії префект надсилає кожному з присяжних виписку із сесійного списку. Дата відкриття сесії вказується в повідомленні.

З числа присяжних, внесених до сесійного списку, створюється журі, яке вирішує справу. Воно складається з 9 присяжних.

Порядок створення журі такий. У день, призначений для розгляду справи, суд відкриває засідання і дає розпорядження доставити до залу обвинуваченого. Відсутність захисника обвинуваченого не тягне за собою визнання провадження недійсним. Голова суду ставить обвинуваченому запитання про його прізвище, ім'я, дату й місце народження, професію та місце проживання. Потім він проводить переклик присяжних і бюлетені з їхніми прізвищами опускаються в урну. В міру того, як бюлетені виймаються з урни, обвинувачений та його захисник, а потім прокурор заявляють відвід тим присяжним, яких вони вважають за потрібне відвести; при цьому мотиви відводу не викладаються.

Обвинувачений, а якщо їх кілька, то всі обвинувачені, мають право відвести не більше п'яти присяжних, а прокурор — не більше чотирьох. Обвинувачені можуть об'єднатися для спільної заяви всіх або частини відводів. Якщо ж обвинувачені не об'єдналися, то черговість заявлення ними відводів установлюється жеребкуванням. У цьому випадку присяжні, відведені в порядку черговості одним обвинуваченим, вважаються відведеними всіма обвинуваченими до тих пір, поки не буде вичерпана допустима кількість відводів.

Журі вважається сформованим з того моменту, коли з урни будуть вибрані 9 бюлетенів з прізвищами, щодо яких не за-

явлено відводу, а якщо це потрібно, то й бюлетені з прізвищами додаткових присяжних.

Присяжні займають місце поряд з членами суду, якщо є така можливість, або навпроти місця, призначеного обвинуваченому. Стоячи і без головного убору вони вислуховують таке звернення голови суду: “Ви присягаєтесь і обіцяєте перед Богом і людьми розглянути найретельнішим чином обвинувачення, висунуті проти Х., захищати однаковою мірою інтереси обвинуваченого й інтереси суспільства, яке його обвинувачує; не спілкуватися ні з ким до моменту прийняття свого остаточного рішення; не піддаватися ні ненависті, ні злобі, ні страху, ні особистій прихильності; приймати рішення відповідно до матеріалів обвинувачення й захисту, згідно зі своєю совістю та внутрішнім переконанням, з безсторонністю і твердістю, які притаманні чесній і вільній людині, й зберігати таємницю нарадчої кімнати навіть після припинення ваших функцій”. Потім кожен з присяжних відповідає, піднявши руку: “Я присягаюсь у цьому”. Після завершення цієї процедури голова суду оголошує про остаточне створення журі, й починається судовий розгляд.

Судовий розгляд проходить публічно, однак голова може заборонити всім неповнолітнім або деяким з них доступ до залу засідань. Засідання може вестися при закритих дверях лише у випадках, коли гласність може завдати шкоди громадському порядку або моралі. Вирок завжди проголошується у відкритому засіданні.

Розгляд справи не може перериватися і має тривати до тих пір, доки не завершиться вироком суду присяжних. Він може бути лише зупинений на час, необхідний для відпочинку суддів і підсудного.

Голова суду має великі права. Він відповідає за дотримання порядку в судовому засіданні та керує судовим розглядом. Якщо хтось із присутніх на засіданні будь-яким чином порушує порядок, голова розпоряджається про виведення такої

особи із залу засідання. У разі приведення цього заходу до виконання винна особа чинить опір, то негайно видається мандат на її арешт, а суд піддає її покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на строк від двох місяців до двох років.

Асесори й присяжні можуть ставити запитання обвинуваченому й свідкам лише з дозволу голови, а обвинувачений, його захисник, цивільний позивач і його представник — лише через головуючого. Однак прокурор має право безпосередньо ставити запитання обвинуваченому й свідкам.

Голова суду наділений дискреційними повноваженнями, згідно з якими він може “по совісті й честі” вживати будь-яких заходів, які вважає корисними для встановлення істини. Він вправі під час розгляду викликати й заслуховувати будь-яку особу, видаючи в разі необхідності мандат про привід, або давати розпорядження доставити в суд речові докази. Свідки, викликані в такому порядку, не приносять присягу, і їхні заяви розглядаються як такі, що мають довідковий характер. Обвинувачення в суді присяжних підтримує генеральний прокурор апеляційного суду чи прокурор Республіки особисто або через своїх заступників. Прокурор іменем закону звертається до суду з усіма вимогами, які він вважає корисними. Суд зобов'язаний вислухати, обговорити й винести щодо них рішення. Присутність захисника обвинуваченого в судовому засіданні обов'язкова, за відсутності ж обвинуваченого справа може слухатися. Якщо обвинувачений не бажає з'явитися до суду, голова може розпорядитися, щоб він був доставлений примусово. Однак голова може також після зачитання на засіданні протоколу про ухилення обвинуваченого від явки до суду розпорядитися про продовження судового розгляду без нього. Після кожного засідання обвинуваченому, що не з'явився, а також обвинуваченому, який видалений із залу судового розгляду за порушення порядку, дається через секретаря судового засідання для ознайомлення протокол судового засідання і вручаються копії вимог, заявлених прокурором, та постанови суду.

Обвинувачений, цивільний позивач та їхні представники можуть заявити клопотання, про вирішення яких суд зобов'язаний винести постанову.

4. Порядок дослідження доказів. Голова дає секретарю розпорядження про оголошення списку свідків, указаних прокурором, обвинувачем і цивільним позивачем, про яких зроблено взаємне повідомлення. Потім судовий розпорядник проводить переклик цих свідків, голова дає розпорядження видалити їх в окрему кімнату, звідки можна викликати для дачі показань. За необхідності голова вживає заходів, які не дали б змоги свідкам спілкуватися між собою до дачі ними своїх показань.

Після цього голова пропонує обвинуваченому уважно вислухати постанову про віддання до суду, дає розпорядження секретареві суду читати цю постанову, допитує обвинуваченого й вислуховує його показання. Потім у порядку, встановленому головою, допитуються свідки. Перш ніж дати свої показання вони приносять присягу. Після дачі показань свідку можуть ставити запитання голова, а також прокурор, обвинувачений, цивільний позивач і їхні представники. Після дачі показань свідок залишається в залі до закінчення судового розгляду, якщо голова не дасть іншого розпорядження.

У ході та після допиту голова суду дає розпорядження, якщо це необхідно, про пред'явлення обвинуваченому та свідкам речових доказів і вислуховує їхні міркування. Якщо в цьому виникає необхідність, голова дає розпорядження також про пред'явлення речових доказів асесорам і присяжним. Після закінчення судового слідства суд вислуховує цивільного позивача і його представників, потім прокурор викладає свої вимоги, а обвинувачений і його захисник подають доводи захисту. Цивільний позивач і прокурор мають право на репліку, але останній виступ у дебатах завжди належить обвинуваченому або його захисникові.

Після цього голова оголошує судовий розгляд закінченим, дає розпорядження про передачу секретарю суду присяжних

усіх матеріалів справи, крім постанови обвинувальної камери про віддання до суду, оголошує запитання, на які повинні дати відповідь суд і журі в нарадчій кімнаті. Оголошення питань не обов'язкове, якщо вони сформульовані так само, як у постанові про віддання до суду або якщо обвинувачений чи його захисник відмовляються від оголошення питань. Якщо з приводу питань виникає суперечка, суд, вислухавши думку прокурора, сторін та їхніх представників, вирішує її своєю постановою.

До того, як суд присяжних вийде на нараду, голова оголошує таку інструкцію: "Закон не вимагає у суддів звіту про засоби, за допомогою яких вони прийшли до переконання; він не нав'язує їм правил, на підставі яких вони повинні судити про повноту й вагомість доказів; він пропонує їм звертатися до самих себе мовчки й зосереджено і відповісти собі щиросердно й по совісті, які враження залишили в їхній свідомості докази, зібрані проти обвинуваченого, й доводи на його захист. Закон ставить їм лише це єдине запитання, яке вміщує у собі всю міру їхнього обов'язку: "Чи маєте Ви внутрішнє переконання?"

Оголосивши цю інструкцію, голова дає розпорядження про видалення обвинуваченого із залу засідань, викликає начальника караулу й віддає йому розпорядження виставити охорону біля виходів із нарадчої кімнати й оголошує засідання закритим.

5. Постановлення і проголошення вироку. Всі члени суду присяжних переходять до нарадчої кімнати, до якої ніхто не може увійти з будь-якої причини без дозволу голови.

Голосування відбувається шляхом подачі письмових бюлетенів. Спочатку висловлюються з питань про головний факт (тобто про винність чи невинність), а потім, якщо про це поставлені запитання, про кожну із обтяжуючих обставин, з додаткових питань (про перекваліфікацію діяння на підставі результатів судового розгляду), з питань про кожну обставину, яка виключає кримінальну відповідальність, і, нарешті, з питань про пом'якшуючі обставини, які голова зобов'язаний ста-

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

вити в усіх випадках, коли винність обвинуваченого визнана доведенаю. Результати голосування голова зазначає на полях опитувального листа під кожним запитанням.

Будь-яке несприятливе для обвинуваченого рішення, в тому числі й відмова визнати наявність пом'якшуючих вину обставин, приймається більшістю не менш ніж у вісім голосів. У разі стверджувальної відповіді на запитання про винність суд присяжних відразу ж вирішує питання про міру покарання. Після цього проводиться таємне й роздільне голосування стосовно кожного обвинуваченого.

Якщо діяння, яке інкримінується обвинуваченому, не підпадає або перестало підпадати під дію кримінального закону або якщо обвинувачений оголошений невинним, суд присяжних виправдовує його. Якщо на користь обвинуваченого встановлені обставини, які виключають застосування покарання, суд присяжних звільняє його від покарання.

Про прийняті рішення робиться помітка на опитувальному листі, який підписується в ході засідання головою і присяжним, призначеним першим після жеребкування, а якщо той не може підписати, то це робить особа, уповноважена більшістю членів суду присяжних. Відповіді суду присяжних на поставлені запитання є остаточними. Після повернення суду присяжних до залу засідань голова дає розпорядження ввести обвинуваченого, оголошує відповіді на запитання, вирок суду й тексти законів, які застосував суд.

У разі засудження або звільнення від покарання обвинувачений присуджується до сплати витрат державі й одночасно вирішується питання про заміну сплати цих витрат позбавленням волі.

Після винесення вироку голова, за наявності підстав, роз'яснює обвинуваченому його право оскаржити вирок у касаційному порядку й повідомляє йому строки подачі касаційної скарги.

Виправдана особа не може бути знову затримана і їй не може бути знову пред'явлено обвинувачення у вчиненні того

ж самого діяння, навіть якщо йому дають іншу кваліфікацію. Коли ж у ході судового розгляду виявлені докази про вчинення обвинуваченим інших діянь, ніж ті, за які він був відданий до суду, й прокурор заявляє про порушення кримінального переслідування, то голова дає розпорядження, щоб виправданий обвинувачений був негайно під вартою направлений до прокурора Республіки, який зобов'язаний негайно заявити вимогу про початок розслідування.

Після того, як суд присяжних виніс рішення щодо кримінального позову, він без участі журі, заслухавши попередньо сторони й прокурора, вирішує питання про відшкодування збитків за вимогою цивільного позивача до обвинуваченого або виправданого обвинуваченого до цивільного позивача. Обвинувачений, визнаний винним, присуджується до сплати витрат, які поніс цивільний позивач.

На цивільного позивача, якому відмовлено в позові, може покладатися сплата судових витрат, але лише в тому випадку, якщо кримінальний позов був порушений з його ініціативи.

З метою фіксації дотримання передбаченої законом процедури розгляду справи секретар складає протокол не пізніше, ніж в триденний строк з моменту винесення вироку. Протокол підписує голова й секретар. До протоколу не заносяться ні відповіді обвинувачених, ні зміст показань свідків, якщо головуючий не дасть іншого розпорядження з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора або сторін.

6. Порядок розгляду кримінальних справ у виправних і поліцейських трибуналах. У загальних рисах він такий же, як і в суді присяжних, але є й багато відмінностей.

Виправний трибунал приймає до свого розгляду справи про делікти на підставі або постанови про віддання до суду, направленої йому слідчими органами, або добровільної явки сторін за викликом прокурора, чи на підставі повідомлення про явку, безпосередньо направленою трибуналом обвинуваченому або цивільним відповідачам, або згідно з порядком

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

провадження в справах про явні делікти (особа, яка затримана при вчиненні явного делікту, негайно направляється на засідання трибуналу).

До складу виправного трибуналу входять голова й двоє суддів. Деякі справи, зокрема про обвинувачення в автошляхових злочинах, розглядаються професійним суддею одноособово. Державне обвинувачення підтримує прокурор Республіки або один із його помічників.

Справа може бути в окремих випадках розглянута без обвинуваченого, якщо він заявив про це в письмовій формі або не з'явився без поважних причин.

У випадках, коли працівники судової поліції уповноважені на основі спеціальних вказівок закону констатувати вчинення деліктів за допомогою протоколів і рапортів, спростування фактів, установлених цими протоколами й рапортами, допускається лише шляхом подання письмових доказів або показань свідків. Факти, зафіксовані в протоколах, вважаються достовірними, доки не заявлено про фальшивість протоколів.

У ході судового засідання секретар веде протокол, в якому за вказівкою голови чітко та повно фіксує показання свідків і відповіді обвинуваченого.

Вирок виноситься того ж дня, коли було закінчено судовий розгляд, або через декілька днів. У останньому випадку голова повідомляє присутнім сторонам про день, коли вирок буде оголошений. Кожен вирок має містити мотивувальну й резолютивну частини. Вирок, винесений за відсутності обвинуваченого, доводиться до його відома спеціальним повідомленням. Протягом 10 днів з дня повідомлення або одного місяця, якщо він проживає за межами Франції, обвинувачений має право подати заперечення проти виконання вироку в цілому або в частині, яка стосується частки цивільного позову. В ті ж самі строки заперечення на вирок, винесений за їх відсутності та проти їхніх інтересів, можуть подати цивільний позивач і

цивільний відповідач. Заперечення на вирок не має сили, якщо особа, яка подала його, не з'явиться в строк, установлений трибуналом для розгляду заперечення.

Поліцейський трибунал розглядає справи про проступки на підставі або передачі йому справи зі слідчого органу, або добровільної явки сторін, або виклику до трибуналу, надісланого безпосередньо обвинуваченому й цивільному відповідачеві у справі. Розгляд справ спрощений і здійснюється одним судьою.

Функції прокуратури в поліцейському трибуналі здійснюють комісари або офіцери поліції, призначені генеральним прокурором при апеляційному суді, а в справах про лісопорушення — інженери, начальники діляниць або технічні інспектори, призначені службою з охорони вод і лісів, а також прокурор Республіки особисто чи через своїх заступників, якщо покарання, передбачене за проступок, перевищує 10 днів тюремного ув'язнення або 400 франків штрафу, та в інших випадках, коли він вважає це за доцільне.

Факти вчинення проступків доказуються протоколами або рапортами судової поліції, а за їх відсутності або ж для підтвердження — показаннями свідків. Присутність обвинуваченого при розгляді справи не обов'язкова, але обвинувачений може подати заперечення на вирок.

Справа може взагалі не розглядатися. Не викликаючи обвинуваченого до трибуналу, суддя на підставі поліцейського протоколу дає вказівку повідомити особі, яка вчинила проступок, про її право сплатити штраф, розмір якого визначає суддя. Лише якщо штраф не виплачено в установлений для цього строк, суддя приступає до розгляду справи й виносить своє рішення.

4.4. АНГЛІЯ

1. Загальні положення. 2. Провадження в справах, які розглядаються в Суді Корони. 3. Віддання обвинуваченого до суду. 4. Обвинувальний акт. 5. Пред'явлення обвинувачення. 6. Формування малого журі. 7. Сумарне провадження.

1. Загальні положення. В Англії кримінальні справи розглядають такі суди: магістратські, Суд Корони, кримінальне відділення Апеляційного суду, Апеляційний комітет палати лордів.

Слід зауважити, що англійське кримінальне право розрізняє три категорії злочинів, з урахуванням яких визначається, який суд розглядатиме справу в першій інстанції — магістратський чи Суд Корони:

1) сумарні — малозначні злочини, що належать лише до компетенції магістратів;

2) індайтебл — злочини, які підлягають розгляду в Суді Корони (державна зрада, убивство, зґвалтування, розбій та інші тяжкі злочини);

3) злочини з подвійною підсудністю (гібридні). Це — найпоширеніші злочини. Обвинуваченому дається право самому вирішувати: хоче він, щоб його справу розглядав магістрат чи суд присяжних.

Магістратські суди називають ще судами малих сесій або судами сумарної юрисдикції. Вони складаються з мирових суддів (магістратів), які призначаються лордом-канцлером. Більшість з них без юридичної освіти, тому в таких судах велику роль відіграють судові клерки. Це — юристи, які не менш як п'ять років працювали адвокатами. Посада мирового судді не оплачується. Як винятки, в Лондоні та інших великих містах магістратів призначають з числа професійних юристів

зі стажем роботи не менш як сім років. Магістрати розглядають кримінальні справи без участі присяжних. Крім того, вони проводять попереднє судове розслідування в справах, які суд повинен слухати з участю присяжних, перевіряючи при цьому достатність доказів і здійснюючи процедуру віддання до суду для передачі в Суд Корони.

Суд Корони — вищий кримінальний суд присяжних. Він входить до Верховного суду. справи в ньому розглядають окружні судді, рекордери й судді з відділення королівської лави Високого суду. Призначення того чи іншого судді залежить від категорії кримінальної справи.

Окружні судді підпорядковані лорду-канцлеру. До їх списку входять усі постійні судді графств. Лорд-канцлер може доповнювати список особами, яких він забажає призначити, але вони обов'язково повинні не менш як 10 років бути членами адвокатської корпорації баристерів або не менш як п'ять років — рекордерами.

Рекордери — це окружні судді, які виконують ці обов'язки за сумісництвом. Рекордерами можуть бути призначені члени обох адвокатських корпорацій — баристерів і солісіторів — з 10-річним стажем, їх призначення, час і місце роботи залежать від вказівок лорда-канцлера.

Апеляційний суд Верховного суду складається з 8—11 лордів — апеляційних суддів, лорда — хранителя свитків, лорда — головного судді, голови сімейного відділення Високого суду; голови — лорд-канцлера.

Кримінальне відділення Апеляційного суду розглядає апеляції на вироки й апеляційні постанови Суду Корони.

Апеляційний комітет Палати лордів — вища й остаточна апеляційна інстанція. Голова — лорд-канцлер. Судовий склад для розгляду справ — від трьох до п'яти лордів-суддів із числа довічних членів палати — професійних юристів.

2. Провадження в справах, які розглядаються в Суді Корони. Початком провадження є подача мировому судді

(магістрату) графства заяви про обвинувачення. Ця заява може бути подана особою, котрій відомі факти, про які вона повідомляє, незалежно від того, чи є ця особа потерпілою. Заява має містити формулювання злочину, вчинення якого інкримінується обвинуваченому. Вона може бути зроблена в будь-якій формі. Винятком є вимога заявника про видачу наказу про арешт правопорушника. В цьому випадку зразу ж подається письмова заява про обвинувачення, котра має бути підтверджена під присягою.

Обвинувачений може бути викликаний до суду трьома способами:

1) наказом про виклик (судовою повісткою), яка надсилається або вручається обвинуваченому й містить наказ з'явитися до суду в певний час. Перш ніж видати судовий наказ, магістрат повинен пересвідчитися в тому, що він має на це право й що в справі є достатньо доказів проти особи, названої в заяві про обвинувачення;

2) наказом про арешт, коли є достатньо підстав для висновку, що одного лише виклику буде недостатньо для забезпечення явки обвинуваченого. Цей наказ адресується поліції або, за певних обставин, приватним особам. Він пропонує арештувати обвинуваченого й доставити його до суду (наказ про виклик і наказ про арешт називають "варрант"). Наказ про арешт також мусить містити формулювання злочину, в якому особа обвинувачується на підставі заяви про обвинувачення;

3) арешт без наказу, коли це дозволено законом. Арештованою може бути особа, раніше не судима, яка вчинила такий злочин, за яким на підставі закону може бути позбавлена волі на п'ять і більше років, а також будь-який злочин, покарання за яким точно визначене законом, або ж замах на злочин однієї з цих категорій. Це — фізичний напад, що спричинив тілесне ушкодження, напад з метою здійснити пограбування, збройний напад, змова вчинити вбивство, заповідання смерті небезпечним або недбалим управлінням транспортним засобом,

розповсюдження наркотиків, убивство, піратство, зґвалтування, шахрайство та інше.

Стосовно деяких злочинів може бути виданий наказ про проведення обшуку. Арештованого дозволяється обшукувати без спеціального наказу.

Свідки викликаються до суду через наказ про виклик або привід. Якщо свідок, який з'явився, відмовляється давати показання, суддя має право взяти його під варту на тиждень.

Попередній судовий розгляд (процедура перед суддями, які допитують) провадиться магістратським судом стосовно будь-якого злочину, вчиненого особою, викликаного або доставленою до суду. Попередній допит може мати місце і перед одним суддею. Засідання суду, на якому ведеться допит, закрите.

Попередній допит починається з виступу обвинувача, котрий дає необхідні пояснення: проголошує вступну промову, щоб дати суддям загальне уявлення про факти, які викривають обвинуваченого у вчиненні злочину. Потім він подає докази. Після цього свідки обвинувачення піддаються головному, перехресному й повторному допитам, їхні показання записуються судовим клерком. Якщо обвинувачений забажає, він може підвести підсумок показанням свідків.

До надання обвинуваченому можливості висловитися з приводу пред'явленого обвинувачення суд мусить його офіційно попередити в такій формі: "Вам буде надана можливість дати показання під присягою і викликати свідків, але перед усім я повинен Вас запитати, чи маєте Ви що-небудь сказати у відповідь на пред'явлене Вам обвинувачення. Ви можете нічого не говорити, якщо не бажаєте. Вам не слід ні поккладатися на обіцянки, ні боятися погроз, мета яких полягає в тому, щоб спонукати Вас до зізнання або визнання своєї вини. Все що Ви скажете, буде записане і може бути використане як доказ при розгляді справи в суді. Чи бажаєте Ви що-небудь сказати у відповідь на обвинувачення?". Хоч би що сказав об-

винувачений з приводу пред'явлення обвинувачення одразу ж після цього офіційного попередження, його показання мають бути записані, зачитані йому й підписані одним із суддів, а також самим обвинуваченим, якщо він захоче поставити свій підпис. Даний запис може бути потім використаний як доказ на суді й не потребує додаткового підтвердження.

Після заяви обвинуваченого провадяться головний, перехресний і додатковий допити свідків обвинуваченого, їхні показання також записуються і після зачитання підписуються ними та суддею.

Адвокат обвинуваченого, навіть коли обвинувачений викликав своїх свідків, проголошує лише одну промову — до допиту обвинуваченого і його свідків або після показань обвинуваченого, якщо останній не викликав свідків.

У даний час ця процедура, яка передуює прийняттю рішення про віддання обвинуваченого до суду, має назву “віддання до суду за старим методом”, і настає її черга лише тоді, коли неможливо скористатися процедурою, передбаченою Законом 1967 р., який дещо змінив цю процедуру. Тепер можна віддавати обвинуваченого до суду “без розгляду доказів”, якщо всі докази складаються з письмових заяв за передбаченою законом формою. Такі заяви, як правило, робляться свідками обвинувачення, бо на цій стадії захист, як правило, не розкриває свої докази. Заяви мають бути підписані й містити урочисте твердження, що вони дійсно відповідають фактам, відомим авторам цих показань. Перед врученням їх копії розсилаються всім процесуальним сторонам (тобто обвинувачення надсилає їх захисту), і суд їх прийме, якщо жодна із сторін не стане заперечувати проти цього.

Коли передані захисту заяви не викликали заперечень, суд дає вказівку, щоб суть обвинувачення була викладена в письмовій формі й зачитана обвинуваченому, якщо це не було зроблено раніше, а потім може сам отримати заяву і згідно з нею відразу ж віддати обвинуваченого до суду без перевірки

переконливості показань на користь обвинувачення і навіть не читаючи їх. Однак коли адвокат обвинуваченого скаже, що заява не містить показань, достатніх для віддання до суду присяжних його клієнта, воно провадиться “за старим методом”.

3. Віддання обвинуваченого до суду. Суд (або один суддя) визначає, чи достатньо підстав для віддання до суду, а також вирішує питання: яке обвинувачення він повинен пред’явити обвинуваченому; в яке місцезнаходження Суду Корони має бути надіслана справа; чи слід брати обвинуваченого під варту, чи можна залишити його на волі, віддавши на поруки; чи буде зроблене “попередження про алібі”? Суд попереджує обвинуваченого, що під час розгляду справи в суді йому не дозволяється подавати докази на підтвердження алібі (крім як за дозволом суду), якщо він не подасть обвинувачеві детальне алібі протягом семи днів з моменту закінчення попереднього судового розгляду. Якщо обвинувачений не зробив повідомлення про алібі до попереднього судового розгляду або під час його, то робиться попередження про алібі, яке має містити ім’я й адресу обвинувача, якому може бути вручено повідомлення.

Після віддання обвинуваченого до суду суддя повинен надіслати в суд, в якому слухатиметься справа, показання свідків і заяву обвинуваченого. Обвинувачений має право за плату отримати копію протоколу показань.

Після того, як свідок підписав свої показання, суддя зобов’язує його з’явитися до суду, де розглядатиметься справа по суті. Він може піддати тюремному ув’язненню особу, яка відмовляється прийняти на себе обов’язок давати показання на суді.

Свідки й обвинувачені самі дають поручительство в тому, що вони з’являться до розгляду справи, обвинувачений же повинен ще представити одного або двох поручителів за себе. Поручительство фіксується в протоколі. Сума поручительства визначається суддею.

На тих свідків, показання яких не можуть бути корисними при розгляді справи, тому що обвинувачений визнав себе винним, або ж через суто формальний характер цих показань, може бути покладене так зване умовне зобов'язання, тобто зобов'язання з'явитися в тому випадку, коли вони отримують від обвинувача повідомлення про те, що повинні з'явитися. Якщо їм не було надіслано таке повідомлення, їхні показання можуть бути оголошені при розгляді справи в суді.

4. Обвинувальний акт. Обвинувач подає до Суду Корони проект обвинувального акту, однак сам по собі він не має юридичної сили. Він стає законним документом і перетворюється на обвинувальний акт лише тоді, коли його підписує відповідний чиновник Суду Корони. Обвинувальний акт складається з трьох частин: вступної, формулювання обвинувачення й опису обставин злочину. На звороті обвинувального акту вказується список свідків, яких необхідно викликати до суду.

5. Пред'явлення обвинувачення. Обвинувачений, щодо якого складений обвинувальний акт, повинен особисто з'явитися до суду для пред'явлення йому обвинувачення. Якщо обвинувачений був відпущений на поруки, то він мусить з'явитися до суду й буде направлений у спеціальну камеру, щоб чекати там початку судового розгляду.

У разі неявки обвинуваченого суд видає наказ про його арешт, проводить стягнення з його поручителів і подовжує на невизначений час зобов'язання обвинувачів і свідків щодо явки до суду.

Обвинуваченого приводять із камери до залу суду, де встановлюється його особа, а потім оголошується обвинувальний акт і його просять дати пояснення.

Після оголошення обвинувального акту обвинувачений може обрати одну з декількох ліній поведінки:

1) визнати свою вину. У цьому випадку адвокат обвинувачення коротко викладає факти й викликає поліцейського чи-

новника, який вів справу, для того, щоб той охарактеризував обвинуваченого. Характеристика являє собою документ, у якому містяться відомості про сімейний стан, освіту, місце роботи, попередні судимості, а також усе, що стосується справи. Поліцейський чиновник може бути підданий перехресному допиту захисником підсудного. Потім захисник подає аргументи на користь пом'якшення покарання. Інколи його виступ підкріплюється показаннями свідків і самого підсудного. Після цього підсудному надається можливість виступити перед судом, а потім виноситься вирок;

2) відповісти на обвинувачення мовчанням. У такому випадку передусім з'ясовують причину мовчання, тобто чи він просто відмовляється відповідати на запитання, або він німий від природи, або ж у даний момент втратив дар мови. Якщо встановлюється, що обвинувачений мовчить навмисно, розгляд справи продовжуватиметься так, ніби обвинувачений не визнав себе винним. В інших випадках з обвинуваченим спілкуватимуться за допомогою знаків;

3) не визнавати вини в пред'явленому обвинуваченні, визнати вину з одного пункту обвинувального акта й не визнавати з іншого; не визнавати себе винним у пред'явленому обвинуваченні, а зізнатися в будь-якому іншому злочині;

4) зробити будь-яку заяву з приводу обвинувального акта, зокрема про невідсудність справи даному судові, про закриття справи.

6. Формування малого журі. Якщо підсудний не визнав себе винним у пред'явленому обвинуваченні або будь-якій його частині, то тим самим він визначив характер суперечки, яка виникла між ним і короною. Ця суперечка має бути вирішена судом — малим журі з 12 присяжних засідателів.

Кожна людина може бути викликана як присяжний, а будучи викликаною, мусить виконувати обов'язки присяжного, коли вона: а) зареєстрована як виборець до парламенту чи місцевих органів влади, віком не менш як 18 і не більш як 60

років; б) постійно проживає в Об'єднаному Королівстві, на островах Ла-Маншу або на острові Мен протягом будь-якого періоду, але не менше як п'ять років до досягнення 30-річного віку.

У кожному графстві шериф складає список кандидатів у присяжні і викликає їх. Із усіх викликаних присяжних за жеребком обираються 12 чоловік, яким пропонується зайняти місця в ложі для присяжних.

Потім судовий клерк звертається до підсудного з такими словами: “Підсудний, який стоїть перед нашим судом; Ви зараз почуєте прізвища присяжних, які будуть розглядати Вашу справу; Якщо Ви заперечуєте проти них або проти будь-кого з них; Ви повинні повідомити суду Ваші заперечення до того, як вони принесуть присягу, бо присягатимуть вони на Біблію”.

Це робиться для того, щоб підсудний міг скористатися правом відводу присяжних. Мотиви відводу можуть не вказуватися підсудним або відвід може бути мотивованим. Особа, котрій пред'явлено обвинувачення, може відвести до семи присяжних, не оголошуючи причин або навіть не маючи таких. Відвід може бути заявлено всьому складу журі (якщо шериф через свою заінтересованість у справі склав його неналежним чином). У справах про державну зраду підсудний може заявити 35 немотивованих відводів. Сторона обвинувачення не має права на немотивований відвід.

Потім кожен член журі присягає окремо. Формула присяги така: “Я присягаюсь всемогутнім Богом, що буду чесно розглядати спір між її Величністю — королевою і підсудним і винесу справедливий вердикт згідно з доказами. Нехай допоможе мені Бог”.

Після цього судовий клерк робить виклад присяжним суті обвинувачення в злочині, в якому підсудний не визнав себе винним, та інформує їх про те, що обов'язок присяжних полягає в тому, щоб, вислухавши показання, вирішити, винен підсудний чи ні.

Починається судовий розгляд вступною промовою представника обвинувачення. Баристер обвинувачення робить виклад суті справи, наводить основні факти, на які він має намір спиратися. Потім він викликає свідків

обвинувачення, які після принесення присяги піддаються головному, перехресному і повторному допитам. Як правило, викликаються всі свідки, прізвища яких вказані на зворотній стороні обвинувального акта. Допускається також виклик додаткових свідків за умови, що обвинуваченому й суду було повідомлено про наміри обвинувача їх викликати і що їм були вручені копії їхніх показань.

Потім до присяжних звертається підсудний або його захисник, якщо він у нього є, проводиться головний, перехресний і повторний допити свідків захисту, в тому числі й підсудного, коли він бажає давати показання, а також наводить письмові докази.

Суддя має право сам викликати таких свідків, яких не викликала жодна із сторін; він може також допитати свідка, щоб з'ясувати всі незрозумілі питання або глибше вникнути в них.

Потім із заключними промовами виступають сторони. Адвокат обвинувача виступає першим, за ним — адвокат підсудного.

Після того, як сторони повністю подали свої докази, суддя робить висновки, вказуючи присяжним на встановлені законом правила про докази, фіксуючи їхню увагу на важливих доказах, які є в справі. У кінці свого резюме суддя звертає увагу присяжних на можливість винесення вердикту більшістю голосів.

Коли справа проста, присяжні можуть винести вердикт, не залишаючи свого місця, але вони, як правило, виходять у відведену для них кімнату, їх доручають двом судовим приставам, які присягають у тому, що нікому не дозволять розмовляти з присяжними й самі не будуть перемовлятися з ними без дозволу суду, крім того моменту, коли запитують у присяжних, чи дійшли вони згоди щодо вердикту.

Після виходу із залу суду для обговорення вердикту жоден з присяжних не має права покинути кімнату без дозволу суду, який дається лише у випадку “очевидної необхідності”, якщо, наприклад, один із присяжних захворіє під час обговорення вердикту, їм немає необхідності весь час перебувати в одній і тій же кімнаті, доки не дійдуть згоди, але вони ніколи не повинні розділитися, за винятком указаних вище особливих випадків, і бажано, навіть важливо, щоб вони завжди були під опікою одного з приставів, наприклад уночі в готелі.

Присяжні можуть просити суддю дати їм додаткові вказівки з будь-якого питання права або відносно доказів, коли в цьому виникає необхідність, але їхнє звернення із запитанням і відповідь на нього мають відбуватися в суді. Якщо присяжні звернулися із запитанням у записці, надісланій судді, то ця записка читається вголос, а потім на неї дається відповідь.

Вердикт оголошується у відкритому судовому засіданні в присутності всіх присяжних і підсудного.

Винесений присяжними вердикт не є остаточним, бо суд може запропонувати присяжним переглянути його. Лише після того, як суддя схвалить вердикт і дасть розпорядження клерку занести його до протоколу, він вважається остаточним.

Після винесення обвинувального вердикту суддя постановляє вирок. Перед постановленням вироку він надає можливість обвинувачеві та захиснику висловити свої міркування щодо міри покарання і знайомиться з довідкою поліції про наявність попередніх судимостей у обвинуваченого, його репутацію та обставини його життя. Підсудному надається можливість зробити всі заяви, які він бажає, в доповнення до промови захисника про пом'якшення вироку.

Винесення обвинувального вироку інколи відкладається, щоб дати можливість підсудному пом'якшити вирок шляхом відшкодування вчиненого злочином збитку або повідомлення про співучасників. Вироки в англійських судах не мотивуються.

Якщо присяжні засідателі винесуть виправдувальний вердикт, то суддя постановляє виправдувальний вирок, яким звільняє підсудного від обвинувачення і з-під варті.

7. Сумарне провадження. В порядку сумарного (спрощеного) провадження розглядаються справи про злочини, які переслідуються за обвинувальним актом. Як правило, розгляд справи в суді сумарної юрисдикції займає всього кілька хвилин. Ці суди розглядають до 98 відсотків кримінальних справ.

Розгляд справи розпочинається за скаргою або за “заявою про обвинувачення”, зробленою перед мировим суддею графства, в межах якого вчинений злочин. Заява і скарга подаються, як правило, в письмовій формі й можуть робитися, хоч і не обов’язково, під присягою. У них вказуються прізвище й рід занять обвинуваченого, характер правопорушення, час і місце його вчинення.

Якщо заява про обвинувачення або скарга зроблені під присягою, наказ про арешт обвинуваченого може бути видано навіть як початковий захід. В інших випадках можливий лише виклик обвинуваченого. Однак якщо він ухиляється від явки за викликом, може бути видано наказ про його арешт.

Судове засідання починається з ознайомлення обвинуваченого із суттю заяви про обвинувачення або скарги, після чого йому ставлять запитання, чи визнає він себе винним. Подальший хід слухання справи залежить від відповіді обвинуваченого.

Якщо обвинувачений визнав себе винним, суд, не проводячи подальшого розгляду, обмежується лише швидким оглядом доказового матеріалу, а часто і взагалі без такого огляду виносить вирок. Причому ті фактичні дані, на підставі яких виноситься вирок, не одержують необхідного оформлення. По суті, це — матеріали, зібрані поліцією і не оформлені як судові докази.

Якщо обвинувачений заперечує правильність обвинувачення, справа слухається. Слухання починається з промови обвинувача або скаржника. Потім обвинувач або скаржник

викликає своїх свідків, які піддаються головному, перехресному й повторному допитам, досліджуються інші докази.

Підсудний або його представник може виступити із заявою, що докази, подані обвинувачем, непереконливі, й дати короткий огляд доказів захисту, які будуть подані, та подає ці докази. Обвинувачений завжди має право давати показання.

Після цього обвинувач може виступати із спростуванням і подати докази. Потім знову з реплікою може виступити захист і обвинувачення. На відміну від розгляду справи за участю присяжних сторони не мають права проголошувати промови у відповідь, за винятком випадків, коли виникає будь-яке правове питання.

Дослідивши докази й заслухавши сторони, суд переходить до розгляду питання про винність підсудного. Через те, що серед англійських магістратів немало людей, які не мають юридичної освіти, встановлена спеціальна процедура відкладення справи після судового слідства для консультацій з клерком суду.

За результатами розгляду справи суд може призначити винному позбавлення волі на строк до 14 діб і штраф до одного фунта стерлінгів (при одноособовому розгляді), позбавлення волі строком до шести місяців і штраф до 25 фунтів стерлінгів, а за деякими категоріями справ — позбавлення волі до 12 місяців і штраф до однієї тисячі фунтів стерлінгів (при розгляді справи двома й більше магістратами або магістратом-юристом одноособово). Суд може призначити одночасно й позбавлення волі, й штраф.

Щороку в Англії та Уельсі понад півтора мільйона людей засуджується за сумарні злочини. Велика кількість обвинувачень у незначних правопорушеннях, таких як перевищення швидкості руху і недозволена стоянка автомобілів. У зв'язку з цим Законом 1957 р. про магістратські суди введена процедура, яка дає можливість особам, які обвинувачуються в незначних сумарних злочинах, визнавати себе винними, не з'являючись до суду, з допомогою пошти. Позбавлення волі за результатами заочного розгляду справи не допускається.

4.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

1. Кримінальні суди. 2. Порядок розгляду кримінальних справ в суді присяжних. 3. Формування лави присяжних. 4. Порядок дослідження доказів і промови сторін. 5. Резолюція і вирок судді. 6. Сумарне провадження.

1. Кримінальні суди. Правосуддя в США здійснюють суди федеральної судової системи й суди штатів. При цьому ні Верховний суд США, ні інші федеральні судові органи ніякого адміністративного контролю над судами штатів не здійснюють.

Федеральна судова система складається з окружних (районних) федеральних судів, федеральних апеляційних судів і Верховного суду США.

Що стосується співвідношення федеральної системи й судової системи штатів, то тут діє той же принцип, що й у співвідношенні федерального права і права штатів: загальне правило — це компетенція судів штатів; до федеральних судів можна звертатися лише в тих випадках, коли Конституція США або закон Конгресу, який спирається на Конституцію, визнають ці суди компетентними. Близько 95 відсотків справ розглядаються виключно судами штатів.

По першій інстанції кримінальні справи федеральної підсудності розглядають лише окружні суди. У кожному штаті, як правило, один окружний федеральний суд, у деяких великих штатах їхнє число доходить до чотирьох, кількість суддів у таких судах — до 20. Всього їх майже 100 і працює в них близько 400 суддів.

Судовий розгляд в окружному суді, як правило, веде один суддя. Окружні (районні) суди можуть розглядати будь-які кримінальні справи федеральної підсудності, тобто справи про

Глава 4. Провадження в кримінальних справах у судах першої інстанції

злочини, відповідальність за які передбачена законом, схваленим Конгресом США.

У США — 11 федеральних апеляційних судів (майже 80 суддів). Один з них діє у федеральному окрузі Колумбія, в якому розташована столиця федерації Вашингтон. Число суддів у кожному з цих судів — від трьох до дев'яти; на одного з них покладені обов'язки головного судді. Апеляційний розгляд справи здійснює, як правило, колегія з трьох суддів. За рішенням більшості членів суду може бути проведено апеляційний розгляд усім складом суду. Федеральні апеляційні суди розглядають апеляції на вироки й рішення федеральних окружних судів.

Верховний суд США — вища апеляційна інстанція в справах і федеральних судів, і судів штатів. Він складається з голови та восьми членів суду. Поділу на колегії немає. Розглядають справи всі судді (кворум — шість суддів). Рішення приймається простою більшістю голосів.

Федеральних суддів призначає пожиттєво Президент США за згодою Сенату. Існує один шлях для усунення від посади судді, який допустив грубі зловживання, — порушення обвинувачення за постановою Конгресу США (процедура імпичменту). Втім, таке трапляється дуже рідко.

Судові системи в штатах різноманітні: неоднакові структури судів; суди, які виконують приблизно однакові функції, мають різні назви, по-різному визначається підсудність справ судами.

Численні суди штатів можна умовно поділити на декілька категорій залежно від місця, яке вони займають у судовій ієрархії. У кожному штаті є свій вищий судовий орган: верховний суд, верховний суд з виправлення помилок, апеляційний суд та ін. У 14 штатах діють проміжні апеляційні суди.

Нижче стоять суди загальної юрисдикції, схожі з окружними федеральними судами, але вони водночас виступають і як апеляційні інстанції. До їхньої підсудності належать

кримінальні справи, які не мають права розглядати по першій інстанції нижчестоящі суди обмеженої юрисдикції. Суди загальної юрисдикції в штатах називаються: вищий суд, районний суд, окружний суд.

Суди обмеженої юрисдикції: поліцейські, магістратські, суди правосуддя, муніципальні. У багатьох судах обмеженої юрисдикції справи розглядають мирові судді — виборні посадові особи, часто не юристи, їхня діяльність оплачується залежно від кількості розглянутих справ, сум стягнутого штрафу, розміру отриманого адвокатом гонорару і т. ін. Мирові судді, як правило, не розглядають справи про діяння, за які може бути призначено покарання, що перевищує позбавлення волі строком на один місяць, або штраф у 100 доларів.

Судді в штатах або обираються, або призначаються. В усіх випадках їхні кандидатури мають бути попередньо схвалені босами правлячої в штаті партії.

2. Порядок розгляду кримінальних справ у суді присяжних. З участю присяжних найзначніші кримінальні справи розглядають окружні федеральні суди, суди загальної юрисдикції в штатах. Процедура вирішення кримінальних справ у суді присяжних складається з таких основних етапів: пред'явлення обвинувачення, формування лави присяжних (малого жури), дослідження доказів і промови сторін; напутнє слово судді присяжним, вердикт присяжних, резолюція і вирок судді.

Пред'явлення обвинувачення. Після відкриття судового засідання клерк суду зачитує обвинувальний акт або заяву про обвинувачення і суддя пропонує підсудному відповідати на обвинувачення зізнанням або запереченням своєї вини. Відповідь обвинуваченого заноситься до протоколу судового засідання.

Якщо підсудний визнав себе винним, присяжні до участі у вирішенні справи не залучаються і суддя виносить вирок. Перед призначенням покарання суддя може допитати свідків про

обставини, які пом'якшують або обтяжують вину підсудного, але не про його винність. У деяких штатах визнання підсудним своєї вини не усуває судового розгляду, коли обвинуваченому загрожує смертна кара або інше суворе покарання.

Кримінально-процесуальне право США передбачає можливість своєрідної “торгівлі” між обвинуваченням і підсудним, який за згодою обвинувача має право визнати себе винним у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж той, який указаний в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення. Це так звані “угоди про визнання вини”. Суть їх — в укладенні між обвинуваченням і захистом особливої домовленості, відповідно до якої обвинувач зобов'язується перекваліфікувати діяння на менш тяжке, а обвинувачений — визнати свою винність.

У США в 90 відсотків кримінальних справ обвинувачені визнають свою вину. Приблизно 50 відсотків зізнань — це результат домовленості між обвинувачем і прокурором. Угоди про визнання вини відбуваються тому, що прокурор може “продати” існуючі в ньому сумніви, викликані нестачею доказів, за більш м'який вирок. Причому угоди про визнання вини не є таємною операцією, яка здійснюється в темному кутку. Це цілком визнана й відкрита процедура.

3. Формування лави присяжних. Якщо підсудний винним себе не визнав, суддя дає йому деякий час (як правило, не менше двох діб) на підготовку до судового розгляду. Після закінчення цього терміну суд приступає до формування лави присяжних — малого, або судового, журі. Підсудний може відмовитися від суду з участю присяжних, якщо йому не загрожує смертна кара або інша сувора міра покарання. Випадки такої відмови досить поширені. В більшості випадків з участю присяжних розглядаються лише близько 10 відсотків кримінальних справ.

До складу малого журі входить 12 чоловік, у судах деяких штатів — шість чоловік. Скорочення кількості присяжних можливе й за згодою сторін.

За законом, прийнятим конгресом США у 1968 р., присяжними в федеральних судах можуть бути лише громадяни США, які досягли 21-річного віку й проживають у місцевості, де проходить судовий розгляд, не менше одного року.

Список присяжних для того чи іншого суду складають за його дорученням шерифи, констеблі, судові клерки та їхні помічники. Для відбору кандидатур користуються списками виборців або платників податків, адресними й навіть телефонними книгами.

Як правило, присяжних викликають більше, ніж вимагається, бо деякі з них можуть бути відведеними, а для великих справ викликаються і запасні присяжні.

Кожен присяжний допитується і, якщо його кандидатура не відводиться, займає місце на лаві присяжних, принісши попередньо присягу. Відвід мотивований вирішує суддя, немотивований для нього обов'язковий. Після принесення присяги починається судовий розгляд.

4. Порядок дослідження доказів і промови сторін. Спочатку прокурор проголошує промову, в якій повідомляє, що він буде доказувати в суді. Це називається “відкриттям обвинувачення”. Після прокурора виступає захисник, який викладає доводи захисту — “відкриває захист”. Потім починається допит свідків обвинувачення і захисту, які приводяться до присяги або дають підтвердження про те, що будуть говорити лише правду. Спочатку вони допитуються тією стороною, яка їх викликала, потім відбувається перехресний допит.

Якщо обвинувачений забажає, він може бути приведений до присяги або може дати урочисте підтвердження і допитується як свідок захисту.

Після закінчення допиту свідків захисту атторней може ще раз узяти слово для заперечення проти показань свідків захисту, захисник же йому заперечити не має права.

Суддя має дуже великі повноваження. Він одноособово вирішує такі важливі питання, як належність і допустимість

доказів, має право відхилити клопотання і зняти будь-які запитання сторони.

Після закінчення судового розгляду суддя звертається до присяжних з напутнім словом. У ньому він дає вказівку стосовно правових норм, які підлягають застосуванню в даній справі, і ті пояснення стосовно достовірності й значення доказів, які, на його думку, необхідні для правильного вирішення справи.

Вислухавши напутнє слово судді, присяжні під наглядом посадової особи видаляються до нарадчої кімнати, вони мають право брати письмові й речові докази та письмові інструкції судді.

Вердикт — обвинувальний чи виправдувальний — проголошується публічно. У справах про злочини, за які передбачена смертна кара, він виноситься одногосно. В інших справах вимагається більшість у 5/6, 2/3 голосів і т. п., залежно від тяжкості злочину. Вердикт присяжних стає дійсним лише тоді, коли він прийнятий суддею і занесений до протоколу судового засідання. Суддя має право запропонувати присяжним повторно обговорити лише обвинувальний вердикт.

У деяких штатах присяжні вирішують питання не лише про вину, а й про міру покарання.

5. Резолюція і вирок судді. Суддя відповідно до вердикту у відкритому засіданні виносить ще й резолюцію про визнання судом винності чи невинності підсудного, яка також заноситься до протоколу. Така резолюція виноситься судом і в справах, які розглядаються без участі присяжних. Потім суддя постановляє вирок, тобто визначає й оголошує покарання підсудному, яке заноситься до протоколу, причому не обов'язково, щоб вирок постановлявся відразу ж після вердикту присяжних. Це може відбутися і через деякий час після суду, як правило, в межах двотижневого терміну.

При виборі міри покарання суддя користується доповіддю про особу підсудного, складеною посадовою особою служби

нагляду за умовно засудженим або іншим чиновником, який працює при суді. В ній містяться дані про минулі арешти, приводи, судимості, сімейний стан, освіту, роботу, репутацію та інші відомості, які одержує посадова особа з державних архівів, у результаті опитування підсудного та інших людей.

6. Сумарне провадження. Судами сумарної юрисдикції в штатах є суди нижчі. Вони розглядають більшість кримінальних справ про незначні злочини, за вчинення яких застосовується короткочасний арешт або штраф у невеликих розмірах.

Процес у цих судах спрощений. Докази досліджуються лише тоді, коли обвинувачений заперечує свою вину. Як свідки та обвинувачі часто виступають поліцейські, які проводили затримання і допит підозрюваного в поліції. Розгляд справи відбувається протягом кількох хвилин. Письмове провадження, як правило, не ведеться.

В окружних федеральних судах у порядку сумарного провадження розглядаються деякі справи про злочини, відповідальність за які передбачена федеральними законами, якщо за їх вчинення може бути призначено покарання не більше шести місяців позбавлення волі або штраф до 500 доларів. Причому замість суддів ці справи вирішують так звані комісіонери, які фактично є судьями з обмеженими правами й виконують ті ж функції, що й судді нижчих судів у штатах. Крім вирішення вказаної категорії справ вони здійснюють попереднє провадження в інших кримінальних справах, підсудних федеральним судам, тобто допитують підозрюваних після їхнього арешту й доставки до суду, вирішують питання про обґрунтованість притягнення до кримінальної відповідальності, про вибір запобіжного заходу, записують і засвідчують письмові показання під присягою.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. Що таке підсудність кримінальної справи?
2. Які види підсудності передбачає чинне законодавство?
3. За якими ознаками (властивостями) визначається підсудність кримінальної справи?
4. Як здійснюється передача справи за підсудністю?
5. В чому полягає суть і завдання стадії попереднього розгляду справи?
6. Які питання підлягають з'ясуванню при попередньому розгляді справи?
7. Які питання підлягають вирішенню у зв'язку з підготовкою справи до розгляду в судовому засіданні?
8. Які рішення приймаються суддею при попередньому розгляді справи?
9. В чому полягає суть і значення вироку?
10. Які є види вироків?
11. Які є види обвинувального вироку?
12. Які підстави для постановлення виправдувального вироку?
13. Який порядок наради суддів при постановленні вироку?
14. Які питання вирішуються судом при постановленні вироку?
15. Який зміст вступної, мотивувальної та резолютивної частин обвинувального вироку?
16. Що таке окрема думка судді?
17. Який порядок проголошення вироку?
18. В яких випадках суд зобов'язаний або має право винести окрему ухвалу?
19. З яких частин складається судовий розгляд справи?

20. В чому полягають суть і завдання підготовчої частини судового розгляду?

21. Як діє суд у випадку неявки кого-небудь з учасників судового розгляду?

22. Який порядок вирішення заяв і клопотань учасників судового розгляду до початку судового слідства?

23. Які завдання вирішує суд під час судового слідства?

24. Як встановлюється порядок дослідження доказів?

25. За допомогою яких судово-слідчих дій здійснюється дослідження і перевірка доказів?

26. В яких випадках можуть бути оголошені в судовому засіданні показання підсудного, потерпілого та свідків, дані ними на досудовому розслідуванні справи?

27. Яке призначення та порядок судових дебатів?

28. Який основний зміст обвинувальної та захисної промов?

29. За яких умов може бути використане право на репліку?

30. Яке призначення останнього слова підсудного?

31. Які особливості предмета доказування у справах про злочини неповнолітніх?

32. Які особливості судового розгляду в справах про злочини неповнолітніх?

33. Які права мають законні представники неповнолітнього, представники комісій та інспекцій у справах неповнолітніх, підприємств, установ та організацій?

34. Справи про які злочини порушуються тільки за скаргою потерпілого? Що таке справи приватного й приватно-публічного обвинувачення?

35. Які особливості порушення справ приватного обвинувачення?

36. Що таке зустрічне обвинувачення та які особливості провадження по ньому?

37. Які особливості судового розгляду справ приватного обвинувачення?

38. Про які злочини досудова підготовка матеріалів проводиться в протокольній формі?

39. У чому полягає зміст діяльності органу дізнання при протокольній формі досудової підготовки матеріалів?

40. Які особливості порушення кримінальних справ про злочини, досудова підготовка в яких проводилась у протокольній формі, й розгляду їх у суді?

41. Які особливості досудового розслідування у справах про неосудних та осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину?

42. Які особливості судового розгляду у справах про неосудних і які рішення може прийняти суд?

43. Які примусові заходи медичного характеру може застосувати суд? Які підстави і порядок їх скасування або зміни?

44. Який порядок звільнення засудженого, що захворів на душевну хворобу, від подальшого відбуття покарання?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

45. Який порядок відкриття судового розгляду в німецькому кримінальному процесі?

46. В чому заключається підготовка до слухання справи?

47. На який строк можна зупиняти судовий розгляд?

48. Який порядок допиту свідків і експертів?

49. Який порядок постановлення вироку?

50. Які особливості оголошення і оформлення вироку суду?

ФРАНЦІЯ

51. Яка структура кримінальних судів Франції?

52. Який порядок розгляду кримінальних справ про злочини вищих посадових осіб?

53. Хто входить до складу суду присяжних?

54. Який порядок складання списків присяжних?

55. Який порядок розгляду справ у суді присяжних?
56. Який порядок утворення журі?
57. Як відбувається судовий розгляд кримінальних справ?
58. Який порядок дослідження доказів?
59. Який порядок постановлення і проголошення вироку?
60. Який порядок розгляду кримінальних справ у виправних трибуналах?
61. Який порядок розгляду справ у поліцейських трибуналах?

АНГЛІЯ

62. Яка структура кримінальних судів Англії?
63. Які категорії злочинів розрізняє кримінальне право?
64. Який склад і повноваження магістратських судів?
65. Який порядок провадження в Суді Корони?
66. Який порядок віддання обвинуваченого до суду?
67. Яка структура обвинувального акта?
68. Як відбувається пред'явлення обвинуваченого?
69. Який склад і порядок формування малого журі?
70. Який порядок судового розгляду в суді присяжних?
71. Які справи розглядаються в порядку сумарного провадження?
72. Який порядок сумарного провадження?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

73. Яка структура федеральних судових органів США?
74. Який склад і компетенція Верховного суду США?
75. Яка структура судових органів у штатах?
76. Який порядок розгляду справ у суді присяжних?
77. Як відбувається пред'явлення обвинувачення?
78. Як формується лава присяжних?
79. Який порядок дослідження доказів і промов сторін?
80. Який порядок сумарного провадження?

Глава 5 ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

5.1. УКРАЇНА

5.1.1. Апеляційне провадження

- 1. Поняття та значення апеляційного провадження.*
- 2. Суб'єкти, порядок та строки подачі апеляції.*
- 3. Підстави для скасування або зміни судового рішення.*
- 4. Розгляд справ за апеляцією.*
- 5. Результати розгляду справ в апеляційному порядку.*
- 6. Звернення до виконання судового рішення апеляційного суду.*

1. Поняття та значення апеляційного провадження. Забезпечуючи виконання завдань кримінального судочинства, суди вищого рівня перевіряють законність і обґрунтованість винесених судом першої інстанції вироків, постанов, ухвал.

Наше законодавство передбачає три види перегляду вироків: апеляційне провадження, касаційне провадження і виключне провадження. Всі три види перегляду вироків є складовою частиною кримінального процесу, при цьому кожен з них являє собою самостійну стадію.

Апеляційне провадження — це п'ята стадія кримінального процесу, в якій суд вищого рівня розглядає за апеляціями судові рішення, які не набрали законної сили.

Учасники процесу можуть скористатися своїм правом подачі апеляції, а можуть і не скористатися ним. Це так зване диспозитивне право не стосується прокурора, який у силу принципу публічності зобов'язаний реагувати на кожний необґрунтований і незаконний, на його думку, вирок. Новизна

цієї стадії для українського процесу в тому, що апеляційний суд може провести судове слідство і винести новий вирок, постанову чи ухвалу, скасувавши повністю або частково судові рішення суду першої інстанції.

Значення цієї стадії в тому, що вона призначена для забезпечення охорони прав і законних інтересів учасників процесу, а також і в тому, що в ній здійснюється процесуальне керівництво за діяльністю судів нижчого рівня.

2. Суб'єкти, порядок та строки подачі апеляції. Суб'єкти апеляції:

1) засуджений, його законний представник і захисник — у частині, що стосується інтересів засудженого;

2) виправданий, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав виправдання;

3) законний представник, захисник неповнолітнього та сам неповнолітній, щодо якого застосовано примусовий захід виховного характеру, — у частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

4) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання поро застосування примусового заходу медичного характеру;

5) обвинувачений, щодо якого справу закрито, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав закриття справи;

6) обвинувачений, щодо якого справу направлено на додаткове розслідування, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав направлення справи на додаткове розслідування;

7) цивільний відповідач або його представник — у частині, що стосується вирішення позову;

8) прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок, — у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції;

9) потерпілий і його представник — у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

10) цивільний позивач або його представник — у частині, що стосується вирішення позову;

11) особа, щодо якої винесено окрему ухвалу (постанову) суду;

12) інші особи у випадках, передбачених КПК України.

Порядок апеляційного оскарження. Апеляція подається через суд який постановив вирок, постанову чи ухвалу. До апеляції прокурора і захисника додається стільки її копій, щоб можна було вручити всім учасникам, яких стосується апеляція. Якщо апеляція подана в апеляційний суд, то він пересилає її до суду першої інстанції, так як там знаходиться справа і необхідно виконати вимоги ст.ст. 350–351 КПК щодо змісту та повідомлень про апеляцію.

Апеляція на судові рішення, винесене в порядку ст. 52⁵ (оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування), ст. 165² (порядок обрання запобіжного заходу), 165³ (порядок продовження строків тримання під вартою), ст. 177 (підстави для проведення обшуку та порядок надання згоди на його проведення) та ст. 205 (направлення обвинуваченого на стаціонарну експертизу) подається безпосередньо до апеляційного суду.

Зміст апеляції: 1) назва суду, якому адресується апеляція; 2) особа, яка подає апеляцію; 3) вирок, ухвала чи постанова, на які подається апеляція, і назва суду, який їх постановив; 4) вказівка на те, в чому полягає незаконність вироку, ухвали, постанови та доводи на її обґрунтування; 5) прохання особи, яка подає апеляцію; 6) перелік документів, які додаються до апеляції.

При обґрунтуванні прокурором чи захисником необхідності зміни чи скасування вироку, постанови, ухвали апеляція повинна містити посилання на відповідні аркуші справи.

Строки апеляційного оскарження. Апеляція на вирок, ухвалу чи постанову суду першої інстанції може бути подана протягом 15 діб з моменту їх проголошення, а засудженим, які перебувають під вартою, в той же строк з моменту вручення їм копії вироку. Протягом цього строку справа ніким не може бути витребувана із суду. Суд зобов'язаний надати сторонам за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами справи.

Про надходження апеляції суд першої інстанції оповіщає учасників процесу, інтересів яких вона стосується, направленням відповідних повідомлень та шляхом поміщення оголошення на дошці об'яв суду.

Протягом п'яти діб з часу поміщення оголошення учасники процесу мають право одержати в суді копію апеляції або ознайомитися з нею в суді. Одночасно з врученням копії або з ознайомленням з апеляцією їм роз'яснюється право протягом п'яти діб з цього часу подати свої заперечення на апеляцію.

Засудженому, що утримується під вартою, повідомлення про надходження апеляції та її копія вручаються через начальника відповідної установи. Одночасно йому роз'яснюється право протягом п'яти діб з часу вручення цих документів подати свої заперечення на апеляцію.

У разі невиконання особою, яка подала апеляцію, вимог, передбачених ст. 350 КПК, головуючий своєю постановою залишає апеляцію без руху та повідомляє про необхідність виконання зазначених вимог закону протягом семи діб з моменту одержання повідомлення. Постанова оскарженню не підлягає.

Якщо у визначений строк ці вимоги не будуть виконані, то апеляція постановою головуючого визнається такою, що не підлягає розгляду. Постанову може бути оскаржено до суду апеляційної інстанції, який має право своєю ухвалою визнати апеляцію такою, що підлягає розгляду, і дати розпорядження суду першої інстанції щодо виконання ним вимог ст. 351 КПК.

Подання апеляції на вирок, ухвалу чи постанову суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання. Справа

призначається до розгляду не пізніше трьох місяців з дня направлення її до апеляційного суду (ст. 354 КПК). Справа повинна надійти до апеляційного суду не пізніше як за один місяць до визначеної судом першої інстанції дати розгляду. Якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого чи виправданого, суд першої інстанції одночасно викликає до суду апеляційної інстанції цих осіб, їх законних представників, а також захисників, якщо їх участь у справі відповідно до вимог ст. 45 КПК є обов'язковою.

3. Підстави для скасування або зміни судового рішення.

Підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в апеляційному суді є: односторонність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства; невідповідність висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи; істотне порушення кримінально-процесуального закону; неправильне застосування кримінального закону; невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Апеляційний суд не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав підсудного. Цей суд не вправі скасувати постанову про незастосування примусових заходів виховного або медичного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої ставилось питання про застосування цих засобів.

Односторонність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства. Одностороннім або неповним визнається дізнання, досудове чи судове слідство в суді першої інстанції, коли залишилися недослідженими такі обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для правильного вирішення справи.

В усякому разі визнається одностороннім і неповним дізнання чи слідство: 1) коли не були допитані певні особи, не були витребувані і досліджені документи, речові та інші докази для підтвердження чи спростування обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи; 2) коли не були

досліджені обставини, зазначені в ухвалі суду, який повернув справу на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд; 3) коли необхідність дослідження тієї чи іншої обставини впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в апеляційному суді; 4) коли не були з'ясовані з достатньою повнотою дані про особу засудженого чи виправданого.

Невідповідність висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи. Вирок чи постанова вважаються такими, що не відповідають фактичним обставинам справи: 1) коли висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими в судовому засіданні; 2) коли суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки; 3) коли при наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у вирокі не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші; 4) коли висновки суду, викладені у вирокі, містять істотні суперечності.

Вирок із зазначених підстав підлягає скасуванню лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи могла вплинути на вирішення питання про винуватість засудженого або невинуватість виправданого, на правильність застосування кримінального закону, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Істотне порушення кримінально-процесуального закону. Істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову.

Вирок чи постанову в усякому разі належить скасувати, якщо: а) за наявності підстав для закриття справи її не було закрито; б) вирок винесено незаконним складом суду; в) порушено право обвинуваченого на захист; г) порушено право обвинуваченого користуватися рідною мовою чи мовою, якою

він володіє, і допомогою перекладача; д) розслідування справи провадила особа, яка підлягала відводу; е) справу розглянуто у відсутності підсудного, за винятком випадку, передбаченого ст. 262 КПК; є) порушено правила підсудності; ж) порушено таємницю наради суддів; з) вирок не підписано будь-ким із суддів; и) у справі відсутній протокол судового засідання або перебіг судового процесу у передбачених КПК випадках не фіксувався технічними засобами; і) обвинувальний висновок не затверджений прокурором чи він не був вручений обвинуваченому; ї) порушено вимогу статей КПК, які встановлюють незмінність складу суду, надання підсудному права виступати в дебатах із останнім словом.

Неправильне застосування кримінального закону. Неправильним застосуванням кримінального закону, що тягне за собою скасування або зміну вироку, є: 1) незастосування судом кримінального закону, який підлягає застосуванню; 2) застосування кримінального закону, який не підлягає застосуванню; 3) неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту.

Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості злочину та особі засудженого. Невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею КК України, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості.

4. Розгляд справ за апеляцією. Апеляційний суд у разі необхідності може провести попередній розгляд справи. Здійснюється він у судовому засіданні суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. На судове засідання можуть бути викликані інші учасники судового розгляду, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Попередній розгляд справи починається з доповіді судді, який повідомляє про підстави, з яких справу було внесено на попередній розгляд. Прокурор, інші учасники судового роз-

гляду висловлюють свої думки щодо питань, винесених на розгляд. Постанова судді виноситься в нарадчій кімнаті.

При попередньому розгляді справи апеляційний суд може прийняти одне з таких рішень: а) про питання, пов'язані з підготовкою справи до апеляційного розгляду; б) про відмову в прийнятті апеляції до судового розгляду; в) про зупинення провадження в справі; г) про повернення справи суду першої інстанції. При необхідності ведеться протокол судового засідання.

Питання, пов'язані з підготовкою справи до апеляційного розгляду: 1) про необхідність проведення судового слідства та його обсяг; 2) про витребування у необхідних випадках додаткових доказів; 3) про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання; 4) про доручення суду першої інстанції; 5) про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу; 6) про виклик у необхідних випадках перекладача; 7) про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні; 8) про день і місце розгляду справи; 9) всі інші питання, які стосуються підготовчих дій до розгляду справи.

Засуджений чи виправданий, їх законні представники підлягають обов'язковому виклику в апеляційний суд, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення їх становища або суд визнає необхідним провести судові слідство. Засуджений, що утримується під вартою, підлягає обов'язковому виклику в апеляційний суд також у випадках, коли про це надійшло його клопотання.

Суд може визнати необхідним проведення судового слідства в повному обсязі чи частково, коли є підстави вважати, що судові слідство судом першої інстанції було проведено неповно чи однобічно. Суд з метою усунення неповноти чи однобічності судового слідства в суді першої інстанції вправі дати цьому суду доручення про виконання окремих процесуальних дій.

Апеляційний суд може прийняти при попередньому розгляді справи й інші рішення: про відмову в прийнятті апеляції

до свого розгляду, якщо апеляція подана особою, яка не має на це право; про повернення справи суду першої інстанції у випадках, якщо: а) протокол судового засідання не підписаний головуючим чи секретарем судового засідання; б) суд першої інстанції не розглянув зауваження на протокол судового засідання чи не надав можливість для ознайомлення з матеріалами справи; в) засудженому чи виправданому не було вручено копію вироку; г) апеляція не відповідає вимогам ст. 353 КПК.

У разі захворювання підсудного, участь якого при апеляційному розгляді справи визнано обов'язковою, суд зупиняє апеляційний розгляд справи. У разі відмови апелянта від своїх апеляційних вимог і відсутності апеляції інших учасників процесу апеляційний суд виносить ухвалу про закриття апеляційного розгляду справи.

Не пізніш як за три дні апеляційний суд оповіщає заінтересованих осіб шляхом поміщення оголошення на дошці об'яв суду про час і місце розгляду справи. Засудженому, який утримується під вартою, про день розгляду справи повідомляється через начальника відповідної установи.

Коли при попередньому або апеляційному розгляді справи апеляційний суд визнав необхідним провести судове слідство, витребувати додаткові докази, викликати в судові засідання певних осіб, зробити доручення суду першої інстанції, а також у разі особливої складності справи, він може перенести розгляд справи не більше, як на 30 діб.

Виконавши необхідні підготовчі дії, головуючий роз'яснює учасникам судового розгляду їх права, а також право давати пояснення з приводу поданих апеляцій та виступати в судових дебатах, а особам, які подали апеляції, право підтримувати апеляції або відмовитись від них. Клопотання учасників судового розгляду повинні стосуватися частини вироку, яка оскаржена в апеляційному порядку.

Головуючий чи один із суддів доповідає суть вироку чи постанови, повідомляє, ким і в якому обсязі вони були оскар-

жені, викладає основні доводи апеляції і заперечення інших учасників судового процесу, якщо вони були подані. Головуючий з'ясовує, чи підтримують свої апеляції особи, які їх подали. Неявка учасників процесу на засідання суду не є перешкодою для розгляду справи, якщо інше не передбачено КПК або рішенням апеляційного суду.

Якщо суд апеляційної інстанції не проводив судового слідства, головуєчий ознайомлює учасників судового розгляду з додатковими матеріалами, якщо вони були подані, матеріалами, що надійшли з суду першої інстанції на виконання доручень, вислуховує їх пояснення з приводу поданих апеляцій і переходить до судових дебатів. Судові дебати проводяться у відповідності з вимогами КПК і полягають у промовах учасників судового розгляду стосовно тієї частини вироку, яка оскаржена. Першими виступають особи, які подали апеляцію. Підсудний має право на останнє слово. Протокол судового засідання та фіксація технічними засобами перебігу судового процесу в апеляційному суді ведуться у випадку проведення ним судового слідства.

Якщо під час судових дебатів, виголошення останнього слова засудженим або виправданим чи при постановленні рішення апеляційним судом виникне необхідність дослідження нових обставин справи або доказів, що її підтверджують чи спростовують, і якщо ці обставини і докази стосуються оскарженої частини вироку суду першої інстанції, апеляційний суд ухвалою відновлює судове слідство.

У разі відмови особи, яка подала апеляцію, від своїх вимог і при відсутності апеляції інших учасників судового розгляду апеляційний суд виносить ухвалу про закриття апеляційного провадження.

Судове рішення суду першої інстанції перевіряється апеляційним судом в межах апеляції. Висновки суду першої інстанції щодо фактичних обставин справи, які не оспорювалися і стосовно яких докази не досліджувалися, не перевіряються.

Якщо розгляд апеляції дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли, апеляційний суд зобов'язаний прийняти таке рішення.

5. Результати розгляду справ в апеляційному порядку.

Розглянувши апеляцію, суд може: 1) винести ухвалу про залишення вироку чи постанови без зміни, а апеляцію без задоволення; 2) скасувати вирок чи постанову і повернути справу прокуророві на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд в суд першої інстанції; 3) скасувати вирок чи постанову і закрити справу; 4) змінити вирок чи постанову; 5) постановити свій вирок, постанову, чи ухвалу, скасувавши повністю рішення суду першої інстанції.

Ухвала апеляційного суду складається із вступної, описово-мотивувальної і резолютивної частин, у яких має бути зазначено: а) місце й час постановлення ухвали; б) назва і склад суду, що постановив ухвалу; в) особи, які брали участь у розгляді справи в засіданні апеляційної інстанції; г) зміст вироку чи постанови; д) особа, яка подала апеляцію; е) суть апеляції; є) короткий виклад пояснень осіб, які брали участь у засіданні; ж) аналіз доказів, досліджених під час повного або часткового судового слідства, проведеного апеляційним судом, та докладні мотиви прийнятого рішення; з) результати розгляду справи.

Вирок апеляційного суду. Апеляційний суд скасовує вирок суду першої інстанції і постановляє свій вирок у випадках: необхідності застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення, за умови, що засудженому було пред'явлено обвинувачення у вчиненні такого злочину чи у вчиненні злочину в такому обсязі і від цього обвинувачення він захищався в суді першої інстанції; необхідності застосування більш суворого покарання; скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції; неправильного звільнення засудженого від відбуття покарання.

Якщо складання ухвали вимагає значного часу, суд має право обмежитись складанням і оголошенням лише резолю-

тивної її частини, яку підписують всі судді. Повний текст ухвали повинен бути складений не пізніше п'яти діб з дня винесення резолютивної частини і оголошений учасникам судового розгляду. Про час оголошення повного тексту ухвали має бути зазначено у раніше складеній її резолютивній частині.

Суддя апеляційного суду, залишившись при постановленні вироку, винесенні ухвали чи постанови при окремії думці, має право викласти її письмово в нарадчій кімнаті. Цей документ не підлягає оголошенню, але приєднується до справи.

Апеляційний суд може винести окрему ухвалу. Крім того, він може окремою ухвалою звернути увагу відповідних посадових осіб на факти порушення закону при розслідуванні і розгляді справи судом першої інстанції.

6. Звернення до виконання судового рішення апеляційного суду. Для виконання ухвали апеляційного суду справа надсилається до суду першої інстанції не пізніше трьох діб після її розгляду або складання повного тексту ухвали. Для виконання вироку чи постанови апеляційного суду, якщо вони не були оскаржені до суду касаційної інстанції, справа надсилається до суду першої інстанції не пізніше трьох діб після набрання вироком чи постановою законної сили.

Якщо на підставі рішення апеляційного суду засуджений підлягає звільненню з-під варті, суд звільняє його з-під варті в залі судового засідання. У випадку прийняття такого рішення у відсутності засудженого копія рішення надсилається протягом доби адміністрації місця досудового ув'язнення для виконання. Адміністрація місця досудового ув'язнення зобов'язана протягом доби з дня одержання копії рішення повідомити суд першої інстанції про звільнення ув'язненого з-під варті. Суд першої інстанції зобов'язаний перевірити виконання рішення про звільнення ув'язненого з-під варті.

5.1.2. Касаційне провадження

1. Суть і значення касаційного провадження. 2. Суб'єкти і порядок касаційного оскарження. 3. Касаційні інстанції і строки касаційного оскарження. 4. Підстави для скасування або зміни судового рішення. 5. Розгляд справи касаційним судом. 6. Результати розгляду справи судом касаційної інстанції. 7. Звернення ухвали до виконання.

1. Суть і значення касаційного провадження. Касаційне провадження — це стадія кримінального процесу, в якій суд вищого рівня перевіряє за касаційними скаргами і поданнями судові рішення апеляційних судів, а також вироки місцевих судів і ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків.

Касаційний суд не вправі посилити покарання або застосувати закон про більш тяжкий злочин. Тут діє принцип *reformatio in pejus* (недопустимість повороту до гіршого). Попереднє судове рішення може бути скасоване у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин або більш тяжке покарання лише у разі, коли з цих підстав вніс подання прокурор, подав скаргу потерпілий чи його представник.

Значення цієї стадії в тому, що вона є гарантією забезпечення законності і охорони прав особи; виправлення судових помилок; забезпечення однакового і правильного застосування законів; сприяння досягненню мети правосуддя.

2. Суб'єкти і порядок касаційного оскарження. Касаційні скарги на судові рішення мають право подати особи, коло яких визначено у ст. 348 КПК (див попередній параграф — Апеляційне провадження).

Касаційні скарги на вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, мають право подати: засуджений, його законний представник і захисник; виправданий, його законний представник і захисник; позивач, відповідач або їх представники; потерпілий, його представник. Касаційні подання мають право подати також Генеральний прокурор України та його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, міст Києва і Севастополя, прирівняні до них прокурори та їх заступники в межах їх повноважень незалежно від їх участі в розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції.

Порядок касаційного оскарження і внесення касаційного подання. Касаційне подання і скарги на судові рішення подаються через суд, який постановив вирок або виніс ухвалу чи постанову, а на інші рішення — безпосередньо до касаційного суду (ст. 387 КПК). До скарги, подання додаються стільки її копій, щоб їх можна було вручити всім учасникам судового розгляду, інтересів яких вона стосується. Цей обов'язок не поширюється на засудженого, який перебуває під вартою.

Зміст касаційних скарг і подань повинні відповідати вимогам, що відносяться до апеляційних скарг. Повідомлення про надходження касаційних скарг і подань на судові рішення здійснюються судом, який постановив оскаржуване рішення, з додержанням вимог ст. 351 КПК.

3. Касаційні інстанції і строки касаційного оскарження.

Касаційні скарги і подання розглядаються:

а) колегією суддів палати Верховного Суду України з кримінальних справ на судові рішення, постановлені Верховним судом АРК, обласними, Київським і Севастопольським міськими судами, вироки місцевих судів;

б) колегією суддів військової колегії Верховного Суду України — на судові рішення, постановлені військовим судом регіону і Військово-Морських Сил, вироки військових судів гарнізонів.

Строки касаційного оскарження і внесення касаційного подання. Касаційні скарги і подання на судові рішення апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції, можуть бути подані протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали або постанови, які оскаржуються, а засудженим, який перебуває під вартою, в той же строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови.

Касаційні скарги і подання на судові рішення апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, можуть бути подані протягом шести місяців з моменту набрання ними законної сили.

Протягом строку, встановленого на касаційне оскарження, справа ніким не може бути витребувана із суду, який виконує судові рішення, за винятком суду касаційної інстанції. У разі подачі скарги чи подання скарги з пропуском встановлених строків і при відсутності клопотання про його відновлення скарга чи подання постановою судді визнається такою, що не підлягає розгляду. Цей строк може бути відновлений у випадках і в порядку, передбачених ст. 353 КПК.

4. Підстави для скасування або зміни судового рішення.

Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови є:

- 1) істотне порушення кримінально-процесуального закону;
- 2) неправильне застосування кримінального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи.

Касаційний суд не вправі скасувати виправдувальний вирок або ухвалу, постанову про закриття справи лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого.

5. Розгляд справи касаційним судом. Подання касаційних скарг на судові рішення, постановлені апеляційним судом як судом першої інстанції, зупиняє набрання ним законної сили. Подання касаційних скарг на судові рішення апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, не зупиняє набрання ними законної сили.

Після ознайомлення всіх учасників процесу з касаційною скаргою, суд, який постановив судові рішення, протягом семи днів передає справу разом з поданою скаргою, поданням і запереченнями на неї до касаційного суду і визначає дату розгляду справи, про що повідомляє сторони у справі.

Касаційну скаргу, подання на судові рішення апеляційного суду, поставлені ним в апеляційному порядку, до розгляду призначає касаційний суд, про що повідомляє прокуророві, а також особам, які мають право на касаційне оскарження, роз'яснює їм, що вони вправі подати заперечення на подання чи скаргу або ж подати власні подання, скарги про перегляд справи у касаційному порядку.

Сторони мають право доповнити, змінити або відкликати касаційні скарги чи подання, а також подати свої заперечення на скаргу, подання іншого учасника судового розгляду.

У засіданні суду касаційної інстанції, яке проводиться за участю прокурора, можуть брати участь усі заінтересовані особи. У разі потреби суд має право запросити заінтересованих учасників для дачі пояснень. Клопотання засудженого, який утримується під вартою, про виклик його для дачі пояснень при касаційній перевірці судових рішень, постановлених апеляційним судом, як судом першої інстанції, є обов'язковим для суду касаційної інстанції. Учасники судового розгляду, що з'явилися у судове засідання, мають право давати пояснення.

Строки розгляду справи в касаційному суді. Касаційне подання, касаційна скарга на судові рішення апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції, призначаються до касаційного розгляду не пізніше двох місяців з дня їх на-

правлення до касаційного суду, а подання чи скарга на судові рішення апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, — не пізніше двох місяців з дня винесення ухвали про призначення справи до касаційного розгляду.

Не пізніше як за три дні до розгляду справи в приміщенні касаційного суду має бути вивішено оголошення про час і місце розгляду справи. В необхідних випадках за ухвалою касаційного суду розгляд справи може бути перенесений. Про зміну дати розгляду справи суд касаційної інстанції заздалегідь повідомляє осіб, які беруть участь у справі.

Розгляд справи касаційним судом. Справа з касаційними скаргами і поданнями розглядається судом у складі трьох суддів з участю прокурора та обов'язковим повідомленням заінтересованих осіб.

Касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого чи виправданого. Якщо задоволення скарги чи подання дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги або щодо яких не внесено подання, касаційний суд зобов'язаний прийняти таке рішення.

6. Результати розгляду справи судом касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції може:

- а) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу чи подання — без задоволення;
- б) скасувати судові рішення і направити справу на нове розслідування або новий судовий чи апеляційний розгляд;
- в) скасувати вирок, постанову чи ухвалу і закрити справу;
- г) змінити вирок, постанову чи ухвалу (в сторону покращання становища засудженого чи виправданого).

У разі відкликання касаційних скарг чи подання касаційний суд виносить ухвалу про закриття касаційного про-

вадження, якщо іншими учасниками судового розгляду рішення не було оскаржене в касаційному порядку (ст. 396 КПК).

5.1.3. Виключне провадження

1. Приводи і підстави для перегляду справи в порядку виключного провадження. 2. Строки перегляду справ у порядку виключного провадження. 3. Особи, які мають право поставити питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження. 4. Порядок розгляду справи в порядку виключного провадження. 5. Процесуальні наслідки перегляду справ у порядку виключного провадження.

1. Приводи і підстави для перегляду справи в порядку виключного провадження. Перегляд судових рішень в порядку виключного провадження — заключна, восьма стадія кримінального процесу. На цій стадії проводиться перегляд судових рішень, що набрали законної сили, внаслідок нових обставин, а також неправильного застосування кримінального закону та істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення.

Нововиявлені обставини могли існувати як під час провадження у справі (наприклад неправильні показання свідків), так і виникнути після винесення вироку (смерті потерпілого після нанесення йому тілесних ушкоджень). Обставини вважаються новими незалежно від того, чи були вони відомі будь-кому з учасників процесу. Важливо тільки, щоб нові обставини не були відомі органам розслідування, прокурору, суду при розслідуванні та розгляді справи.

Значення цієї стадії заключається в тому, що вона створює додаткові процесуальні гарантії правосуддя, захищає права учасників кримінального процесу, виправляє помилки, допущені судами.

Приводом для перегляду справ у цій стадії слугують заяви заінтересованих фізичних і юридичних осіб про перегляд справи. Такі заяви подаються прокуророві, який з метою перевірки заяви вправі витребувати справу із суду.

Підстави для перегляду судового рішення в порядку виключного провадження:

1. Нововиявлені обставини: фальсифікація доказів, неправильність перекладу, а також показань свідка, потерпілого, обвинуваченого, підсудного, висновку і пояснень судового експерта, на яких ґрунтується вирок; зловживання прокурора, дізнавача, слідчого чи суддів під час провадження у справі; всі інші обставини, які не були відомі суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом з раніше виявленими обставинами доводять неправильність засудженого або виправдання підсудного.

2. Неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення. Перегляд судових рішень з метою застосувати закон про більш тяжкий злочин, збільшити обсяг обвинувачення чи з інших підстав погіршити становище засудженого, а також виправдувального вироку, ухвали постанови про закриття справи не допускається.

Фальсифікація доказів, завідомо неправильний переклад, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, завідомо неправильний висновок і пояснення судового експерта, зловживання прокурорів, дізнавачів, слідчих і суддів є підставами для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження лише в тому разі, коли вони встановлені вирок, що набрав законної сили, а при неможливості постановлення вироку — матеріалами розслідування.

Інші обставини: виявлення нових співучасників; вчинення злочину іншою особою; фальсифікація доказів у протоколі судового засідання; застосування насильства до обвинуваченого з метою примусити його визнати свою винність тощо.

2. Строки перегляду справ у порядку виключного провадження. Перегляд виправдувального вироку, ухвали чи постанови про закриття справи за нововиявленими обставинами допускається лише протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності і не пізніше одного року з дня виявлення нових обставин.

Днем виявлення нових обставин є день набрання законної сили вироком суду щодо свідка, потерпілого, судового експерта, перекладача у зв'язку з дачею ними завідомо неправдивих показань, завідомо неправильного висновку, пояснень чи перекладу, щодо прокурора, дізнавача, слідчого судді у зв'язку з допущеними ними зловживанням, а також щодо інших осіб у зв'язку з фальсифікацією ними доказів, а при неможливості постановлення вироку — день складання прокурором за матеріалами розслідування висновків про наявність нововиявлених обставин.

Днем виявлення нових обставин у вигляді дій певних осіб, які не підпадають під ознаки злочинів, а також інших обставин є день складання прокурором висновку про підтвердження таких обставин матеріалами розслідування.

За наявності доказів, які підтверджують, що особа вчинила більш тяжкий злочин, ніж той, за який вона була засуджена, справа може бути відновлена у зв'язку з нововиявленими обставинами тільки протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжкий злочин.

За наявності доказів, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого злочину, відновлення справи за нововиявленими обставинами строками не обмежено. Відбуття покарання або смерть засудженого не є перешкодою для перегляду справи в інтересах його реабілітації (ст. 400⁶ КПК).

3. Особи, які мають право поставити питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження. Подання про перегляд судового рішення за нововиявленими

обставинами мають право приносити Генеральний прокурор України та його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, прокурор міст Києва чи Севастополя, військовий прокурор (на правах прокурора області).

Подання про внесення на судовий розгляд клопотання про перегляд судового рішення з підстав неправильного застосування кримінального закону та істотного порушення вимог кримінально-процесуального закону мають право вносити судді касаційного суду в кількості не менше п'яти осіб.

Прокурор, отримавши заяву, витребує справу із суду і при наявності підстав виносить постанову про розслідування справи і робить це особисто або доручає органам досудового розслідування. Закінчивши розслідування нововиявлених обставин, прокурор району чи міста направляє матеріали розслідування прокурору області, який і вирішує питання про принесення подання до апеляційного суду.

Справи, в яких вирок винесено апеляційним судом, прокурор другого рівня направляє Генеральному прокурору України, який вирішує питання про принесення подання до касаційного суду.

Коли прокурор не вбачає підстав для перегляду справи в зв'язку з нововиявленими обставинами, він відмовляє в цьому своєю вмотивованою постановою, про що повідомляє юридичних та фізичних осіб, які подали заяви. Ця постанова прокурора може бути оскаржена прокурору вищого рівня.

Щодо порушення питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження, то клопотання про перегляд вправі подати прокуророві учасники процесу, а також інші особи, якщо таке право надане їм законом. Переписка з приводу надходження клопотань про перегляд касаційним судом справ із захисником, засудженим чи законним представником касаційним судом не ведеться.

Суддя, який розглядає клопотання про перегляд судового рішення, вправі витребувати справу із суду. На підставі подан-

ня, підписаного не менше як п'ятьма суддями касаційного суду, клопотання про перегляд судового рішення, справа призначається до судового розгляду (ст. 400⁹ КПК).

4. Порядок розгляду справи в порядку виключного провадження. Подання про перегляд справи в зв'язку з нововиявленими обставинами розглядається апеляційним чи касаційним судом за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку.

Попередній розгляд справи в апеляційному чи касаційному порядку не перешкоджає її розгляду в тій же судовій інстанції в порядку відновлення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Подання суддів про судовий розгляд клопотання щодо перегляду судового рішення розглядаються на спільному засіданні судових палат Верховного Суду України, уповноважених законом на розгляд кримінальних справ за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку. Спільне засідання судових палат є правомочним при наявності не менше двох третин складу кожної з палат. Головує на засіданні голова судової колегії з кримінальних справ чи інший суддя.

Ухвала спільного засідання приймається більшістю голосів відкритим голосуванням. Вона складається суддею-доповідачем і підписується головуючим та цим суддею.

5. Процесуальні наслідки перегляду справ у порядку виключного провадження. Розглянувши справу в порядку виключного провадження суд може: а) задовольнити подання прокурора чи п'яти суддів і скасувати судові рішення, повернувши справу на новий судовий розгляд чи додаткове розслідування; б) закрити справу; в) відмовити в задоволенні подання і залишити судові рішення в силі. Після скасування судового рішення справа розглядається в загальному порядку.

5.1.4. Виконання вироку, ухвали і постанови суду

1. Поняття стадії виконання вироку. 2. Звернення вироку до виконання. 3. Питання, що вирішуються судом при приведенні вироку до виконання. 4. Порядок вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку.

1. Поняття стадії виконання вироку. Виконання вироку — це завершальна стадія кримінального процесу, в якій суд звертає до виконання вироки, ухвали і постанови, слідкує за приведенням їх до виконання, а також вирішує в установленому порядку питання, які виникають при виконанні судових актів. У процесуальній літературі ця стадія називається скорочено — “виконання вироку”. Фактично вона охоплює як виконання вироку, так і виконання ухвал і постанов суду. В подальшому викладі, якщо не буде застережено інше, під виконанням вироку слід розуміти і виконання всіх інших судових актів.

Завдання виконання вироку як стадії кримінального процесу полягає, як правило, не у фактичному виконанні рішень суду. Для цієї мети створені спеціальні органи. Завданням цієї стадії є організація процесуальної діяльності, спрямованої на:

- а) звернення вироку до виконання;
- б) забезпечення у встановлених законом випадках повної або часткової реалізації вироку;
- в) вирішення встановлених законом питань, які виникають у ході фактичного виконання вироку;

г) здійснення контролю за виконанням вироку. Значення стадії виконання вироку визначається важливістю тих завдань, які в ній вирішуються. Вона створює необхідні передумови для безпосередньої реалізації прийнятих судом рішень, сприяє формуванню у громадян переконання у неминучості

понесення покарання за вчинення злочину. Своєчасне і точне виконання вироку сприяє виконанню завдань кримінального судочинства.

Стадія виконання вироку характеризується рядом важливих положень, до яких належить:

- ◆ обов'язковість вироків для всіх державних і громадських структур, посадових осіб і громадян;
- ◆ оперативність звернення і приведення вироку до виконання;
- ◆ можливість зміни рішень суду щодо покарання в ході виконання вироку за наявності передбачених для цього у законі підстав.

Точне і безумовне виконання вироку підвищує його ефективність, сприяє зміцненню законності і правопорядку в Україні.

Набрання вироком законної сили. Відповідно до ст. 401 КПК вирок набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження та внесення касаційного подання, якщо його не було оскаржено чи на нього не було внесено подання.

У разі надходження апеляційної скарги чи внесення апеляційного подання вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційною інстанцією.

У тих випадках, коли оскаржено або внесено подання тільки на частину вироку або коли засуджено декількох підсудних, а вирок оскаржено чи внесено подання щодо одного з них, вирок в інших частинах або щодо інших засуджених осіб законної сили не набирає до моменту винесення апеляційною інстанцією ухвали.

Виправдувальний вирок і вирок, який звільняє підсудного від покарання, виконуються негайно після проголошення вироку. Якщо підсудний перебуває під вартою, суд звільняє його з-під варти в залі судового засідання.

До набрання вироком законної сили засуджений, який перебуває під вартою, не може бути переведений в місця позбав-

лення волі, які знаходяться в іншій місцевості.

Після набрання законної сили вирок набуває властивостей виключності і обов'язковості.

Виключність вироку означає неможливість повторного розгляду справи тієї самої особи і за тим самим обвинуваченням, за яким вона вже була засуджена чи виправдана, до скасування цього вироку в порядку, передбаченому законом.

Вирок є обов'язковим для всіх фізичних і юридичних осіб і підлягає виконанню на всій території України. Вирок, який набрав законної сили, є обов'язковим і для суду, який розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, щодо якої постановлено вирок, у питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою (ст. 31 ЦПК України).

2. Звернення вироку до виконання. Вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання судом, який постановив вирок, не пізніше як через три доби з дня набрання ним законної сили або повернення справи з апеляційної або касаційної інстанції (ч. 1 ст. 404 КПК).

Суд направляє копію вироку і копію апеляційної чи касаційної ухвали, якщо вирок було змінено, а також розпорядження про виконання вироку, підписане головуючим або головою суду і секретарем і скріплене гербовою печаткою суду.

Розпорядження про виконання вироку разом з іншими документами направляється:

- ♦ при засудженні до позбавлення волі, якщо засуджений тримається під вартою, — адміністрації місця досудового ув'язнення, а якщо він перебуває на волі — органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого;
- ♦ при засудженні до направлення в дисциплінарний батальйон — адміністрації місця досудового ув'язнення, якщо засуджений перебуває під вартою, або командирі військової частини, де засуджений проходить службу;
- ♦ при засудженні до громадських або виправних робіт — інспекції виправних робіт за місцем роботи засуджено-

го, а при засудженні до виправних робіт у місцях, які визначаються органами, що видають застосуванням таких робіт, — інспекції виправних робіт за місцем проживання засудженого;

- ◆ при звільненні від відбування покарання з випробуванням — органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого, а якщо засуджений є неповнолітнім, ще й службі у справах неповнолітніх за місцем проживання неповнолітнього для здійснення контролю за поведінкою засудженого;
- ◆ у разі позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю — адміністрації підприємства, установи, організації за місцем роботи засудженого для виконання, а також органу внутрішніх справ за місцем проживання засудженого — для здійснення контролю за виконанням цього покарання;
- ◆ при позбавленні батьківських прав — органу опіки і піклування, а також органам реєстрації актів громадянського стану за місцем народження неповнолітнього для внесення відповідної відмітки до книги запису актів про народження.

З метою забезпечення виховного впливу вироку суд надсилає його копію в необхідних випадках на підприємство, організацію, установу за місцем роботи або проживання засудженого.

Копія вироку надсилається громадським організаціям або трудовому колективу, яким засудженого передано на перевиховання і виправлення, або трудовому колективу чи особі, на яких судом покладено обов'язок по нагляду за засудженим і проведеному з ним виховної роботи.

Якщо у виправданого або у особи, щодо якої справа закрита, були вилучені документи, цінності та інші предмети чи був накладений арешт на майно, копія вироку, що набрав законної сили, або ухвала апеляційної чи касаційної інстанції направ-

ляється відповідним органам для повернення вилучених предметів, а також для зняття арешту з майна.

Після набрання законної сили виправдувальним вироком, одержання ухвали (постанови) суду про закриття справи за реабілітуючими підставами, суд, який розглядав справу по першій інстанції, зобов'язаний направити виправданому, а у разі його смерті — спадкоємцям спеціальне повідомлення, в якому роз'яснюється, куди і протягом якого терміну можна звернутися за відшкодуванням шкоди і поновленням порушених прав.

Якщо повідомлення про засудження громадянина були опубліковані в пресі, то на його вимогу, а в разі смерті — на вимогу родичів чи суду відповідні редакції протягом одного місяця зобов'язані зробити повідомлення про рішення, яке реабілітує громадянина (ст. 37 Закону про друковані засоби масової інформації (пресу) України).

У місячний термін від дня звернення громадянина суддя визначає розмір шкоди у вигляді втраченого заробітку, інших витрат і сум, про що виносить ухвалу. У разі незгоди громадянин може оскаржити її до суду в порядку, встановленому для розгляду скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб, які ущемляють права громадян, до суду вищої інстанції в касаційному порядку (п. 6, 12 Положення про застосування Закону України “Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду”, затвердженого наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 4 березня 1996 р.).

Про виконання вироку органи, які приводять вирок до виконання, повинні негайно повідомити суд, який постановив вирок. Контроль за виконанням вироків, ухвал і постанов покладається на суддів, які головували в судовому засіданні, і на голову суду.

3. Питання, що вирішуються судом при приведенні вироку до виконання. При виконанні вироку виникає низка питань, які має вирішити суд. Ось типовіші з них.

Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким. Це питання розглядається судом за місцем відбування покарання засудженим за спільним поданням органу, що відає виконанням покарання, і спостережної комісії або служби в справах неповнолітніх.

Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням щодо осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, застосовується суддею військового суду гарнізону за місцезнаходженням засудженого за поданням командування дисциплінарного батальйону.

Зазначені подання розглядаються судом в десятиденний строк з моменту надходження їх до суду без витребування судової справи з участю прокурора, представника органу, що відає виконанням покарання, і, як правило, засудженого.

При розгляді судом спільного подання органу, що відає виконанням покарання, і спостережної комісії або служби в справах неповнолітніх суд повідомляє відповідну комісію чи службу про час і місце розгляду цього подання.

Якщо суд відмовить в умовно-достроковому звільненні засудженого від покарання або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, розгляд повторного подання в цьому питанні щодо осіб, засуджених за тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце не раніше як через рік з дня винесення постанови про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених — не раніше як через шість місяців (ст. 407 КПК).

Звільнення від відбування покарання засудженого, який захворів на тяжку хворобу. У випадку, коли засуджений до позбавлення волі захворів на хронічну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, суддя ра-

йонного чи міського суду за поданням адміністрації ВТУ на підставі висновку лікарської комісії вправі винести постанову про звільнення цієї особи від дальшого відбування покарання. При цьому він вправі застосувати примусові заходи медичного характеру чи передати звільненого на піклування органів охорони здоров'я.

Якщо на душевну чи іншу хворобу захворів засуджений до виправних робіт або штрафу, суддя у всіх випадках виносить постанову про звільнення його від дальшого відбування покарання.

На постанову судді протягом семи діб з дня її оголошення прокурор, засуджений вправі подати апеляцію до апеляційного суду (ст. 408 КПК).

Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 408³ КПК).
За наявності підстав, передбачених ч. 4 і 5 ст. 83 КК:

- ♦ після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання;
- ♦ якщо засуджена, яка була звільнена від відбування покарання, відмовляється від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням контролюючого органу направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком.

Зазначені подання надсилаються до суду з матеріалами, які підтверджують обставини, передбачені ст. 83 КК, і розгля-

даються суддею *в десятиденний строк* з моменту надходження їх до суду з участю прокурора, представника органу, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженої, і, як правило, самої засудженої.

На постанову суду з питань, визначених у ст. 408³ КПК, протягом семи діб з дня її оголошення прокурор, засуджений вправі подати апеляцію до апеляційного суду.

Заміна штрафу покаранням у вигляді громадських робіт, виправних робіт штрафом, обмеження чи позбавлення волі службовим обмеженням, позбавлення волі триманням у дисциплінарному батальйоні вирішується суддею районного суду за поданням органу, що відає відбуванням покарання, або за клопотанням колективу.

Всі питання, передбачені ст. 410 КПК, розглядаються судом за місцем виконання вироку з участю прокурора, представника органу, що відає виконанням покарання, і, як правило, засудженого. Якщо справа розглядається судом за поданням адміністрації виправно-трудової установи, погодженим із спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх, суд повідомляє відповідну комісію про час і місце розгляду подання.

Після доповіді в справі суд заслуховує пояснення викликаних осіб і висновок прокурора, потім у нарадчій кімнаті виносить постанову. На постанову суду протягом семи діб з дня її оголошення прокурор, засуджений вправі подати апеляції до апеляційного суду.

Тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі чи в тюрмі і переведення із виправно-трудової установи в слідчий ізолятор чи в тюрму (ст. 410¹ КПК). Можливість тимчасового залишення засудженого в слідчому ізоляторі або в тюрмі і переведення його з ВТУ у слідчий ізолятор пов'язується в законі з необхідністю участі засудженого у досудовому слідстві чи в судовому розгляді в справах інших осіб.

Питання про тимчасове залишення в слідчому ізоляторі чи в тюрмі засудженого до позбавлення волі, а також про тим-

часове переведення засудженого з ВТУ до слідчого ізолятора вирішується слідчим або органом дізнання з санкції прокурора області, а також прирівняних до нього прокурорів на строк до двох місяців, з санкції заступника Генерального прокурора України — до чотирьох місяців, а з санкції Генерального прокурора України — до шести місяців.

Якщо тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі чи в тюрмі або переведення його з ВТУ в слідчий ізолятор необхідне у зв'язку з розглядом справи в суді, то ці питання вирішуються судом, у провадженні якого знаходиться справа.

Залишення чи переведення оформляється складанням слідчим мотивованої постанови, яка підлягає санкціонуванню прокурором. Суд виносить мотивовану ухвалу, а суддя, який одноособово розглядає справу, — постанову.

Застосування судом примусового лікування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, і його припинення (ст. 411¹ КПК). Залежно від виду покарання примусове лікування проводиться в місцях позбавлення волі або в спеціальних медичних закладах. Якщо лікування не було призначено судом при постановленні вироку, питання про нього підлягає вирішенню в стадії виконання вироку.

Питання про застосування примусового лікування до засудженого, який відбуває покарання у ВТУ, вирішує суддя районного чи міського суду за місцем відбування покарання. Законним приводом для його розгляду в судовому засіданні є подання адміністрації ВТУ. До подання додається мотивований висновок лікарської комісії, у якому зазначається про наявність у засудженого хвороби, необхідність примусового лікування.

Закінчення курсу примусового лікування не є підставою для його припинення. Це питання вирішується судом за місцем знаходження ВТУ або медичного закладу в разі наявності клопотання адміністрації ВТУ, яке ґрунтується на висновку лікарської комісії.

Висновок лікарської комісії не є обов'язковим для судді, він може з ним не погодитись і призначити судово-медичну експертизу.

Застосування покарання за наявності декількох вироків. Судом розглядаються питання, пов'язані з виконанням вироку, у таких випадках:

- ◆ коли щодо засудженого є вирок, який не виконано і про який не було відомо суду, що постановив останній за часом вирок, і тому він не призначив покарання за сукупністю вироків;
- ◆ коли під час виконання покарання, призначеного за сукупністю вироків, перший з них скасований в порядку нагляду, внаслідок чого із сукупності необхідно виключити покарання, призначене судом за скасованим вирокком.

Суд за місцем виконання вироку зобов'язаний визначити порядок застосування покарання за всіма вирокками. Шляхом винесення постанови чи ухвали встановлюється загальний розмір покарання, яке підлягає відбуванню. Вироки і після цього зберігають своє самостійне значення, і якщо один з цих вироків буде скасований, решта зберігає чинність і їх виконання продовжується.

Постанова судді виноситься тоді, коли всі вирокки постановлені суддею районного чи міського суду одноособово. У всіх інших випадках виноситься ухвала (ст. 413 КПК).

Погашення і зняття судимості. Судимість, яка виникає у зв'язку з обвинувальним вирокком, породжує певні несприятливі для засудженого наслідки, які не входять до змісту покарання. В разі вчинення судимою особою нового злочину це розглядається як обставина, що обтяжує її кримінальну відповідальність:

- ◆ впливає на кваліфікацію окремих злочинів;
- ◆ над такою особою може бути встановлений адміністративний нагляд;

- ♦ така особа не може бути обраною народним депутатом України.

Особа вважається судимою до погашення судимості або до зняття її судом чи актом амністії, помилування. У більшості випадків судимість погашається автоматично за наявності умов, зазначених у ст.ст. 89, 90 КК.

Приводом для дострокового зняття судимості є клопотання осіб, які відбули покарання, громадської організації або трудового колективу, прийняте на загальних зборах. На них виділяється й представник цієї організації для участі в судовому засіданні.

Питання про погашення і дострокове зняття судимості розглядається суддею районного чи міського суду за місцем постійного проживання осіб, щодо яких порушені клопотання.

У судовому засіданні бере участь особа, яка порушила клопотання про погашення судимості, а при достроковому знятті судимості — також і представник громадської організації або трудового колективу. В розгляді бере участь прокурор, але його неявка не зупиняє розгляду клопотання суддею.

Після розгляду клопотань суддя виносить мотивовану постанову в нарадчій кімнаті. Постанова оголошується в судовому засіданні, а її копія видається особі, щодо якої порушено питання про погашення або про дострокове зняття судимості.

Якщо суддя відмовить у погашенні чи достроковому знятті судимості, повторне клопотання може бути порушено не раніше як через рік з дня відмовлення (ст. 414 КПК).

Включення часу відбування виправних робіт без позбавлення волі до загального трудового стажу. Як правило, відбування виправних робіт без позбавлення волі до загального трудового стажу не зараховується. Як виняток, ст. 103 ВТК допускає можливість вирішення цього питання в судовому порядку — суддею районного чи міського суду за місцем проживання особи, яка відбула покарання.

Приводом до розгляду питання про включення до загального трудового стажу часу відбування виправних робіт є клопотання особи, яка відбула покарання.

До клопотання додаються: копія вироку; довідка про відбування покарання; характеристика власника підприємства, установи про роботу і поведінку особи у період відбування нею покарання.

В судовому засіданні головує оголошує клопотання, потім вислуховуються пояснення особи, яка порушила клопотання, досліджуються докази і заслуховується думка прокурора, якщо він бере участь у розгляді справи, після чого суддя виносить у нарадчій кімнаті мотивовану постанову (ст. 414¹ КПК).

4. Порядок вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку. Питання, пов'язані з виконанням вироку, залежно від їх характеру вирішуються судом, який постановив вирок, або судами за місцем відбування покарання, роботи чи проживання засудженого та особи, яка відбула покарання.

Розгляд відбувається в судовому засіданні за участю прокурора. Як правило, в судове засідання викликається засуджений, а за його клопотанням — і захисник. Якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, при необхідності викликається також цивільний позивач і цивільний відповідач. Проте неявка цих осіб не є перешкодою для розгляду справи.

При вирішенні судом клопотань про звільнення від відбування покарання у зв'язку з хворобою та інвалідністю, а також про застосування судом примусового лікування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, і його припинення обов'язкова участь представника лікарської комісії, яка дала висновок про стан здоров'я засудженого.

Питання, які виникають у процесі виконання вироку, розглядаються в судовому засіданні за поданням відповідних посадових осіб, органів, які відають виконанням вироку,

адміністрації місць позбавлення волі, клопотанням громадських організацій та засуджених осіб.

Суди вправі також вирішувати питання, які виникають при виконанні вироків, внаслідок їх недоліків, зокрема:

- ◆ про застосування акта амністії, якщо його застосування є обов'язковим і суд при постановленні вироку не обговорив цього питання;
- ◆ про скасування запобіжного заходу, якщо при виправданні підсудного чи засудженні його зі звільненням від покарання суд у вироку не вказав про його скасування;
- ◆ про зарахування попереднього ув'язнення в строк відбування покарання, якщо таке зарахування не проведено судом або допущено неточність при його обчисленні;
- ◆ про частку речових доказів, якщо її не вирішено вироком суду;
- ◆ про визначення розміру і розподілення судових витрат, якщо суд не вирішив цих питань;
- ◆ про оплату праці захисника;
- ◆ про усунення неточностей, допущених у вироку при написанні прізвища, імені, по батькові чи інших біографічних даних засудженого, а також описок та арифметичних помилок, коли вони очевидні і виправлення їх не стосується суті вироку і не тягне погіршення становища засудженого (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 грудня 1990 р. “Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків”).

Розгляд справи починається доповіддю судді, після чого заслуховується пояснення осіб, що з'явилися в судове засідання. Особам, які дають пояснення, можна задавати питання. Дослідивши докази, що підтверджують наявність обставин, які мають значення для правильного вирішення питань, що виникли в процесі виконання вироку, заслухавши думку про-

курора, суддя виходить до нарадчої кімнати для винесення постанови (ст. 411 КПК).

Хід судового розгляду фіксується у протоколі судового засідання, який підписується суддею і секретарем судового засідання. На судові рішення протягом семи діб з дня їх оголошення прокурор, засуджений вправі подати апеляції до апеляційного суду.

Нагляд за законністю виконання вироків здійснюється прокурором. Розпорядження прокурора, які стосуються виконання вироків, ухвал і постанов суду, обов'язкові для всіх органів і посадових осіб, які їх виконують (ст. 415 КПК).

5.2. ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

- 1. Форми перегляду рішень суду.*
- 2. Апеляція.*
- 3. Ревізія.*
- 4. Судовий розгляд.*

1. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН передбачає три **форми перегляду рішень** суду, а саме: апеляцію, ревізію, відновлення провадження. Суб'єктами оскарження є: обвинувачений (підсудний, засуджений); прокуратура (яка має право оскарження і на користь обвинуваченого); захисник в інтересах обвинуваченого (але оскаржувати проти волі підсудного він не може); законний представник обвинуваченого.

Строк оскарження – час складання протоколу судового засідання (5 тижнів і більше). Будь-яка скарга, принесена прокуратурою, може бути змінена або скасована лише в інтересах обвинуваченого. Скарга, подана прокуратурою, не може бути відкликана без згоди обвинуваченого. Захисникові для відкликання скарги необхідні спеціальні повноваження. Потерпілий також може оскаржити рішення суду. Свідки, екс-

перти та інші особи можуть оскаржити рішення, які торкаються їхніх інтересів.

Скарга подається до того суду, який виніс рішення, шляхом занесення до протоколу або в письмовій формі. Не пізніше ніж у триденний строк скарга направляється до суду, який має розглядати цю справу.

2. Апеляція. Апеляційна скарга подається протягом тижня з моменту проголошення вироку. Якщо вирок проголошено без присутності підсудного, строк рахується з моменту вручення йому копії вироку. Обґрунтування апеляційної скарги може бути подано протягом тижня по закінченні строку на оскарження. По закінченні апеляційного строку суд направляє матеріали справи до прокуратури. Прокуратура при апеляційному суді протягом тижня передає матеріали справи голові суду.

Виклик допитаних в суді першої інстанції свідків і експертів може не проводитись лише в тому випадку, коли їхній повторний допит непотрібний для з'ясування обставин справи.

Суддя-доповідач повідомляє про результати розгляду справи в суді першої інстанції. Допитується підсудний і проводиться судове слідство. Далі йдуть судові дебати. Виступають прокурор, підсудний, захисник (першим виступає скаржник). Підсудному належить останнє слово.

Вирок перевіряється в тому обсязі, в якому він оскаржений. Діє принцип *reformatio in pejus*. Вирок не може бути погіршений, якщо скарга подана на користь підсудного (навіть прокуратурою). Це правило не стосується при направленні підсудного в психіатричну лікарню або в наркологічну установу.

3. Ревізія. Вона подається на вироки кримінальної палати і суду присяжних, а також вироки вищого земельного суду. Замість апеляційної скарги можна подати ревізійну скаргу. На вирок апеляційного суду можна подати ревізійну скаргу. В ревізійному порядку можуть бути оскаржені лише вироки, постановлені з порушенням закону (якщо правова норма не застосована або застосована неправильно — § 337 КПК ФРН).

Абсолютні ревізійні підстави:

1. Незаконний склад суду.
2. У постановленні вироку брав участь суддя або шеффен, який був усунутий від виконання функцій судді.
3. Порушена підсудність.
4. Відсутній представник прокуратури або інший обов'язковий учасник.
5. Порушений принцип гласності.
6. Порушений принцип права обвинуваченого на захист (§ 558 КПК).

Строк подачі скарги — тиждень з моменту оголошення вироку. Строк для відсутнього на момент оголошення підсудного — з моменту вручення йому копії вироку. Подання скарги зупиняє набрання вироком законної сили. Скаржник має вказати, в якому обсязі він оскаржує вирок і вимагає його скасування (ревізійні вимоги) та обґрунтувати ці вимоги.

Ревізійні вимоги і їх обґрунтування мають бути подані до суду, вирок якого оскаржений не пізніше місяця по закінченні строку на оскарження. Якщо до цього моменту вирок ще не вручений, то строк починається з моменту вручення вироку. Протягом тижня сторони подають письмові заперечення. Після отримання заперечень або по закінченні строку прокуратура пересилає матеріали справи до ревізійного суду.

4. Судовий розгляд. Розгляд справи починається доповіддю судді-доповідача. Перевіряються лише ревізійні вимоги. Заслуховується представник прокуратури, підсудний і його захисник. Підсудному надається останнє слово (якщо він під вартою, його можуть і не викликати).

Розглянувши справу, ревізійний суд може:

- ◆ скасувати вирок (навіть і відносно тих, які скарги не подавали);
- ◆ внести зміни в бік пом'якшення;
- ◆ направити справу в інший суд.

В усіх цих випадках виноситься вирок.

Відновлення провадження в інтересах засудженого. Підставами для такого відновлення можуть бути:

1. Подані до суду фальшиві документи.
2. Неправдиві показання свідка чи експерта.
3. Зловживання службовим становищем суддею чи шеф-феном.
4. Якщо цивільно-правове рішення, на якому оснований вирок, скасоване іншим рішенням, яке набрало сили.
5. Якщо подані нові факти і докази, які дають підстави для виправдання або застосування закону про більш м'яке покарання.

Суд може винести рішення про відстрочку або перерву у виконанні вироку. У випадку смерті засудженого право на клопотання відновлення провадження належить найближчим родичам по висхідній і низхідній лінії, братам і сестрам померлого.

Підставами для відновлення справи не в інтересах підсудного є:

1. Подання до суду фальшивих документів.
2. Неправдиві показання свідка або експерта.
3. Зловживання службовим становищем суддею або шеф-феном.
4. Визнання своєї вини виправданим у суді, якщо це заслугове на довіру.

Застосовується правило *non bis in idem*.

Суддя призначає захисника, якщо цього не зробив засуджений або його родичі:

- ◆ якщо справа складна;
- ◆ немає коштів у засудженого;
- ◆ багато фактів говорить на користь засудженого (§ 346 в КПК).

У клопотанні мають бути наведені передбачені законом підстави і докази. Від імені підсудного клопотання може бути подано у формі документа, підписаного захисником, або шля-

хом занесення до протоколу суду. клопотання подається до суду, який виніс вирок, а цей суд уже направляє клопотання до належного суду. Якщо клопотання прийнято, то воно має бути вручено іншій стороні для ознайомлення (§ 368 КПК).

Суд доручає певному судді дослідити подані докази, якщо це необхідно. Суд вирішує, чи допитувати під присягою свідків і експертів. При їх допиті мають бути присутні: представник прокуратури; захисник; підсудний (якщо він не під вартою і тільки з дозволу суду). По закінченні дослідження доказів надається слово представникові прокуратури і підсудному. При задоволенні клопотання суд виносить рішення про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду.

Виправдання без нового судового розгляду можливе, якщо:

- а) засуджений помер;
- б) є достатньо доказів;

в) виправдання тягне за собою автоматичне скасування раніше винесеного вироку. Якщо були призначені тільки заходи виправлення і безпеки, то замість виправдання настає скасування раніше винесеного вироку.

Якщо особу виправдано, то на свій розсуд суд може дати вказівку зробити публікацію в засобах масової інформації. Рішення суду першої інстанції в зв'язку з клопотанням про відновлення провадження може бути оскаржене шляхом принесення термінової скарги (§ 372 КПК).

Ухвала суду про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду не може бути оскаржена прокуратурою. вирок не може бути змінений в бік посилення покарання, якщо він переглядався за клопотанням засудженого, прокуратури або законного представника в інтересах засудженого (діє правило *non bis in idem*). Це правило не розповсюджується, якщо необхідно помістити засудженого в психіатричну лікарню. Відновлення провадження не на користь засудженого допус-

кається, якщо є нові факти або докази, які самі по собі або в сукупності з поданими раніше обґрунтовують засудження за здійснений злочин. Відновлення провадження здійснюється наказом про покарання (§ 373 КПК ФРН).

5.3. ФРАНЦІЯ

1. *Форми оскарження вироків.*
2. *Апеляція.*
3. *Касація.*
4. *Клопотання про ревізію.*

1. Французькому кримінальному процесу відомі три **форми оскарження вироків**: апеляція, касація і клопотання про ревізію.

Апеляція приноситься на неправильність вироку по суті; апеляційна інстанція розглядає справу заново в оскарженій частині й виносить новий вирок.

Касація приноситься з приводу допущених при провадженні у справі порушень кримінального й кримінально-процесуального закону й касаційна інстанція, не розглядаючи справи по суті, перевіряє лише, чи правильно суд застосував закон.

Клопотання про ревізію — це форма оскарження вироку за нововиявленими обставинами.

Розглянемо детальніше ці форми оскарження вироку.

2. **Апеляція.** В апеляційному порядку можуть бути оскаржені вироки виправних і поліцейських трибуналів. Апеляційна скарга приноситься до апеляційного суду в 10-денний строк з моменту оголошення вироку або отримання повідомлення про вирок, але генеральний прокурор при апеляційному суді має право принести апеляцію протягом двох місяців від дня винесення вироку.

Право на апеляцію належить обвинуваченому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу (в частині, яка сто-

сується цивільного позову), прокурору Республіки, державним органам, які порушили кримінальний позов, представнику прокуратури при поліцейському трибуналі і генеральному прокуророві при апеляційному суді.

Палата з розгляду апеляційних скарг складається з голови й двох членів. Апеляція розглядається в судовому засіданні на підставі усної доповіді члена суду. При цьому допитується обвинувачений і, якщо про це дасть розпорядження суд, свідки. Сторони, які беруть участь у справі, заслуховуються в такому порядку: спочатку апелянт, потім інші викликані до суду сторони в порядку, встановленому головою суду; останнім завжди виступає обвинувачений або його захисник.

Якщо суд визнає, що апеляційна скарга подана із запізненням, з порушенням встановленого порядку, він відмовляє в її розгляді, а якщо вона є необґрунтованою, — підтверджує оскаржене рішення. В обох цих випадках суд присуджує скажника до сплати судових витрат, але якщо апеляцію приніс прокурор, витрати відшкодовуються за рахунок державної скарбниці.

За апеляцією прокурора суд може підтвердити правильність вироку або скасувати його в частині чи повністю як у сприятливому, так і в несприятливому для обвинуваченого значенні. Однак на підставі лише однієї апеляції обвинуваченого, цивільного позивача і цивільного відповідача суд не має права погіршити становище апелянта.

Апеляційний суд може за наявності передбачених у законі підстав змінити вирок і закрити кримінальне переслідування або звільнити обвинуваченого від покарання. Він може скасувати вирок на тій підставі, що вчинене діяння містить лише склад проступку, а не делікту, призначити відповідне покарання і вирішити питання про цивільний позов, якщо такий заявлено.

Апеляційний суд може скасувати вирок на тій підставі, що вчинене діяння є злочином, оголосити себе некомпетентним

розглядати цей злочин і направити справу прокуророві на його розсуд. Якщо вирок скасовується через те, що були порушені або не були дотримані процесуальні вимоги, апеляційний суд приймає справу до свого провадження і виносить рішення по суті. Коли суд, котрий розглядає апеляційну скаргу, яка містить посилання на некомпетентність поліцейського трибуналу, визнає, що це діяння є деліктом, а не проступком, він призначає покарання і вирішує питання про відшкодування збитків, якщо таке має місце.

3. Касація розглядається в кримінально-процесуальному праві Франції як вид надзвичайного оскарження.

У касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки суду присяжних та апеляційного суду на підставі порушень закону. Касаційна скарга подається до палати в кримінальних справах Касаційного суду прокурором або стороною, інтересам якої завдано шкоди, протягом п'яти діб з моменту винесення оскаржуваного судового рішення або отримання повідомлення про нього.

Касатор повинен рекомендованим листом повідомити прокурора та інші сторони про подачу скарги й під загрозою неприйняття скарги внести заставу на суму 100 франків на випадок накладення на нього штрафу. Від внесення застави звільняються: особи, засуджені до тюремного ув'язнення виправним або поліцейським трибуналом, і особи, засуджені до покарання за вчинення злочину; особи, які подали письмові докази про те, що вони не підлягають оподаткуванню і не в змозі внести заставну суму; неповнолітні віком до 18 років; посадові особи в справах, які безпосередньо стосуються діяльності органів державного управління й управління державним майном.

Крім касаційної скарги, касатор складає ще й записку, в якій мають бути викладені касаційні підстави й наведені порушені статті закону. Записка складається на гербовому папері, крім випадків, коли касатор засуджений за вчинення злочину.

При цьому має бути виготовлено таку кількість копій записки, яка відповідає числу сторін, що беруть участь у процесі.

Після того, як усі матеріали підготовлені до розгляду, голова палати в кримінальних справах Касаційного суду признає доповідача у справі.

У Касаційному суді повинні дотримуватися правил, які стосуються гласності процесу й підтримання порядку в судових засіданнях. У судовому засіданні виступають спочатку доповідач, потім адвокати сторін, наприкінці прокурор викладає свої вимоги. Після цього суд виходить на нараду для винесення ухвали.

Перш ніж винести ухвалу по суті, Касаційний суд перевіряє, чи виконані всі вимоги, передбачені для подачі скарги. Якщо він визнає, що ці вимоги не виконані, то, залежно від обставин, виносить ухвалу про неприйняття касаційної скарги до розгляду або про позбавлення права на касаційне оскарження. При винесенні таких ухвал, а також ухвали про відхилення скарги на касатора накладається штраф і покладається сплата судових витрат, а при винесенні ухвали про припинення касаційного провадження — штраф.

Касаційний суд може скасувати вирок і справу направити в інший відповідний суд на новий розгляд, а також змінити лише частину судового рішення, якщо для цього є підстави.

Крім *касації в інтересах сторін* КПК Франції передбачає ще й *касацію в інтересах закону*. Виправдувальні вирокі суду присяжних можуть бути оскаржені в касаційному порядку лише в інтересах закону генеральним прокурором при Касаційному суді. Якщо ці вирокі суперечать закону, вони можуть бути скасовані, але це не тягне за собою ніяких несприятливих наслідків для виправданих.

Постанови й вирокі всіх судів, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо жодна із сторін не принесла касаційної скарги в установлений строк, той же прокурор може за власною ініціативою і незалежно від закінчення строку ка-

сації оскаржити в касаційному порядку, але лише в інтересах закону. Касаційний суд вирішує питання про можливість прийняття до розгляду такої скарги й про її обґрунтованість. Якщо скарга визнана обґрунтованою, оскаржене рішення скасовується без надання сторонам права звертати цю обставину на шкоду одна одній або заперечувати проти виконання скасованого рішення.

4. Видом надзвичайного оскарження є і клопотання про ревізію вироку на користь особи, визнаної винною у вчиненні злочину або делікту, за нововиявленими обставинами під час виконання вироку. В цьому порядку може бути оскарженим рішення будь-якого судового органу.

Право клопотання про ревізію належить міністру юстиції, засудженому, а у випадку його недієздатності — законному представникові, після смерті засудженого або оголошення його безвісно відсутнім — його дружині, дітям, родичам, спадкоємцям і особам, які отримали від нього спеціальне на те доручення. Такі клопотання розглядає Касаційний суд. Він має право відхилити клопотання про ревізію або скасувати винесений раніше обвинувальний вирок з призначенням або без призначення нового судового розгляду, якщо таке неможливе.

Якщо раніше винесений вирок залишено в силі, всі витрати покладаються на особу, яка клопоталася про проведення ревізії. Коли в результаті перегляду справи буде підтверджено засудження обвинуваченого, то з нього і з осіб, які клопотали про ревізію, стягуються витрати, відшкодування яких може вимагати державна скарбниця.

Особа, яка постраждала від судової помилки, а якщо вона померла, то її родичі мають право клопотатися про відшкодування збитків, заподіяних необґрунтованим засудженням. Відшкодування збитків здійснюється за рахунок держави, за винятком випадків, коли вона звертає стягнення на цивільного позивача (потерпілого), заявника або лжесвідка, з вини яких винесено обвинувальний вирок.

На вимогу особи, яка подала клопотання про проведення ревізії, постанова або вирок, винесені в результаті ревізійного провадження, які встановлюють невинність засудженого, вивіщується в місті, де його було засуджено, або в останньому місці проживання особи, яка постраждала від судової помилки. Вирок може бути опублікований в “Журналь офісьєль” і повністю або у витягах уміщений у п’яти газетах на вибір того судового органу, який виніс рішення. Витрати, пов’язані з публікацією, відшкодовуються за рахунок державної скарбниці.

5.4. АНГЛІЯ

1. Форма оскарження судових рішень. 2. Апеляція на рішення Суду Корони. 3. Апеляція на рішення судів сумарної юрисдикції. 4. Апеляція до Суду Корони. 5. Апеляція до Палати лордів.

1. Формою оскарження судових рішень (вердикту й вирок) в англійському кримінальному процесі є апеляція. Порядок подачі й розгляду апеляційної скарги на рішення Суду Корони й суду сумарної юрисдикції різні.

2. **Апеляція на рішення Суду Корони.** Кримінально-процесуальне законодавство розрізняє: а) апеляцію проти засудження; б) апеляцію проти вироку судді. Крім того, є відмінності між апеляціями на фактичних і на юридичних підставах.

Закон 1968 р. про апеляцію в кримінальних справах дозволяє особі, засудженій на підставі обвинувального акту, подати до Апеляційного суду апеляцію:

а) на засудження на будь-якій підставі, яка стосується лише питання права. Наприклад, якщо в обвинувальному акті є недоліки, передбачені законом, або якщо суд безпідставно до-

пустив або вилучив який-небудь доказ. На подачу апеляції з питань права не вимагається спеціального дозволу. Якщо керуючий справами (реєстратор) Апеляційного суду прийде до висновку, що така апеляція необґрунтована, він може подати її в Апеляційний суд для розгляду в сумарному порядку. Якщо суд прийде до висновку, що апеляційна скарга необґрунтована, має за мету затягнути процес і немає необхідності розглядати її в розгорнутому вигляді, то суд, не викликаючи сторін і не заслуховуючи їх, відхиляє скаргу;

б) з питання факту на будь-якій підставі або зі змішаного питання права й факту, або на будь-якій іншій підставі. Питання про правильність вказівок, даних суддею присяжним відносно доказів, є питання факту. Під іншими підставами розуміють, наприклад, неправильний склад присяжних, негідну поведінку кого-небудь із них, порушення порядку судового розгляду. На подачу апеляції з цих підстав вимагається дозвіл Апеляційного суду чи судді (лорда-хранителя свитків), який розглядає апеляції. Суддя, який розглядав справу, може видати сертифікат, котрий підтверджує можливість оскарження вироку з питання факту або змішаного питання факту і права, але для отримання такого сертифікату недостатньо простого прохання засудженого; суддя мусить бути впевненим у тому, що достатньо підстав для розгляду його Апеляційним судом;

в) на вирок, який надходить услід за засудженням, якщо тільки покарання точно не визначено в законі (наприклад, довічне ув'язнення за вбивство), — апеляція не допускається. Клопотання про видачу дозволу на подачу апеляції розглядається одним із суддів Апеляційного суду, а при відмові — повним складом цього суду.

Для апеляції (а коли вимагається особливий дозвіл на апеляцію, то для заявлення клопотання про дозвіл на апеляцію) засудженому надається 28-денний строк від дня засудження або від дня винесення вироку. Цей строк може бути подовжений судом. До складу Апеляційного суду, який дає дозвіл на

апеляцію, входять троє суддів. Апеляція і заява з клопотанням про дозвіл на апеляцію складається за формою, установленою правилами суду. Апелянт не має права бути присутнім при розгляді його заяви на дозвіл про подачу апеляції, але він має право бути присутнім при розгляді самої апеляції, навіть якщо предметом її не є суто правові питання.

За кожною апеляцією або за кожною заявою про дозвіл на апеляцію суддя, який розглядав справу, повинен подати свої зауваження про судочинство у справі та доповідь з викладом своєї думки з питань, які виникають у даній справі. Якщо ж апеляція подана лише з питань права, Апеляційний суд може вимагати від судді “доповісти справу”. За розпорядженням реєстратора Апеляційного суду можуть бути зняті копії зі стенограми або з її частини. Копія стенограми може бути надана заінтересованій стороні за плату, встановлену казначейством.

Апеляційний суд може розглядати документальні й речові докази, допитувати свідків, у тому числі й нових, призначати експертизу. Нові докази, як правило, допускаються у тих випадках, коли якій-небудь із сторін вдається знайти очевидця або свідка, котрий підтверджує алібі, яких під час першого розгляду в неї не було. Однак нові докази, що не розглядалися в суді першої інстанції, не можуть бути підставою для винесення більш суворого вироку.

За результатами розгляду справи Апеляційний суд має право: відхилити апеляцію; скасувати вердикт і вирок та винести новий вердикт, постановивши на його основі новий вирок; винести виправдувальний вирок; внести зміни до вироку.

Рішення Апеляційного суду, як правило, є остаточним. Але у виняткових випадках, якщо у справі виникло правове питання, яке має особливе суспільне значення, обвинувач або обвинувачений можуть звернутися до Палати лордів. Дозвіл на апеляцію на тій підставі, що питання за своїм характером підлягає розглядові Палатою лордів, видає або Апеляційний суд або Палата лордів.

3. Апеляція на рішення судів сумарної юрисдикції.

Підсудний, визнаний винним магістратським судом, може апелювати:

- 1) до Суду Корони;
- 2) до Відділення королівської лави Високого суду — за принципом викладення обставин справи;
- 3) до Палати лордів — за певних обставин.

Якщо обвинувачений у суді першої інстанції не визнав себе винним і заперечує обвинувачення, він може подати апеляцію як на саме засудження його, тобто визнання винним, так і на вирок. Якщо ж на суді він визнав себе винним і погодився з викладеними в заяві про обвинувачення фактами, він може подати апеляцію лише на вирок, тобто на застосування закону й призначення покарання.

Для апеляційного провадження за скаргами на вироки судів сумарної юрисдикції апелянт повинен подати грошове забезпечення в розмірі, встановленому судом. Якщо апеляція буде залишена без наслідків, відповідна сума стягується з особи, яка подала скаргу.

В апеляційному провадженні не застосовується заборона повороту до гіршого. Апеляційна інстанція може приговорити засудженого, який подав скаргу, до більш тяжкого покарання, ніж те, яке було призначено вироком магістратського суду, в тому числі й тоді, коли апеляція була подана лише на засудження (суворість покарання).

4. Апеляція до Суду Корони. Як правило, апеляція може надходити лише від підсудного. Апеляційне оскарження починається з того, що клерку магістратського суду направляється заява про апеляцію; така ж заява надсилається й іншій стороні протягом 21 дня після того, як було винесено рішення магістратського суду. Суд Корони може збільшити строк як стосовно ще не відісланої заяви про апеляцію, так і щодо заяви, відісланої із запізненням.

Судочинство в Суді Корони — це в певному розумінні повторення слухання справи: обвинувачення відкриває справу й

заново викликає своїх свідків, причому кожна із сторін може подати нові докази без будь-якого на те дозволу.

Суд Корони може затвердити, скасувати чи змінити вирок магістратського суду або повернути справу, висловивши свою думку. Останнє застосовується при “сумнівному” визнанні вини, яке за всіх обставин Суд Корони розглядає як невизнання вини. Мова йде про таке: якщо обвинувачений дійсно говорить “винен”, але висловлює при цьому твердження, яке зводиться до захисту проти пред’явленого обвинувачення, або якщо із обставин справи видно, що обвинувачений заперечує пред’явлене обвинувачення, але визнає вину через незнання закону, то визнання вини, прийняте судом за цих обставин, є недійсним. Суд Корони може вислухати апеляцію на “засудження” і повернути справу магістрату, рекомендуючи внести до протоколу запис про невизнання вини. Водночас якщо визнання себе винним має явний характер, то ніяка апеляція на засудження не може бути прийнятою.

Якщо оскаржується тільки міра покарання, то для розгляду достатньо лише тих доказів, якими була обґрунтована ця міра магістратом, якщо адвокат апелянта не заперечує проти цього.

Апеляційне рішення Суду Корони оскаржується до *Відділення королівської лави Високого суду за методом “викладу обставин справи”*. Особа, незадоволена засудженням, наказом, рішенням або іншою судовою дією, може апелювати з приводу неправильного застосування закону або перевищення юрисдикції шляхом звернення до магістратського суду з проханням викласти обставини справи для апеляційного “присутствія” Відділення королівської лави Високого суду. Клопотання подається в письмовій формі протягом 14 днів після винесення рішення магістратським судом. Якщо магістрати відкладають розгляд справи після засудження, то день винесення вироку вважається першим, з якого починається відлік днів. Клопотання має бути вручене клерку того магістратсько-

го суду, рішення якого оскаржується, або вислане поштою. В клопотанні необхідно точно вказати питання права, з приводу якого звертаються за думкою Високого суду.

Магістрати можуть відмовити в поданні викладу обставин справи лише на підставі того, що, з їхньої точки зору, клопотання є непередуманим, але вони не можуть відмовити в ньому, якщо воно надійшло від генерального атторнея або за його вказівкою, навіть якщо клопотання буде ними вважатися непередуманим. У разі відмови викласти обставини справи магістрати повинні видати за вимогою заявника сертифікат про відмову. Заявник потім може звернутися до Високого суду з проханням про видачу наказу, яким пропонується мировим суддям викласти обставини справи. Але в такому випадку заявник втрачає право апелювати до Суду Корони.

“Обставини справи” містять у собі: виклад заяви про обвинувачення та встановлені факти, претензії сторін, прецеденти, рішення і викладення питання або питань, які вимагають рішення Високого суду.

Для вручення сторонам проекту викладу обставин справи установлюється строк у 21 день з тим, аби сторони зробили свої подання й судді підготували остаточний варіант. Ці строки можуть бути збільшені, але в даному випадку до остаточного варіанта додається пояснення причин відстрочки.

При розгляді справи після виступів адвокатів захисту й обвинувачення суд обговорює правові питання. Він може дозволити обговорення питання, яке не піднімалося в нижчестоящому суді, і навіть може поставити це питання сам, якщо мається на увазі чисто правове питання, яке не вимагає доказів.

Суд має право скасувати, підтвердити або внести поправку в рішення, за яким було зроблено виклад обставин справи, або може повернути справу магістрату з викладом своєї думки, або видати будь-який інший наказ, який він вважає необхідним.

Суд Корони також може викласти обставини справи з метою визначення думки Високого суду. Заява подається в письмовій формі протягом 14 днів після винесення рішення. Суд Корони може відмовитися викласти справу лише в тому випадку, коли він вважає, що заява недостатньо продумана.

5. Апеляція до Палати лордів може бути поданою після розгляду справи в апеляційному “присутстві” Відділення королівської лави за дотриманням тих же умов, що й при апеляції на рішення Апеляційного суду в справі про злочин, який переслідується за обвинувальним актом. Так, має бути виданий сертифікат з апеляційного “присутствія” про те, що в його рішенні розглядалося правове питання, яке має важливе публічне значення, і є дозвіл на апеляцію на підставі того, що це питання заслуговує розгляду Палатою лордів.

5.5. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

1. Форми оскарження судових рішень. 2. Апеляція. 3. Процедура “Хабеас корпус”. 4. Перегляд вироку за нововиявленими обставинами.

1. Федеральні правила апеляційної процедури, як і відповідні правила штатів, передбачають дві основні **форми оскарження** — апеляцію і перегляд на підставі “Хабеас корпус”, а також перегляд справ за нововиявленими обставинами.

2. **Апеляцію** можна подати як з питання факту, тобто оскаржити вердикт присяжних і резолюцію судді, якими підсудний визнаний винним у вчиненні злочину, так і з питань права, тобто оскаржити вирок суду з мотивів неправильного застосування кримінального закону або порушення в ході судового розгляду процесуальних норм.

Апеляційними інстанціями в кримінальних справах у штатах є: а) суди першої інстанції (суди загальної юрисдикції)

— щодо нижчих судів (судів обмеженої юрисдикції); б) проміжні апеляційні суди — стосовно судів першої інстанції; в) вищі суди — щодо всіх нижчестоящих судів штатів.

Рішення вищих судів штатів є остаточними, за винятком тих випадків, коли в них розглядається так зване “федеральне питання”, тобто таке важливе для вирішення даної справи питання, на яке можна відповісти лише шляхом тлумачення й застосування Конституції США, федеральних законів та угод. При вирішенні кримінальних справ “федеральне питання” може виникнути, наприклад, у випадку порушення гарантій, закріплених у Конституції США (недоторканності особи, житла, свободи слова, друку). Виникнення “федерального питання” — єдина підстава для апеляційного оскарження рішення вищого суду штату до Верховного суду США.

У системі федеральних судів апеляційними інстанціями в кримінальних справах є: а) окружні суди — стосовно рішень комісіонерів; б) апеляційні суди — щодо окружних федеральних судів. Розгляд справи здійснюється трьома членами апеляційного суду; в) Верховний суд США — щодо окружних і апеляційних судів, а також вищих судів штатів. Як правило, скарги на рішення федеральних окружних судів розглядаються лише після того, як справу вже було розглянуто в федеральному апеляційному суді. Рішення Верховного суду США остаточне й може бути переглянуте і скасоване в результаті будь-якого політичного заходу, здійсненого конгресом США, або в результаті зміни Конституції США.

В США поширена доктрина, згідно з якою основним завданням федерального Верховного суду є не виправлення помилок, допущених іншими судами при розгляді конкретних справ, а забезпечення однакового застосування федеральних законів і єдності судової практики. Тому конкретні справи він розглядає лише тоді, коли у зв'язку з цим виникають питання, які мають принципове значення для судової практики.

Закон передбачає три процедури надходження справ до Верховного суду як вищої федеральної апеляційної інстанції:

“в порядку апеляції, “в порядку витребування”, “за посвідченням”.

“У порядку апеляції” надходять справи за скаргами на такі рішення нижчестоящих федеральних судів і верховних судів штатів, у яких зачіпається питання про відповідність федерального закону штату Конституції США. При цьому справа, яка приймається “в порядку апеляції”, має містити “суттєве федеральне питання”.

“У порядку витребування” Верховний суд приймає справи з нижчестоящих судів після розгляду петиції заінтересованої сторони, яка вважає, що в результаті застосування закону в оскарженій справі її конституційні права істотно порушені. “В порядку витребування” суд приймає справи за власним розсудом, за наявності “особливих і важливих підстав”.

“За посвідченням” до Верховного суду надходять справи з апеляційних судів США, які, звертаючись до цієї процесуальної форми, намагаються тим самим з’ясувати думку вищого суду країни з будь-якого правового питання, яке виникає під час розгляду конкретної справи.

Незважаючи на техніко-юридичні відмінності процедур надходження справ до Верховного суду, його апеляційна юрисдикція має дискреційний характер, тобто фактично справа будь-якої категорії приймається ним за своїм розсудом. Завдання апелянта — спробувати переконати вищий федеральний суд не стільки в тому, що нижчестояща судова інстанція винесла помилкове рішення, скільки в тому, що справа справді зачіпає “федеральне питання принципового значення”.

Щороку до Верховного суду США надходить близько 2000 справ усіх видів, але розглядається ним лише 14 відсотків і виноситься рішення лише із 100—120 справ. У більшості випадків цей суд вважає, що за своїм значенням справа не заслуговує на його втручання, й обмежуються відповідною заявою про це.

Рішення у Верховному суді приймається більшістю голосів. При розгляді справи мають бути присутніми не менше

шести членів суду. Для прийняття рішення необхідна більшість у чотири голоси. Якщо голоси розділилися порівну, може бути призначений новий розгляд справи у Верховному суді або залишене в силі оскаржене рішення. Результати голосування заносяться до спеціальної книги.

У нескладних справах голова суду або за його дорученням один із членів Верховного суду коротко викладає суть прийнятого рішення. В складних справах одному з членів суду доручається викласти з детальним обґрунтуванням думку більшості. Проект цієї думки узгоджується з усіма членами суду, а потім затверджується шляхом голосування. Судді, які погоджуються з висновками, але не погоджуються з обґрунтуванням рішення, можуть викласти свою додаткову думку, а судді, які залишилися в меншості, мають право викласти особливу думку з детальною аргументацією. Рішення і думки систематизуються, друкуються в збірнику рішень Верховного суду США і є одним із джерел права для всіх судів країни.

Засуджений може не пізніше, ніж через 10 днів після того, як в офіційних документах кримінальної справи будуть зареєстровані оскаржений вирок чи інше оскаржене рішення суду, подати апеляцію (або так зване повідомлення про апеляцію, яке зупиняє перебіг строку подання детальної апеляційної скарги) на вердикт присяжних і резолюцію суду, якими він визнаний винним, або на вирок суду на тій підставі, що він незаконний або занадто суворий, або на те й інше водночас. Він може скаржитися також на те, що суд допустив процесуальні порушення, які обмежили його права й призвели до неправильного рішення.

Думка скаржника має бути підтверджена посиланням на відповідні документи кримінальної справи. Це може бути здійснено в формі викладення змісту документа або в формі доданої до скарги копії такого документа. На підтримку своєї думки скаржник може посилатися на судову практику, тобто на прецеденти, які для нього сприятливі.

За законодавством штатів строк подачі апеляційних скарг коливається в широких межах — від кількох днів в одних штатах до кількох місяців в інших.

Представник обвинувачення згідно з федеральними правилами апеляційної процедури може подати апеляційну скаргу протягом 30 днів з моменту офіційної реєстрації оскарженого вироку або судового рішення. Апеляція може бути поданою на вирок суду на тій підставі, що він незаконний, а також на неправильні постанови й вказівки суду з питань права, які суперечать інтересам обвинувачення.

Після подачі скарги суд визначає сторонам строк для підготовки до апеляційного розгляду. Як правило, він становить кілька місяців унаслідок завантаженості апеляційних судів. За цей строк один із суддів, який розглядатиме апеляційну скаргу (їх повинно бути не менше трьох), вивчає матеріали справи, а також аргументи сторін і готує коротку довідку, з якою можуть ознайомитися інші судді й сторони.

Розгляд апеляційної скарги починається, як правило, з того, що судді вислуховують усні аргументи сторін: насамперед апелянта, а потім іншу сторону. Після з'ясування обставин, які цікавлять суддів, відбувається закрита нарада суддів, і за апеляційною скарою приймається рішення. Прийняті суддями рішення та обґрунтування цих рішень публікуються в збірниках рішень апеляційних судів і стають не лише обов'язковими щодо кожної з розглянутих справ, а й слугують керівництвом для судів першої інстанції та підставою для майбутніх рішень апеляційних судів.

Якщо оскаржено вердикт про засудження, апеляційна інстанція може скасувати, змінити або залишити його в силі. При його скасуванні втрачає силу й вирок.

Вердикт не підлягає скасуванню, якщо апеляційна інстанція, розглянувши подані документи, не прийде до висновку, що була допущена така помилка, яка завдала шкоди суттєвим правам апелянта.

Апеляційна інстанція може скасувати вердикт і направити справу на новий розгляд. Перегляд справи, як правило, відбувається в тому ж суді, на рішення якого подана скарга, й так, нібито раніше не було ніякого розгляду справи. При цьому підсудний може бути визнаний винним у будь-якому злочині, інкримінованому в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення, незалежно від вердикту або визнання вини при попередньому розгляді справи.

Слід зауважити, що на федеральному рівні апеляційні суди обмежені в розгляді питання про обґрунтованість вердикту присяжних. Поправкою УП до Конституції США, в якій, зокрема, зазначено, що “факт, розглянутий присяжними, не повинен переглядатися будь-яким судом Сполучених Штатів, інакше як на підставі положень загального права”. Тому можна вважати, що таке можливе апелювання до федерального суду, якщо в ході процесу виникло в справі “федеральне питання”.

3. Процедура “Хабеас корпус” передбачає розгляд скарги і видання судового наказу про захист недоторканності особи від неправомірного арешту. Особа, яка перебуває під вартою, фактично виявляється змушеною доводити неправомірність свого арешту, хоч теоретично передбачається, що працівники поліції мусять довести правомірність арешту. Але вони звільняються від такого доказування, спираючись на документ, який підтверджує правомірність арешту, в даному випадку на вирок суду.

Суд, до якого подана скарга, має вивчити матеріали кримінальної справи й вирішити, чи є перебування під вартою законним. Ніяких формальних обмежень у строках подання скарги за процедурою “Хабеас корпус” не існує, клопотання про одержання наказу належить подавати до федерального окружного суду.

Установлення судом незаконності чи необґрунтованості перебування засудженого під вартою має своїм наслідком видання судового наказу про звільнення скажника як позбавле-

ного волі з порушенням закону. Наказ має виконуватися негайно.

Розглянувши петицію про видання судового наказу про звільнення, федеральний суддя має право повернути справу до суду штату для нового процесу або звільнити засудженого залежно від того, яку помилку було зроблено в процесі, за яким був винесений вирок, і які докази ще є в розпорядженні обвинувальної влади. Однак будь-яке рішення судді може бути, в свою чергу, апельоване до федерального суду вищої інстанції.

4. Перегляд вироків за нововиявленими обставинами (writ of coram nobis). До цієї форми перегляду засуджений може вдатися з метою скасування вироку або припинення його виконання вже після того, як він використав всі можливості, надані йому щодо реалізації права на апеляцію. Переглядаючи такі справи, федеральні суди мають право перевіряти законність і обґрунтованість тримання під вартою як тих, хто був засуджений федеральними судами, так і тих, кого судили суди штатів.

Подання петиції про перегляд вироку за нововиявленими обставинами не обмежене строками. Звичайно, ці обставини мають бути настільки важливими, що якби вони були відомі в ході судового розгляду справи, обвинувальний вирок не був би винесений. Петиція подається до суду, котрий виніс вирок. Якщо прохання засудженого про перегляд справи задовольняється, попередній вирок скасовується й відбувається новий судовий розгляд з урахуванням нововиявлених обставин.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

УКРАЇНА

1. На яких стадіях відбувається перегляд судових рішень?
2. Що таке апеляційне провадження?
3. Які основні риси апеляційного провадження та в чому їхня суть?
4. Хто є суб'єктом оскарження чи опротестування вироків в апеляційному провадженні?
5. Який порядок оскарження й опротестування вироків?
6. Хто і в якому порядку вправі відкликати апеляційну скаргу чи подання?
7. Який порядок розгляду справи в апеляційній інстанції?
8. Які рішення вправі прийняти апеляційна інстанція?
9. Які підстави до скасування або зміни вироку?
10. Які порушення кримінально-процесуального закону визнаються істотними?
11. Який зміст апеляційної ухвали?
12. Який порядок звернення апеляційної ухвали до виконання?
13. В чому полягає суть і які завдання стадії апеляції, касаційного перегляду рішень суду, що набрали законної сили?
14. В чому полягає відмінність між стадіями апеляційного та касаційного провадження?
15. Який порядок розгляду справи в касаційному порядку?
16. Які рішення вправі прийняти касаційна інстанція?
17. В чому проявляється дія заборони “повернення до гіршого” в касаційному провадженні?
18. Які межі прав суду касаційної інстанції?

19. Що слід розуміти під нововиявленими обставинами?
20. Які приводи й підстави для відновлення провадження за нововиявленими обставинами?
21. Хто має право призначити розслідування нововиявлених обставин і хто проводить це розслідування?
22. Які дії та рішення прокурора після розслідування нововиявлених обставин?
23. Які суди і в якому порядку переглядають справи у виключному порядку?
24. Які рішення може прийняти суд, розглянувши справу за протестом прокурора?
25. Які строки відновлення кримінальних справ за нововиявленими обставинами?

ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

26. Які є форми перегляду рішень суду в німецькому кримінальному процесі?
27. Хто і в який строк може оскаржити рішення суду?
28. Який порядок подачі та розгляду апеляції в суді?
29. Який порядок подачі ревізійної скарги та розгляду її в суді?
30. Що таке абсолютні ревізійні підстави?
31. Які підстави для відновлення провадження в інтересах і не в інтересах засудженого?
32. В яких випадках можливе виправдання засудженого без нового судового розгляду?
33. Які ухвали суду не можуть бути оскаржені прокуратурою?

ФРАНЦІЯ

34. Які є форми оскарження вироків у французькому кримінальному процесі?
35. Вироки яких судів можуть бути оскаржені в апеляційному порядку?

36. Кому належить право на апеляцію?
37. Який порядок розгляду апеляційних скарг?
38. Які права має апеляційний суд?
39. Вироки яких судів можуть бути оскаржені в касаційному порядку?
40. Який порядок подачі касаційної скарги?
41. Хто звільняється від внесення застави за подання касаційної скарги?
42. Який порядок розгляду справ у касаційному суді?
43. Які права має касаційний суд?
44. Що таке касація в інтересах закону?
45. Що таке клопотання про ревізію?
46. Кому належить право клопотання про ревізію?
47. Хто має право на відшкодування збитків, заподіяних необґрунтованим засудженням?
48. В яких випадках відшкодування збитків здійснюється за рахунок держави?

АНГЛІЯ

49. Які види апеляції відомі англійському кримінальному процесу?
50. Які строки подання апеляції?
51. В яких випадках допускаються нові докази в Апеляційний суд?
52. Які права має Апеляційний суд?
53. В яких випадках обвинувач або обвинувачений можуть звернутися до Палати лордів?
54. Який порядок подання апеляції до Суду Корони?
55. Які права має Суд Корони?
56. Як оскаржується апеляційне рішення Суду Корони до Відділення королівської лави Високого суду?
57. Який порядок подання апеляції до Палати лордів?

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

58. Які є форми оскарження вироків у кримінальному процесі США?
59. Які є види апеляції?
60. Які суди штатів можуть переглядати апеляції?
61. Яка система федеральних апеляційних інстанцій у кримінальних справах?
62. В чому полягає процедура “у порядку апеляції”?
63. В чому полягає процедура “у порядку витребування”?
64. В чому полягає процедура “за посвідченням”?
65. Який порядок розгляду апеляційної скарги?
66. Які права має апеляційна інстанція?
67. В чому суть процедури “Хабеас корпус”?
68. Який порядок перегляду вироку за нововиявленими обставинами?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Апарова Т. Статус судей в Великобритании // Журнал российского права. — 1999. — № 7/8.

Апарова Т. Суды и судебный процесс Великобритании. — М., 1996.

Боботов С. Правосудие во Франции. — М., 1994.

Боботов С. Французская уголовная юстиция. — М., 1968.

Ведерникова О. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. — М., 2001.

Власихин В. Служба обвинения в США: закон и политика. — М., 1981.

Головко Л. Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве // Правоведение. — 1998. — № 3.

Головко Л. Некоторые новейшие идеи западного правоведения и их развитие в уголовно-процессуальных системах Великобритании // Иностранное право. Сборник научных статей и сообщений. Вып. 1. — М., 2000.

Головко Л. Реформа уголовного судопроизводства в Англии // Государство и право. — 1996. — № 6.

Головко Л. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. — М., 1995.

Головко Л. Новейшие течения во французской уголовной политике // Журнал российского права. — 1997. — № 9.

Головко Л. Реформа уголовного процесса во Франции // Государство и право. — 2001. — № 8.

Гуценко К. Систематизация законодательства США. — М., 1971.

Гуценко К.Ф., Головко Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. — М., 2002.

Гуценко К. Уголовная юстиция США. — М., 1979.

Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. — М., 2001.

Карлен Д. Американские суды: система и персонал. — М., 1972.

Ковалев В., Чаадаев С. Органы расследования и судебная система Великобритании. — М., 1985.

Коментар судової практики з кримінальних справ. — К., 2002.

Кримінально-процесуальний кодекс України. — К., 2004.

Кросс Р. Прецедент в английском праве. — М., 1985.

Ламбер Ж.-М. Маленький судья. — М., 1990.

Марченко М. Законы в системе англосаксонского права // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 1999. — № 5.

Марченко М. О понятии «общее право» // Правоведение. — 1999. — № 4.

Марченко М. Сравнительное правоведение. Общая часть. — М., 2001.

Меньших А. О возмещении ущерба жертвам преступлений во Франции // Журнал российского права. — 1999. — № 3-4.

Михайловская И. О положении личности в англо-американском уголовном процессе. — М., 1961.

Михеєнко М.М., Молдован В.В., Радзієвська Л.К. Порівняльне судове право. — К., 1993.

Михеєнко М.М., Шибико В.П. Уголовно-процесуальное право Великобритании, США и Франции. — К., 1988.

Молдован А.В. Забезпечення обвинуваченому права на захист у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України (порівняльно-правове дослідження). — К., 2004.

Молдован В.В., Молдован А.В. Порівняльне кримінально-процесуальне право. — К., 1999.

Молдован В.В. Кримінальний процес України. — К., 2004.

Молдован В.В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. — К., 2003.

Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України // За ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. — К., 2003.

Пилипенко А. Классификация и систематизация законодательства во Франции // Журнал российского права. — 2001. — № 9.

Романов А. Правовая система Англии. — М., 2000.

Уголовно-процесуальный кодекс Франции 1958 года: Пер. с фр. С.В. Боботова. — М., 1967.

Уголовно-процесуальный кодекс ФРГ: Пер. с немецкого Б.А. Филимонова. — М., 1994.

Уголовно-процесуальный кодекс Штатов Северной Америки. — М., 1944.

Филимонов Б. Защитник в германском уголовном процессе. — М., 1997.

Филимонов Б. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. — М., 1994.

Филимонов Б. Основы уголовного процесса Германии. — М., 1994.

Шишкін В.І. Судові системи країн світу. Кн. 1-2. — К., 2001.

Borricand J., Simon A.-M. Droit penal. Procedure penale. 2 ed. Paris, 2000.

Clayton R., Tomlinson H. The law of human rights. 2 vol. Oxford, 2000.

Conchon H. L' evolution des nullites de l' instruction preparatoire. Paris, 2002.

Fourment F. Procedure penale. Paris, 2000.

Guinchard S., Buisson J. Procedure penale. Paris, 2000.

Herzog-Evans M. Procedure penale. Paris, 2000.

Liebman J., Fagan J., West V. A Broken System Error Rates in Capital Cases. 1973-1995. June 12, 2000.

Pradel J. Droit penal. T. II. Procedure penale. 10 ed. Paris, 2000.

Sanders A., Young R. Criminal justice. 2d ed. London, 2000.

Stefani G., Levasseur G., Bouloc B. Procedure penale. 18 ed. Paris, 2001.

Vincent J., Guinhard S., Montagnier G., Varinard A. Institutions judiciaires. Organisation. Juridictions. Gens de justice. 6 ed. Paris, 2001.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Агент розшукового бюро 172
- Агент судової поліції 156
- Адвокат 25-73, 86
- Алібі 115, 312
- Англія 64, 113, 164, 241, 310
  - загальні положення кримінального процесу А. 64
  - судові органи А. 67
  - прокуратура А. 71
  - органи попереднього розслідування А. 71
  - адвокатура А. 73
  - докази в кримінальному процесі А. 113
  - доказове право А. 113
  - предмет доказування 113, 114
  - обов'язок доказування 114, 115
  - показання свідків 116
  - показання обвинуваченого 119
  - показання експерта 120
  - документи і речові докази 120
  - особи і органи, що мають право на порушення кримінального переслідування 164
  - поліцейське розслідування 165
  - інші органи розслідування 167, 168
  - загальні положення судового розгляду 241
  - провадження в справах, які розглядаються в Суді Корони 242
  - віддання обвинуваченого до суду 246
  - обвинувальний акт 247
  - пред'явлення обвинувачення 247
  - формування малого журі 248
  - сумарне провадження 252
  - форма оскарження судових рішень 310
  - апеляція на рішення Суду Корони 310
  - апеляція на рішення судів сумарної юрисдикції 313

- апеляція до Суду Корони 313
- апеляція до Палати лордів 316
- Апелянт 312, 313
- Апеляційний комітет Палати лордів 241
- Апеляція 265, 301, 305, 310, 316
- Арешт 30, 55, 143
- Арешт свідка 117
- Арештний злочин 243
- Асесор 229
- Атторней 169, 173, 174

Б

- Баристер 242
- Безвісно відсутній 309
- Безперервність судового розгляду 20, 192
- Бюлетень 232
- Бюро імміграції та натуралізації 173

В

- Варрант 243
- Велика Хартія вольностей 64
- Вердикт 175
- Віймка 135
- В. поштово-телеграфної кореспонденції 136
- органи, що мають право дозволу на В. кореспонденції 136
- предмет В. 136
- Виконання вироку 287
- Виборність і призначуваність судів 17
- Виняткові випадки 193
- Виправдання без нового судового розгляду 304
- Вирок 207, 227, 236, 252, 259
- Відповідач 27
- Віддання обвинуваченого до суду 241, 246
- Віддання неповнолітнього під нагляд батьків 28, 32
- Відкладення винесення обвинувального вироку 251
- Відкриття судового розгляду 225, 226
- Відновлення провадження в інтересах засудженого 303

Відновлення справ за нововиявленими
обставинами 282, 283, 316, 322
Відсторонення обвинуваченого від посади 28, 33
Відтворення обстановки й обставин події 137, 138
Вільна оцінка доказів 97
Взяття під варту 28, 30

Г

Генерал-атторней 173, 174
Генеральний прокурор 30, 33
Гібридні злочини 241
Гласність судового процесу 11, 15
Головний факт 236
Головуючий судового засідання 193

Д

Декрет 156
Джерела кримінального процесу 7, 10
Делікти 156
Департамент 228
Державна мова судочинства 17
Державний пожежний нагляд 22
Детектив 120
Дирекція публічних переслідувань 168
Дізнання 126, 130
Додаткове розслідування 130
Докази 90, 97, 113, 121
- збирання Д. 91
- класифікація Д. 92
- належність і допустимість Д. 91
- оцінка Д. 91
- перевірка Д. 91
- письмові Д. 92
- речові Д. 96
Документи 96
Допит 134
- головний Д. 118
- заборонені методи Д. 100

- перехресний Д. 118
- перший Д. 158
- повторний 119
- попередній Д. 244

Е

- Експерт 23
- висновок Е. 92, 94
- поняття Е. 94
- Експертиза 95, 96
- додаткова Е. 95
- комісійна Е. 95
- комплексна Е. 95
- контрекспертиза 120
- обов'язкове призначення Е. 95
- первинна 95
- повторна Е. 96
- проведення Е. 94

Ж

- Жандармерія 158
- Жеребкування присяжних 237
- Журі 248
- велике Ж. 175
- мале Ж. 248
- присяга Ж. 249

З

- Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішень суду 11, 16
- Забезпечення обвинуваченому права на захист 14, 15
- Забезпечення доведеності вини 13
- Завдання кримінального процесу 8
- Закінчення досудового слідства 143, 144
- Заключні промови 167, 168
- Закриття кримінальної справи 144, 145
- Запобіжні заходи 28
- Застава 29

Затримання 32
Захисник 25, 26
Заходи забезпечення кримінального переслідування 28, 33
Заходи процесуального примусу 27
Здійснення правосуддя виключно судами 11
Зізнання обвинуваченого 119
Злочини 156
Змагальність 14
Змішаний процес 8
Зустрічне обвинувачення 217

I

Імпічмент 255
Імунітет свідка 117
Індайтебл 241
Інквізиційний процес 8
Іноземці 10
Інститут виключення захисника з процесу 35
Інформатор поліції 118
Істотні порушення закону 269, 270
Істотні суперечності 203

К

Капітани морських суден 23
Касатор 307
Касаційне провадження 277, 307
Клопотання про ревізію 309
Командири військових частин 23
Комендант арештного будинку 159
Комісійне переосвідування 224
Комісіонер 260
Комп'ютер 120
Конституційні принципи кримінального процесу 11
Конституція Сполучених Штатів Америки 74
Конституція України 10
Констебль 258
Коронер 167, 168

Кримінальний позов 238
Кримінальний процес 7
- змішаний КП 8
- наука КП 9
- обвинувальний (змагальний) КП 8
- поняття КП 7
- стадії КП 8
Кримінально-процесуальні функції 9
Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) 10
КПК Франції 58
КПК ФРН 34
КПК України 10

Л

Лжесвідок 309
Лжесвідчення (завідомо неправдиві показання) 133
Лорд-головний суддя 242
Лорд-канцлер 242
Лорд-суддя 242
Лорд-хранитель свитків 242

М

Магістрат 165
Майнова шкода 26
Мала реформа кримінального процесу ФРН 35
Малозначні діяння 151
Мандат 158
- М. на арешт 159
- М. на затримання 159
- М. на привід 158
- М. про явку 159
Матеріальна шкода 26
Межі доказування 91
Митні органи 23
Мировий суддя 256
Міліція 23
Міністерство 136, 155

- М. закордонних справ 136
- М. праці 168
- М. торгівлі 168
- М. фінансів 173
- М. юстиції 155, 173
- Мова судочинства 17
- Мовчання 248

Н

- Навідні запитання 119
- Нагляд командування військової частини 31
- Наказ 154
- Напутнє слово 259
- Нарада суддів 207
- Нарадча кімната 207
- Начальники виправно-трудових установ 22, 23
- Невідкладні обставини 158
- Недоторканість особи 11, 17
- Недопустимість повороту до гіршого 277
- Незалежність суддів і підкорення їх лише закону 11, 12
- Неосудні 220
- Неповнолітні 213
- Нововиявлені обставини 282

О

- Обвинувальна камера 163
- Обвинувальний процес 8
- Обвинувальний висновок, акт 147
- Обвинувачений 163
- віддання О. до суду 163
- допит О. 163
- показання О. 94
- поняття О. 25
- Обвинувачення 163
- притягнення як О. 140
- Обмова 94
- Одноособовий та колегіальний розгляд справи 11, 12

Обставини, що виключають порушення кримінальної справи 127, 129
Обшук 135
- повідомлення про О. 135
- провадження О. 135
- О. у нічний час 136
Огляд 136
Ознайомлення з матеріалами справи 146
Окрема ухвала 212
Окружний суд 254
Опитувальний лист 236
Органи атторнейської служби 172
Органи прикордонної охорони 23
Органи розслідування 22
Органи служби безпеки 23
Освідування 137
Особи без громадянства 10
Особиста порука 27
Особливі порядки провадження 213
Останнє слово підсудного 206
Очна ставка 134

П

Палата лордів 241
Перекладач 23
Підготовка до слухання справи 196
Підозрюваний 24
- показання П. 93
- поняття П. 24
Підозра (проста, достатня, серйозна) 152
Підписка про невіїзд 27
Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором 14
Підстава і порядок відводу суддів, прокурорів, слідчих 23
Підстави до порушення кримінальної справи 127
Підсудність (територіальна, персональна, предметна, альтернативна, за зв'язком справ) 181
Повістка 133

- Податкова міліція 23
- Позивач 26
- Позовна заява 27
- Поліція 151
- Помилування 212
- Понятій 136
- Попередження про алібі 246
- Попереднє слідство 155
- Порука 27
- Порушення кримінальної справи 126
- Порушення публічного обвинувачення 155
- Потерпілий 26
  - допит П. 134
  - показання П. 134
  - поняття П. 26
- Право на відмову від дачі показань 92, 93
- Право на мовчання 103
- Представники 214
  - законні П. 214
- Пред'явлення для впізнання 135
- Пред'явлення обвинувачення 140
- Презумпція невинності 11, 16
- Прецедент 64
- Приватне обвинувачення 213
- Приватно-публічне обвинувачення 218
- Привід 28
- Принципи правосуддя 11
- Принципи законності 12
- Припинення справи 177
- Присяга 102
  - П. в релігійній формі 102
- Присяжні 229
  - відвід П. 230
  - списки П. 231
  - формування лави П. 232
- Присяжні експерти 111
- Прокурор 22

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів 213, 219
Проступки 156
Протоколи слідчих і судових дій 96
Процедура “Хабес корпус” 321
Процедура перед судьями 165
Процесуальні відносини 9
Процесуальні гарантії 9
Публічний захисник 86
Публічність процесу 18

Р

Реабілітація засуджених 291
Резюме судді 250
Резолюція судді 259
Рекомендований лист 163
Рекордер 242
Репліка 206
Репутація підсудного 116
Ресоціалізація злочинів 45
Речові докази 96
Рівність прав учасників процесу 11, 13
Рішення суду 292

С

Самообмова 94
Свідки 92
- допит С. 92
- показання С. 93
Секретар судового засідання 21
Слідчий 22
Слідчий суддя 156
Слідчі дії 133
Солісітор 242
Спеціаліст 96
Сполучені Штати Америки (США) 74
- загальні положення 74
- органи, які здійснюють провадження у кримінальних

- справах 76
  - судові органи 76
  - прокуратура 83
  - органи попереднього розслідування 85
  - адвокатура 86
  - докази в кримінальному процесі 121
  - джерела доказів 122
  - показання свідків 122
  - висновки експертів 122
  - досудове провадження 169
  - початок провадження кримінальної справи 169
  - привілей свідка 171
  - особи і органи, що мають право на кримінальне переслідування 172
    - атторней 173
    - коронер 175
    - попереднє слухання справи у суді 176
    - кримінальні суди 254
  - порядок розгляду кримінальних справ в суді присяжних 256
  - формування лави присяжних 257
  - порядок дослідження доказів і промови сторін 258
  - резолюція і вирок судді 259
  - сумарне провадження 260
  - форми оскарження судових рішень 316
  - апеляція 316
  - процедура “Хабеас корпус” 321
  - перегляд вироку за нововиявленими обставинами 322
- Спрощений порядок судового розгляду 240
- Стадії кримінального процесу 8
- Строк відбуття покарання 211
- Строки оскарження вироків 266
- Суб’єкти кримінального процесу 23
- Суддя 21
  - напутнє слово С. 259
  - окрема думка С. 207
  - резолюція С. 259
- Суди 46, 61, 67, 76

Судова поліція 112
Судове слідство 200
Судовий виконавець 287
Судовий прецедент 64
Судові витрати 211
Судові дебати 205
Судово-медичний розтин 167
Сумарне провадження 252
Сумарні злочини 253

Т

Таємниця наради суддів 207
Трибунал 61
- виправний Т. 62
- Т. великої інстанції 63
- Т. малої інстанції 64
- поліцейський Т. 65
Термінова скарга 304
Тримання під вартою 30

У

Угода про визнання вини 257
Україна 7, 90, 126, 181, 265
- поняття і завдання кримінального процесу 7
- історичні форми кримінального процесу 8
- стадії кримінального процесу 8
- функції кримінального процесу 9
- процесуальна форма 9
- процесуальні відносини 9
- процесуальні гарантії 9
- наука кримінально-процесуального права 9, 10
- джерела кримінально-процесуального права 10
- дія кримінально-процесуального права в часі, у просторі і щодо осіб 10
- принципи правосуддя 11
- поняття і значення принципів 11
- здійснення правосуддя виключно судом 11

- незалежність суддів і підкорення їх лише закону 12
- одноособовий і колегіальний розгляд справи 12
- принцип законності 12, 13
- рівність всіх учасників перед законом та судом 13
- забезпечення доведеності вини 13, 14
- принцип змагальності 14
- підтримання державного обвинувачення в суді прокурором 14
- забезпечення обвинуваченому права на захист 14, 15
- гласність судового процесу 15
- забезпечення апеляційного і касаційного оскарження 16
- презумпція невинуватості 16, 17
- виборність і призначуваність суддів 17
- принцип державної мови судочинства 17
- принцип недоторканності особи 17, 18
- принцип публічності 18
- принцип вільної оцінки доказів 19
- принцип установлення об'єктивної істини 20
- принцип безпосередності, усності, безперервності судового розгляду 20, 21
- учасники кримінального процесу 21
- класифікація учасників процесу 21
- суд (суддя) 21, 22
- прокурор 22
- органи розслідування 22, 23
- підстави для відводу і самовідводу судді, прокурора, слідчого 23
- інші учасники кримінального процесу 24
- підозрюваний 24
- обвинувачений 25
- захисник 25, 26
- потерпілий і його представник 26
- позивач і його представник 26, 27
- відповідач і його представник 27
- заходи процесуального примусу 27, 28
- поняття та види заходів процесуального примусу 28
- підписка про невийїзд 28, 29
- особиста порука 29

- порука громадської організації або трудового колективу 29
- застава 29, 30
- взяття під варту 30, 31
- нагляд командування військової частини 31
- віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи 32
- затримання підозрюваного 32, 33
- відсторонення обвинуваченого від посади 33
- докази у кримінальному процесі 90
- поняття та джерела доказів, доказове право, теорія доказів 90
- поняття доказування, допустимість доказів 91
- процес доказування 91
- предмет доказування 91, 92
- обов'язок доказування 92
- класифікація доказів 92
- джерела доказів 92
- показання свідків 92, 93
- показання потерпілого 93
- показання підозрюваного 93, 94
- показання обвинуваченого 94
- висновок експерта 94, 95
- речові докази 96
- протоколи слідчих і судових дій 96
- інші документи 96
- порушення кримінальної справи 126
- суть і значення порушення кримінальної справи 126
- органи та особи, які мають право порушити кримінальну справу 126
- приводи і підстави до порушення кримінальної справи 127
- перевірка заяв і повідомлень про злочин 127
- обставини, що виключають провадження в кримінальній справі 127, 128
- процесуальний порядок порушення кримінальної справи 128
- основні положення досудового розслідування 129
- поняття, завдання і значення досудового розслідування 129
- форми і строки розслідування 129
- підслідність 130

- окреме доручення 131
- процесуальні документи досудового слідства 131
- недопустимість розголошення даних розслідування 132
- розслідування справ групою слідчих 132
- об'єднання і виділення справ 132
- слідчі дії 133
- допит свідка 133
- допит потерпілого 134
- очна ставка 134
- пред'явлення для впізнання 135
- обшук і виїмка 135, 136
- виїмка поштової кореспонденції 136
- зняття інформації з каналів зв'язку 136
- огляд 136, 137
- освідування 137
- відтворення обстановки та обставин події 137, 138
- проведення експертизи 138
- притягнення до відповідальності як обвинуваченого 140
- винесення постанови про притягнення як обвинуваченого 140
- пред'явлення обвинувачення 141
- допит обвинуваченого 141, 142
- пред'явлення обвинувачення неповнолітнім та особам з фізичними вадами 142
- зміна обвинувачення на досудовому слідстві 142
- застосування до обвинуваченого заходів процесуального примусу 142, 143
- зупинення і закінчення досудового слідства 143
- зупинення досудового слідства 144
- закінчення досудового слідства 144
- закінчення слідства з направленням справи до суду 146
- обвинувальний висновок 147
- суть і значення обвинувального висновку 147
- описова частина обвинувального висновку 148
- резолютивна частина обвинувального висновку 148
- додатки до обвинувального висновку 149
- затвердження обвинувального висновку прокурором 149
- підсудність 181

- поняття і значення підсудності 181
- види підсудності 182
- передача справи за підсудністю 184
- попередній розгляд справи суддею 185
- поняття і значення стадії попереднього розгляду справи суддею 185
- питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи 186
- порядок досудового розгляду справи 186, 187
- повернення справи на дослідження, закриття справи, зупинення справи і направлення її за підсудністю 187
- особливості досудового розгляду в справах приватного обвинувачення 189
- питання, які підлягають вирішенню суддею в зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду 190
- загальні положення судового розгляду 192
- суть судового розгляду 192
- рівність прав учасників судового розгляду 192, 193
- розпорядок судового засідання 193
- межі судового розгляду 194
- порядок судового розгляду 196
- частини судового розгляду 196
- підготовча частина судового засідання 196, 199
- судові слідство 200
- судові дебати 205
- останнє слово підсудного 206
- постановлення вироку 207
- особливі порядки провадження 213
- апеляційне провадження 265
- поняття та значення апеляційного провадження 265
- суб'єкти, порядок та строки подачі 266
- підстави для скасування або зміни судового рішення 269
- розгляд справ за апеляцією 271
- результати розгляду справ в апеляційному порядку 275
- звернення до виконання судового рішення апеляційного суду 276
- касаційне провадження 277

- суть і значення касаційного провадження 277
- суб'єкти і порядок касаційного оскарження 278, 279
- касаційні інстанції і строки касаційного оскарження 278, 279
- підстави для скасування або зміни судового рішення 279
- розгляд справи касаційним судом 280
- результати розгляду справи судом касаційної інстанції 281
- звернення ухвали до виконання 281
- виключне провадження 282
- приводи і підстави для перегляду справи в порядку виключного провадження 282
- строки перегляду справ у порядку виключного провадження 284
- особи, які мають право поставити питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження 284,285
- порядок розгляду справи в порядку виключного провадження 286
- процесуальні наслідки перегляду справ у порядку виключного провадження 286
- виконання вироку, ухвали і постанови суду 287
- поняття стадії виконання вироку 287
- звернення вироку до виконання 289
- питання, що вирішуються судом при приведенні вироку до виконання 292
- порядок вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку 298
- Управління пошт 168
- Установлення об'єктивної істини 11, 20
- Ухвала суду 280
- Учасники процесу 21

Ф

- Фальшивість доказів 283
- Фальшивість протоколів 284
- Федеральна поліція 170
- Федеральне бюро розслідування (ФБР) 171
- Функції 9
- Ф. вирішення справи 14

- Ф. Захисту 14
- поєднання Ф. 14
- Ф. Обвинувачення 14
- Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) 34, 97, 150, 225, 300
- предмет і основні поняття 34
- загальні положення 34
- завдання кримінального процесу 37
- принципи кримінального процесу 38
- система принципів 38
- принцип офіційності 39
- принцип обвинувачення 39
- принцип законності 40
- принцип обов'язку дослідження всіх обставин справи 41
- принцип безпосередності 41
- принцип прискореного судочинства 42
- принцип гласності судочинства 42, 43
- презумпція невинуватості 43
- принцип допустимого оскарження судових рішень 44
- принцип обов'язковості судових рішень 45
- органи, які здійснюють провадження з кримінальних справ 46
- судові органи 46, 47
- прокуратура 54
- органи попереднього розслідування 54, 55
- адвокатура 57
- докази в кримінальному процесі 97
- чітке доказування 98
- вільне доказування 97, 98
- мета доказування 98
- обов'язок доказування 99
- заборона доказування 100
- джерела доказів 101
- показання свідків 101
- показання обвинуваченого 103
- висновки експертів 104
- речові докази 104
- документи 104
- попереднє розслідування 150

- порушення публічного обвинувачення 150, 151
- дізнання 151
- проста підозра 152
- достатня підозра 152, 153
- серйозна підозра 153
- відкриття судового розгляду 225
- підготовка до слухання справи 226
- судовий розгляд 226
- проголошення вироку 227
- форми перегляду рішень суду 300
- апеляція 301
- ревізія 301, 302
- судовий розгляд 303
- Франція 58, 105, 155, 228, 305
- загальні положення 58
- органи, які здійснюють провадження у кримінальних справах 61
- судові органи 61
- прокуратура 62
- органи попереднього розслідування 63
- адвокатура 63, 64
- докази у кримінальному процесі 105
- проблеми обов'язку доказування 105
- проблеми засобів доказування 106
- проблеми доказової сили 106, 107
- джерела доказів 107
- показання свідків 107, 108
- показання обвинуваченого 110
- висновок експерта 111
- "уліки та матеріальні констанції" 112
- порушення публічного позову 155
- попереднє слідство 156
- мандати про явку, привід, затримання, арешт 158
- дізнання 160
- перевірка особи 162
- віддання до суду 163
- порядок розгляду справ про злочини в суді присяжних 229

- порядок складання списків присяжних 231
- порядок дослідження доказів 235
- постановлення і проголошення вироку 236
- порядок розгляду кримінальних справ у виправних і поліцейських трибуналах 238
- форми оскарження вироків 305
- клопотання про ревізію 308

Х

“Хабеас корпус акт” 64

Ц

Цивільний відповідач 26

Цивільний позивач 27

Цивільний позов 26

Ч

Частини судового розгляду 196

Чинність кримінально-процесуального закону 10

Ш

Шериф 196

Шеффени 46

Ю

Юрисдикція 254

- суди загальної Ю. 255

- суди обмеженої Ю. 256

Я

Явка 126

- звільнення від Я. 226

- Я. з повинною 127

Явний делікт 240

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

МОЛДОВАН Андрій Валеріанович

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС:
Україна, ФРН, Франція,
Англія, США**

*2-ге видання,
перероблене та доповнене*

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проєктів Б. А. Сладкевич

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 20.01.2010. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Умовн. друк. арк. 16,65.
Наклад 800 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA
Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006